

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MEHMET ALİ OKAR
OSMANLI BALKANLARI'NIN SON ON YILI (1902-1912)

YAYINA HAZIRLAYAN
AHMET MESUT OKAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
PINAR GÜVEN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN
ESEN GÜRAY

DİZİNİ HAZIRLAYAN
MEHMET CELEP

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: AĞUSTOS 2013, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-943-8

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI İSTANBUL (0212) 482 99 10
Sertifika No: 16053

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar
dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin
alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Ani

*osmanlı balkanları'nın
son on yılı
(1902-1912)*

Mehmet Ali Okar

Yayına Hazırlayan
Ahmet Mesut Okar

İçindekiler

Önsöz.....	vii

HATIRATIM

Olimpos Dağı.....	3
Alasonya yolunda.....	3
Abdülhamid karşıtı gazeteler.....	20
Kuzey Arnavutluk.....	27
Mustafita.....	27
Malisorlar.....	29
Makedonya.....	37
Bulgar çetelerine karşı.....	37
Selanik Avcı Taburu.....	44
Gevgeli.....	54
Divan-ı harp.....	61
Vardar Kapısı'nın asayışı.....	76
İttihad ve Terakki'ye giriş.....	78
Pelister Dağı.....	82
Gopeş.....	90
Köy okulları seferberliği.....	98
Manastır'a dönüş.....	108
Çetecilik için dağa çıkış.....	111
Çete başı kim olacak?.....	117
Manastır Çetesi'nden ayrılış.....	122
Tebdil-i kıyafet.....	127
Hürriyet ilanı.....	132
Şemsi Paşa'nın vurulması.....	135
Askeri kulüp için tiyatro kumpanyası.....	139
Bir dayak cezası.....	146
Yanya.....	151
Siyaset orduya girince.....	151
Atış okulu.....	158

Kışlada isyan	162
Meçova	169
Avusturya-Macaristan gezisi: Macaristan	172
Avusturya-Macaristan gezisi: Avusturya	183
Arnavut başkaldırısının ayak sesleri	191
Arasöz	208
Balkan Harbi Bozgunu	210
Manastır'da direniş	210
Filorina'ya çekilme	213
Görice'ye çekilme	218
Berat'a çekilme	221
Yanya'ya gidiş	232
Erzak peşinde	236
Tepedelen'e çekilme	239
Fiyeri'ye çekilme	245
Fiyeri	251
Sonsöz	257
Albüm	275
Dizin	287

En eski çocukluk anılarımda babaannemin özel bir yeri vardı. Biz İstanbul'da yaşırdık, amcam ve büyük halam gibi, o Ankara'da yaşırdı. İstanbul'a gelip bizde kalmasını dört gözle beklerdim çünkü belki gerçekten öyleydi, belki de bana öyle geliyordu ama çok güzel masal anlatırdı. Aradan geçen yarım yüzyıllık süreye karşın, eline maydanozun diki batınca, kötü yürekli büyücünün oyununa gelip doksanlık bir kocakarıya dönüştüğü ortaya çıkan genç ve güzel prensesin masalı, sanki daha geçen hafta dinlemişim gibi belleğimde taptaze duruyor. Babaannem, ben yirmili yaşlarımda ortasına gelinceye kadar yaşırdı. Hep tatlı tatlı konuşan ve söylediğini keyifle dinleten biri oldu. Dağarcığı genişti, hemen her konuda söyleyecek ve dinletecek sözü vardı. Ne var ki her şeyden konuşan babaannemin, büyükbabamdan uzun uzadıya söz ettiğini pek hatırlamıyorum. Sekiz torunu içinde yaşı en küçük olan bendim. Acaba öbür torunlarla kıyaslandığımda, ciddi şeylerden söz edilmek için babaannemin gözüne çok mu küçük görünüyordum? Bilemiyorum.

Büyükbabam hakkında bildiğim her şeyi babamdan, amcamdan ve iki halamdan dinledim. Annelerinin suskunluğunun tersine, babaları hakkında daha konuşkan olan çocuklarından hayli şey dinledim. Onlar da her defasında "Biz bunları sizlere anlatıyoruz ama

gidip orada burada arkadaşlarınıza söyleyin diye anlatmıyoruz. Siz, kendiniz bilin diye anlatıyoruz. Çocuğa bak büyükbabasıyla övünüyor, derler sonra. Böyle şeyler aile dışında anlatılmaz, ayıptır” benzeri uyarılar yapmayı hiç unutmadılar. Mavi renkli çini odun sobasının çevresine toplandığımız bazı kış gecelerinde, babam, burada okuyacağınız anıların eski harflerle yazılı olduğu siyah karton kapaklı defterlerden birini alır, sayfalara göz atar, sonra bir yer seçip yüksek sesle bizlere okumaya başlardı. Daha on yaşıma gelmeden, İttihad ve Terakki Komitası üyesi, Padişah II. Abdülhamid’e isyan etmiş, Balkan Harbi’ne katılmış, daha sonra Ayastefanos Tayyare İstasyonu kumandanlığı ve Atatürk döneminde milletvekilliği yapmış bir büyükbabanın başından geçen kimi olayları iyice bellemiştim. Bellediğim bir başka şey daha vardı ki, o da büyükbabamızın Birinci Balkan Savaşı’nın sonuna kadar olan bölümünü yazabildiği anılarının yayımlanmak için değil, çocukları tarafından okunmak için yazıldığıydı. Dolayısıyla bizim yapmamız gereken dinlemek, öğrenmek ve oturduğumuz yerde oturup bildiğimizi kendimize saklamaktı. Balkanlar’da dağa çıkıp çetecilik yapan, denk düştüğünde arkadaşlarına muzırlık derecesine varabilen şakalar yapmaktan geri durmayan, babaannem İstanbul’daki kız kardeşini görmeye gittiğinde “Haydi çocuklar, anneniz gitti. Hazır karışanımız yokken çimenlerde yuvarlanmanın tadını çıkaralım” diyerek çocuklarını yanına alıp Ankara’daki evin bahçesinde, çimenlerin üstünde yuvarlanan bir büyükbabam olduğunu biliyordum. Böyle sıradışı bir büyükbabanın varlığını bilip, okul arkadaşlarına ondan söz edememenin nasıl bir duygu olduğunu hiç gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz? Zordu...

Büyükbabamdan söz edildiğini ilk kez duyduğum çocukluk günlerimden bu yana yarım yüzyıl geçti ve

geçen zamanla birlikte çok şey değişti. Değişime ayak uydurabilenler güncel kalmayı başardılar; ayak uyduramayanlar ise ne yazık ki eskidiler. Eskiyenler arasında büyükbabamın 1934 yılında kaleme almaya başlayıp bir kalp krizi sonunda yaşamdan ayrıldığı 17 Temmuz 1935 gününe kadar, aralıklarla yazmayı sürdürdüğü anılarının metni de vardı. Kişisel merakım nedeniyle Osmanlıcayla tanışmış olmam, büyükbabamın yazdıklarını anlamamı kolaylaştırıyordu ama aynı şey çocuklarım için geçerli değildi. Benim çok erken yaşta tanıştığım bu anıları onların da kolayca okuyup anlayabilecekleri bir biçime sokmam gerekiyordu. Önce, yapabileceklerim içinde en kolay olanı yapmayı, yani anıları baştan sona ele alıp, dilini bugünün diline uyarlayarak yeniden düzenlemeyi düşündüm. Dili ne ölçüde sadeleştirmemin uygun düşeceğine karar verebilmek için, eskiden beri bildiğim anıları bu defa alıcı gözüyle yeniden okumaya başlayınca, Mehmet Ali Bey'in kullandığı dilin ve anlatım tarzının kendi kişiliği ile ilgili çok önemli ipuçlarını barındırdığını fark ettim. Olup bitenleri, karşısında oturan hayali bir kişiye anlatırcasına sıcak bir konuşma diliyle kaleme almıştı. Örneğin,

Binbaşının yanından çıktım, tabur arkadaşlarımızdan mülazım Yahya yanıma gelip "Mehmet Ali, seni süvari mülazımı Nezir Bey istiyor, bizim odadadır" dedi. Hemen Nezir'in yanına gittim. Nezir, yalnız görüşeceğimizi söyledi ve yanımdaki odaya geçtik. "Mehmet Ali, Manastır heyet-i merkeziyesinden aldığım emir şudur" diyerek, heyet-i merkeziyenin bize verdiği vazifeyi söyledi. Vazife şu idi: Benim Gopeş mıntıkasında yaptığım teşkilatla kuvvetli bir çete teşkil edip Resne ile Manastır arasında olan Gevat boğazını tutacağız. Şemsi Paşa kuvvetleri ile Gevat'tan geçerken, bizim çetemiz üzerlerine ateş ederek, Niyazi üzerine giden kuvvetlerin bir kısmını kendi üzerimize çekip Şemsi Paşa kuvvetlerini böleceğiz.

derken, başından geçenleri sanki bir sohbet sırasında karşısındakilere anlatıyormuş gibiydi. Mehmet Ali Bey, çevresindekilerle çabuk ve kolay iletişim kurabilen biri olmalıydı. Bunun dışında öyle bölümler vardı ki dil, yalın olarak olayları aktarmanın ötesine geçiyordu. Sözelimi,

Taburumuzun talim terbiyesi iyi olduğundan, dokuz gün yürüyüşten sonra asker hiç yorulmamış gibi canlı adımlarla yürüyor ve gözlerinin kardan muhafazası için, başlarına giydikleri limon kabuğu keçelerin ön tarafına dikilmiş siyah bezlerin altından, siyah birer boncuk gibi gözleri parlıyordu. Tam fırka kumandanı Mustafa Paşa ile birlikte gelmiş olan konsolosların önüne gelir gelmez, keskin bir "Sağa bak" kumandası işitildi. Askerler ayaklarını kalçadan fırlatıp gözleriyle, fırka kumandanını yiyeceklermiş gibi keskin keskin bakarak selamladılar ve şiddetle alkışlandılar. Tam bu sırada Kolağası Avni Bey (Cebe-libereket mebusu Avni Paşa) koşarak yanıma geldi. "Yaşayın Mehmet Ali, yüzümüzü ak ettiniz" diyerek boynuma sarıldı.

derken seçtiği sözcükler ve o sözcükleri art arda dizme biçimi, sadece bir geçit resmini anlatmakla kalmıyor, o anın atmosferini de yeniden canlandırıyor. Bu bölümü yazarken, büyükbabamın nabzının daha hızlı atmış, gözlerinin daha bir başka parlamış olduğuna kesinlikle eminim.

Buna karşılık bazı öyle bölümler vardı ki, başka yerlerde su gibi akan dil, buralarda istediği yere bir türlü varamamanın sıkıntısını yaşar gibi oluyordu:

Askerin dediklerinde, hissedip de ifade edemedikleri bir mana vardı. O mana, bu gibi hareketlerin neticesinde beklene-gelen, Abdülhamid'in zulüm ve gazabına uğramak tehlikesidir. Bu tavır ben ve arkadaşlarımin her gün, her zaman, memleketin selameti düşüncesinden hareketle, eşkiyayı takip ve asayi-

ſi temin hususunda madun veya mafevk [aſt ve üſt] olmaktan ziyade, vatan tehlikesi karſısında arkadaſlıktan daha kıymetli bir hareket olmak üzere tesis ettiğimiz manevi bağların bir tezahürü idi.

Somut olayları anlatırken kıvrak ve akıcı olan dil, soyut analizler yapmaya giriſtiğinde birdenbire bütün özelliğini kaybediyor, adeta nefes almakta bile zorlanır hale geliyordu. Kendisini bu örneklerdeki gibi ifade eden bir kiſi, ölmek ya da kalmak söz konusu olsa bile, gerçek yaſamın içinde son derece rahat hareket edebilen ama iſ soyut kavramlar hakkında fikir yürütmeye dayandığında ruhunu sıkıntılar basan, su katılmamıſ bir eylem adamı olmalıydı. Bir de tabii ki, dokuz gün sabahtan akſama kadar hiç durmadan yürüdükten sonra “keskin bir ‘sağ a bak’ kumandası” ile “ayaklarını kalçadan fırlatıp gözleriyle fırka kumandanını yiyeceklermiſ gibi keskin keskin bakarak geçen” birliğin baſındaki kiſi, hiç kuſkusuz, iliklerine kadar iſlemiş olan askerliğı bütün benliğıyle yaſayan biriydi.

Dil ve anlatımdaki bu ilginç özelliğın farkına varıldıktan sonra, neyi asla yapmamam gerektiğı kendiliğinden ortaya çıktı. Eğer büyüſünü yok etmek istemiyorsam, ne anlattığının yanı sıra, nasıl anlattığı da çok önemli olan bu dilin cümle yapısına hiç dokunmamam lazımdı. Öyle de oldu; birkaç yerde, sözgelimi ſimdiki zamanda baſlayan bir cümle nin geçmiş zaman çekim ekiyle bitmesi gibi gözden kaçtığı belli, küçük ve önemsiz hataların düzeltilmesi dışında, orijinal cümle yapısı aynen kaldı. Günümüzde artık izi bile kalmamış, hatta bu anıların kaleme alındığı dönemde bile eskimiş olan kimi sözcükler, gene o dönemde kullanılan daha yeni karſılıklarıyla, örneğın “mezayası” sözcüğü, “meziyetleri” sözcüğüyle değıştirildi. Çok eskimiş olan bu sözcüklerin teknik birer terim olarak kullanılmal-

rı durumunda ise, “madun veya mafevk [ast ve üst]” örneğinde olduğu gibi, metin içinde korundular, ama yanlarına köşeli parantez içinde günümüzdeki karşılıkları eklendi.

Anlatılan olayları, üstlerinden tam bir yüzyıl geçtikten sonra okuyacaklara yardımcı olabilmek amacıyla kimi yerlere dipnotlar ekleyerek açıklamalar yapmayı uygun buldum. Metin içinde, parantez içinde verilen açıklamalar ise büyükbabamın kendi açıklamalarıdır. Yerleşim yerlerini yüz yıl önceki adlarıyla gösteren bir tarih atlasına duyulabilecek gereği ortadan kaldırmak için anılarda geçen önemli yerleri gösteren bir harita eklemek bana en uygun çözüm gibi göründü. Okunmasından emin olunamayan yer adları eğik yazıldı. Anıların orijinal metninde ve de amcam Celal Okar’ın 1958 yılında yaptığı Latin harflerine aktarma çalışmasında, paragraflar dışında hiçbir bölümleme yoktu. Bölümleri, altbölümleri ve onların başlıklarını, metni izlemeyi kolaylaştırmak amacıyla ben ekledim.

Ahmet Mesut Okar
Florya, Nisan 2013

Hatıratım

Mehmet Ali Bey

*Anılarda adı geçen yerleşim merkezleri.
Sınırlar 1905 yılındaki durumu gösteriyor.*

Alasonya yolunda

1318'de [1902] Mekteb-i Harbiye'den piyade mülazım-ı sâni¹ olarak çıktım ve Üçüncü Ordu'ya tayin edildim. Selanik'ten doğruca Nasliç'e gönderildim. Fırka kumandanına rica edip Koz köyüne gönderilmekli-ğimi istedim. Bundan maksadım Koz köyünde çok av bulunması ve Yunan hududu üzerinde, hudut muhafazasına memur 24. Alay'ın 4. Tabur'unun merkezi olup sınıf arkadaşlarımdan Geredeli Hilmi'nin de Koz köyüne tayinini haber almam idi.

Fırka, herkesin gitmeyi istemediği bu تنها yere benim gönüllü olarak gitmek istememi memnuniyetle karşıladı ve ertesi günü yola çıkmak üzere evraklarını verdiler. Alasonya'ya kadar bana iki mekkâre² verilmesini Nasliç'teki taburlardan birisine bir emirle yazdılar ve gidip işimi kendim görmem için bu kâğıdı bana verdiler. Bu tabura gidip kâğıdı verdim ve gideceğimiz saati kararlaştırıp ayrıldım. O gece uzun bir uykudan sonra, sabah erken yola çıktım. Hayvanın birisine bavulum ile portatif karyolamı yüklediler. Birisine de tüylü velense-³ mi³ açılar ve hayvanın semer iplerinden iki üzengi yap-

1 mülazım-ı sâni: Teğmen.

2 mekkâre: Yük hayvanı.

3 velense: Yüzü uzun tüylü, kalın ve ağır battaniye.

11 MAYIS 1958
Ankara

HATİRATIM

1316 de Mektebi Harbiyedeş Piyade Mİllası Sanisi olarak neş'et ettim. Ve Üçüncü Orduya tayin edildim, Selanik'ten doğrudan Maslice'ye gönderildim.

Fırka Kumandanına rica edip Kos köyüne gönderilmekleştik istediğibundanda nak-sedim Kos Köyünde çok av bulunsam ve Kuman hududu üzerinde Rıdud mufafesasına memur 24 notu Alayın 4 üncü Taburumun merkezi olup sınıf arkadaşlarımdan Cefedeli Mıllairin de Kos köyüne tayin edildiğini haber almamdan ileri gelmiştir.

Fırka herkesin gitmeyi istemediği bu tenha yere benim gönüllü olarak gitmek istediğini memnuniyetle karşıladı ve ertesi günü yola çıkmak üzere evraklarını ver-diler, Alasonya'ya kadar bama İki mekare verilmesini Maslıç daki Taburlardan birisi-ne bir emir yasadılar ve gidip izini kendim görünm üzere bu kağıda bama verdiler. meşkur tabura gidip kağıdı verdim ve gideceğimi saatlikararlaştırıp ayrıldım. O ge-ce mufasal bir uykudan sonra sabah erken yola çıktım. Hayvanın birisine bavulum ile postatif karyolamı yüklettiler birisine tüpü valenseni açtılar ve hayvanın cama-ıplorindende İki üsengi yaptılar.

Mehmetler bu hususta çok tecrübeli ve çok açıkğövdürler. Tük koydukları Estere de üsengi yapmasını umuttedilar bundanda mekasetleri yitki hafif olan bu hayvana mün-vebe ile binecekleri aplanalıyordu. Maslıç den bir kaç saat uzaklaştık Deve gibi adın adam yürüyen mekarenin üzerinde gitmekten ise yaya olarak yürümek ve yolun sağında, Solunda avlamak fikri ile hayvandan indim ve yaya gitmekte olan nefere hay-va-nı bilmesini söyledim. Çiftedni alıp fişekliğini beline bağladım gittiğimin yolun etrafındaki çalları taşıyarak yürüdüm, hiç bir av bulamadan Serfiç'e kadar İki gün yürüdüm. Bir gece Serfiçe de kaldım Maslıç den aldığım mekareleri burada tebdil ettiler ve Serfiç den aletsabah Alasonya ya gitmek üzere yola çıktım. Serfiç ile Ala-sonya arasında Kırk geçit denilen bir yer var burada yol dönmeyeçlidir ve etrafta çillilik olduğu için av bulamam ümidi siyadeydi. eferler yoldan gidiyor ve keyifli ri yerindeydi. Kendilerine diğer paket bütün yolda yiyecekleri nevaleyi Serfiçe den almıştım en siyade keyiflendikleri geysde ben av vuracağım diye yaya olarak gidi-yordum Mehmetlerde Süvari olarak gidiyorlardı. Yol etrafındaki tepelerde dolaşırken yanından bir tavşan çıktı hemen kulaklarına nişan alıp tavşan ile az bir zaman gez-dirdikten sonra ateş ettim ve tavşan bir takla attı karnındaki beyaz tüyleri göründü olduğu yere yuvarlandı kaldı . Hemen yanına gidip bacağına birisini oynak yerinden çaki ile deldim bacaklarını birbirine geçirip iki bacağından sepet kulpu gibi tutup neferleri aramaya başladım.

Bir çok bağırdım ve silah attır silahın aksi oodasından başka bama cevap veren olmadı bir saat kadar tavşan elinde olduğu halde yürüdüm mekmetleri bulmak ka-bil olmayor ve bu tavşanıda saatlerce taşımak içine gelmiyordu Mehmetlerin geride kaldığını tahmin ediyordum, caddenin çok dönemeçli olmasından geri kalmışlardır ben de bunları beklemek ve bir parça istirahat etmek için yolun kenarına oturdum, vire-j-lardan birisinden bir hayvanın çıktığını görünce ferahladım kendi kendine geliyorlar usakta değilizler diye söylendim. Halbuki hayvanlar mitmemdiyen vira-jdan çıkıyor adedi omu buldu ve hepside binakti benim iki Süvari mekkeresinin bunlar olmadı-ğı aşıkardı biraz sonra yanına geldiler en ürde Şişman bir Pişane Binbaşısı (Ahmet bey) arkasından Dokuz mufafis askeri vardı , Binbaşı yolda beni oturur görünce askerce bir merhaba dedi bende eyvâ kalıp selam aldım. Benim taburlarda yaya yaslı ne-ra-dığını sordu. bende alasonya ya gitmekte olduğumu ve mekkereci neferlerimi beklediği ni söyledim, bu kervana katilip vurduğum tavşanı neferlerin bindiği mekkerelerden birisine asarım ümidi ile tavşanı elime alıp hayvanların yol üzerinde durdukları sa-halle yürümeğe başladım, Binbaşı telaşla benden uzaklaştırmaya ve allaha ısmarladık

Anıların 1958 yılında Celal Okar tarafından
yeni yazıya aktarılmış versiyonunun ilk sayfası

tılar. Mehmetler⁴ bu konuda çok tecrübeli ve çok açık-gözdürler. Yük koydukları estere de⁵ üzengi yapmayı unutmadılar. Bundan maksatlarının, yükü hafif olan bu hayvana nöbetleşe binmek olduğu anlaşılıyordu. Naslıç'ten birkaç saat uzaklaştık. Deve gibi adım adım giden mekkârenin üzerinde gitmektense yaya olarak yürümek ve yolun sağında solunda avlanmak fikri ile hayvandan indim ve yaya olarak gitmekte olan nefere, hayvana binmesini söyledim. Çiftemi alıp fişekliğimi belime bağladım. Gittiğimiz yolun etrafındaki çalıları taşıyarak yürüdüm. Hiçbir av bulamadan Serfiçe'ye kadar iki gün yürüdüm. Bir gece Serfiçe'de kaldım. Naslıç'ten aldığım mekkâreleri burada değiştirdiler. Sabah erkenden Serfiçe'den Alasonya'ya gitmek üzere yola çıktım. Serfiçe ile Alasonya arasında Kırkgeçit denilen bir yer var. Burada yol dönemeçli ve etraf da çalılık olduğu için av bulacağım ümidi ziyadeydi. Neferler yoldan gidiyordu ve keyifleri yerindeydi. Kendilerine ikişer paket tütün ile yolda yiyecekleri nevaleyi Serfiçe'den almıştım. En ziyade keyiflendikleri şey de şu idi: ben av vuracağım diye yaya olarak gidiyordum, Mehmetler de hayvanların üzerinde gidiyorlardı. Yol etrafındaki tepelerde dolaşırken yanımdan bir tavşan çıktı. Hemen kulaklarına nişan alıp namlunun ucunu tavşan ile az bir zaman gezdirdikten sonra ateş ettim. Tavşan bir takla attı, karnındaki beyaz tüyleri göründü, olduğu yere yuvarlandı kaldı. Hemen yanına gidip bacağına birisini oynak yerinden çakıyla deldim, bacaklarını birbirine geçirip iki bacağından sepet kulpu gibi tutup neferleri aramaya başladım.

Birçok kez bağırdım ve silah attım, silahımın aksisedasından başka bana cevap veren olmadı. Bir saat kadar tavşan elimde olduğu halde yürüdüm. Mehmet-

4 Burada kastedilen, askerlerdir.

5 ester: Katır.

leri bulmak kabil olmuyor ve bu tavşanı da saatlerce taşımak işime gelmiyordu. Mehmetlerin geride kaldığını tahmin ediyordum, yolun çok dönemeçli olmasından geri kalmışlardır... Ben de bunları beklemek ve bir parça istirahat etmek için yolun kenarına oturdum. Virajlardan birisinden bir hayvanın çıktığını görünce ferahladım, kendi kendime “Geliyorlar, uzakta değilmişler” diye söylendim. Halbuki hayvanlar mütemadiyen virajdan çıkıyordu, adedi onu buldu ve hepsi de binekti. Benim iki süvari mekkârecimin bunlar olmadığı aşikârdı. Biraz sonra yanıma geldiler. En önde şişman bir nişancı⁶ binbaşısı (Ahmet Bey), arkasında dokuz muhafız askeri vardı. Binbaşı yolda beni oturur görünce askerce bir “Merhaba” dedi, ben de ayağa kalkıp selamı aldım. Benim buralarda yapayalnız ne aradığımı sordu. Ben de, Alasonya’ya gitmekte olduğumu ve mekkâreci neferlerimi beklediğimi söyledim. Bu kervana katılıp vurduğum tavşanı neferlerin bindiği mekkârelerden birisine asarım ümidiyle, tavşanı elime alıp hayvanların yol üstünde durdukları mahalle yürümeye başladım. Binbaşının telaşla benden uzaklaşmaya çalıştığını ve “Allahaismarladık” deyip alelacele yola düzeldiğini görünce, “Binbaşı Bey, bu tavşanı hayvanlarına asmaları için neferlerden birine emir buyurur musunuz?” dedim. Binbaşı yan gözle tavşana baktı, “Bre birader, bu hayvanla nereden karşımıza çıktın?” dedi. Neferler de tavşana doğru hain hain bakarak “Lanet harguş” deyip adeta tükürür gibi dudaklarını şişirdiler ve muhafazasına memur oldukları binbaşının

6 Olağan askeri yapılanmada bölükler taburları, taburlar da alayları oluştururlar. Bu düzende bölük komutanı yüzbaşılar, tabur komutanı binbaşılara, onlar da alay komutanı albaylara bağlıdırlar. Son dönem Osmanlı ordusunun yapılanmasında, alaya bağlı olmadan doğrudan tümen kumandanlığına bağlı birer piyade taburu daha bulunuyordu. Doğrudan tümene bağlı bu piyade taburlarına “nişancı taburu” deniliyordu.

arkasından gitmeye başladılar. Ben de yükümü elime alıp hayran hayran bu on kişilik kafilenin arkasından bakarak yürümeye başladım. Bir saat gittikten sonra bizim mekkâreciler çıkageldi. Zavallılar benim arkada kaldığım fikrine sahip olup onlar da beni birçok beklemişler. En nihayet ileride olduğuma karar vermişler ve hayvanları koştura koştura bana yetişmişler. Ben hemen tavşanı Mehmet'in eline sıkıştırdım. Semer üzerine yayılan velenseye kuruldum. İpten yapılan üzenkiye ayaklarımı geçirip hayvanın 93 Muharebesi'nden⁷ kalma çatlak çatlak ve birkaç yerinden kopuk, kırnap⁸ ile bağlanmış dizginlerini elime aldım. Birkaç saat gittikten sonra Alasonya uzakta görüldü. Yazın kargaları bile sıtma tutan bu yerde güzel bir askeri kışla vardı. Doğruca kışlaya gittim. Çocukluk arkadaşım Mülazım Demir Ali Bey'i (Ankara Merkez Kumandanı Demir Ali Bey) orada buldum. O gece beni misafir etti. Getirdiğim tavşanı güzelce pişirtip yanına da tatlıların en hafifi ve en ucuzu olan palûzeyi⁹ ilave ile mükemmel bir ziyafet çektik. Yolda rastgeldiğim binbaşının kim olduğunu pek merak ettim ve arkadaşlarıma yolda geçen bu hadiseyi anlattım. Adı geçen binbaşının 6. Nişancı Taburu'nun kumandanı olup "Bektaşî Binbaşî" olduğu söylendi.¹⁰ Bu böyle olunca, yanındaki neferlerin de Bektaşî olduğuna şüphem kalmadı, çünkü efrat da tavşana "lanet" demişti; biz de bu "laneti" o gece kemal-i afiyetle yemiştik. Ertesi gün de Alasonya'da

7 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı. Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiği için 93 Harbi olarak bilinir.

8 "Kalınca iplik" anlamına gelen "kırnap" sözcüğünün Rumeli ağzında söylenişi.

9 Palûze, başta Batı Trakya olmak üzere Balkanlar'ın Türklerin yaşadığı birçok kesiminde rastlanan hafif bir tatlıdır. Göçlerle Trakya mutfağına da taşınan bu tatlı, vaktiyle bir arada yaşanan Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk gibi Balkan mutfaklarında da yer bulmuştur.

10 Alevi-Bektaşiler tavşanı uğursuz sayarlar ve etini yemezler.

kaldık ve Alasonya'nın içerisini gezdim. Alelade bir yerdi. En güzel mevki de kışlanın olduğu mahaldi.

Alasonya'nın ilerisinde Milona geçidi gözüküyordu. 313 Muharebesi'nde¹¹ bu geçidin ismi çok geçtiğinden, benim gibi genç zabitlerin [subayların] dikkatinden kaçamazdı. Daha ertesini gün Koz köyüne hareket ettim. Alasonya'dan Koz köyüne giderken bir tepe çıkılıyor. Bir müddet tepenin üzerinden gidiliyor. Tepe üzerinde birçok eşkiyaya yataklık etmiş birtakım mağaralar var. O zaman Gode namında bir Rum eşkiyasının oralarda dolaşmakta olduğunu ve bu mağaralara geldiğinin işitildiğini bu mevkiye gelir gelmez bana anlattılar. Ben de heves edip yolun biraz gerisinde olan bu mağaraları görmeye gittim. Tabiatın yapmış olduğu bu küçük mağaraların oldukça büyümesine keçi sürüleri yardım etmiş; on kişinin rahat rahat yatabileceği bir hale sokmuş. Buradan itibaren Koz köyüne giden yol, iniş aşağı bir müddet gittikten sonra bir vadiyi takip ederek Koz köyüne gider. Biz de vadiyi takip ederek Koz köyüne geldik.

Koz köyü, yüksek dağlar arasına sıkışmış yirmi, otuz evden ibaret bir Rum köyüdür. Kuzeyinde 3000 metreye yakın olan Olimpos Dağı,¹² güneyinde ise Yunanistan ilerine giden bu muazzam dağın kısımları vardır. Koz köyü bunların ortasında ve iki sivri tepenin arasında harap bir yerdi. En muhteşem ve muazzam binasının iki koğuşu ve iki zabıt odası bulunan kışlası olduğu, Koz köyüne girmeden kendini gösteriyordu. Ben doğruca kışlaya gittim. Benden evvel tabura gelmiş olan Geredeli sınıf arkadaşım Hilmi Bey beni karşıladı. Gayet czi olan ağırlığım Hilmi'nin yattığı oda-

11 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki savaş yaklaşık bir ay sürmüş ve Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştı.

12 Eski Yunan mitolojisinde tanrıların oturduğu kabul edilen, 2919 metrelik zirvesi ile Tesalya'nın en yüksek dağı.

ya getirildi. Ben de Hilmi'nin velensesi üzerine oturup hal ve hatır sormaya başladım. Bir iki dakika geçmişti ki, tabura yeni zabıt geldiği duyulmuş ve insan yüzüne hasret kalmış tabur zabıtları beni görmeye gelmişti. Bunların ekserisi yaşı geçmiş alaylı¹³ yüzbaşılar ve mülazımlardı. Eski mekteplilerden de birkaç zabıt vardı. Alaylı yüzbaşılarından birisi benim yüzbaşımdı. Kendisi Türkçeyi yarım yamalak konuşurdu. Evvela ona takdim edildim. İlk işi çavuşu çağırıp bana hizmetçi bir nefer¹⁴ vermek oldu. Ben de nefere eşyalarımı gösterdim, nefer çıkıp Hilmi'nin hizmetçisinin yanına gitti. Gelenler içinde Hasan Porle, Yunus Kega, Hüseyin Avni Efendi, Selanikli Mustafa Efendi namındaki zabıtlar hal ve hatır sordular. Yunus Kega denilen zat kırk senelik arkadaşımız gibi “Sen benim ismimi tarihte gördün mü? Beni kitaplar yazdı, ben Milona kahramanı Yunus Kega'yım” deyince, ben büyük bir hürmetle “Evet, Milona'da bir kahramanın düşmana teslim olmayıp uzun zaman mevkiini müdafaa ettiğini iki gün evvel Alasonya'da arkadaşlarımdan duymuştum. Şimdi de seninle müşerref olduğuma çok memnun oldum” dedim. Bu zevat ile beş on dakika zarfında teklifsiz olduk. Akşam, evli zabıtlar evlerinden bize yemek gönderdiler. Bir iki gün misafirlik devam etti. Daha sonra biz Hilmi Efendi ile yemek pişirmeye başladık. Yediğimiz de fasulye, pilav ve hoşaftan ibaretti. Yüzbaşı beni tabur kumandanına götürüp takdim etti. Tabur kumandanı ihtiyar bir binbaşı idi. Resmi dairesi köy evlerinin bir

13 Harp Okulu'nda okumamış, askerlik bilgilerini bir tür usta-çırak ilişkisi içinde geliştirip üst rütbelere yükselmiş askerlere yakıştırılan sıfat. Aynı dönemde, Harp Okulu'nu bitirerek subay olanlara “mektepli” denilmekteydi.

14 hizmetçi nefer: Eskiden hizmetlerinin görülmesi için subayların yanına verilen er. Emir eri.

odası olup, binbaşı entari ile, sırtında bir harmaniye¹⁵ ve boynunda bir kefiye¹⁶ ile beni kabul etti. Taburun kumandanını bütün bütün başka türlü göreceğimi düşünürken bu halde görünce hayal kırıklığına uğradım. Tabur kumandanı benim nereli olduğumu sordu. Memleketimi söyledim. “Ben de oralıyım, küçük yaşta geldim, aslım Çerkes’tir” dedi, anlatmaya başladı. Diğer zabitler gibi, tabur kumandanı da hemen teklifsiz olmuştu. Onun yanından çıkıp odaya geldim, Hilmi’ye halimizin nereye varacağını sordum. Gülererek “Ne yapalım birader. Hayatın amelî mektebinde bakalım ne göreceğiz” dedi.

Kışlanın tam kapısı karşısında ufak, münferit bir oda vardı, burada süngülü neferler duruyordu, mahpushane olduğu belliydi. Bir gün eski zabitlerden birisi kışladan çıkıyor, ben de kışla kapısı önünde durup etrafı seyrediyordum. Köye gitmek için hapishanenin yanından geçmek icap ediyordu. Kışladan çıkan, taburun eski zabitlerinden birisi hapishane hizasına gelince içerideki mahpuslar galiz galiz küfretmeye başladı. Bu zabit hiç aldırmadan yoluna devam etti. Kafasını o tarafa bile çevirmedi. Ben hayrette kaldım. Hemen Hilmi’nin yanına geldim ve vuku bulan hali anlattım. Hilmi, “Aman Mehmet, hiç sorma, bu herifler eski zabitlere daima böyle muamele yapıyor. Bana şimdiye kadar hiçbir şey söylemediler. Bunlar zabit dövdükleri için mahpusturlar, yakında buradan sevk olunacaklar, zannedersen Yemen’e gönderilecekler, mahkemeleri filan olmuş” diye bana tafsilat verdi. Ben de, “Hilmi, ben bu adamlarla görüşeceğim. Böyle bed muamelede bulunmamaları için mümkün mertebe gönüllerini almaya çalışacağım” dedim. Hilmi de bu fikrime iştirak etti. Ben

15 harmaniye: Bütün vücudu saran, kolsuz ve kimi vakit kukuletalı bir çeşit üst giysisi, pelerin.

16 kefiye: Yün ya da tiftikten erkek atkısı.

görüştükten sonra, ertesi gün Hilmi de gidip görüşecekti. Hizmetçi neferimi çağırdım, bir karavana muhallebi yapmasını söyledim; bir okka¹⁷ tütün de hazırladım ve mahpusların olduğu yere evvela tütünle kendim gittim. Odanın içerisinde göğsü bağı açık bir başçavuş oturuyor. Yanında birkaç nefer var. Ben içeri girdim, hiçbirisi yerinden kımıldamadı, yalnız başçavuş uzatmış olduğu ayaklarını toplayıp dik dik yüzüme baktı. Ben elimdeki tütünü başçavuşa uzatıp “Geçmiş olsun arkadaşlar. Üzülmeyin, dünyada insanın başına her türlü felaket gelebilir. Siz de inşallah yakında kurtulursunuz” deyip başçavuşun yatağına oturdum. Başçavuş bir göz işareti yapıp hepsini toplamaya başladı ve açık göğüslerini iliklediler. Arkamdan, hizmetçi neferim karavanayla muhallebiyi getirdi. Bunlar bütün bütüne vaziyet-i askeriyelelerini takınıp cezveyi ateşe sürdüler ve sardıkları sigarayı bana verdiler, birisi de ateş getirdi. Başçavuş, “Beyefendi affedersin. Size karşı terbiyesizlikte bulunduk çünkü bu yaptığınız insaniyeti bize hiç kimse yapmadı. Bizi insan yerine koyup hal ve hatır sorduğunuzdan ne kadar memnun olduğumuzu tarif edemem. Sizin gibi zabite canımız kurban olsun” diyerek muntazam cümlelerle kusurunu itiraf etti. Ben de kendilerine daha birtakım teselli edici sözler söyleyip yaptıkları kahveyi içtim. Ne gibi bir müşkülleri olursa bize söylemelerini tembih ederek yanlarından ayrıldım ve gördüğüm bu muameleyi Hilmi’ye anlattım. Ertesi gün Hilmi de benim gibi yanlarına gidip hal ve hatır sordu. Bu mahpuslar bize adeta meftun oldular, her ne emredersek canıgönülден yapacaklarını söylediler. Biz de zabitlere küfür etmemelerini ve bu havası pis odada oturmaktansa, kışla önünü süpürmelerini, bu vesile ile hava almış olacaklarını söyledik. Tam bir itaatle bu arzumuzu kabul ettiler.

17 1 okka = 400 dirhem = 1283 gram (1 dirhem = 3,20 gram)

Ertesi günü ilk nöbetçi mülazımı vazifemi yapıyordum. Yüzbaşım, mahpusları çıkartıp kışla önünü süpürteceğimi söyledim. Yüzbaşı, “Ne yapıyorsun, delirdin mi? O herifleri sen daha bilmezsin. Biz onları güçlkle orada oturtuyoruz, sakın böyle işlere kalkışma” dedi. Ben ısrar edince gidip binbaşıya söyledi. Binbaşı beni çağırdı. O da yüzbaşının fikrinde idi. Ben mahpuslarla geçen meseleyi binbaşıya izah ettim. Bütün mesuliyetin bana yüklenmesini söyledim. Binbaşı güç bela muvafakat etti. Ben de mahpusları çıkartıp kışla önünü süpürttüm. En ufak bir terbiyesizliğe meydan vermeden tekrar yerlerine gittiler. Bu iş bizim nöbet zamanımızda muntazaman devam etti. Taburda bu hadiseden sonra bize oldukça kıymetli bir mevki verildi. Benim bölüğümde Selanikli, bahçıvan Hasan namında bir çavuş vardı. Bu adam bizim mahalleli olup daha Selanik’ten tanışmıştık ve bana hürmeti vardı. Kendisini Koz köyünde, bölüğümde gördüğüm zaman pek sevinmiştim. Bu çavuş vasıtası ile taburun hususi hallerine dair malumat alıyordum. Yüzbaşılardan çok şikâyet ediliyordu. Onların askere bakmayıp hep kendi menfaatlerini düşündüklerini ve askerin eski zabitleri hiç sevmediğini ve bizim mahpuslara yaptığımız muamelelerin asker arasında iyi tesir yaptığını, velhasıl taburun bütün içini dışını anlattı.

Bir gün Yunan zabitlerinin bir şikâyeti geldi. Kahraman namında bir nefer, meciדיye¹⁸ çeyreklerini altın suyuna batırmış ve Türk altını diye Yunanlılara verip birçok kaçak tütün almış. Bu neferin ilk ifadesinin alınmasını bana havale ettiler. Ben de neferi çağırıp bu işi nasıl yaptığını sordum. Nefer Anadolulu, kısa boylu, çelimsiz bir şeydi. Sorduğum suallere “Hayır, ben

¹⁸ Sultan Abdülmecid zamanında belirlenen csaalara göre basılan, 20 kuruş değerinde gümüş para. Yarım meciדיye 10, çeyrek meciדיye ise 5 kuruş değeriindeydi.

böyle şey kabul etmem. Yalan söylemişler” dedi. Ben de neferi söyletmek için bir parça tazyike başladım. Nefer hemen yere düşüp bayıldı ve ağzından beyaz köpükler gelmeye başladı. Ben tabiatıyla bu vaziyetten korktum. Hüseyin Çavuş neferle birlikte gelmişti, kulağıma eğilerek, “İnanma, sopa ile ayaklarına vur, bak nasıl söyleyecek” dedi. Ben de bir sopa getirtip neferin ayaklarına vurmaya başladım. Beşinci sopada “Aman efendim, söyleyeceğim” dedi ve ağzından ufak bir parça sabun çıkardı. Neferin yaptığı bu sahte bayılmayı anladım. Kahraman, hakikaten görülecek bir şeydi. Zabitin yanına çıkacağı zaman ağzına ufak bir sabun kormuş. Zabit bunu dövmek isterse hemen bayılma taklidi yapıp ağzındaki sabunu yavaş yavaş köpürterek ağzından salyaları koyuverir ve dayaktan kurtulurmuş. Hüseyin Çavuş, Kahraman’ın bana bu rolü oynamasına mâni oldu. En nihayet Kahraman bu yaptığı işi inkârdan vazgeçip Yunan neferlerine meci-diye çeyreklerini nasıl sürdüğünü ve bunlardan aldığı tütünleri nasıl sattığını etraflıca anlattı. Nihayet, “Beyefendi, beni öldürmüş olsan dahi bu huyumdan vazgeçemem. Benim yaptığım vukuatlar çoktur. Hiçbirisi meydana çıkmadı. Ne yapayım ki bu tütün ele geçti; çünkü beni bütün Yunan neferleri ve hududun altı saat içerisine kadar ekseri köylüler tanır. Bana inanmazsan Hüseyin Çavuş söylesin” dedi. Kahraman’ın ifadesini aldım, koğuşa gönderdim. Hüseyin Çavuş, bu neferin hakikaten şaşılacak çok şeyler yaptığını; Yunanistan hududunun altı saat uzağındaki bir köyde, iddia ile o köyün ileri gelenlerinden birisinin, karısı ile uyurken altından yattığı velenseyi aldığını, bu iş için de herifle karısı arasına girip haberleri olmadan velenseyi altlarından aldığını anlattı, ben de hayrette kaldım. Kendi kendime “Bakalım amelî mektepte daha neler göreceğiz” dedim.

Taburda talim, terbiye namında bir şey yoktu. Bölükler her üç ayda bir değişmek üzere karakolları teslim alırdı. İki bölük merkezde, iki bölük karakollarda idi. O sıralarda bayram gelmişti. Binbaşı efrat ile bayramlaşmak üzere koğuşları her zamanki gibi entari ile dolaştı. Elinde bir sopa, ihtiyar ve hastalıklı olan bu adam güçlkle yürüyordu. Bizim bölük koğuşuna girince askerin bayramını tebrik etti. Neferlerin verdiği şekeri alıp bayram münasebeti ile sarhoş olmamalarını, rakı içerlerse bile çok içmeyip 20, 30 dirhem içmelerini söyledi ve gitti. Ben, arkadaşım Hilmi'nin yanına gelip binbaşının söylediklerini anlattım. Rakının yasak olduğunu biliyordum. Lakin az miktarda yasak olup olmadığını bilmediğimden, efrada binbaşı tarafından böyle nasihat ediliyorsa vay askerliğin haline diyerek dert yandım. O gece asker arasında bir gürültü oldu. Hilmi ile koğuşa koştuk. Askerlerin bir kısmı binbaşının nasihatini tutmayıp 20, 30 dirhemden fazla içmiş ve adamakıllı sarhoş olup birbirlerine kasaturalarla hücum etmişler. Aralarına bir takım asker girmiş bunları ayırmaya uğraşıyordu. Hilmi ile ben bunların arasına girip kavgayı bitirdik. Hüseyin Çavuş'u aradık. O çoktan sızmıştı. Sarhoşları diğer koğuşa gönderdik ve başlarına nöbetçi koyup sabahı ettik. Bu sarhoşları ertesi gün tekmilde binbaşıya bildirdik. Binbaşı da, "Oğlum, kusura bakılmaz bayramdır, her vakit yapmazlar" dedi. Bize askerliği öğretecek, emsal olacak zatın yanından büyük bir ümitsizlikle çıktım.

Vatanın ücra köşelerinde olan bu tabur acınacak bir halde idi. Talim terbiye namında hiçbir şey yoktu. Bizim sınıfımızdan bir arkadaşımız daha buraya tayin edilmiş. O da çıkageldi. Üç sınıf arkadaşı baş başa verip askerin talim ve terbiyesiyle uğraşmaya karar verdik. Askerin hepsinde ayakkabı yoktu. Ayakkabısı olanları talime çıkarmaya başladık. Hakikaten asker yaratılmış

Türk milletinin bu temizkanlı çocuklarını gözle görecek kadar yetiştirdik ve bölüklerimize hâkim olduk. Gece geç vakte kadar kitap okur, sabah erkenden talime kalkardık. İkinci bölük yüzbaşısı Hüseyin Avni, çiçekbozuğu yüzüne bakılmaz birisi idi. Sabaha bir iki saat varken odamıza gelir, kapıyı şiddetli şiddetli vurup “Burası mektep değil, asker erken uyanır” diye bağır-maya başlar, biz de yataklarımızdan kalkıp giyinir ve saatlerce sabah olmasını beklerdik. Bu adam gittikçe kabalığını artırmaya başladı ve erken gelişler sürüp git-ti. Bu hal de bizim canımıza yetti. Arkadaşlarıma bu adamı başımızdan defedip böyle her sabah birkaç saat evvel uyandırdığı için kendisine bir oyun oynayacağımı söyledim. Ertesi gün yüzbaşı gene aynı şekilde geldi ve kapıyı açıp yüksek sesle “Daha adam olmadınız. Bura-sı mektep değil” der demez yanımdaki testiye kaldırıp şiddetle ayaklarının yanına vurdum. Herif büyük bir telaşla kapıdan dışarı fırlayıp kaçtı. Ben de arkasından kapıyı kapayıp yattım. Arkadaşlarım gülmekten katılı-yordu. Sabah oldu, talime çıktık. Talimden sonra nö-betçi yüzbaşısı Hüseyin Avni, beni binbaşının çağırdı-ğını söyledi. Beraberce binbaşının huzuruna gittik. Bin-başı eski kıyafetinde, yani entarili idi. Yüzbaşıya hücum ettiğimi ve testiye kafasına fırlattığımı; bu işi hafsalası almayıp bir yüzbaşıya ters bir cevap veren bir madu-nun askerlikten tard olacağını, kurt masalı söyler gibi sayıp dökmeye başladı. En sonunda bayramda askere verdiği nasihat gibi, bana da kendinden büyüklere karşı gelmemekliğimi söyleyerek yüzbaşı ile el sıkıştırıp barış-tırdı. Ondan sonra Hüseyin Avni, gündüzleri bile bizim odamıza gelmedi. Mamafih bu yüzbaşı, binbaşısı ikna etti, beni Çamtepe karakoluna gönderdiler ve Koz kö-yünden uzaklaştırdılar. Bu da benim canıma minnetti.

Çamtepe büyük çam ve kayın ormanları ile donan-mış, Olimpos Dağı’nın kısımlarından ve 1000 metre

irtifaında bir tepe idi. Zirvesinde bölük merkezi karakolu ve ikişer saat mesafe ile Platamon'a kadar hudut mıntıkası da bu bölüğe bağlı takım ve mangalara ayrılmış bir takım karakollar ile muhafaza ediliyordu. Bölük merkezinden bir saat mesafede Yunanlıların bölük merkezi karakolu vardı. Ara sıra zabitler birbirlerini ziyaret ederlerdi. Çamtepe'deki Molta bölük kumandanı Sağır Mehmet Ali Ağa'yı merkeze çağırdılar. Ben karakolda yalnız kaldım. Karaca, tavşan vesair yabani hayvanlar sürülerle dolaşıyordu. Ava çok meraklıydım. Mütemadiyen vaktimi avla geçirir, dolayısıyla hududu gezmiş olurdum. Az zaman zarfında hududun bütün girdi çıktısını öğrendim ve askere kendimi sevdirdim. Bir gün nöbetçi çavuş, Yunan zabitlerinin ziyarete gelmek istediklerini ve bir Yunan onbaşısının geldiğini söyledi. Onbaşığı çağırıp ne vakit geleceklerini sordum. "Bugün saatte" dedi. Ben de "Buyursunlar, bekliyorum" cevabını verdim ve bunlara ne ikram edeceğimi düşündüm. Dağ başında ne bulunur? Koz köyü uzaktı. En nihayet limonata ve kahve ile ağırlamaya karar verdim. Bir yüzbaşı ile bir mülazım geldi. Kendilerini gayet güler yüzle karşıladım. Oturduk, hoşbeşten sonra beraberlerinde getirmiş oldukları Metaksa¹⁹ konyak şişeleri ile bir miktar portakal ve limonu hediye olarak bana verdiler. "Bunlar dağ başında lazım olur. Bir kıymetleri yok ise de kabulünü rica ederiz" dediler. Ben de teşekkürde kusur etmeyip memnuniyetimi söyledim. Böyle yerlerde teklif tekellüf pek çabuk ortadan kalkar; hemen dost olduk. Bir süre avı tertip edip hep beraber avlanmamızı teklif ettiler. Ben de arkadaşlarıma haber verip bir av tertip ile, kendilerini birkaç gün evvel haberdar edeceğimi söyledim.

19 Metaxa: 1888 yılında Spiros Metaxa tarafından üreilmeye başlanan, 1895 yılında Uluslararası Bremen Fuarı'nda altın madalya kazandıktan sonra ünü dünyaya yayılan Yunan konyak markası.

Epeyce konuştuk, gitmek için ve giderken askerlerine ormandan beş yük²⁰ odun kesmek için müsaade istediler. Ormanlar umumiyetle bizde idi, Yunanlılar düz yerlerde ve ormansız mıntikalarda oturuyorlardı. 313 Yunan Muharebesi'nde galip olduğumuz için hududu kendi hesabımıza göre tanzim etmişiz. En hâkim ve güzel yerleri kendimize ayırmışız. Bu ricalarını kabullen başka çare yok. "Pekâlâ, yarın mesela filan saatte hayvanları ile buraya gelsinler, göstereceğimiz yerden kessinler" dedim. El sıkıp gittiler.

Ertesi gün köylü, hayvanlar ve bir onbaşı geldi. Gösterdiğim yerden kestiler. Bir iki gün sonra da Yunan köylüsü odun almak için müracaat etti. Çavuşu çağırıp benden önce nasıl muamele yapıldığını sordum. Çavuş, köylülerin odun istedikleri zaman gelip aldıklarını ve her yük başına birer kuruş verdiklerini söyleyince sinirlendim. Köylüye odun vermeyeceğimizi, bizim hudut içinde yakalanacak olanların çok şiddetli muameleye maruz kalacağını söyleyerek gelenleri defettim.

Sınıf arkadaşlarımdan Osman Cevdet, Koz köyüne misafir gelmiş. Benim Çamtepe'de olduğumu işitince Hilmi ile bana misafir geldiler. Ben de Yunan zabitelerinin geldiğini ve bir süre av yapmak istediğimizi anlattım. Arkadaşım Hilmi "Yapma," dedi "benim mıntıkamda da Yunan zabiteleri süre av yapmak istediler. Kendileri ile çok samimi görüşüyorduk, ben bu fikirlerine iştirak ettim. Her iki taraf on beşer nefer alıp bizim tarafta bir ormanı aramaya başladık. Silahlar atılmaya başladı. Biz av gelecek diye beyhude yere bekledik. Askerler iki taraf olmuş birbirlerine silah atıyor, muharebe ediyordu. Yunan zabiteleri ile silah atılan yere koştuk, bu vaziyeti görünce beynimiz attı. Hemen

²⁰ Bir yük hayvanının bir defada taşıyabileceği kadar odun veya çıra miktarı. Bir defada taşınabilecek olan miktar, yük hayvanının türüne göre (at, katır, eşek) değişebileceği için, sağlıklı bir ölçü birimi değildi.

askerin arasına girip silahı kestirdik. Bereket versin ki vurulan yoktu. Artık her iki taraf zabitlerinin ne hale geldiğini tasavvur et. İş duyulmadan örtbas ettik ve bir daha da müşterek sürekle avına tövbe ettik” der demez, bende şafak attı. İyi ki sürekle avını hemen yapmamıştım. Ondan sonra birkaç defa daha haber gönderdiler. Birtakım mazeretler beyan ederek ava gitmedim. Bir ay sonra beni de Çamtepe’den merkeze gönderdiler. Binbaşının alakasını çekmişim. Çamtepe’deki idaremden ve disiplinimden memnuniyetini söyledi, asabiyetimi yenebilirsem ileride mükemmel bir zabıt olabileceğimi takdirle söyledi ve ömründe ilk defa yaptığı bir hovardallığı yaptı, bana bir şekerli kahve ısmarladı.

Merkezde talim ve terbiye ile uğraşmaya başladım. Bu defa Hilmi karakola gitmişti, ben yalnız olarak çalışıyordum. Olimpos Dağı üzerinde bir Rum keşişhanesi var imiş ve bu keşişhane civarında külliyeyle geyik, yabani keçi ve domuz sürüleri mevcutmuş. Ava gitmemiz için köylü rica etti, ben de binbaşuya söyledim. Dört beş avcı nefer aldım, 15 köylü de iştirak etti. Sabah şafakta orada bulunacaktık. Mütemadiyen balkan²¹ tırmandık, altı yedi saat sonra manastıra geldik. Manastır, Olimpos Dağı’nın takriben 2800 metre irtifainde ve güney cephesinde müthiş ormanlar arasında kale gibi bir yer. Keşişler bizi karşıladı. Ocaklar içerisinde yakılmış kütüklerin karşısına geçip ısınmaya ve getirilen kahveleri içmeye başladık. Bu adamlar hakikaten çok misafirperver insanlar ve böyle olmalarının başlıca sebebi de muhitin tesiri olacak. Buraya ayda yılda bir misafir gelir, insan yüzüne hasret oldukları için misafire karşı çok güler yüzlü oluyorlar. O gece orada kaldık, hazırladıkları mükemmel yemekleri yedik. Nefis içkiler çıkardılar, ben birkaç konyak içtim ve ertesi gün ya-

21 Sarp ve ormanlık sıradağ.

pacağımız av hakkında fikir yürüttük. Av mahallinin oradan iki saat kadar uzakta olduğunu öğrendik. Aşağıda sürekçileri bırakıp biz tabiatın orman yetiştirmeyen zirvesine çıkacağız. Sürekçiler aşağıdan hayvanları ürkütüp dağın tepesine doğru kovalayacaklar, yabani hayvanlar da Olimpos Dağı'nın güney cephesinden kuzey cephesine, yani Selanik tarafındaki yüzüne geçmek için dağı aşacaklar. Biz de yollarını kesip bekleyeceğiz, pusumuza ne çıkarsa vuracağız. Burada her türlü yabani hayvan mevcut: kurt, ayı, geyik, karaca, yabani keçi, domuz, tavşan vesaire. O gece, sabaha kadar av rüyası görmekle geçti.

Sabaha bir iki saat varken yola çıktık. Yol deyince bir şey zannedilmesin. Derin bir vadi kenarını takip eden patikalardan ibaret. Yarım saat gittikten sonra karlı mıntıkaya geldik. Ayaklarımıza "maçka" denilen dişli demirleri geçirdik, bundan maksat da kayıp uçurumlara yuvarlanmamak. Biz dağa tırmandıkça kar tabakası kalınlaşıyordu. İki saat sonra sabah olmaya başladı, müthiş soğuk vardı, her yerimiz donuyordu, daha sonbahardı. Yaş yirmi ve kanımın en cevalanlı zamanı olduğu için bu zahmetlere memnuniyetle katlanırdım. En nihayet pusu kuracağımız yere geldik. Burada orman namına bir şey yok, ormanlar aşağıda kalmış, tabiat buralarda ağaç yetiştirmemişti. Ormanlar bir yere kadar yükselmişti, sonra siyah bir hat gibi dağın etrafını çevirmiş ve dağın zirvesini yalçın kayalar ile korkunç uçurumlara terk etmişti. İşte biz de bu yalçın kayaların arasına oturup vadilerden gelecek olan avlarımızı beklemeye başladık. Bir saat kadar oturduktan sonra derinden boğuk boğuk silah sesleri gelmeye başladı. Herkes kulak kesilip büyük bir heyecanla ve adeta nefes almayarak bekliyordu. Bir müddet sonra benden beş, altı yüz metre uzakta bekleyen köylünün çiftesi patladı. Bunun yanından dört beş keçinin sıçra-

arak yıldırım gibi tepeye doğru koştüğünü gördüm. Bana uzak olduğu için tabii ateş etmedim. Benim yanı başımdan birkaç domuz çıktı, ateş ettim, birisi yuvarlandı. Hayvanlar aşağıdan fena halde sakarlanmış oldukları için birbiri arkasından koşarak, arkadan, önden, yandan gelen silah seslerinden kurtulmaya gayret ediyorlardı. Bu ıssız yerlerde rahat rahat gezinirken, zalim avcılar tarafından tatlı canlarına kıyılmak istendiğini ve canlarını kurtarmak için büyük bir korku ile kaçıp yakayı kurtarmaya çalıştıklarını görüyordum. O gün doya doya tüfek attık ve vurduğumuz avların ekserisi domuz idi. Geyik de yaralanmış, lakin oraya düşmemişti. Arkasından takip edip düştüğü yeri bulmak gayet müşküldü. Yanımıza düşenleri aldık. O gece yine bizim manastırda kaldık. Domuzları büyük bir afiyetle yediler. Ben de keçi külbastısından yedim. Sert bir et lakin bu kadar yorgunluk üzerine bu et ister sert, ister yumuşak olsun yiyecektim. Ertesi sabah tabur merkezine indik. Köylüler hayvanlara birkaç domuz yüklettirip saltanatla Koz köyüne geldiler.

Abdülhamid karşıtı gazeteler

Binbaşı bir iki gün sonra beni yanına çağırıp Dereli karakoluna göndereceğini söyledi. Bu mıntıka oldukça mühimdi, kaçakçıların en çok geçtikleri yer burasıydı. Yazı Şar Dağları'nda vesaire yaylalarda, kışı da Yunanistan'da geçiren sürüler bu mıntıkadan geçerdi ve birçok vukuat olurdu. Binbaşı beni bir kenara çekip "Aman oğlum gözünü aç. Dereli her türlü şeye müsaait bir mevkidir, seni aldatmasınlar" dedi. Binbaşıya ak yüzle vazife yapacağıma itimat etmesini söyleyerek bu ihtiyar adamın elini öptüm ve hayvanıma bindim, doğruca Dereli'ye gittim. O sırada bu mıntıkadan koyun sürüleri geçiyordu. Bir gün, bir çoban beş altı kuzu,

bir tulum yağ ile bir velense getirip kâhyasının selamını söyledi. Bu vaziyeti görünce fena halde kızdım, çobanı getirdiği hediyelerle defettim. Çavuşu çağırıp kâhyayı getirmesi için emir verdim. Bir saat sonra sürü sahibi yanıma geldi. Bu hediyeleri ne için gönderdiğini sordum. “Efendim biz her sene buradan yazlığa ve kışlığa geçeriz, karakol ve gümrüğe âcizane hediye veririz, böyle olmaz ise çok müşkülata maruz kalırız” diye, hediyeleri rüşvet olarak verdiğini hemen hemen açık olarak söyledi. Çavuş da kâhyanın bu söylediklerini tasdik etti. Binbaşının “Gözünü aç, seni de aldatmasınlar” demekteki maksadını anladım. Kâhyaya, bir daha böyle bir şey yapmaya kalkarsa fena halde canını yakacağımı ve rast geldiği diğer kâhyalara böylece malumat vermesini ve gümrükçüye de bir kuzu bile vermemesini, ne gibi bir müşkülata maruz kalırlar ise bana müracaat etmelerini, her müşküllerini halledeceğimi söyledim, yanımdan savdım. Kâhya gittikten sonra çavuş, benden evvel burada bulunan zabitin ne kadar para aldığını ve efrada da kuzu yedirdiğini anlattı. Bu karakoldan geçen her sürü sahibi bana getirdiği gibi hediye getirirmiş. Sonra velenseler, yağlar ve kuzular paraya çevrilirmiş. Burada bulunan amir az bir zamanda epeyce dünyalığını düzermiş. Ben hemen bir tezkere yazıp gümrükçüye gönderdim. Katiyen hediye kabul etmemesini ve oradaki askere kuzu kesmemesini yazdım. Çavuşa elli kuruş verdim, yerli çobanlardan birkaç kuzu aldım ve kestirip yedirdim. Asker bundan memnun olduğunu ima ediyordu. Bir hafta sonra gümrükçünün olduğu mevkie gittim. Bir sürü kuzuyu bir neferin gütmekte olduğunu gördüm. Gümrükçünün odasında yağlar, velenseler boldu. Bunların nereden geldiğini ve askere niçin kuzuları otlattığını sorunca, bu koca bıyıklı, kaşarlanmış, eski gümrük memuru evinin nafakasına kimsenin mâni olamayacağını ve

böyle yeni çıkmış, dünyayı anlamamış zabitlerin ona ne hakla, emir verir gibi tezkere yazdığını bana sormaya kalkmasın mı? Hemen herifi bağlattım, bir jurnal ile aldığı rüşvetleri o anda yola çıkarıp müzekkere²² gönderdim ve Alasonya merkezine her ihtimale karşı malumat verdim. Gümrük memuru neye uğradığını şaşırıp riçaya kalktı ise de benim fikrimden dönmemin ihtimali yoktu. Benim bu icraatım çok büyük tesir yaptı. Gümrükçüyü hemen kovdular; bana da bir takdirname gönderdiler ve o günden itibaren o mıntıkada rüşvet almak kalktı. Ben gittikten sonra ne olduğunu tabii bilemem.

Kaçakçılarla uğraşıp onların gayrimeşru kazançlarına da set çekmek lazımdı. Yunan zabitleri ile temas etmek ve hudutta kaçakçılara karşı müştereken çalışmak fikri ile bir gün Dereli köyüne gidip zabitlerle görüşmeye niyet ettim. Yunanlılar ile aramızda piramit taşları vardı. Bu taşların bir tarafında Devlet-i Aliyye-i Osmaniye,²³ bir tarafında Yunanistan yazılı idi. Hudut karakollarımızın birbirine mesafesi bir kilometre kadardır. Dereli'ye haber gönderdim ve doğruca Dereli köyüne indim. Yunan zabitleri gayet samimi olarak benimle görüştü. Takriben bir saat kadar konuştuk. Bu sırada siyah ata binmiş, kravatlı, sırmalı ve başında fesi olan bir genç, kahve önünde atından indi. Hemen yanımıza geldi, hepimizin ellerini teklifsizce sıktı. Bir kahve içtikten sonra Yunan zabitlerinden, benimle bir parça hususi görüşmek için izin istedi. Beraber kalkıp köyün içerisine doğru yürümeye başladık. "Ah kardeşim, mecruh vatan ne halde" dedi. Ben bu sözü işitir işitmez, müstebit Abdülhamid'in memleketin en ücra köşelerine kadar hafiyelerini göndermiş olduğu

22 müzekkere: Bir iş için herhangi bir üst makama yazılan yazı.

23 Osmanlı Devleti'nin resmi adı. Günümüz dilindeki karşılığı: Yüce Osmanlı Devleti.

zannına vardım. Ben de karşılık olarak “Hangi mecruh vatan ne halde?” dedim. Cevaben o, “Mukaddes memleketin üzerine baykuş gibi çöken Abdülhamid’in zulmünde olan Türkiye’nin sevgili topraklarını kastediyorum” dedi ve cebinden 20, 30 tane ufak hacimli gazete çıkarıp bana verdi. Bu gazetelerin *İttihad*, *Arnavutluk*, *Şûra-yı Ümmet* ve benzeri gazeteler olduğunu seri bir bakışla anladım. İçimdeki şüphe ziyadeleşti. Daha ismini bilmediğim bu adamla kendi karakollarımızda görüşmemizi teklif ettim. Maksadım hafiye-lik gibi alçak bir meslekle geçinen bu haini bağlayıp merkeze göndermekti. Bu teklif üzerine, memlekette hürriyet ilan edilmeden ve müstebit Abdülhamid’in vücudu kalkmadan o mukaddes topraklara ayak basmayacağına namusu üzerine büyük yemin ettiğini söyledi. Benim adımı sormadan ismimi de söylüyordu. Bu hal de şüphelerimi takviye ediyordu. Benim tavırlarımdan kendisinden şüphelendiğimi hissetmiş olacak ki, gülerek “Biz seni öğrendik. Sırf seninle görüşmek için buraya kadar geldim. İttihad Komitesi’ne²⁴ mensubum. Bizim merkezimiz Paris’tedir. Benim adım Arif Hikmet’tir, memleketim Yenişehir’dir. Tıbbiyeliyim, Fizan’a sürgüne giderken kendimi denize atarak firar ettim. Benden çekinme, bizim maksadımız sizin gibi genç ve münevver zabitlerimiz vasıtası ile bu gazeteleri memlekete sokmaktır. Sana verdiğim bu gazetelerin 15 günde bir yenilerini getireceğim. Bu gazetelerle memleketi uyandırmaya çalışacağız. Senden en büyük ricamız, gazeteleri en namuslu ve vatanperver arkadaşlarınız vasıtası ile memlekete dağıtmaktır” dedi. Beş gün sonra görüşmek üzere birbirimizden ayrıldık.

Doğruca Yunan zabitlerinin yanına gidip kendilerine veda ettim ve hayvanıma binip mevkiime geri

²⁴ İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne üye olanların, bu örgüte kendi aralarında verdikleri adlardan biri.

döndüm. Fakat içimdeki şüphe kaybolmayıp bilakis artmıştı. Piramitlerin yanına gelir gelmez hayvandan indim. İki gazeteyi cebime koydum, diğerlerini burada mevcut mağaraların içine soktum ve karakola geldim. Yunan hududundaki karakollar, bütün levazımını içerisine alıp dışarıyla irtibatı kalmayacak şekilde dört köşeli uzun binalardı ve duvarlarının her tarafında mazgallar vardı. Fırın, ahır, su deposu, koğuş, kiler dört kalın duvar içerisinde olup kapı yanında nöbetçi kulübesi vardı. Top atışı hariç olarak, bu karakollar bir müddet düşmana mukavemet edebilsin fikriyle böyle inşa edilmişlerdi. 313 Muharebesi'nde 25 gün mukavemet eden ve takviye kıtası gelinceye kadar teslim olmayan Milona karakolu bu karakollardandı. Bu mıntıkada kurtlar pek çoktu. Karakoldaki mekkâre hayvanlarını yemek için karakolun yakınlarına kadar sokulurlardı. Her ihtimale karşı karakolun kapısını kapattırıp nöbetçi kulübesinde nöbetçi beklettirirdik. Bu muzır hayvanlara silah atmazdık. Hudut olduğu için bir heyecana meydan vermekten çekinirdik. Bu gece hava kapalı, gayet fırtınalıydı. Şimşekler çakıyor, gök müthiş seslerle gürliyordu. Ben de kapıları kapattırıp nöbetçiye bizzat şu emri verdim: "Kim gelirse gelsin, bana haber vermeden katiyen kapıyı açmayacaksınız."

Odaya girip pırnal köklerini²⁵ ocağın içerisine doldurdum. Ateşin yılankavi alevleri arasında cebimden bir gazete çıkartıp 5 numara petrol lambasının hafif ziyasında okumaya başladım. İlk gözüme ilişen yazı, Damat Mahmud Paşa'nın kabrinde Arnavut İsmail Kemal Bey'in²⁶ söylemiş olduğu nutuk idi. Bu nutukta

25 pırnal: Gövdesi ve kökleri kolay yanıp yüksek ısı verdiği için genellikle yakacak olarak kullanılan, dikenli yaprakları kışın da dökülmeyen bir tür meşe çalısı.

26 İsmail Kemal (Vlora) (1844-1919): Osmanlı Meclis-i Mebusan milletvekili, Arnavut çetecilerin lideri ve Arnavutluk Devleti'nin kurucusu.

merhum Mahmud Paşa'nın birçok meziyetinden bahsedilip istibdadın memleketi yakıp yıktığı, birçok ocağın söndürüldüğünden bahsediliyor ve vatanperverane sözler söyleniyordu. Son derece tesir altında kalmıştım. O kadar dalmıştım ki, adeta kendimden geçmiş gibiydim. Tam bu anda oda kapısı birdenbire açıldı. Hemen yerimden fırladım. İlk aklıma gelen, gündüz görüştüğüm Arif Hikmet Bey'in bana verdiği gazeteleri yakalattırmak için bir tertibat yaptığı fikri oldu. Yanı başımda duran Karadağ tabancamı alıp kapı önüne sıçradım. Her ne pahasına olursa olsun bu gazeteleri vermemek niyetinde idim. Tam tabancamı ateş edeceğim sırada, kürklü birisinin boynuma sarılarak "Mehmet Ali, ne oluyorsun?" dediğini işittim. Bu heyecandan kendimi kurtarır kurtarmaz bir de ne göreyim? En sevdiğim sınıf arkadaşlarımdan, Alasonya mıntıkasındaki karakollardan birinde takım kumandanı olan Koniçalı Osman Cevdet Bey değil miymiş? On saatten beri ormanlarda ve dağlarda dolaşarak güçlkle benim bulunduğum karakola görüşmek için misafir gelmiş. Hadiseyi Mülazım Osman Cevdet Bey arkadaşşıma anlattım. Osman Cevdet bu gazeteleri okumaya başladı ve çocuk gibi ağladı. Gece yarısı hududun öbür tarafına geçtik. Gazeteleri, sakladığım mağaradan aldım ve sabaha kadar okuduk. Karakol kapısının böyle birdenbire açılması, emir verdiğim nöbetçi neferin değişmiş ve gelen arkadaşına verdiğim emri söylemeyi unutmuş olmasından ileri gelmişti.

Sabah olur olmaz Osman Cevdet ile tertibat aldık. Gazeteleri, tanzim edeceğimiz postalar vasıtasıyla en güvendiğimiz ve en çok sevdiğimiz arkadaşlarımıza gönderecek, onlar da kendi güvendikleri arkadaşlarına gönderecek ve zincirleme bir usulle gazeteler mümkün mertebe memleketin vatansever çocuklarına okutturulacaktı. Hakikaten de bu düşündüğümüz muvaffa-

kiyetle tatbik ediliyordu. Arif Hikmet Bey'in her 15 günde bir getirdiği gazeteleri, teşkil ettiğimiz postalarla arkadaşlarımıza gönderirdik ve alındığına dair imzalar gelirdi. Hududun en nihayetinde, Platamon mevkiindeki arkadaşım Hilmi'ye kadar gazeteler gider, onun vasıtasıyla Katrin'e gönderilir, oradan Selanik'e sevk olunurdu. Bir müddet sonra bu faaliyetimiz altüst oldu. Biz Koz köyündeki 24. Alay 4. Tabur'da misafir olarak bulunurduk. Buradan asaleten Prizren'de bulunan 21. Alay 4 Tabur'a tayin edildim. Hemen Prizren'e doğru Koz köyünden hareket ettim.

Mustaflita

Hareketimin altıncı günü Prizren'e geldim ve taburumu çadırılı ordugâhta Luma'ya²⁷ hareket etmek üzere buldum. İki gün Prizren'de kaldıktan sonra sekiz tabur piyade, bir miktar cebel topu²⁸ ve süvari ile Şemsi Paşa'nın kumandasında Luma'ya hareket ettik. (Şemsi Paşa, Manastır'da Atıf'ın vurduğu Şemsi Paşa'dır.) Erkân-ı harp²⁹ reisi Fevzi Bey'di (şimdiki Müşir Fevzi Paşa³⁰). Şar Dağları'nın karlı tepelerinden gidiyorduk. Daha kestirme yollardan hareket etmememizin sebebi Arnavutların pusularına düşmemek fikri idi. Şar Dağları'nın üzerinde, Akpınar yaylasında geceleme icap etti. Bu yaylada zümrüt gibi otlar, büyük kaynaklar vardı, biz de bu kaynakların başında çadırlarımızı kurduk. Yemek pişirmek için tek bir odun parçası yoktu. Biz odun tedarikini düşünürken karşıdan on beş, yirmi kişilik bir başıbozuk³¹ kfilesi göründü. Doğruca Şemsi Paşa'nın çadırına götürüldüler. Şemsi Paşa çadırdan çıkıp bunların sergerdesi [reisi] ile kucaklaştı.

27 Prizren kentinin kuzeybatısında yer alan bir bölgenin adı.

28 cebel topu: Dağlık bölgelerde kullanılmak için tasarlanmış, kolay taşınabilen küçük top.

29 erkân-ı harp: Kurmay. Ordu, tümen, tugay gibi birliklerde ve askeri akademilerde karargâh subayı.

30 Mareşal Fevzi Çakmak.

31 başıbozuk: Askerlerin arasına katılmış sivil savaşçı.

Bu adam şişman ve kırmızı suratlıydı, iki sıra çapraz fişeklik kuşanmıştı. Şemsi Paşa'dan bu kadar iltifat gören bu adamın kim olduğunu sordum. Bu mintikanın, yani Luma milisyasının³² meşhur Mustaflita'sı olduğunu anladık. Mustaflita, yarım saat içinde yüklerle odun, sürüyle koç getirtti. Hemen kazanlar kuruldu. Bu yüksek, tabiatın zirvelerinde ağaç yaratmadığı Şar Dağları'nın bulutlu tepelerinde askere güzel bir ziyafet çektik ve sabaha kadar titreyerek yazın ortasında bir kış gecesi geçirdik.

Ertesi sabah erkenden Luma'ya hareket ettik. Yollarda askeri tertibat ile gidiyorduk. Şar balkanından Gümüşdere'ye indik. Bu dereyi geçip Luma'ya girdik. Tepelerde, beyaz donlu ve başlarında yumurta kabuğu gibi keçe ve ayaklarında yarım çarık olan, saçları eski dervişler gibi uzamış yüzlerce Arnavut muhtelif tepelere toplanmış, uzaktan askerin gelişini seyrediyorlardı. Biz de, silah kullanıp kullanmayacaklarını anlamak için meraklanıyorduk. Doğrusunu söylemek icap ederse bu adamların silah kullanmalarını biz genç zabitler canıgönülünden arzu ediyorduk. Bu şımartılmış asileri yola getirip mesleğimizin nazari malumatını ameli bir surette tatbik etmeyi istiyorduk, çünkü bugüne kadar hiçbir çarpışmada bulunmamıştık.

Kıtaatımız Luma'da Mustaflita'nın kulesi yanında muhtelif sırtlarda çadır kurdu ve tepelerde toplanan Arnavutlar savuşup dağıldılar. Şemsi Paşa iki gün sonra hastalandı. Bizim tabur kumandanı Ali Barut Ağa'yı çok sevdiği için daima yanına çağırır ve hasbihal ederdi. Bir gün ben de tekmil vermek için Mustaflita'nın kulesine gittim. Hasta yatan Şemsi Paşa'nın yanında binbaşyı gördüm, tekmil verdim. Döneceğim sırada, kulenin alt katında pek çok kahve ve şeker çuvalı, pas-

³² Arnavutluk'un kuzeyinde hüküm süren silahlı çeteler ve bu çetelerin egemenlik bölgelerine verilen ad.

tırma yığını gördüm. Merak ettim, bu sergerdelerin hayatlarına dair malumat edinmeye başladım. O civarın sergerdeleri Mustaflita, Bayram Gona, Hüseyin Das, Lultafa idi. Bütün civarı haraca kesmişler ve etraf köylerden devlete verilen verginin iki mislini bu zavallı itaatkâr ahaliden “deruhte vergisi” namıyla alırlarmış. Bu vergiyi vermeyenlerin canı, malı, tahtı emniyette olamazmış.

Bir misal söyleyeyim: Mustaflita, Prizren’de oturan bir Hıristiyan 30 çuval kahve, 40 çuval şeker ve 1000 kûsur lira istemiş. Hıristiyan bu kadar külliyetli bir şey vermektense Prizren’i terk edip İzmir’e gitmeyi tercih etmiş ve İzmir’e gitmiş. Bunu haber alan Mustaflita tebdil-i kıyafetle İzmir’e gitmiş, Hıristiyanın oturduğu mahalli bulmuş ve evine gidip kendisini ansızın ziyaret etmiş. Zavallı Hıristiyan, Mustaflita’yı görür görmez hemen bayılıp düşmüş. Çoluk çocuğu Mustaflita da dahil olmak üzere herifin ayılmasına yardım etmişler. Zavallı adam kendine geldiği zaman ev kapısının Mustaflita’nın adamlarından birisi tarafından tutulduğunu ve kımıldayamayacak bir halde olduğunu görmüş. Mustaflita gayet soğukkanlılıkla “İzmir’i terk edeceksin, istediğim şeyleri hemen göndereceksin, aksi takdirde çoluk çocuğunla kendini yok bil” deyince, Mustaflita’nın istedikleri hemen Luma’ya gönderilmiş. İşte bu sergerdeler böyle hunhar ve cüretli adamlardır.

Malisorlar

Luma’ya varışımızın ertesi günü asi ahali itaata davet edildi, bir kısmı teslim oldu, bir kısmı firar etti. Bu firariler sergerdelerin de emirlerine itaat etmiyorlardı. Bunların yola getirilmesi için üzerlerine kuvvet sevk edilmesine karar verildi, benim hisseme de bir

Malisor³³ kulesi düştü. Aldığım emir, bu kulenin sahibi olan adamı sağ veya ölü yakalamak ve kulesini yerle bir etmektir. Verilen vazifeyi büyük bir sevinçle karşıladım çünkü ilk defa ateşli bir kavgaya girecektim. Askerlerimle sabah erkenden hareket ettim, yolda emniyet tertibatı ile gidiyordum. Kılavuz olarak Hüseyin Das namında bir sergerde vardı. Yakalayacağım adamın kulesini uzaktan gösterdi. Ben de askerle kuleyi sardım; tedricen kuleye yaklaşmaya ve herifin teslim olması için bağırmaya başladık. Bize karşılık veren yoktu. Hüseyin Das bana hitaben “Sen gençsin, burada dur, ben kuleye yaklaşayım” dedi. Bu söz beni fena halde sıktı. Hüseyin Das’ın yanına bir iki nefer bıraktım. “Sen buradan kımıldamayacaksın. Kuleyi bize gösterdin. Senin vazifen burada bitmiştir” dedim. Sürünerek kuleye yaklaştım. Arnavutça bilir birkaç neferle hemen kuleye girdim, kule içinde kimse olmadığını büyük bir yeisle gördüm. Bu kule gayet kalın taş duvarlardan yapılmıştı, bir tane penceresi yoktu ve her tarafı mazgallıydı. Kapısı gayet kalın meşeden yapılmıştı, bir insan eğilmeden kapıdan giremezdi. Kapının birkaç metre irtifaında 30 santim kadar bir çıkıntı, bu çıkıntıda da birkaç mazgal vardı. Erkekler kuleyi mavzerle mazgallardan müdafaa ederken, kadınlar da kapının üzerindeki o 30 santimlik çıkıntıdaki mazgallardan tabancayla müdafaa ederlermiş. Malisorların yattığı yerler medeni insanlar için hakikaten görülecek şeylerdir. Bir uzun odun; takriben 35 santimetre çapında. Herkesin başını koyacağı yer bir miktar oyulmuş ve yatanlar başlarını koya koya bu oyuklar kirli bir renk almıştır. Çavdar sapından örülmüş büyükçe bir hasır, yatak olarak kullanılır. Yorganları da keçi kılından örülmüş kalın bir çuldan ibarettir. Odun yastığa kafasını koyar, hasırın üzerine uzanır, en

33 Kuzey Arnavutluk’ta yerleşik, çoğunluğu Katolik Hristiyan olan bir halk.

dışta kalanı da büyük çulu bir yandan diğer yana örter, kendisi de altına girer, kuş tüyünden bir yatakta yatarcasına mükemmel bir uykuya dalarlardı. Yemek pişirmek için ocakta bir bakraç asılıdır. Bunun altına bir ateş yaktınız mı istediğiniz yemeği hazırlarsınız. Malisor kulelerinin her birisi bir tepede ve birbirinden bir Martin³⁴ kurşunu uzaklıkta, yani Martin ile düşman ateş ettiğinde vuramayacak bir uzaklıktadır.

Kuleyi yakmak için bir miktar çalı çırpı toplattım ve ateşledim. Yorgunluğu çıkarmak için bir kenara çekilip kulenin yanmasını seyre daldım. Yanıma beyaz saçlı ihtiyarca bir Arnavut geldi, kendi âdetlerince “Tinyata”³⁵ diyerek selam verip yanıma oturdu. Tam bu sırada kulenin alevleri görünmeye başlamıştı. Bu gelen Arnavut göğsünü açıp ateşe doğru ısınmaya başladı ve göğsündeki kılları ovuşturarak “Elhamdülillah bugünleri de gördük” dedi. Ben de bu sevincinin sebebini sordum. Cevaben dedi ki: “Efendi, bu memleket 25 seneden beri asker yüzü ve devlet memuru görmedi. Bizim bu yezid³⁶ Malisorlardan çektiğimizi bir Allah bilir, bir biz biliriz. Ben *Radomul*³⁷ köyünden Celil Kâhya’yım, sevincimin sebebini anlatayım. Benim birkaç bin koyunum, birkaç yüz hergelem³⁸ vardı. Bir gün Malisorlar gelip yayladan koyunlarımı aldı. Elimde avucumda hergelelerden başka bir şey kalmadı. Canım kurtuldu diye Allah’a dua ettim, başka keder vermesin dedim. Lakin bir hafta sonra

34 Osmanlı ordusunun kullanımı için Sultan Abdülaziz döneminde alınan, menzili 1300 metreyi bulan, Amerikan yapımı “Peabody-Martini-Henry” marka tüfek.

35 Arnavutça, “Merhaba”.

36 Muaviye’nin oğlu Yezid, Hz. Hüseyin’in Kerbela’da ölümüne neden olan ikinci Emevi halifesi idi. “Yezid” sözcüğü, Kerbela olayına gönderme yapılarak, “halka kötülük yapan kişi” anlamında bir sıfat olarak da kullanılıyor.

37 Okunmasından emin olunamayan yer isimleri kitap boyunca eğik yazıldı.

38 hergele: Binmeye veya yük taşımaya alıştırılmamış at veya eşek.

Malisorlar hergeleleri de gelip aldılar. Çoluk çocuğum ile aç biilaç kaldık. Gözümü kararttım, ne olursa olsun milisyaya gidip Mustafлита'dan birkaç hergele vermesini isteyecektim. Doğru Mustafлита'nın kulesine geldim, güç hal ile beni kabul etti. Yalvardım, yakardım, çoluk çocuğumun aç kaldığını, hiç olmazsa 10 tane hayvanımı vermesini, kiracılık etmek istediğimi söyledim. Galiba ilk defa merhamet hissi uyanmış olacak ki, 'Pekâlâ madem bu kadar aza kanaat ediyorsun, bu isimlerini söyleyeceğim adamlara git benden selam söyle, sana birer hayvan versinler' dedi. İşte bu kulesini yaktığın adam da bunlardan birisi idi. Buraya geldim, kendisini bulamadım, cadı gibi bir anası var, o karşıma çıktı, Mustafлита'nın emrini tebliğ ettim. 'Olmaz, benim oğlum bu sanata yeni çıktı. Kazandığı iki hayvandan birini sana verirsek uğursuz gider' dedi. İşte beyefendi, elâlemin malı ile geçinen bu haydutların itikadı böyledir, bunun için göğsümü neden ısıttığımı anlatabildim sanırım" dedi ve beni kahve içmek için köyüne davet etti. Verilen bu vazifeyi yaptıktan sonra Luma'daki çadırılı ordugâhıma döndüm.

Luma'da 45 gün kadar oturduk ve bu müddeti de kaçak Malisorları takiple geçirdik. Bir gün Şemsi Paşa bizzat üç taburla Kalis'e gitti ve bir vadi içinde istirahatte iken Malisor'un biri "Şemo nerede?" (Şemsi Paşa'nın ismi Arnavutlarca böyle yâd edilirdi) dedi. Bir halı üzerine uzanmış olan Şemsi Paşa'yı gösterdiler. Adam, paşayı görür görmez üzerine ateş etti ve dağa doğru kaçmaya başladı. Asker hemen silaha sarılıp Malisor'a ateşe başladı. Bu herif yılan gibi yerde sürünürken ateş ediyor ve dağa doğru tırmanıyordu. Herifi bir türlü vurmak mümkün olmadı. En nihayet Malisor kulelerinden kadınlar da ateşe başladı. Mustafлита'nın ricasıyla askere ateş kestirildi. Paşaya ateş eden Malisor'un bizzat Mustafлита tarafından getirileceğine söz verildi ve birkaç gün sonra bahsi geçen

Malisor, Şemsi Paşa'nın yanına getirildi. Paşa hemen ayağa kalkıp mumaleihin alnından öptü ve erkekliğin mükâfatı olarak kendisini affetti. Bu hal Şemsi Paşa'nın kendisine mahsus huylarından biri idi.

Arkadaşlarımdan merhum Geredeli Mülazım Hilmi Bey, Arnavut kaçaklarından birisini ararmış. Aradığı Malisor, evin bir köşesinde ve elinde revolver³⁹ olduğu halde ateş etmeye vakit bulamadan Hilmi üzerine atılıp tabancasını almış ve sıkı sıkıya bağlamış. Malisor'u bizim bulunduğumuz çadıra getirdi. Bana "Bu herifi ne yapayım, az kaldı beni vuracaktı" dedi. Ben de "Şemsi Paşa'ya götür, olan vakayı da anlat" cevabını verdim. Arkadaşım Hilmi, Malisor Arnavut'u Şemsi Paşa'ya götürdü ve paşanın buna yaptığı muameleyi yanımıza dönünce şöyle anlattı: "Olan hadiseyi paşaya anlattım. Herifin kollarını çözdürdü ve ayağa kalkıp bir kolunu yakaladı. Büktü, büktü 'çat' diye bir ses çıktı ve herife bir tekme vurup 'Haydi yine padişaha isyan et' dedi. Herifin kolu kırıldı ve defolup gitti." Bu da Şemsi Paşa'nın kendisine mahsus bir icraatı idi.

Biz Luma'da iken kan davaları da görülmeye başlandı. "Leka Kanunu" muayyen bir zaman için bir tarafa bırakılıp kanlılar birbiri ile barışmaya başladı. Evvela Leka Kanunu'nun ne olduğunu bir parça söyleyeyim. Siz birisini vurdunuz, vurduğunuz adam yaralandı, ölmedi. O da sizi vurmaya mecburdur, lakin sizi vurduğu zaman siz yara ile kurtulamadınız, öldünüz. Sizin yarım kan alacağınız olur. Sizin akrabalarınız da onu vurup kanınızı almaya mecburdur. Sizin akrabalarınız herifi vurdu ve herif öldü. Bu defa onun akrabaları sizden birini vurup yarım kan fazla almaya mecburdur aksi takdirde namusunu tamamlayamaz. İşte, bütün kan, yarım kan diye birbirini tepelemek için

³⁹ revolver: Toplu tabanca. Mermiler namlunun arkasındaki silindir biçimli döner mermi yuvasına yerleştirilen tabanca türü.

buna benzer batıl âdetlerle uydurdıkları bu usule Leka Kanunu derler. Şemsi Paşa, bu kanuna aykırı olarak, “Hiç kimse kimseyi vurmayacak, herkes kanını birbirine bağışlayacak” emrini verdi. Barışmak için bir heyet tertip ettiler, kanlılar karşı karşıya getirildi. Bir tarafa 40 lira, bir tarafa bir tüfek kondu. Alacaklı olana, yani diğerini vurmaya mecbur olana, “Kanını bağışla. İşte sana 40 lira ve işte bir tüfek. Hangisini istersen al” dedi. O kişi, bir defa 40 liraya bir defa da tüfeğe bakıyor, parayı almıyor (altın lira olduğu unutulmasın) tüfeği alıp üç defa öpüp omzuna asıyor ve kanını bağışlayacağı adamın boynuna sarılıp barışıyordu.

Malisorlar ekseriyetle uzun boylu, iri kemikli, saçları omuzları üzerine dökülmüş; ayaklarında birer don, sırtlarında birer uzun gömlek; ayaklarındaki çarıkların yalnız topuk kısımları mevcut, diğer kısmı hemen hemen yok gibi, başlarında limon kabuğu gibi beyaz keçe, ekseriyetle fakir giyinişlidir. Lakin silah kısmına gelince elinde mükemmel bir Martin veyahut mavzer⁴⁰ bulunur. Silahın her tarafı altın veya gümüş savat⁴¹ ile işlenmiştir. Bu uzun harp tüfekleri ellerinde filinta⁴² gibi durur. Bu dağlı adamların ekseriyetle yüzleri bembeyazdır. Böyle olmasının sebebi de gündüzleri kulelerinden katiyen dışarı çıkmamalarıdır. Gündüz görülecek işleri yani tarlaya mısır ekmek, hayvanlara bakmak, odun getirmek gibi işleri kadınlar görür. Erkekler ancak geceleri dışarı çıkar, o da yüz bin türlü ihtiyatla. Böyle ihtiyatlı olmasalar, hasımları kendilerini kolayca öldürebilir. Gündüz güneş yüzü görmedikleri

40 “Mavzer”, Alman tüfek üreticisi Mauser firması tarafından üretilen, Osmanlı Devleti’nin de kullandığı sürgülü piyade tüfeğine Türkçede verilen ad.

41 savat: Altın veya gümüş üzerine yapılan siyah renkli süs işlemesi.

42 filinta: İngiliz yapımı, kısa namlulu, şık görünümlü, hafif, ağızdan dolma, çakmaklı tüfek.

için heriflerin benizlerinde kan yoktur. Bunların kendilerine mahsus öyle âdetleri vardır ki, bunlarla temas etmeyen bir kimse katiyen bu âdetlerine inanmaz. Mesela bayraktarın (o mıntıkanın sergerdesi) göndereceği bir haber üzerine, birbirlerine bu kadar düşman olan Malisorların hepsi kulelerinden çıkıp bayraktarın davet ettiği yere gider. Yolda düşmanlarına rast gelmiş olsalar bile katiyen bir şey yapmazlar. Bayraktar ile gidecekleri yere giderler, her kimin ocağını söndüreceklerse söndürürler, kavga yaparlar. İçlerinden bir kısmı kavga esnasında vurulur. Bu Malisorların, diğer taraftan atılan kurşunla kendi hasmının vurulduğunu gören kanlısı, sanki öz be öz kardeşi vurulmuş gibi, kanını almak için saldırır. Kavga bitince bayraktarları ile yerlerine dönerler. Çaldıklarını veya tüfeklerinin hakkı olan malları taksim ederler; herkes dağılıp kulesine gelir. O andan itibaren kuleye kapanıp kalır, dışarıya çıkmazlar; çünkü çıktığı dakikada kanlısı hemen kendisini tepeler. Bunlar arasında birbirinden kan davası gütmeyen yok gibidir. İşte bu da Leka Kanunu'nun maddelerinden...

Bu adamların yara tedavisi hususundaki operatörlükleri de pek yamandır. Yaralanan Malisor uzun bir bez üzerine don yağı, balmumu ve buna benzer birtakım şeyleri ateşte eritip bezi muşamba gibi buna bular ve bezin bir ucunu yaraya sokup öbür taraftan çıkarır. Bu ameliyat ekseriyetle kol ve bacakta yapılır. Şimşirden, tütün dizmeye mahsus iğneler gibi uzun bir iğne yapar, bezin bir ucunu iplik geçirir gibi geçirip yaranın bir tarafından diğer tarafına geçirir. Aynı bezin kalan büyük bir kısmını da yaranın bir tarafına toplu olarak bağlar. Yirmi dört saat sonra, yara içerisindeki bezin pis kısmını çekip temiz kısmını yaranın içine getirir, böylece tedricen yaralarını geçirirler. Gayet basit bir iş, lakin dayanana aşk olsun...

Malisorların lisanı da basittir. Bir arkadaşımın dediği gibi beş, altı yüz kelimedenden fazla kullanmazlar ve bilmezler. Çünkü kullandıkları eşya o kadar basittir ki, fazla kelime öğrenmeye ihtiyaçları yok gibidir. Benim bahsettiğim Malisorlar *Vila*, *Tedirna*, Luma, Kalis, Has, Debre-i Zir milisyalıdır. Milisyanın haricinde bulunanlar bütün bütün başka şartlar altında yaşarlar. Mesela boza, helva, muhallebicilik yapanların ekserisi *Gora*’lıdır. *Gora*, Luma’ya hudut, Gümüşdere suyu ile milisyadan ayrılmış ve ahalisinin hemen hepsi ticaretle meşgul, haydutlukla hiç alakası olmayan, gayet namuslu ve çalışkan insanlardır. Bu adamlar, kendi topraklarında yaşamaları için Malisorlara “deruhte vergisi” vermek mecburiyetindeydiler.

Bu zavallılar, bizim orada bulunduğumuz tarihten az evvel, hükümete verdikleri verginin iki mislini de Malisorlara verirlerdi. *Gora*’lılar, Mustafita’nın deruhtesi altında idi. Yani Mustafita muayyen bir vergi ile *Gora*’lıların canlarını ve mallarını muhafazayı deruhte etmişti. Neyse, Abdülhamid hükümetinin şımartmış olduğu Malisorlar da masal oldu gitti. Sırpların eline geçtikten sonra ne halde olduklarını bilmiyorsam da, işittiğime göre Sırplar milisyanın girebildikleri yerlerinde Abdülhamid siyaseti takip etmeyip birçoklarını mahvetmişler.

Bulgar çetelerine karşı

Bir gün, aldığımız bir emirde süratle Prizren'e hareketimiz bildiriliyordu. Luma'dan hemen Kalis yoluyla Prizren'e hareket ettik. Prizren'de, Makedonya'da ihtilal çıktığı, Arnavutluk'ta bulunan taburların Makedonya'ya gideceği ötede beride söylenmekte idi. Filhalka, Prizren'e varışımızın dördüncü günü Manastır'a hareket etmek için emir aldık. Sıkı bir yürüyüşle Koçana'ya hareket ettik; oradan Köprülü'ye geldik. Köprülü civarında Bulgarlar isyan alametleri gösterdiğinden, istasyon muhafızı olarak beni bir miktar kuvvetle Köprülü'de bıraktılar. Taburum, Abdi Paşa ile beraber yolları takip ederek Pirlepe'ye gitti. Ben Köprülü'de istasyonu muhafazaya uğraşıyordum. Arnavutluk'tan taburlar peyderpey dönmekteydi. Bir gece Anadolu redif⁴³ taburlarından birisi Arnavutluk'tan dönerken, Köprülü istasyonuna yedi sekiz dakika mesafede, Paşaköyü civarında, Vardar Nehri'nin kenarında bir suikasta uğradı.

Trenin gelmesine on beş dakika kala istasyonda aşağı yukarı gcinmeye başlamıştık. Bir müddet sonra Paşaköyü civarında şimşek çakar gibi bir aydınlık oldu, sonra da müthiş bir gürültü işittik. Tren hattının

43 Daha önce askerlik hizmetlerini yapmış oldukları halde, ortaya çıkan gereklilik nedeniyle yeniden silah altına alınmış askerlere verilen ad.

dinamitle atıldığına hiç şüphe yoktu. Hemen askeri silahbaşı edip o tarafa koşmaya başladım. Bir iki dakika sonra trenin bütün gürültüsüyle gelmekte olduğunu gördüm. Tren istasyonda durur durmaz zabitlerin yanına koştum, ne olduğunu sordum. Zabitlerin hiçbir şeyden haberi olmadığını hayretle gördüm. Askerin vagonlarını dolaşmaya başladım, çünkü bir suikast olduğuna emindim. Nihayet trenin ortasındaki vagonların birkaçından “Efendim, burada ölenler var” diye bağırışmaya başladılar. O vagona koştum, bir de ne göreyim? Müthiş bir manzara. Askerlerden kiminin kolu, kiminin kafası uçmuş; demir ve tahta parçaları ile bir kısmının da ötesi berisi yaralanmıştı. Bu sırada taburun zabitleri hayretle koşarak geldiler. Askeri tahliye edip yaralıları ve ölüleri hastaneye sevk ettik.

Hadise mahalline bir miktar askerle gittim. Sabah olmak üzereydi, sabahın alacakaranlığında hattın parçalanmış kısmını gördüm. Takriben bir metre kadar, dağa doğru olan rayın bir parçası kopmuş ve paralanmış, vagonların altından girip efradın ölümüne ve yaralanmasına sebep olmuş. Şimendifer rayının koptuğu bu yerden on sekiz vagonun devrilmeden nasıl geçtiğine hâlâ hayret ederim. Şimendifer hattı burada hafif bir kavis yapmaktadır. Makinist, yaptığım tahkikatta, şiddetli bir ziya gördüğünü lakin makinenin yolunu kesmeyip olanca süratiyle yoluna devam ettiğini söyledi. Böyle olmayıp da tren yavaş gitmiş olsaydı, bir tarafı Vardar Nehri, bir tarafı yüksek sırtla çevrili olan bu yerde bütün tren Vardar Nehri’ne devrilip yüzlerce kişinin ölümüyle neticelenecek bir facia meydana gelecekti. Beş on kurban vermek ile bu müthiş felaket geçirilmiştir. Yaptığımız tahkikat neticesinde, suikastı yapan yedi kişilik bir Bulgar çetesi ele geçirildi.

Köprülü’de bir buçuk ay kadar kaldım, vazifemi yeni gelen kıtaattan birisine devirle Kırçova’ya hareke-

tim için emir aldım. Hemen yola çıkıp Pirlepe'ye, oradan da Kırçova'ya geldim. Taburu çadırli ordugâhta buldum. Hâkim bir sırt üzerinde muntazam çadırlar kurulmuş, her çadır önüne muntazam kameriyeler yapılmış. Arkadaşlarım pürneşe. Her gün ve her gece bir bölüğün çadırında toplanıp keten helvası yapıyor ve güle eğlene yiyorduk. Hiç unutamayacağım bir akşam, Pirlepe'den "helyosta" ile (şimdiki adı: ışıldak) aldığımız emirde, Zeplin⁴⁴ balon ile kıtaat üzerine bombalar atılacağını Avrupa'dan bilmem hangi gayretli sefirin haber vermiş olduğu bize bildiriliyordu, lakin biz, arkadaşlarla bu meseleye bir türlü akıl erdiremiyorduk. O gece devriye sırası benimdi. Kırçova 1500 haneli büyük bir Ulah⁴⁵ köyü ve nahiye merkezi⁴⁶ idi. Geceleri komitaların⁴⁷ buraya girip çıkmak ihtimaline binaen devriye gezer ve ahalinin istirahatini temine çalışırdık. Bizim taburun buraya gelmesinden evvel Bulgar komitaları bu nahiye merkezini zapt etmişler ve ahaliden vergi toplamışlar, hatta kiraz ağacından toplar yapıp ateş etmişler (bu toplardan askeri müzede vardır). Bu gibi vukuata meydan vermemek için tetikte olurduk. Otuz kişilik bir kuvvetle devriyeye çıktım. Her tarafı ormanla çevrili olan Kırçova'nın etrafında devriye gezerken semada müthiş bir alev gördüm. Bunun ardından dehşetli bir tarraka ile top, mitralyöz ve mavzer sedalarını andırır, adeta harp meydanını hatırlatır bir gürültü işittim. Civarda bulunan müfrezeleri komitaların bastığı fikrine sahip olarak, askerimle sesin geldiği

44 Alman kontu Ferdinand von Zeppelin tarafından geliştirilen, puro biçimli, yönlendirilebilir balon.

45 Ulahlar: Romanya'nın yerli halkına ve bu halkın soyundan olan kimselere Osmanlı döneminde verilen ad.

46 nahiye: Yönetim açısından, ilçeden küçük, köyden büyük yerleşim birimi.

47 komita: Siyasal bir amaç için çalışan ve yönetim tarafından çoğu zaman yasadışı sayılan silahlı topluluk.

tarafa koştum. Bir çavuşla, tabur kumandanına, arkadaşlarımın imdadına koştuğumu bildirdim. Mülazım Hüsnü Efendi'nin müfrez bulunduğu⁴⁸ yere geldim. İki neferden başkası kalmamış; onlar da kendi civarlarındaki diğer arkadaşların imdadına koşmuş. En nihayet üç arkadaş buluştuk. Bir de ne görelim? Civara bir hacet-i semavî [göktaşı] düşmüş. Gördüğümüz ateş ve işittiğimiz seda bundan ibaretmiş. Birbirimizle alay ederek, Zeplin balonunun kafamızda bıraktığı bu hatırayı birbirimize anlattık. Buradan merkeze dönüşümde askeri silah başında, bizden gelecek malumatı bekler buldum. Kırçova'da da birçokları bunu işitmiş, lakin birkaç dakika sonra gürültünün kesildiğini görünce bizden haber beklemişler.

Bu sıralarda Bulgarlar cüretlerini çok artırdılar, kuvvetli çetelerle öteye beriye sarkıntılık etmeye başladılar. Tabur kumandanım, beni bölüğümle Kırçova'nın bir iki saat mesafesindeki *Postarika* köyüne gönderdi. Bir hafta sonra tabur kumandanım da üç bölükle *Postarika*'ya geldi. *Postarika*'dan bir saat mesafede *Karaçotaç* balkanını, tarama hareketiyle arayacağımızı söyledi ve biz genç zabitleri bir tepeye toplayıp yapacağımız vazifeyi verdi. Tabur kumandanım merhum Ali Barut, Plevne kahramanlarından idi. Okuyup yazmayı bilmediği halde Piyade Talimnamesi'nin bütün maddelerini numara sırasıyla ezberlemiş, talimde yapılacak en ufak bir hatayı hemen tashih edecek iktidarda idi. Tabur arkadaşlarımdan 4. Bölük mülazımı Hilmi Bey *Karaçotaç* Dağı'nı arkadan çevirecek, geçit noktalarını tutacak; ben tam cepheden hareket edeceğim. Bir bölük benim sağımdan, diğer bir bölük de solumdan hareket etmek üzere tabur kumandanı emir verdi. En evvel Mülazım Hilmi Bey hareket etti. Bir saat sonra

⁴⁸ müfrez bulunmak: Ana birlikten farklı bir görev için ayrılmış bulunmak.

da biz hareket ettik. Benim mıntıkam dahilinde olan bu dağın yollarını mükemmel bildiğim için, vazifemi kolaylıkla ifa edebilecektim.

Ormana girdik, asker avcı halinde, birbirini görece kadar aralıklı olarak dağa çıkmaya başladık. Bir müddet gittikten sonra iki Bulgar'ın ellerinde "tara" (dal kesmeye mahsus alet) olduğu halde dal kesiyor olduklarını gördük. Burada ne yaptıklarını sordum. "Odun yapıyoruz" cevabını verdiler. O zamanlarda, şeytanların bile dolaşmayacağı bu ıssız yerlerde başka maksatla dolaştıkları muhakkaktı. Kendilerine hayvanların ve baltaların nerede olduğunu sorunca, Muhammed'e, dinimize ve en büyük mukaddesatımıza küfretmeye başladılar ve üzerime hücum ettiler. Karşılık verildi ve yakalandılar. Bir müddet daha gidildi. Birtakım kesilmiş ve kurumuş dallar dikkatimi çekti. Bunların arasında dolaşırken ayağım bir çukura battı, şüphem daha ziyade arttı. Dallarını kaldırdık. Dalların altında bir zeminlik⁴⁹ gördüm, içerisine girdim; birçok un çuvalı vesaire yiyecek olduğunu gördüm. Burası komitanın yiyecek deposu idi. Dallarını tekrar yerine koyup bu yeri güzelce belleyip yolumuza devam ettik. Şüphem bütün bütün arttı. Yanımda bir borazan,⁵⁰ bir onbaşı ve beş nefer vardı. Bölüğümün diğer efradı avcı halinde dağın tepesine çıkmaktaydı. Takriben elli, altmış adım ileride birdenbire bir meydanlık gözüktü. Bu meydanlıkta otuz beş, kırk kişilik bir Bulgar çetesi istirahat etmekteydi. İçlerinde birkaç Bulgar köylü kadını da vardı. Çeteyi görür görmez hemen üzerine ateş ettim. Böyle ani bir baskına uğrayan çete şaşırıp tepeye doğru kaçmaya başladı. Bazıları da ağaçların arkasını siper edip karşılık vermeye kalkıştı. Tüfek sesini işiten askerler çarpışma mahalline doğru koşmaya ve çetenin yan tarafların-

⁴⁹ zeminlik: Yeraltı barınağı.

⁵⁰ borazan: Borazan çalan asker; borazancı.

dan da ateş etmeye başlayınca, Bulgarlar mevkilerini terk edip *Karaçotaç* Dağı'nın kayalık zirvesine doğru kaçmaya başladılar. Biz de arkalarından takip ederek ormanların kenarına geldik. Dağın tepesi çıplak kayalarla çevriliydi, burada ağaç yoktu. Tabiat yüksek dağların bir yerine kadar ağaç yetiştirmiş. Ondan sonrası ağaçların yaşayamayacağı bir mıntıka idi. İşte biz, tabiatın ağaçlara hayat vermediği bu çizgiyi, Bulgarlar da yalçın kayaları tutmuş ve çarpışma olanca şiddeti ile başlamıştı. Çarpışma bir müddet devam ettikten sonra tabur kumandanım Ali Barut, demir kır, ufak lakin çok dayanıklı olan atı ile koşarak, dörtnala yanıma geldi. Bana hitaben, "Ne duruyorsunuz, hücum kalkın. Böyle 40-50 kişi ile siperde muharebe olmaz" dedi. Bu eski kurt Plevne'de bu kavgaların nice kanlı ve şanlılarını gördüğü için bu çarpışma ona çocukların mahallelerde yaptıkları taş kavgası gibi ehemmiyetsiz geliyordu. Halbuki benim için bu çarpışmalar hemen hemen ilk çarpışmalardı. Binbaşının bu ikazı üzerine borazana hücum borusu çaldırdım. Hep birden yerimizden fırladık, asker Bulgarların üzerine atıldı. Bir ideal peşinde koşan bu 40 kişilik çete, bu vaziyet karşısında şaşırıp ve dağın tepesinden aşağı doğru kaçmaya başladı, halbuki arkaları Mülazım Hilmi Bey tarafından çevrilmişti. Bizden kaçanlar Hilmi'nin kucağına düşüyordu. Kırk kişilik çetenin kırkı da ölü olarak ele geçti. Çetenin reisi Tomanikle namında bir Bulgar sergerdesi idi. Çarpışma mahallini dolaşıp ötede beride bıraktıkları silahları toplattık. Bulgarların kebelelerini⁵¹ ateş ettikleri mahalden beş on metre uzağa ve görünebilecek bir yere bıraktıklarını gördük. Bundan maksatları, askere kebelere ateş ettirip kendilerini korumak ve bu hileyle askeri aldatıp yanlış yere ateş ettirmektir.

⁵¹ kebe: Kaba kumaştan yapılmış ceket, palto, aba.

Vakit akşam olmuştu, o gece çarpışma mahallinde yatmaya karar verdik. Dağda ateşler yakıp ekmeğimizi yedik. Binbaşı, biz genç zabitleri yanına çağırıp askerlik hayatında başından geçen bazı kahramanlık hikâyelerini anlattı. Bunlardan birisini mühim olduğu için yazıyorum. Kendisi Plevne Muharebesi'nde yüzbaşı imiş. Taburlarında bir kolağası varmış. Bu kolağası gayet iyi ahlak sahibi olup kendisini bütün zabitler ve erler çok severmiş; yalnız bir parça korkakmış, kavgaya hiç yüzü yokmuş. Zabitler ve tabur kumandanı bu halini bildiği için, düşmanla yakından kavga edecekleri zaman kolağasını arkada, gizli bir yerde bırakırlarmış. Ali Barut'un (bizim tabur kumandanı) taburu bir gün Ruslar ile boğaz boğaza gelip iş süngüye intikal ettiği bir anda Ruslar mağlup olarak geri çekilmeye başlamış. Takriben dört, beş yüz metre geride bir çukur kazılıp yanına da bir nefer bırakılan kolağası harbin şiddetli anları geçinceye kadar çukurdan çıkmazmış. Yanındaki nefer, "Kolağası bey, bak maşallah bizim asker Rusları nasıl kovalıyor" demiş. Kolağası kafasını çukurdan çıkarıp düşmanın kaçışını seyrederken, atılan bir serseri kurşun gelmiş ve kolağasının alnına vurmuş ve bu son çukuru kendisine mezar yapmış. "İşte çocuklar, korku böyledir. Sakınılan göze çöp batır. Ben bu kadar yara aldım, aylarla süngü süngüye kavga ettim, ölmedim. Dört yüz metre geride, çukur içinde kolağası, benden otuz beş sene evvel öldü" dedi. Bugün yapmış olduğumuz çarpışmada bizden çok memnun olduğumu, metanet ve soğukkanlılığımızı takdir ettiğini söyledi ve buna benzer, babaca birçok nasihatte bulundu. Bulgarların üzerinde bulunan evrak tercüme ettirildi. Kardeş olan bu iki milletin fikirlerinin birbirinden ne kadar uzaklaştığını bir misal ile zikredeceğim. Komita türkülerinden birinde şöyle deniyordu:

Al, yeşil, beyaz bir bayrak çekiniz, zafer, zaferdir.

Bir Türk'ü bulup dörde bölmek, top, tüfek, ateş, süngü ile ölmek.

Bir Türk neferi vurulmuş, gözü oyulmuş, elbisesi yırtılıp soyulmuş.

Bulgarları tahrik edecek ve Türklere karşı acımasız bir düşman yapacak surette, buna benzer birçok yazı yazılmıştı. Ertesi gün erkenden hareket edilip benim ilk bulduğum zeminiğe geldik. İçinde bulunan un, fasulye ve buna benzer yiyeceği hayvanlara yüklettik. İlk ormana girdiğimiz zaman ele geçen iki Bulgarın ne maksatla burada bulundukları ve niçin bağıra bağıra mukaddesatımıza küfrettiklerini anladık. Bunların maksadı gürültü edip yukarıdaki çeteyi askerin geldiğinden haberdar etmektir.

Buradan doğruca *Postarika*'ya geldik, askerimle bölüğün merkezi olan *Postarika*'da kaldım. Diğer bölükler Kırçova'ya gitti. Takriben burada iki ay kadar oturduktan sonra, tabur ile Manastır'a hareket ettik. Bulgar ihtilali son derece ehemmiyet kesbetmişti. Bu ihtilali bastırmak için Hüseyin Hilmi Paşa, Vilayat-ı Selase'ye müfettiş tayin edildi.⁵²

Selanik Avcı Taburu

Makedonya'daki Türk jandarmasına çekidüzen vermek için Rus, İtalyan, Avusturya, Fransız zabitleri getirilmişti. Bunlar kendi politikalarına uygun olan mıntıkalara taksim edilmişti. Biz, hamisiz zavallı Türkler de Makedonya'yı kurtaracağız diye gece gündüz dağlarda

⁵² Vilayat-ı Selase Müfettiş-i Umumisi Hüseyin Hilmi Paşa olağanüstü yetkilere sahiptir. Selanik, Manastır ve Kosova valileri ile Üçüncü Ordu Komutanlığı, Hüseyin Hilmi Paşa'nın emrine verilmiştir.

koşuyorduk. Bu sıralarda avcı taburlarının⁵³ teşkiline karar verilmiş, Manastır, Selanik ve Üsküp'te birer avcı taburu meydana getirilmişti. Beni de haberim olmadan Selanik Avcı Taburu'na tayin etmişler. Tabur kumandanım bu emir gelince küplere bindi. Hemen kumandanlığa müracaat edip beni vermemek için ne yapmak lazım ise yaptı. Bir türlü muvaffak olamadı. Benim gi-deceğim gün taburda adeta bir matem günü oldu. Bütün arkadaşlar toplandık, istasyona gittik, birbirimizle sarmaştık. Binbaşının elini öptüm, koca ihtiyarın göz-leri sulandı. “Çocuk, biz seni unutmayız. Sen de bizi unutma” deyişini hâlâ işitiyor gibi oluyorum. Tren hareket etti, doğruca Selanik'e geldim. Avcı Taburu'nun 1. Bölüğü'ne tayin edilmiştim. Yüzbaşıya kendimi tak-dim ettim. Bize ait olan çadırı gösterdi, eşyam çadı-ra yerleştirildi; portatif karyolamı kurdurdum. Çadır Selanik'te kışlaların önünde, Çamlıkbahçe'de idi. Bölüğümüzün mülazım-ı evveli⁵⁴ Demir Ali Bey (şimdi-ki Ankara Merkez kumandanı) idi. Bu eski çocukluk arkadaşımı Alasonya'dan sonra burada tekrar buldu-ğuma çok memnundum. O gece yattım, sabah çiçek dökmüş gibi yüzüm gözüm sivilce içerisinde kalktım. Gece sivrisineklerin hücumuna maruz kalmıştım. Isırılmadık yerim kalmamıştı. Hemen çarşıdan bir cibin-lik aldırıp çadırın mahruti tepesine astım. Ertesi gün Demir Ali Bey bir müfreze ile Gradabor'a gitti. Ben askerin talim terbiyesi ile uğraştım. On beş gün son-ra Demir Ali Bey'i değiştirmek için Gradabor'a gittim. Gradabor köyü, Galik suyuna 15 dakikalık bir me-

53 Avcı taburları, Rumeli'deki Üçüncü Ordu Komutanlığı'na bağlı ola-rak Bulgar, Rum, Sırp çeteleri ile baş etmek üzere kuruldular. Başla-rında genellikle Harp Okulu çıkışlı “mektepli” subayların bulunduğu bu gerilla taburları sürekli hareket halindeydiler ve çeteler hangi yön-temleri kullanıyorsa, onlar da aynı yöntemleri kullanıyorlardı.

54 mülazım-ı evvel: Üsteğmen.

Avcı Taburu emniyet yürüyüşünde (Fotoğraf: Manakis Biraderler)

safede, pırnallık⁵⁵ bir sırt eteğinde, Bulgar köyüdür. Selanik’e yakın olduğu için, ahalisi oldukça güngörmüş insanlardır. Lakin yukarıda yazdığım üzere, Bulgarları Türklerden soğutmak ve amansız bir düşman yapmak için her türlü tertibat alınmıştı. Bir gün Gradabor’a bir Rus yüzbaşısı gelmiş, beni arattırmış ve köylü bir Bulgar ile olduğu yere çağırtmıştı. Bu ecnebi zabitleri benim kanıma dokunuyordu. Memleketimin başına ne gibi çoraplar ördüklerini ve buralara ne maksatla gelip Bulgarları bizzat nasıl teşvik ettiklerini yakinen biliyordum. Bu çar yüzbaşısının ayağına gitmeyi izzetinefsime yediremedim. Beni çağırmaya gelen Bulgar’a, “Silah muayenesi yapıyorum, arzu buyurursa buraya teşrif etsin” dedim ve silahların muayenesine devam ettim. Yüzbaşı kalkıp benim olduğum yere geldi. Kendisine icap eden misafirperverlikte kusur etmedim. Öteden beriden bahsettikten sonra ahalinin benden çok memnun olduğunu ve kendilerine gayet dürüst muamele ettiğimi söyledi ve teşekkür ederek ayrılıp gitti. Bundan ne demek istediğini tabii anladım. O demek istiyordu ki “Ben buraya geldim, Bulgarlarla temas ettim, program hakkında icap eden emirleri verdim. Sen sakın bu ahaliye ilişme, istediklerini ve benim istediğimi yapsınlar. Sen de seni sevdikleri ve hürmet ettikleri fikrine sahip ol ve müsamahalı davran”.

Avcı taburlarının teşkili için her kıtadan zabitler ve erler seçilip gönderilmişti. Erlerin bir kısmı hudutlardan, bir kısmı da çarpışmalarda bulunmuş güçlü kuvvetli, açıkgoz neferlerden ibaretti. Bunların talim terbiyesi eksikti. Avcı taburları gibi mühim vazifeleri ifa edecek ve hiçbir yolsuzluğa meydan vermeyecek surette talim terbiye görmemişlerdi. Gradabor’da oturduğum evin bir kısmında asker, bir kısmında ben

55 pırnal: Kışın yapraklarını dökmeyen bir tür meşe çalısı.

oturuyordum. Erler geç zamana kadar trk söyler ve birbiri ile akalaşı, beni de uyutmazlardı. Bunların ruh hallerini tamamen anlamak için bir hafta kadar serbest bırakmaya ve kendilerine en ufak bir cezada bulunmaya karar verdim. Dördüncü günü, bu kararımdan vazgeçmek mecburiyetinde kaldım. Erler benim msahamamı suiistimal ederek işı azıttı. Birbirleriyle kaba akalara kalkıştılar. İçlerinden birisi “Yahu ne yapıyorsunuz? Yanı başımızda zabıt var. Bizi buraya nasıl seçip gnderdilerse, zabıtları da seçip gönderdiler. Siz onun sustuğuna bakmayın, elbet bir düşündüğü var. Bana kalırsa bizi tecrübe ediyor, bu yaptıklarınızın hepsini birden burnumuzdan çıkaracak” dedi. Ben de içimden “Hay Allah senden razı olsun, nasıl da kalbimi keşfettin koca Mehmet” dedim. O gece, gece yarısından sonra sessiz sedasız askerin yattığı koğuşa girdim. Nöbetçilerin ses ıkarmamalarını işaret ettim. Bir borazanı yatağından kaldırıp baskın borusu aldırdım. Saatimi çıkarıp bakıyordum. Askerlerin kimisi kalktı, kimisi de sağıdan sola döndü. İinci dakika sonunda elimdeki sopayla kalkmayanların kına adamakıllı vurdum. İki kişıye ancak vurabilmişim ki, askerler bütün teçhizatı ile dışarı çıktı ve toplandı. Askerleri alıp karşıımızdaki dağı doğıru yürüdüm, sabaha kadar dolaşırdım. Sabah Gradabor’a döndük. orbalarımızı içtikten sonra ufak bir mesele verdim, öğleye kadar yine dolaşırdım. ğle vakti istirahatate geçtiler. Ertesi gece, bir evvelki gece tatbikatını yine yaptım. Baskın borusu çaldırdım, bir dakika sonra askerleri bütün teçhizatı ile hazır buldum. Bu sefer yürüyüşe değıl, yerlerine gönderdim. İşte bu temizkanlı Türk çocukları, bu kadarcık bir icraat ile düzene sokuldu. Bundan sonraki geceler yine birbirleri ile akalaşı, lakin sesleri o kadar çıkmadı ve terbiye dahilinde konuştular. Bundan evvel kendilerine hitap eden arkadaşları, daha yavaş sesle “Ben size demedim

mi? Bizi seçtikleri gibi, zabitleri de seçtiler. Gördünüz mü yapılan muameleyi?” dedi. İçlerinden bir diğeri “Böyle zabitlere canımız kurban olsun. Ben zabitimi o kadar sevdim ki, öl dese, hiç düşünmeden ölürüm” cevabını verdi. Bu muhabbetlerin de benim maneviyatımı ve askere karşı olan muhabbetimi ne kadar artırdığını söylemeye hacet yok zannederim.

Bir gece ani bir fırtına çıktı, müthiş surette gök gü-rültüsü ve şimşek ziyaları ile bardaktan boşanırcasına bir yağmur yağmaya başladı. Bir iki saat devamdan sonra hafifledi. Bu sırada kır bekçilerinden birisi koşarak geldi. “Efendim, Galik suyu yanında şimendifer hattını seller götürdü, hattın demirleri havada kaldı” dedi. Ben saate baktım, kırk dakika sonra İstanbul sürat katarı geçecek. Etrafta istasyon yok, telefon, telgraf yok, felaket muhakkak; bütün tren, yolcuları ile birlikte mahvolacak. Bu gibi felaket anlarında kendimi hiç şaşırmam, bu halim beni birçok vartadan salimen atlatmıştır. Askerleri hemen silahbaşı edip bir mum, bir gaz tenekesi ve askerden de büyük bir kırmızı mendil aldım, koş a koş a vaka mahalline geldim. Hakikaten rayların yirmi otuz metrelik bir parçasının altındaki toprağı su takriben yarım metre kadar oymuş, raylar havada duruyor. Galik deresi çamurlu ve yüksek dalgalar meydana getirerek korkunç sedalarla akıyordu.

Düşünmeye vakit yok. Getirdiğim tenekenin bir yüzünü kestim, içine mumu diktim. Mumun sönmemesi için tenekenin üzerine dere kenarından biraz saz koydum. Tenekeden kestiğim yüzü de kırmızı mendille örttüm ve bir iki yerinden de bağladım. Tenekeyi arızalı yerden beş on metre ileriye, rayların ortasına, mumu yakmak suretiyle koydum. Tecrübe iyi netice verdi, uzaktan mükemmel, kırmızı bir fener gibi gözüküyordu. Mumu söndürttüm, tenekenin başına bir onbaşı ve bir nefer bıraktım. Silah sesini işitir işitmez

mumu yakmalarını ve tenekeyi hattın ortasına koymalarını, bu işi yapmadıkları takdirde olacak felaketi kendilerine kısaca anlattım. Yanımdaki diğer askerler ve borazanlar ile trenin geleceği istikamete koşmaya başladık. Her ikişer yüz adımda üç dört nefer bıraktım ve bizim atacağımız silahların sesini işitir işitmez onların da havaya silah atmasını, “Dur! Tehlike var!” diye bağırımlarını tembih ettim. En nihayete de borazan ve beş on er ile kendim gittim. On dakika kadar sonra tren gürültüler çıkararak ve bacasından ejderhalar gibi ateş saçarak uzaktan gözüksü. Borazan, “dur” borusu çalmaya, bizler de havaya ateş etmeye başladık. Makinist bunu görür görmez daha süratle kaçmaya başladı. Biz mütemadiyen “Dur! Tehlike var!” diye bağırıyor ve silah atıyorduk. Trende zabitler de vardı. Bu zabitler çaldığımız borunun, “dur” borusu olduğunu anlamışlar, kafalarını pencereden çıkararak makiniste, durması için avazları çıktığı kadar bağırıyorlardı. Büyük tehlikeye bütün süratiyle giden trenin içinde, hiçbir şeyden haberi olmayan zavallı yolcular, gecenin korkunç zifiri karanlığı arasında, Galik’in bulanık dalgalarına bir iki dakika sonra gömüleceklerini hiç hatırlarına getirmeden gramofonlar çalıyor ve pürneşe bu ölüm uçuşumuna doğru gidiyorlardı. Tehlike mahalline doğru bıraktığım askerler de silah atmaya başladı. Tren hâlâ gidiyor, bir türlü durma alametleri göstermiyordu. Bu sırada birdenbire bir gürültü işittim. Vagonların birbirine çarpmasından meydana gelen bir gürültü idi. Birdenbire, makinist durmak için bütün frenleri birden sıkmış, nihayet tehlike mahalline 100 metre mesafede katarı durdurabilmişti. Burada en büyük rol de, tehlike işareti olan kırmızı ziyayı saçan bizim gaz tenekesinin olmuştu.

Koşa koşa trenin yanına geldim. Ahali vagonlardan fırlamış, fevkalade bir korku içinde idiler. Camlar kırıl-

mış, raflardan eşyalar düşmüş, ufak tefek yaralananlar olmuştı. Herkes askere soruyor: “Ne var, ne oldu?” Bu nokta çok mühimdir, her işi bütün teferruatına kadar bilmesine rağmen, askerimize verdiğimiz disiplin, erleri konuşturmuyor, “Biz bilmeyiz, zabitimiz var, ona sorun” diyorlardı. Ben de bu sıra koşa koşa makinistin yanına gittim. Şeftren⁵⁶ ve birçok ecnebiyi bizim tenekenin yanında buldum. Tehlikeyi anlattım. Kimisi boynuma sarılıyor, kimisi elimi sıkıyor, kimisi de bizim tenekeyi birbirine gösterip tekrar elimi sıkıyordu. İçlerinden birisi gazeteciymiş, bu da karanlıkta defterine bir şeyler karalıyor... En nihayet benim kim olduğumu sordular ve bana şükran borçlu olduklarını alenen kumandanlık vasıtasıyla göstermek istediklerini söylediler. Ben de, o zaman tren hattının muhafazasına memur olan arkadaşımın ismini verdim. Bu mülazım, bizim Avcı Taburu’ndan olmayıp başka bir taburdandı. Bu vazife ona ait olduğundan, bilahere mesul olmaması için onun ismini vermiştim. Bir müddet sonra bu zabitin mükâfatlandırıldığını da haber aldım. Gradabor’da daha bir müddet kaldıktan sonra merkeze çağırıldım. Merkeze geldiğim zamana tesadüf etti, merhum Müşir⁵⁷ Hayri Paşa bizi evine iftara davet etti. Yemek sırasında avcı taburlarından maksadın ne olduğunu ve bu taburlardan çok büyük hizmetler beklediğini, avcı taburlarının en ufak bir hizmetinin kendisi için çok ehemmiyetli olduğunu ve benim Galik hadisesinde yaptığım işin başkasına atfedilmesinin doğru olmadığını, nazikâne anlattı.

Daha bir müddet Selanik’te kaldım ve askerin talim terbiyesi ile meşgul oldum. Bir sabah alelacele takip emri aldım. Menteşe kazasında bir çetenin takibine gi-

⁵⁶ Fransızca “chef de train” (tren şefi) deyişinin Türkçeleşmiş hali. Trendeki görevlilerin amiri.

⁵⁷ müşir: Mareşal.

decektim. Beş on dakika zarfında hazırlandık, Kırcalar istasyonunda çıkmak üzere trene bindik. Bir saat sonra Kırcalar'a gittik. Verilen emirde nahiye müdürü bey bizi Kırcalar'da bulacak ve gidilecek yeri bizzat gösterecekti. Kırcalar'da kimseye tesadüf edemediğim için nahiye merkezi olan Menteşe'ye yürüdüm. Bir saat düz ovada yürüdükten sonra tarlalar içerisinde, dizlerimize kadar su yükselmeye başladı. Beş on dakika kadar daha gittik, su belimize yakın çıktı. Etraf deniz gibi olmuştu, ışın sarpa sardığını görünce civarımızda bulunan bir tumba⁵⁸ üzerine askerlerin alelacele çıkmasını emrettim. Mümkün mertebe koşarak tumba-ya çıktık. Etrafa göz gezdirdiğimde, köyler ve bütün ovanın su içinde kaldığını gördüm. Anladım ki Vardar Nehri taşmış. Kanunusanide⁵⁹ ıslak bir surette ayaza karşı durmak insanın hoşuna gider değilse de, çaresiz suyun düşmesini bekledik. Suyun irtifai azalmaya başlayınca, civarımızdaki köylerden birisine gidip kılavuz alarak Menteşe'ye gitmeye karar verdim. Kılavuzsuz gitmeye ihtimal yoktu. Her tarafı su kapladığı için neresi çukur, neresi sığ olduğu belli olmuyordu. Yüzme bilen beş altı nefer ile suya daldım. Yavaş yavaş, yeri yoklayarak en yakınımızdaki köye gittik. Beş altı manda arabası çıkarttırıp askerleri almaya gönderdim. Bir saat sonra Bulgar köyünde toplandık, kurulandık, biraz istirahat edip tekrar yola çıktık ve gece Menteşe merkezine geldik. Mevcut hanlardan birisine askerleri yerleştirdim. Kendim de hanın üst katında kaza kaymakamının hazırladığı yemeği yemek üzere, kendisinin daveti etmesiyle yanına gittim. Müdür beyi sordum. Vardar Nehri'nin taşmasından gidemediğini, müfreze-yi Baba köyü yakınındaki Bedreli köyünde beklediğini ve haber verilen çetenin de Yenice köylerinden biri-

58 Rumeli Türkçesinde küçük tepelere verilen ad.

59 kanunusani: Miladi takvime göre ocak ayı.

sinde olduğunu söyledi. Ertesi günü, sabah erkenden *Bedreli*'ye gittim, nahiye müdürünü gördüm. Bulgar çetesine dair verdiği yarım yamalak haberlerin, köylüler tarafından uydurulmuş asılsız haberler olduğunu ve çetelerin güpegündüz, tavşan avlar gibi ele geçemeyeceğini anlattım. Birkaç gün etrafı araştırdıktan sonra eli boş olarak Selanik'e geldim.

Gevgeli

Daha bir müddet Selanik'te kaldım. Bulgar komitalarının en azılısı ve Selanik mıntıkasında en çok nam alanı, "Vardar Güneşi" namı ile bilinen Apostol çetesinin imhası için taburumuzun Gevgeli mıntikasına ve Gevgeli'de kumandan bulunan Arap Ethem Paşa'nın emrine verildiğini, hemen hareketimizin icap ettiğini bildirdiler. Selanik Avcı Taburu, Gevgeli'ye hareket etti. Gevgeli'ye vardığımızda askerler kukulhanelere, zabıtlar de bu kukulhaneler civarında, gayet viran bir takım yerlere yerleştirildi. Kukulhaneler, her tarafları açık, yaz için yapılmış, ipekböceklerinin koza örmesi için salaş⁶⁰ gibi bir şeylerdi. Pencerelele olmadığından, askerler çadırlar ile pencere deliklerini kapatmıştı. Soğuktan içlerinde barınmak ihtimali yoktu. Bizim yatığımız oda da bunlara yakın bir şeydi. Esen poyraz, odanın kapısına yaydığımız kilimi pandispanya gibi kabartır, biz de elimizle eski haline getirir bırakırdık. Bir iki saniye sonra kilim tekrar bir tümsek haline gelir ve bu kabarık vaziyetini muhafaza ederdi. 320 [1904] senesinin kışı pek dehşetli oldu, birçok insan dondu, şimendiferler işlemedi, yollar kapandı. Bu kış tarihen sabittir. Bunları yazmaktan maksadım, işte böyle bir kışta biz, güzide Avcı Taburları'nın bu gibi yerlerde konakladığımızı, Ethem Paşa'nın bizimle ne kadar ala-

⁶⁰ İpekböceği yetiştirmek için yapılmış eğreti, derme çatma tahta kulübe.

kadar olduğunu göstermektir. Gevgeli'ye geldiğimizizin ertesi günü, Ethem Paşa herkesi bir istikamete gönderip Apostol'un yakalanmasını emretti. Herkes tatbika koyuldu fakat Apostol'u bulmak bir türlü nasip olmadı, çünkü elde iyi bir muhbir ve bol para yoktu.

Bir gün Ethem Paşa beni çağırdı. "Yanına 100 nefer al, Beleş Dağı tarafındaki Bulgar köylerini tara; Apostol'un o tarafa gittiğini haber aldım" dedi. "Başüstüne paşa hazretleri, şimdi hareket ederim, yalnız askerlerin iaşesi için para verilmesine emir buyurun" dedim. Paşa hazretleri her nedense bu ricama birdenbire hiddetlendi ve gözlerini açarak "Çık dışarı, padişah başı için seni astırırım" dedi. Paşanın bu halini görünce ben de şaşırdım kaldım. Paşanın yanında bulunan erkân-ı harp reisi Nuri Bey, dışarı çıkmak için bana başıyla işaret etti. Ben de, askeri terbiyem icabı bir selam verip odadan çıktım. Lakin nereye gidecektim? Yüz asker, günde ikişer kuruştan iki yüz kuruş. Yirmi gün gezeceğimize göre, en az 40-50 lira para lazımdı. Halbuki bende ancak birkaç yüz kuruş vardı. Malum ya, o devirde muntazam aylık alınmazdı. Bazı kıtalarda birer ikişer mecdiye⁶¹ haftalık verirlerdi. Biz de buna kanaat eder, çiğ verilen asker tayınına dayanırdık. Alabilsek, maaşımız 237,5 kuruştı. Ne hal ise, buraları lazım değil.

Ben odadan çıkıp kapı yanında dolaşmaya başladım. Nuri Bey bir iki dakika sonra odadan çıktı ve benim koluma girip "Mehmet Ali, sen tabur kumandanına git, bu hali anlat, sizin iaşenizi temin etsin" dedi. Ben de taburda para olmadığını yakinen bildiğimi, bu işin, paşa marifetiyle mal müdüründen para alınmasına lüzum ettiğini tekrarladım. Nuri Bey, tabur kumandanına para meselesini söylemekliğimin lazım

61 1 mecdiye = 20 kuruş.

geldiğini ve başka çare olmadığını anlattı. Ben doğruca tabura gidip meseleyi binbaşuya aynen anlattım. Binbaşı yukarıda bahsettiğim gibi, taburda para olmadığını, kendisinin para hakkında hiçbir şey yapmaya iktidarı bulunmadığını yana yakıla anlattı. İşin böyle olacağını zaten evvelden tahmin etmiş olduğumdan, binbaşuya fazla bir şey söylemedim. Verilen vazifeyi ifa etmek için hemen hareket edeceğimi söyleyip binbaşının yanından ayrıldım. Askerimi aldım ve yola çıktım. Gideceğim istikamette Koça obası namında bir Müslüman köyü vardı, o gece orada konakladım, askerlerin karnını güzelce doyurdum.

Ertesi sabah erkenden, açıkgöz onbaşı ve neferlerden posta yapıp tahsildar bulmak için muhtelif istikametlere gönderdim. O gün Koça obasında oturduk. Akşama doğru postalardan birisi, bir tahsildar getirdi. Zavallı tahsildar neye uğradığını şaşırmıştı. Hemen üzerini arattım, ne kadar para buldumsa aldım ve kendisine bir senet verdim. Tahsildar yalvarmaya başladı, “Aman beyim, ben büyük mesuliyet altında kalırım. Mal müdürü bey beni mahveder” diyordu. Ben de cevaben “İşte, sana senet veriyorum. Paraları malum olmayan birisi, elinden gasp etmiş değildir. Parayı alan, bu devletin ve milletin bir zabitidir. Askere yiyecek para vermediler, ben de böyle hareket mecburiyetinde kaldım. Haydi Allah selamet versin” dedim ve tahsildarı başımdan savdım. Gece yarısı da bir tahsildar getirdiler, onun üzerindeki paraları da aldım. Takriben 100 kûsur lira kadar idi ve bu para bize kâfi idi. Köylüden askerin yemek masrafını istedim. Yaradılıştan misafirperver olan köylüler bu parayı katiyen kabul etmediler. O sabah hemen yola çıktık. Kar fırtınası tipi halinde, bütün şiddetiyle çıkmıştı. Koça obasından bir iki saat mesafede ve Beleş Dağı’nın eteklerinde bir Bulgar köyüne gittik. O gece bu köyde kaldık. Köyün etrafına

nöbetçiler yerleştirdim ve geceleyin köyden dışarı kimsenin çıkmamasını, çıkacak olanların ne olursa olsun nöbetçiler tarafından vurulacağını ilan ettim. Mak-sadım, bu şiddetli kar fırtınasında ansızın geldiğimiz Bulgar köyünden, etraftaki çetelere haber verilmemesini temindi. Böyle bir havada takibe ve bilhassa Beleş Dağı üzerine, *Furka* köyüne gidileceği kimsenin aklına gelmezdi.

Sabah olmadan, erkenden köyden çıktık. Köyden aldığımız kılavuz bu fikirden vazgeçmemizi, *Furka*'yı bulmanın çok güç olacağını söyledi. Ben kılavuzun bu sözlerinden şüphelendim. Bir an evvel *Furka*'yı sarıp aramak için acele ediyordum. Mevcut olan karın üstüne o gün ve o gece iki metreye yakın bir kar düşmüştü. Beleş'e doğru yürümeye başladım. Kar mütemadiyen tipi halinde ve kaz patisi büyüklüğünde yüzümüze çarpıp adeta nefesimizi kesiyordu. Dört beş saat yürüdükten sonra ancak bir saatlik yol aldığımızı anladık. Kar yeni yağdığı için yürümek mümkün değildi. Askerin kaputlarını karın üzerine yayıp kaputlara basarak gayet yavaş ilerliyorduk. Kar olanca şiddetiyle yağıyor ve göz gözü görmeyecek şekilde, bize adım attırmıyordu.

Bulgar kılavuz ağlamaya başladı: "Ben *Furka*'nın yolunu şaşırdım, hiçbir iz meydanda yok. Ne yol kaldı, ne ağaç. Buralarda kulübeler vardı, çeşme vardı. Hiçbir şey belli değil, nereye gittiğimizi bilmiyorum. Daha sonra, *Furka*'yı bulamadım diye benim başıma bir bela gelir. Geri dönelim" diye yalvardı. "Katiyen olmaz, ya öleceğiz, ya *Furka*'ya gideceğiz" dedim. Dağda üç dört saat bu şekilde yürüdük, artık hiç kimsede takat kalmadı, akşam da olmak üzere, geri dönme ihtimali mevcut değil. Uzaktan uzağa birtakım boğuk sesler geliyor. (Bu seslerin sahibi birtakım köylüler, bizim gibi fırtınaya tutulup kar altında kalmışlar. Kar eridikten sonra ölülerini buldular; gelen sedaların bunların ol-

duğunu daha sonra öğrendim.) Etrafta canlı mahlûkat olduğu aşikâr, lakin nereye gitmeli? Hiçbir yer görünmüyor, beş metre ilerisini görmek mümkün değil. Daha bir müddet yürüdük, akşam bütün fecaati ile geldi, kavuştu. Yirmi dakika kadar karlar üzerine oturup istirahat ettik. Askeri bir araya topladım, birbirlerine arka arkaya verip karın üzerine oturttum. Yürümemize yardım eden kaputlarını giydirdim. Yanıma en güzel yürüyenlerden on kişi aldım, borazanlardan birisini de yanıma aldım. Askerin başına bıraktığım çavuşlara şu emri verdim: “Ben *Furka*’ya doğru gideceğim. *Furka* köyünü bulursam, sizlere ‘gel’ borusu çaldıracağım ve havaya silah atacağım. İşittiğiniz anda siz de boruyla cevap verip bir iki el silah atar ve bana doğru gelirsiniz. İstikameti şaşdırmamak için beş on dakikada bir silahla karşılık verin. Birbirinizden katiyen ayrılmayacaksınız.”

Kılavuzu alıp yolumuza devam ettik. Kar o kadar çok yağmıştı ki, her taraf kara gömülmüştü ve birkaç metre irtifaındaki ağaçlar bile görünmüyordu. Yürüyüşümüze çok güçlekle devam ediyorduk. Bacaklarımız tamamen kara batıyordu, bir ayağımızı kardan çıkarmadan diğerini atmak imkânı yoktu. Birkaç saat karlar içerisinde yuvarlandıktan sonra birdenbire bir kar çukurunun içine düştüm. Ayaklarımın altında bir boşluk vardı. Bir dalın üzerinde olduğumu hissediyordum. Kar beni başımdan aşağı örtmüştü. Başımın üzerinde askerin yüksek sesle konuştuklarını ve beni karın içerisinde çıkarmaya uğraştıklarını anlıyordum. Ben de, olduğum yerden çıkmaya çabaladım. Elime askerin uzattığı bir mavzer tüfeği geçti, tüfeği tuttum ve fedakâr askerlerim beni kolumdan yukarı çektiler. Düştüğüm yeri araştırmaya başladım. Düştüğüm yerin etrafını portatif küreğim ile bir parça açtık, bir de ne göreyim? Budanmış bir dut ağacının üzerine basıp boş-

luğa batmışım. Bulgar kılavuz, *Furka*'nın dut bahçelerinde olduğumuzu ve köyün yakınımızda olması lazım geldiğini söyledi. Yavaş yavaş yine yürümeye başladık, bu defa içimizden birisi bir boşluğa düşerse yakalayabilelim diye birbirimize daha yakın gidiyorduk. Bir müddet böyle yürüdük, askerin birisi bir ocak gördüğünü ve duman çıktığını bağırarak söyledi. Askerin yanına gittik, hakikaten karın içerisinden duman çıkıyordu.

Kar *Furka*'nın evlerini tamamen kaplamıştı, gece karanlığında köy, dümdüz bir ova gibi, karların altına gömülmüş kalmıştı. Bağırma ve silah atmaya başladık. Köylü, inden çıkar gibi, kapılarının önünü tünel açar gibi küreyerek evlerinden çıkıyordu. Köpeklerin havlaması yeraltından boğuk boğuk geliyordu. Bütün canlı mahlûkat bir köşeye büzülmüş, bu afetin dehşetinden titreşiyordu. Borazana "gel" borusu çaldırdım. Bir müddet dinledik, hiçbir cevap gelmedi. Askerin olduğu yeri köylüye tarif ettik, o tarafa birkaç asker ile köylüden birkaç kişi gönderdim ve silah attırdım. Derinden silah sesleri gelmeye başladı. Attığımız silahlar işitilmişti, silahla cevap veriyorlardı. Birkaç saat içerisinde askerleri köye getirebildim. Herkesi köy evlerine taksim edip kendim de bana hazırlanan odaya gittim. Ocağa güzel bir ateş yakılmıştı, oda kapısından içeri girer girmez, ateşi görünce gözlerim kararıp yere düştüm. Beş on dakika sonra kendime geldiğim zaman yanımda bulunan emir erim tarafından ayaklarımın karla ovulduğunu ve köylünün bir fincan konyak içirmek istediğini gördüm. Ben donmuştum, ayaklarımın bir iki parmağı mosmor olmuştu. Oda kapısının yanına oturdum, ateşi hafiflettim ve kendimi topladım.

O gece *Furka*'da kaldık. Sabah olunca bu köyden ayrılmaklığımız icap etti, çünkü yiyecek namına bir şey yoktu. Değirmenler kar altında kalmıştı, buğdayı değirmene götürüp öğütme ihtimali yoktu. Askerin yorgun-

luğuna bakmadan *Furka*'dan ayrılmaya karar verdim ve sabah erken hemen yola çıktım. Dönüşümüz kolay oldu. *Furka*, Beleş Dağı üzerindeydi. Asker, dağın üzerinden ovaya yuvarlanarak iniyordu. Kar sabaha karşı donmuştu, geceki gibi kara batmıyorduk. Tepelerdeki ağaçlar karla örtülmüş, daha yüksek ağaçların tepeleri çalılık gibi gözüküyordu. Dağdan aşağı dört saatte indik, bir İslam köyüne geldik. Köylü bizi görünce “Yaşasın Avcı Taburu” diye çoluk çocuk, ihtiyar kadınlar, ellerinde pekmez çanakları, koşarak geldiler. Askere pekmez içirip üşümelerini bertaraf ettirdiler. Birkaç gün bu köyde kaldım, etraftaki köylere birkaç baskın yapıp aradıktan sonra Gevgeli'ye dönmeye karar verdim. Bizim bulunduğumuz mıntıkada komitayı bulmak ihtimali yoktu, çünkü herkes bir deliğe tıklıp kışın şiddetinden kımıldayamaz haldeydi. Beyhude yere askeri hastalandırmakta da bir mana yoktu. Gevgeli'den çıktığının on beşinci günü tekrar Gevgeli'ye döndüm.

Ayaklarımıza aba sarar ve bu abaların üzerine de çarıklarımızın kayışlarını dolak gibi çapraz bağladık. O zaman bıyıklarım da uzundu, nefes aldıkça bıyıklarımın üzerinde buzlar hasıl olurdu. Kaşlarım da ince buz parçalarıyla donanmıştı. Çarık kayışları da gerilmiş, soğuktan kaskatı olmuştu. Asker de aynı benim kıyafetimdeydi. Ellerimiz, yüzümüz mosmor olduğu halde Gevgeli'ye geldik. Doğruca Ethem Paşa'nın yanına gidip gezdiğim yerler hakkında malumat verdim. Paşa başından fesini çıkartmış, sobayı da mükemmel yaktırmış. Ben hazır ol vaziyetinde tekmil verirken bıyıklarımındaki buzlar çözöldü, çenem ıslanmaya başladı. Ayaklarımdaki kayışlardan ve abalardan eriyen buz parçaları, durduğum halı üzerinde ufak bir göl yaptı. Paşa bir bana, bir de üzerimden akan sulara bakarak ve gülümseyerek “Aferin, memnun oldum. Tahsildardan aldığın paradan kalmışsa tabura iade edersin, mu-

amelesini yapsınlar” dedi. Ben tam selam verip döneceğim sırada da, “Bu gece Bujik⁶² gecesidir. Gevgeli’ye Apostol’un gelmek ihtimali var. Takipten geldiğin askerlerle sabaha kadar Gevgeli içerisinde devriye gezer-sin, yarın da istirahat edersin” dedi. Askerliğin esası olan mutlak itaat icabınca selam verip paşanın yanın-dan çıktım. Zaten akşam yanaşmış, gece olmuştu. Kâfi miktarda asker alıp gösterilen mıntıkada devriye gez-mek üzere yola çıktım. Askeri muayyen zamanlarda değiştirerek sabahı ettik. Sabah olunca yerime geldim. Birkaç saat uyuduktan sonra arkadaşlarımı ziyaret için diğer bölüklere gittim.

Divan-ı harp

Diğer bölük zabitleri de böyle havai ve keyfi tatbi-kattan bıkmış usanmıştı. Askerin yarısından ziyadesi iskorpit⁶³ vesaire hastalıklardan hastaneye gönderil-mişti. Mevcudumuz yarıdan aşağıya inmişti çünkü askerler bakımsızlık ve sıcak yemek yememek yüzün-den fena halde sarsılmıştı. Bunların manevi mesuliye-ti bizim omuzlarımızdaydı. Bu zeminde birbirimizle hasbihal ettiğimiz sırada, diğer bir bölük arkadaşımız ve bizim bölük mülazım-ı evveli Demir Ali Bey, takip-ten geldiler. Onlar da askerin halinden ve çok acıklı şeylerden bahsettiler. İçimizden bir arkadaş “Yahu, bu halleri Müşir Paşa⁶⁴ hazretlerine bildirelim. Bizi bura-ya memlekete iş görmek için mi, yoksa Arap Ethem Paşa’nın keyfi emirlerini ifa için mi gönderdiler? Vatan evladını boş yere ölmeye göndermediler ya” dedi. Biz de zaten kederli olduğumuzdan bu arkadaşın teklifini

62 Slav kökenli yerel halkın kutladığı bir yortu.

63 Skorbüt veya iskorbüt; C vitamini eksikliği nedeniyle ortaya çıkan bir hastalık.

64 Üçüncü Ordu Komutanı Müşir Hayri Paşa.

hemen kabul ettik ve Müşir Paşa'ya bir telgraf yazdık. Sekiz arkadaş telgrafın altını imzaladık ve telgrafhane-ye gönderdik. Telgraftaki şikâyetlerimiz, askerin sıcak yemek yemeyip açlığından, münavebe gözetilmeyip⁶⁵ boş yere koşturulduğundan, yatmış olduğu yerlerin açık saçık olduğundan, soğuktan son derece mustarip olduklarından ve bu yüzden 20 gün içerisinde yüzlerce askerin hastaneye yatırıldığından bahsediyordu. Telgraf postaneye gidince, Ethem Paşa'ya kendisinden şikâyet ettiğimizi haber vermişler. O da telgraf çeken zabitleri yanına çağırdı. Biz evvela gitmek istemedik, daha sonra gitmeye karar verdik. Mauser tabancalarımızı belimize taktık ve paşanın huzurunda ne yolda hareket edeceğimizi kararlaştırdık.

Başımızda en büyük rütbeli arkadaşımız Kolağası Eyüp Sabri Bey olduğu halde paşanın huzuruna gittik. Maksadımız oldukça fena idi, çünkü paşa hazretleri bu gibi işlerin hallinde çok mahir idi. İşittiklerimize göre paşa, kızdığı zabıt veya herhangi bir kimseyi yanına çağırıp güzelce bir dayak attıktan sonra hapseder ve verdiği jurnalde “Şevketmeap efendimizin aleyhinde bulundu; Genç Türk⁶⁶ kafası takip ediyor” diye, birkaç yalancı şahit ile zavallı günahsız Yemen veya Fizan çöllerine göndertirmiş. Halbuki bizim içimizde bu gibi muameleye tahammül edecek ve en ufak bir hakarete katlanacak bir kimse yoktu. Sırayla ve askerce, hep birden paşanın huzuruna çıktık. Paşa her zamanki gibi, esmer suratına bir şiddet verip “Siz binbaşınızı dinle-

⁶⁵ Askerlerin nöbetleşe çalıştırılması; görevden gelenler dinlenirken, dinlenmiş olanların göreve gönderilmesi kastediliyor.

⁶⁶ Jön Türkler veya Genç Türkler (Fransızca: Jeunes Turcs), Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinde etkili olan devrimci grup. Genç Türkler rejimi yıkamadılar ancak Osmanlı Devleti'nde, Hürriyet ve Meşrutiyet fikirlerinin kökleşmesinde büyük rol oynadılar. İttihad ve Terakki Cemiyeti önemli Jön Türk yapılanmalarından biri oldu.

miyormuşsunuz ve binbaşidan dava etmişsiniz” dedi. İçimizden laf söylemek için seçtiğimiz Kolağası Eyüp Sabri Bey, “Hayır paşa hazretleri, biz binbaşımıza en ufak bir itaatsizlikte bile bulunmadık. Yalnız zatiâlinizi dinlemeyiz ve keyfi emirlerinize itaat etmeyeceğiz” dedi. Paşa hiç ümit etmediği bu muameleye karşı ne yapacağını şaşırdı. Yanı başında duran erkân-ı harbi Nuri Bey, paşanın kulağına eğilip bir şeyler söyledi, paşanın esmer yüzü aniden sarardı. “Evlatlarım, ben sizin terfinizi Müşir Paşa Hazretleri’ne yazdım, siz ordunun en kahraman zabitlerisiniz. Bu fikirden vazgeçin, telgrafı geri alın” ve buna benzer birçok şey söyledi ise de bizim kararımız kati idi. Vatan evlatlarını boşuna telef etmektense Abdülhamid’in zulmüne uğrayıp kendimizi mahvetmek daha ehvendi. Bu kati kararımızda ısrar edip telgrafı geri almayacağımızı söyledik. Askerce selamımızı verdikten sonra paşanın huzurundan çıktık, doğruca kıtalarımızın başına gittik. Paşa arkamızdan erkân-ı harbini gönderip fikrimizden vazgeçirmek teşebbüsünde bulundu ise de muvaffak olamayınca hepimizi takibe göndermeyi, dağıtmayı istedi. Biz de, Müşir Paşa’dan emir beklediğimiz cevabını verdik.

Akşamları bölüklerde toplanıp Müşir Paşa’dan acaba ne cevap gelecek, askerin haline acıyıp bize hak mı verecek, yoksa kızacak mı, diyerek kehanette bulunurduk ve gaibi keşfetmeye uğraşırdık. İki gün sonra bir telgraf geldi, mealen “Dördüncü Avcı zabitanından Müşir Paşa’ya şikâyetle bulunanlar Selanik’e gelsin ve Müşir Paşa Hazretleri’ni görsün” deniyordu. Arkadaşlardan bir kısmı dağa çekilip bu istibdadın keyfi muamelelerine isyan etmeyi, bir kısmı da hiç mukavemet göstermeden Selanik’e gitmeyi tercih ediyordu. Yapılan istişarelerde en iyi yol mukavemet göstermeden Selanik’e gitmekti; ekseriyet o tarafta idi. Ben de arkadaşlara hitaben, eğer Selanik’e gidersek muhak-

kak hapsedileceğimizi ve başımıza büyük belalar geleceğini söylediysem de, Selanik'e gitmenin en doğru yol olduğu ve ekseriyetin bu fikirde olduğu meydana çıkınca Selanik'e gitmeye karar verildi. Bizim bu kararımız asker arasında işitilince, bize candan bağlı olan kahraman askerimiz hemen silahbaşı etti ve çavuşları yanımıza geldi: "Devlet babamız bizi, sizinle birlikte topladı. Sizin bir yere gitmenize müsaade etmeyiz. Gideceksek beraber gideriz, aksi takdirde sizi götürmek isteyecek şimendiferin makinesini mavzerlerimizle delik deşik ederiz. Ondan sonra isterlerse bizi assınlar" dediler.

Askerin dediklerinde, hissedip de ifade edemedikleri bir mana vardı. O mana, bu gibi hareketlerin neticesinde beklenegelen, Abdülhamid'in zulüm ve gazabına uğramak tehlikesidir. Bu tavır ben ve arkadaşlarımdan her gün, her zaman, memleketin selameti düşüncesinden hareketle, eşkiyayı takip ve asayişini temin hususunda madun veya mafevk [ast ve üst] olmaktan ziyade, vatan tehlikesi karşısında arkadaşlıktan daha kıymetli bir hareket olmak üzere tesis ettiğimiz manevi bağların bir tezahürü idi. Askerin ruh halini bariz bir surette gösteren bu gibi hareketler, Rumeli'de daima ortaya çıkmakta olan adi hadiseler sırasına geçmişti. Çok zaman erzaksız, elbisesiz kalmış askerler ve maaşsız kalmış olan zabıtların, bir müstebit idarenin zulüm görmüş, fakat vatan tehlikesi karşısında suskun durmayı tercih eden insanları oldukları şüphesizdi. Bölük çavuşlarına, bizim Selanik'e gitmemizin elzem olduğunu, Müşir Paşa'dan emir geldiğini, gitmezsek ne gibi mahzurların doğacağını, askerın hakkımızda gösterdiği samimi teveccühe candan teşekkür ettiğimizi ve buna benzer askerın anlayabileceği birçok söz sarf ettikten sonra güçlkle askeri ikna edebildik. Ertesi günü trene binip doğruca Selanik'e gittik.

İstasyonda bizi karşılamaya kimse çıkmamıştı. Arkadaşlar, “Gördün mü Mehmet Ali, tevkif edileceğimize [tutuklanacağımıza] dair bir emare yok” diye benimle alay ettiler. Otellere dağıldık, ertesi gün buluşacağımız yeri kararlaştırdık. Biz dört arkadaş, Şafak Kahvesi bitişiğindeki Mısır Otel’ne gittik. Bir müddet konuştuktan sonra yataklarımıza çekildik. Ben bir arkadaşla iki yataklı bir odada yattım, uyudum. Gece yarısı yüksek sesle konuşmalar olduğunu ve birisinin benim kolumdan yakalayıp “Kalk, hapishaneye gideceksiniz” dediğini heyecanla, yarı uyanık yarı uykuda olduğum halde yarım yamalak işittim ve gözlerimi açtığım zaman kanun zabiti⁶⁷ İbrahim’i karşımda gördüm (İlan-ı Hürriyet’te⁶⁸ bu zabıt, İttihad ve Terakki Komitesi tarafından Selanik’te, Kız Tulumbası civarında idam edildi). Uyku sersemliğiyle yataktan fırlayıp başucumda duran sürahiyi hemen kafasına fırlattım. Bu beynsiz ve kaba herif korkup merdivenden aşağı kaçmaya başladı. Arkasından koştum, elime ne geçti ise üzerine fırlattım. Kanun zabiti İbrahim, bir saniyede otel kapısını bulmuştu. Oteldeki arkadaşlar vesaire müşterilerin hepsi uyanmıştı. İşin sarpa saracağını anlayan İbrahim, aldığı emri bize sakince anlattı. Bir kısmımızın Beyaz Kule’de, bir kısmımızın da Tophane’de⁶⁹ hapsedilmemiz lazım geldiğini söyledi. Bizim için, verilen emre itaatten başka çare yoktu. “Sen buradan defol, biz üç arkadaş Tophane’ye gideriz” dedik, kanun zabiti de-

⁶⁷ kanun zabiti: Merkez Komutanlığı’na bağlı inzibat subayı.

⁶⁸ İttihad ve Terakki Cemiyeti üyesi subayların, Rumeli’deki dağlarda başlattıkları ayaklanma, II. Abdülhamid’in yaklaşık 30 yıl süren “istibdat” rejimini bitirmiş ve İkinci Meşrutiyet dönemini başlatmıştı. Anayasanın yeniden yürürlüğe konulduğunun ilan edildiği ve parlamentonun en kısa sürede toplanacağı sözünün verildiği 23 Temmuz 1908 (Rumi: 10 Temmuz 1324) tarihi o dönemde “İlan-ı Hürriyet” olarak anılmıştı.

⁶⁹ Selanik’te topçu askerinin eğitildiği askeri yerleşke.

Beyaz Kule, Selanik

folup gitti. Zaten sabah da olmak üzere idi. Demir Ali ve Veysi Beyler ile beraber doğruca Tophane'ye gittik, nöbetçi zabiti odasına girip kendimizi takdim ettik ve aldığımız emri söyledik. Uykumuzu tamamen almadığımız için odada bulduğumuz yatakları açıp uykuya daldık.

Birkaç saat sonra bulunduğumuz odada beş altı zabitin yavaş sesle konuştuklarını duydum. Hemen yataktan kalktım ve arkadaşlarımı da uyandırdım. Kaledeki topçu zabitleriyle hasbihalde bulunduk. Bize birtakım teselli edici sözler söylediler ve içimizden birisini kale kumandanı Sehban Bey'in istediğini haber verdiler. Biz Demir Ali Bey ile odada kaldık. Veysi, Sehban Bey'in yanına gitti. Kale kumandanı bizim kale duvarları altındaki hücrelerde hapsedilmemiz için emir vermiş. Veysi Bey, "Bu emir bize tatbik edilemez. Biz siyasi mahkûm olmadığımız gibi, canı de değildir. Bulduğumuz odadan katiyen çıkmayız" cevabını verince, kale kumandanı işi anlama yoluna gelmiş. Bizim, kaleden içeri girerken sol tarafta ve caddeye nazır bir

odada yatmamızı istemiş. Veysi Bey de memnuniyetle bu isteği kabul etmiş; yanımıza geldi. Bahsedilen odaya geçtik, eşya namına bir sandalye bile yoktu. Selanik'teki akrabalarımıza haber gönderdim, Veysi Bey'e ve bana yorgan getirttim. Demir Ali Bey'in evi Selanik'te olduğu için o da kendi evinden yatak getirtti. O gece uzun bir uyku çektik ve mukadderatımızı tevekkülle beklemeye başladık. Diğer arkadaşlardan haber alamıyorduk. Bir gün kolağası bir arkadaşımız ziyaretimize geldi. Dereden tepeden konuştuktan sonra üzülmememizi, hayatın boş olduğunu, insanın memlekete hizmeti yalnız askerlikle olmayıp başıbozlukta da hizmet edilebileceğini söyledi. Bu ve daha bu gibi mantıkların yürütülmesi için, bu arkadaşın içinde bir şey olduğunu, fakat açık söylemek istemediğini anladık. Kendisini, ne biliyorsa açık söylemeye davet ettik. Bizim irade-i seniyye⁷⁰ ile askerlikten çıkartıldığımızı işittiğini söyledi. Biz zaten her şeyi göze aldığımızdan, bu sözden katiyen üzülmedik, çünkü yaptığımız iş vatani bir vazife idi. Vatan evlatlarının hayatını kurtarmak ve Ethem Paşa gibi bir zorbanın emrine itaat etmemek bir namussuzluk değil, namusluluk idi.

Veysi Bey, "Yok birader, ne sıkılacağız, biz bu işi bilerek yaptık. Askerlikten çıkartılırsak üçümüz birlikte Mısır'a gideriz. Ben güzel Arapça bilirim. Mısır'da tramvaycılık yaparız. Birimiz tramvay önünde 'Destur' diye bağırır, birimiz vatman oluruz" diye alay ederek anlatmaya başladı. Bizler de gülüyorduk. Ben Veysi Bey'e "Arapça bildiğin için sen desturcu ol" dedim. Veysi de "Yok, ben şişmanım, sen benden zayıfsın, daha iyi koşarsın, desturcu sen ol" dedi. Demir Ali Bey, "Ben arabacı olurum" dedi. İşittiği haberi bize vermekten çekinen arkadaş, bizim bu soğukkanlılığımıza hay-

⁷⁰ irade-i seniyye: Padişah buyruğu.

ran hayran bakıyordu. Bundan bir hafta sonra bizim de Beyaz Kule hapishanesine gitmemiz için emir geldi. Üç arkadaş, Tophane'den kalkıp yanımıza verilen posta ile Beyaz Kule'ye gittik. O zaman Beyaz Kule'de hapishane zabiti, Tatar Mustafa Efendi namında bir mülazımdı. Bize Beyaz Kule'nin dış duvarları üzerindeki burçları gösterdi. Demir Ali Bey ile ikimiz bir burca, Veysi Bey de yalnız olarak diğer burca yerleşti. Diğer beş arkadaş da Beyaz Kule'nin kapısı yanındaki odalarda yatıyorlardı. Birbirimizle serbestçe görüşürdük, hariçten yanımıza kimseyi sokmazlardı. Mamafih bu sıkı gittikçe gevşemeye başladı. O zaman bize en ziyade yardım eden ve her müşkülümüzü halleden, merkez kumandanı, yaverânı hazret-i şehriyâriden [padişahın yaverlerinden] Miralay [albay] Nâzım Bey ile muavini, Erkân-ı harp Cemil Bey idi. (Eski Dahiliye Vekili Nâzım Bey, merhum Enver Paşa'nın eniştesi idi. Nâzım Bey'i İttihad ve Terakki Komitesi'nden Mustafa Necip Bey vurmuştu.)

Ziyaretimize gelen arkadaşlardan birisi Müşir Hayri Paşa ile Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın bizim hakkımızda başka başka fikirler beslediğini söyledi. Müşir Hayri Paşa, bizim ordunun en güzide zabitleri olduğumuzu, bu işte bir yanlışlık bulunduğunu ve bizim masum olduğumuzu, padişaha sadakatten hiçbir zaman ayrılmayacağımızı Mabeyn'e⁷¹ bildirmiş ve bir divan-ı harb-i mahsus⁷² teşkili ile mahkeme edilmemizi rica etmiş. Müşir Paşa'nın bu ricası Abdülhamid tarafından kabul edilip Beyaz Kule civarındaki Müşiriyet Dairesi'nde⁷³ bir divan-ı harb-i mahsus teşkil olundu. Bizi birer birer sorguya çekmeye başladılar. O zaman

71 mabeyn: Padişah sarayı.

72 divan-ı harb-i mahsus: Asker mensuplarının, işledikleri mesleki suçlar dolayısıyla yargılandıkları mahkemeler.

73 Müşiriyet Dairesi: Mareşallik yönetim binası.

anladık ki, sekiz arkadaşın bir telgrafı imza etmesi, bizi mahvetmek için kâfi bir delildir. Gevgeli kumandanı Arap Ethem Paşa'nın, Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'ya bizim hakkımızda ne yazdıkları malum değilse de, herhalde bizi o zamanki istibdat siyasetinin müthiş aleyhtarları olarak ve Abdülhamid'i ürkütecek bir şekilde jurnal ettiği muhakkaktı. Arap Ethem Paşa'nın bu şikâyetini, Vilayat-ı Selase⁷⁴ Müfettiş-i Umumisi Hüseyin Hilmi Paşa da kim bilir nasıl telakki etti ve Mabeyn'e bildirdi. Bizim askerlikten çıkartıldığımız havadisi de bundan çıkmıştı. Merhum Müşir Hacı Hayri Paşa, bizi yakinen tanıdığı için ve zaten kendisi de çok büyük bir ruha sahip olduğundan, bütün kudret ve nüfuzu ile bizim üzerimize yıkmak istedikleri iftiraların aslı esası olmayıp büyük milletimizin zavallı evlatlarını sefalet, açlık, hastalıktan kurtarmak için genç ruhlarımızın –o zamanki siyaseti kâle almayarak– galeyanından ibaret olduğunu pek doğru olarak tahmin ettiği üzere, bizim bir divan-ı harbe verilip neticenin leyhe çıkacağı kanatini müdafaa ediyordu. O zaman Selanik'te bulunan Müşir Hayri Paşa ile Vilayat-ı Selase Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa taraftarlarını birbirinden ayırmak kolaydı. Müşir Hayri Paşa taraftarları bizim yanımıza gelip hal ve hatır sorarlardı. Diğer tarafa mensup olanlar bizi görür görmez başlarını çevirirlerdi. Merkez kumandanı Nâzım Bey ile muavini Erkân-ı harp Cemil Bey, Müşir Hayri Paşa taraftarı olduğu için, elden gelen her türlü yardımı bize esirgemezlerdi. Bir yere gitmeyi arzu ettiğimiz zaman yanımıza bir posta eri verirler, bizler de istediğimiz gibi serbest gezerdik.

Bir gün, Demir Ali Bey ile yattığımız burçtan paramız çalındı. Bu hal bize çok fena tesir etti. Bunun kimin tarafından yapılabileceğini bir türlü kestiremedik. Üç

74 Vilayat-ı Selase: Osmanlı İmparatorluğu zamanında Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine verilen ad.

dört gün sonra yine böyle bir vaka oldu. Kıbrıslı Mü-lazım Bahir Efendi'nin cebinden on altı lirası çalındı. Para kendisinin olmayıp askerlerin emanet parası idi. Zavallı Bahir'in yüzü sapsarı olduğu halde yanımıza geldi: "Yahu, size olan felaket bana da oldu. Bugün cebimden askerin emanet parasını kaybettim, mah-voldum, namusum berbat olacak. Para kendimin olsa ne ise, emanet para. Ne cevap vereceğim?" diye dert yanmaya başladı. Sıkılmakta haklıydı. O devrin 10 sarı altını, şimdiki 1000 kâğıt liranın yerini tutar ve geçerci bile. Ben merhum validemden⁷⁵ bir falcı işitmişim, bu falcıya gidip fal baktırmayı teklif ettim. Bu teklifi eder-ken gayri ihtiyari gülüyordum, çünkü falcıya inanacak kadar safdil değildim. Lakin validemin anlattığı falcı hikâyesi tamamen zihnimde olduğundan arkadaşlara da anlattım.

Merhum pederim bir gün valideme 40 altın vermiş, "Bunları sakla" demiş. Validem de, yüklüğün -eski zaman evlerinde sergen (yükçük) vardı- kapısı üzeri-ne bir bez çıkınla 40 altın lirayı koymuş. Yirmi gün sonra babam paraları validemden istemiş. Validem de koyduğu kapı üzerini aramış, paralar yok. Fena halde üzölmüş ve babama paraların olmadığını söylemiş. Ba-bam da "Merak etme, bulunur. Hizmetçileri bir yokla, belki onlar almıştır" diyerek cevap vermiş. O zaman da yanımızda bir sarıka⁷⁶ (hizmetçi Yahudi kızı) bir de ufaktan büyüttüğümüz bir dadı (Arap kızı) vardı. Validemin her ikisine de emniyeti çoktu, bunlardan bir türlü şüphe etmedi. Köyden bize misafir gelen bir

75 Mehmet Ali Bey, sözü edilen falcıya gitmeyi önerdiğinde annesi henüz hayattadır. "Merhum" nitelemesi, anıların kaleme alındığı 1934-35 yılları için geçerlidir.

76 Osmanlı döneminde kullanılan dilde "sirkat" (hırsızlık) sözcüğünden türemiş, hırsız kız/kadın anlamına gelen "sarika" diye (erkek için "sa-rik") bir isim ve sıfat da vardır.

akraba çocuğunun bu işle alakalı olduğu şüphesine vardı, bunu da babama söylemekten çekindi. Köyden gelen akraba çocuğu babamın hemşirezâdesi idi. “Sen Yahudi ve Arap kızından şüphelenmezsin de, benim kırk yılda bir köyden ziyaretime gelen saf ve temiz bir akraba çocuğundan şüphelenirsin” diye bir fikre sahip olmaması maksadıyla pederime söylememiş. Merhum validem çok akıllı ve tedbirli bir kadındı. Konu komşunun tavsiyesi üzerine, yirmi paraya Kuran-ı Kerim ile fal bakan kadına gitmeye karar verip doğruca falcıya giderek fal baktırmak istediğini söylemiş. Falcı kadın “Niyet mi, gaip mi?” diye sorunca validem, gaip olduğunu söyleyerek hakkı olan yirmi parayı vermiş. (Bu falcı kadına fazla verirsiniz almazdı.) Kuran-ı Kerim’i açıp söylemeye başlamış ve valideme, “Senin kaybettiklerin sarı sarı altındır. Bir bez içine koydun, bıraktığın yerden alındı. Parayı çalan ev sahibidir. Hiç merak etme, paralar çıkacak” demiş. Validem bir ağlamaktır tutturmuş, “Hanım, ev sahibi benim, nasıl olur da paraları ben çalarım?” deyince, falcı karı hiç kendini bozmadan “Bilmem. Kuran-ı Kerim böyle söyledi” cevabını vermiş. Validem, başına bir tülbent bağlayıp gözleri yumruk gibi şişmiş olduğu halde, mangal başında, falcı kadının asılsız lakırdılarını tahlile çalışırdı. Ben o zaman yedi sekiz yaşında çocuktum, bu hali bugünkü gibi hatırlarım. Paranın kaybolduğundan epey bir müddet sonra, elimde oynamakta olduğum gümüş çil kuruşu tahta aralığına düşürdüm. Bu parayı çıkarmak için çok uğraştım, muvaffak olamayınca aşağıdaki yüklükten tahtaların arasına girmeye niyet ettim ve sergenden, döşeme arasına girdim. Benim çil kuruşumu ararken elime bir altın geçti ve kaybolan 40 altın bulundu. Mesele şu imiş: Validem paraları bez içine koymuş, sıçanlar bezi döşeme arasına çekip didiklemiş ve paraları oraya dökmüşler. Falcı kadının “Paraları ev

sahibi çaldı” demesi ise, sıçanlar da ev sahibi değil mi? Evin içinde istedikleri gibi gezerler ve gece geç vakitlere kadar tavan aralarında kendi âlemlerini yaşarlardı...

İşte bu falcı hikâyesini arkadaşlara anlattım. Falcıya gitmeye karar verdik, yanımıza bir posta eri alarak İki Şerefe Mahallesi’ne gittik. Falcının evini utanarak sordum; dar bir köşe içinde, ufak bir kapı gösterdiler. Arkadaşım Bahir Efendi’yi bir parça geride bırakıp ben yalnız olarak kapıyı çaldım. Falcı kadın kapıya geldi, ne istediğimi sordu. “Fal baktıracağım” dedim; bir parça beklememi söyledi. İçeri gidip elinde Kelam-ı Kadim olduğu halde geri geldi ve kapıyı araladı. “Niyet mi gaip mi?” diye sordu, “gaip” dedim ve eline bir kuruş verdim. O zaman fal bir kuruşa çıkmıştı, eski zamanın yirmi para devri geçmişti. Falcı kadının söyleyeceğine itikadım olmayarak, gayri ihtiyari merakla bekliyordum. Kadın söze başladı, “Sen deniz kenarında, pencereleri çok, duvarları kalın bir yerde yatarsın ve serbest değilsin. Senin gaibin yumuşak bir şeyle, katı bir şeyin arasından kayboldu. Senin gaip olan şeyin sarı sarı paralardır yani altınlardır. Alan adam uzun boylu, sarı saçlı, mavi gözlü. Bu paraları, yattığınız yerin deniz tarafında bir yükseklik var, oraya gelen bir kadına verdi, o kadınla beraber yiyorlar” dedi ve fal bitti. Ben hayretler içinde kaldım çünkü kaybolan paralar Demir Ali Bey’in yattığı kerevet ile yatağı arasında idi. Yatak yumuşak, kerevet sert. Falcı da yumuşak bir şeyle, sert bir şey arasından kaybolduğunu söyledi. İkincisi, biz deniz kenarında, Beyaz Kule’nin burçlarında yatıyorduk. Burcun her tarafı pencereydi ve duvarlar kalındı, bu da doğru. İçimizde beyaz yüzlü, sarı saçlı, mavi gözlü bir arkadaşımız vardı ve kendisinin bir mantinetosu⁷⁷ mevcut Beyaz Kule’nin arkasındaki kum yığının

77 İtalyanca “mantenuto”dan türeyen bu sözcük, Rumeli ağzında “kapatma”, “metres” anlamında kullanılıyor.

gelir ve mahpus olan bu adam, sevdiği kadınla görüşürdü. İşte falcı kadının bana söyledikleri; ister inan, ister inanma.

Posta erini köşe başında bırakmıştım. Yine orada durmasını tembih ile arkadaşım Bahir'i aldım, kadının yanına getirdim. Kadın yine "Niyet mi, gaip mi?" diye sordu. Daha evvel kadının bana anlattıklarını, falcının yanına gelmeden Bahir'e anlatmıştım. Bahir de "gaip" dedi. Kadın Kelam-ı Kadim'i açtı, "Sen de deniz kenarında, kalın duvarlı, pencereleri sokağa bakar bir yerdesin ve hem de serbest değilsin, mahpussun" dedi. Zavallı Bahir'in yüzü kül gibi oldu ve yan gözle bana baktı. Kadın sözüne devamla "Senin gaip olan şeyin de sarı sarı altınlar. Lakin bu para senin değil, emanet olarak sende bulunuyor ve üzerinden çalındı" demez mi? Bahir az kalsın kadının boynuna sarılacaktı. Bereket versin ki kapı tamamen açık değil, aralıktı. Falcı kadın sözüne devamla, "Senin paranı çalan, bu yanındaki arkadaşının parasını çalan uzun boylu, sarı saçlı adamdır" dedi. Hakikaten içimizdeki arkadaşlardan birisi, falcı kadının tarif ettiği tipte idi, bir gün evvel de Bahir'le el şakası yapmışlardı. Zavallı Bahir, "Yeter hanım anne, yeter. Hepsini bildir" deyince falcı kadın, "Ben bilmem evlat, kitap böyle söyler, ben onun tercümanıyım" dedi. "Pekâlâ valide, şimdi ne olacak? Bu parayı nasıl çıkaracağız?" diye sorduk. "Siz bana bir çil çeyrek (yani gümüş para 5 kuruş) verin, ben bir yumurta okuyacağım, size vereceğim. Yumurtayı kızgın kül üzerine koyun. Yumurta patlayıncaya kadar paranızı çalan adam ya parayı verir yahut yumurta patlayınca o da patlar" dedi. Birkaç dakika içinde, yumurtayı okuyup üfledi ve bize verdi. Cebimden çıkardığım temiz bir mendil içine yumurtayı büyük bir dikkatle koydum. Beyaz Kule'ye doğru, hayretler içerisinde gitmeye başladık.

Yolda giderken adımlarımı son derece dikkatli olarak atıyordum. Böyle yapmamın sebebi, şayet ayağım kayarsa, paramızı çıkarmaya yarayacak olan okunmuş yumurtanın kırılmamasını temin idi. Beyaz Kule'ye geldik, arkadaşlara olanı biteni anlattık. Hep beraber verdiğimiz karar şu idi: Beyaz Kule'de mevcut olanları bir araya toplayacağız, yumurtayı ateşe koyacağız. Yumurtta ile beraber patlayacak adamı, patlar patlamaz yakalayıp paraları alacağız. Bunun aslı ve esası olmadığını bildiğimiz halde, hapishane eğlencesi olarak yapmaya karar verdik. Kızgın mangalda mevcut olan kül üzerine yumurtayı oturttuk. Zavallı Bahir, hem yumurtaya bakıyor, hem de "Yahu patlamaktansa, parayı alan çıkarsın" diyordu. Yumurtanın üzeri terlemeye başladı, buhar halinde dumanı çıkıyordu. Uzun boylu, sarı saçlı, mavi gözlü arkadaş da aramızda, yumurtaya bakıyordu. Yumurtta birdenbire, pat diye patladı ve yanık yumurtta kokusu odayı kapladı. Lakin hiç kimsenin kılı bile oynamadı ve kaybolan paraları da bulamadık. Falcı hikâyesini burada bırakalım ve divan-ı harbe gelelim.

Yukarıda divan-ı harp heyetinin teşekkül etmiş olduğunu yazmıştım. Arkadaşlarım nöbetçi mülazımı sıfatı ile ilk evvel benim divan-ı harbe gitmemi münasip gördüler. Birinci olarak, ifade vermek üzere divan-ı harbe ben gittim. Divan-ı harp heyeti huzuruna çıktım, resmi selamı ifa edip hazır ol vaziyetinde durdum. Reis Paşa âdet olduğu üzere ismimi, babamın ismini, kaç yaşında olduğumu, memleketimi, evli olup olmadığımı ve rütbemi sordu. Ben cevap vereceğim bir sıra, âzâdan süvari miralayı bir bey, "Paşa Hazretleri, bunlara o kadar ince, uzun sormaya hacet yok. Askeriyeye itaati olmayanları meslekten çıkarmalı" dedi. Bu söz bana yıldırım gibi tesir etti. Hemen olduğum yerden soldangeri edip dışarı çıkmak için yürüdüm. Divan-ı harp reisi paşa hazretleri "Mehmet Ali Efendi, gel oğlum. Nere-

ye gidiyorsun?” dedi. Ben de cevaben “Paşa hazretleri, işim bitti. Çıkarılma kararı verildi, başka soracak bir şey kalmadı” dedim ve yürüdüm. Arkamdan koştular, beni durdurdular; gelip ifade vermemi istediler. Ben de süvari miralayının heyetten dışarı çıkmasını ve kendisine itimadım olmadığını söyledim ve ısrar ettim. Çaresiz bu hoşboğaz adamı, benim divan-ı harp olduğum müddetçe heyette bulundurmadılar. Bundan sonra da bize çok dürüst muamele yaptılar. Çünkü bizim öyle korkak ve önüne gelene politika edecek adamlar olmadığımızı anladılar. Birinci sual olan hüviyetim yazıldıktan sonra meselenin esasına temas ettiler ve Gevgeli’de Ethem Paşa aleyhine niçin şikâyetle bulunduğumuzu sordular. Sırasıyla, askerlerin nasıl aç bırakıldığını, kukulhanelerde kışın en şiddetli zamanında penceresiz yerlerde nasıl yatırıldığını, parasız ve ekmeksiz günlerce takibe gönderildiğimizi, hiçbir münavebe gözetilme-yerek yirmi otuz gün içerisinde kuvvetimizin yarısını zayi ettiğimizi sırayla saydım. Bu söylediklerimin ispatı gayet kolaydı. Gevgeli’de bulunduğumuz müddetçe askerlere ne kadar erzak ve ekmek almışız, takibata gittiğimiz zaman ne kadar para verilmiş ve bu paraları nasıl vermişler? Bunları ve benim tahsildarlardan zorla para aldığımı ve buna benzer bildiklerimi sırayla saydım ve çıktım.

Arkadaşlarım da benden sonra birer birer divan-ı harp oldu. Neticede, Ethem Paşa’nın aczine ve kabili-yetsizliğinden başka bir şey olmadığına, divan-ı harp yakinen kanaat getirdi. En nihayet verdikleri kararı bize tebliğ ettiler. Eyüp Sabri Bey’in rütbesi kolağası olduğu için dört ay hapsine, bizim de üçer ay mahpusluk ile kıtamızın değiştirilmesine karar verildiğini tebliğ ettiler. Biz zaten üçer ay yatmıştık, Beyaz Kule’den tahliye edildik. Selanik’te 17. ve 18. Nişancı Taburları’na, muallim sıfatıyla verildik.

Divan-ı harp heyeti, hususi olarak da şunları söyledi: “Sizin günahsız olduğunuza tamamen kanaat getirdik. Lakin hep beraber istida imzaladığınızdan, Hüseyin Hilmi Paşa Hazretleri mutlaka cezalandırılmanızı istedi. Biz de bu kararı vermek mecburiyetinde kaldık.” Arkadaşlarımızdan birisi kendini tutamayıp “Sizin gibi adil heyetin Allah belasını versin” cevabında bulundu; bu iş de burada kapandı. Bir müddet Selanik’te nişancı taburlarında talim terbiye ile meşgul olduk.

Vardar Kapısı’nın asayiş

Selanik Merkez kumandanı Nâzım Bey, bir gün beni yanına çağırdı. Vardar Kapısı’ndaki inzibatın temini için, beni Vardar Kapısı merkezindeki karakola tayin ettiğini söyledi. Ben bu ağır vazifeyi üzerime almak istemedim, çünkü verilen vazife belalı bir işti. Selanik’in umumhaneleri Vardar Kapısı’nda idi. Ne kadar çapkın belalılar ve sevdalılar varsa, sabahlara kadar burada içki içen, eğlenceyle vakit geçirirler ve ekseriya bu eğlenceler bir cinayet ile neticelenirdi. Ay geçmezdi ki, devriye gezen askerlerden birisi vurulmasın. O günlerde de, bir zavallı Mehmet, bir sarhoşun kurşununa hedef olmuştu. En büyük fenalık da, vukuatı yapanların kolay kolay ele geçmemesi idi. İşte bu fenalıkların önüne geçme vazifesi bana verildi. Merkez kumandanı Nâzım Bey, hiçbir şeyden çekinmeden inzibatı temin etmemi söyledi. Ben de yatacağım karyolayı Vardar Kapısı’ndaki polis merkezine gönderip bir oda işgal ettim. Askerlerimi de yakın bir yere yerleştirdim ve vazifeye başladım.

İlk işim, bizim mahalle sayılan Yenikapı delikanlılarını ikaz etmek oldu. Kim vukuat çıkarırsa fena halde canının yanacağını tanıdıklarına söyledim. Bunların da tanıdıkları arkadaşlarına, benim Vardar Kapısı

karakoluna ne maksatla gönderildiğimi anlatmalarını tembih ettim. Geceleri çavuş kumandasında devriye gezdirmeye ve kendim de dolaşmaya başladım. Vardar Kapısı'ndaki umumhane âlemi bütün sefahati ile devam ediyordu. Sokaklarda nara atmak, umumhane evlerini zorla açtırmak, içeriye girdikten sonra daha kibar müşterileri kaçırıp kızların kendilerine kalması için fiyakalar ve birtakım külhanbeyi cakalar yapmak moda idi. Ben evvela sokakta nara atanlardan işe başladım. Nara atanlara tesadüf eder etmez, bağırmanın yasak olduğunu bildiği halde bağırduğu için doğruca karakola sevk eder, o zamanın hürriyetine göre güzel bir sopa çektikten sonra sabaha kadar karakolda alıkor, sabah olunca da bir daha yapmamalarını sıkı sıkıya tembih eder, bırakırdım. Bazı öyle terbiyesizlere tesadüf ederdim ki, karakola göndermeden hemen orada cezasını vermek icap ederdi. Böyle fırsatı ziyan etmez ve hatayı yerinde düzeltirdim.

Bir gün, öğle üzeri umumhaneler tarafından silah sesleri geldi. Ben, silah sesi gelen tarafa birkaç askerle koştum. Bir de ne göreyim? Bir iki sarhoş bir umumhanenin üst katını tutmuş, tabancalarla askere silah atıyor. Bir askeri yaralamışlar. Ben bu vaziyeti görür görmez fena halde sinirlendim. Yanımdaki askerlerle arka sokaktan, sarhoşların silahla karşılık verdikleri eve girdim. Bu yalancı kahramanlar beni evin içinde görür görmez, üzerime silah atmaya başladılar. Biz de silahlarımızı üzerlerine çevirip ateş ettik. Birisi cansız, birisi de yaralı olduğu halde yere yuvarlandı. Yanlarına gittim, ölen Selanik'te bir hancının çocuğu, yaralı da Köprülü'den izinli gelmiş bir komiser muavini idi. Vukuat haberi Selanik'in her tarafına süratle dağıldı. Yirmi dakika sonra müddei-i umumi⁷⁸ geldi, ifadeleri

almaya başladı. Askeri sorguya çekmek istiyordu. Ben de “Askerden ne soracaksınız, bana sorun” dedim ve vukuatı olduğu gibi izah ettim. En sonunda “Ateş emrini kim verdi? Ateş etmeden yakalasaydınız” dediler. Cevaben dedim ki: “Askere ateş edene ateşle karşılık verilir. Vur emrini ben verdim.” Tam bu anda merkez kumandanı Nâzım Bey geldi, beni yanına çağırdı. Vukuatı kendisine izah ettim. Badehu müddei-i umumiye çağırdı ve orada bulunan müstantiğe (yani adliye heyetine) “Askere ateş edenlerin derhal tepelenmesi için ben emir verdim. Ne soruyorsunuz?” diye çıkıştı. Zaten Nâzım Bey gelir gelmez ortalık süt liman kesilmişti. Adliyeden gelen memurlar gitti. Nâzım Bey, icraatından memnun olduğunu ve vazifeme devam etmemi, bu gibi soysuzları tereddütsüz gebertmemi söyleyip gitti. Bu icraat, Vardar Kapısı’nda külhanbeylik yapanların bütün cüretini kökünden kırdı. Bundan sonra umumhanelerde belalı olarak kime tesadüf edersem geriye çevirir ve üzerini aratırdım. Az zamanda öyle bir çekidüzen geldi ki en ufak bir hadise dahi çıkmadı. Vardar Kapısı umumhanelerine eğlenmeye gelenler bıçak ve tabancalarını hariçte bırakıp öyle gelmeye başladılar. Bizim mahalle delikanlıları, başka çapkınların askere silah atmak değil, yan gözle bile bakmaya korktuklarını, bana tesadüf ettikçe söylerlerdi.

İttihad ve Terakki’ye giriş

Birkaç ay bu vazifede bulunduktan sonra eski kumandanım Ali Barut, başıma gelen bu belaları büyük bir teessürle duymuş, misafir olarak nişancı taburlarında bulunduğumu işitince, resmen orduya müracaat ederek benim yine açık olan yerime gönderilmekliğimi rica etmiş. Aldığım bir emirle, eski taburuma tayin edildiğim bildirildi. Selanik’ten hemen Manastır’a geldim ve

taburumda eski samimiyetle karşılandım; bölüğümde vazifeme başladım. Bölük kumandanım Koniko Mustafa, ihtiyar bir alaylı yüzbaşı idi. Bölüğün talim terbiyesi ve zapturaptına ben bakıyordum.⁷⁹ Bölüğün mülazım-ı sanisi (Şemsi Paşa'yı vuran) Atıf Efendi idi. Bulgar komitaları işi bütün bütün azıttılar. Müslümanları kabahatli olsun, kabahatsiz olsun vurmaya, öldürmeye, Müslüman kadınlarının memelerini kesip ağızlarına koymaya ve cesetleri üzerinde alet-i tenasülleri ile istavroz yapmak gibi, nefret uyandıracak hallerde bulunmaya başladılar. Bu hareketler biz genç zabitleri bütün bütün çileden çıkarıyor ve bu yapılanların tahammül edilmez bir dereceye geldiği hissini pek haklı olarak veriyordu. Gece gündüz çetelerin arkasında koşuyor ve Makedonya mektebinde ameli bir surette, önümüze çıkacak bütün zorlukları sarsılmadan halletmeye hazırlanıyorduk.

Birgün bir arkadaşım memleketin geçirmekte olduğu buhranı ve Abdülhamid'in zulmünü ve Makedonya'nın elden gideceğini uzun uzadıya anlatmaya başladı. Ben de gülerek kendisine dedim ki: "Yahu sen bunları, bilmeyenlere ve bu vaziyeti görmeyenlere söyle. Ben bunları senden iyi bilir ve takdir ederim. Dilinin altında bir bakla var, baklayı çıkar ve ne demek istediğini açıkça söyle. Bu felaketlerin önüne geçmek için ölmemiz icap ediyorsa ben buna hazırım." Arkadaşım hemen boynuma sarıldı, "Affedersin kardeşim, seni pek yakından bildiğim halde, aldığım emri yerine getirmek için böyle yaptım. Burada, yani Manastır'da bir teşkilat yapılıyor. Kırk arkadaş seçildi, bunların içerisinde sen de, ben de

⁷⁹ 21. Alay, 4. Tabur'dan mülazım-ı sani (teğmen) rütbesi ile ayrılan Mehmet Ali Bey, aynı birliğe 1906 yılında geri döndüğünde mülazım-ı evvel (üstteğmen) rütbesindedir.

varız. Bu akşam tahlife⁸⁰ gideceğiz ve bu komitaya gireceğiz” dedi (İttihad ve Terakki Komitesi). Ben de, hazır olduğumu, ne zaman arzu ederse gidebileceğimi söyledim. Gideceğimiz zamanı aramızda hemen kararlaştırdık, birbirimizden ayrıldık.

Memleketi kurtarmak için arkadaşlarımızla daima konuşur, ne yapabileceğimizi birbirimize yana yakıla anlatırdık. Bugün, bu konuştuklarımızın ilk ciddi adımı idi, bir komitaya giriyordum. Gece saat ikide arkadaşım ile buluştuk, birçok dolambaçlı yollardan, gözlerim bağlı olduğu halde Manastır’ın Arnavut mahallesine yakın bir yere gittiğimizi hissediyordum. Sokaklarda kimseler olmadığına göre gayet تنها sokaklardan geçtiğimiz anlaşılıyordu. Nihayet bir evin kapısı açıldı. Gözlerim bağlı olduğu için arkadaşım koluma girmişti, ben de onun yürüyüşüne uyarak gidiyordum. Kapı açıldığı zaman arkadaşım yavaş sesle kulağıma “Kapı eşiği var, ayağını kaldır” dedi. Ben, askerin gece yürüyüşünde yaptığı gibi, zaten ayaklarımı yüksekte atarak yürüyordum. Kapıyı geçtik, binanın içerisine girdik. Hiçbir ses seda yok. Bir sofadan geçtik, en nihayet bir odaya girdik. Bana rehberlik eden arkadaşım kolumu bıraktı ve odadan çıktı. Birkaç saniye sonra “Gözlerini aç” diye yabancı bir ses geldi. Ben de gözlerimin bağından bıkmış usanmıştım. Hemen gözlerimi açtım. Odanın loş karanlığı içinde karşımda, sandalye üzerinde oturmuş ve baştan aşağı kırmızı gömlekler giymiş, gözleri siyah maskeyle örtülmüş üç şahsın önünde bir masa, masanın üzerinde bir yeşil örtü ve bunun üzerinde bir hançer, bir tabanca, bir de Kuran-ı

⁸⁰ Sözlük anlamı “ant verdirmek, yemin ettirmek” olan tahlif sözcüğü, İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne girilirken uyulması zorunlu olan yemin törenini ifade ediyor. Bir kişiyi tahlif etmek, gerekli olan giriş törenini eksiksiz yerine getirerek o kişiyi İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne üye yapmak anlamına geliyor.

Kerim durduğunu gördüm. Sükûtu sandalyede oturan şahıslardan birisi ihlal etti ve şöyle söylemeye başladı: “Otuz seneden beri milleti hain bir kurt gibi kemiren bu idarenin alçak, alçak olduğu kadar korkak olması icap eden bir sürü taraftarı önünde, millet âciz bir kadın gibi şaşırıldı kaldı...” (Bu nutuk merhum Ömer Naci⁸¹ tarafından kaleme alınmıştı). Söyleyen zatın sesi kalındı, lakin bir müddet bu kalınlığı muhafaza edip gittikçe kendi sesine geldi, ben de bu zatı sesinden tanımakta güçlük çekmedim: Tophaneli yüzbaşı merhum Çopur Süleyman Bey idi. Nutkun sonunda elimi masanın üzerindeki Kelam-ı Kadim’e koydurdular. İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne sadakatten ayrılmayacağıma ve ölmek icap ettiği zaman tereddütsüz canımı feda edeceğime ve kimseye cemiyetin sırlarını ifşa etmeyeceğime vesaire yemin ettim ve namusum üzerine söz verdim. Beni oraya getiren arkadaşım geldi, gözlerimi bağladı, koluma girip yine birçok sokak dolaştırdı. Bu defa ilk geldiğimiz yerin aksi bir cihetine getirip gözlerimi açtı. İttihad ve Terakki’ye girişim bu merasim içerisinde yapıldı. Bana verilen numara 18 idi. Demek ki ben, Manastır mıntıkasında tahlif edilenlerin on sekizincisi idim.

O zaman İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne o derece muhabbet ve samimiyet ile kalpten bağlanmıştım ki, cemiyet uğruna “Kendini feda edeceksin” emrini vermiş olsaydılar, kayıtsız şartsız hemen ölüme atılırdım. Bunun birkaç mislini daha sonra fiilen de gösterdim. Bundan sonra teşkilat ilerlemeye ve namuslu bilinen birçok kişinin arz ettiğim merasim dahilinde tahlifi başladı. Benden de, en yakın tanıdığım arkadaşları

⁸¹ Ömer Naci Bey (1878-1916), İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin temeli olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin kurucularından. İttihad ve Terakki’nin ileri gelenleri arasında yer aldı ve cemiyetin en parlak konuşmacısı olarak ün saldı.

cemiyete sokmak için çalışmamı istediler. Tanıdığım birçok arkadaşın ismini verdim. İçlerinden, Manastır heyet-i merkeziyesinin kabul ettiklerinin tahlifi yapılyordu. Teşkilat gittikçe kuvvetlenmeye ve ehemmiyet kazanmaya başladı. Memlekette ne kadar namuslu ve vatanperver, tanınmış kişi varsa, hepsinin cemiyete girdiği söyleniyordu. Ara sıra büyüklerin de ismi zikrediliyordu. Bundan maksat, cemiyete girmeye korkanların maneviyatını artırmak için bir propaganda idi. Mamafih, bir sene sonra hakikaten vatanperver olup da cemiyete girmeyen kimse kalmamış gibiydi. Cemiyete girmek için birisini ikna edip ismini mutemet⁸² vasıtası ile merkeze bildirirdik. Mutemet, ismini bildirdiğimiz arkadaşın cemiyete kabul edilip edilmeyeceğinin haberini getirir, kabul edilecekse tahlif olunacak yere, yukarıda arz ettiğim gibi gözleri kapalı olarak getirilirdi. Tahlif edilen zat, kendisine yol gösteren arkadaş ile kendisini tahlife getiren zattan başka kimseyi bilmezdi. Bu bildiklerini de hiçbir arkadaşına açamazdı. Buradan da anlaşılmaktadır ki, cemiyete mensup birisi hıyanet etmek istese bile ancak iki kişiyi ele verebilir, başka hiç kimseyi tanımadığı için yapacağı fenalık sınırlı kalır, daha ileri gidemezdi.

Pelister Dağı

Bu sıralarda beni, Manastır'ın üç çeyrek saat mesafesinde, kirazıyla meşhur bir Bulgar köyü olan Brusnik'e gönderdiler. Rum eşkıyası Bulgar köylerine taarruz edip ahaliye Rum olmaları için tazyik etmeye başladı. Pelister Dağı'na Makri namında bir Rum eşkıya reisinin geldiği haber veriliyordu. Pelister Dağı'nın etekle-

82 mutemet: Sözlük anlamı, kendisine inanılıp güvenilen kimse. Mehmet Ali Bey'in burada anlattıklarından anlaşıldığı kadarıyla, mutemetler Cemiyet'in özel işlerini yapmakla görevli güvenilir kişilerdi.

rindeki köylerin birkaçında daha asker vardı. Magarova, Brusnik, Odlakova, Malovišta ve Gopeş gibi yerlere müfrezeler yerleştirilmişti ve komitaların harekâtına mâni olmak için çalışılıyordu. Ben Brusnik'te iken acemi askerler almıştım. Bunların talim terbiyesi ile bir müddet meşgul oldum. Bir parça elleri silah tutmaya başlar başlamaz, gece nöbetine çıkarılmaları için emir verdim. Oturduğum yer Brusnik köyünün kilisesi idi. Askerler kilise avlusundaki büyük odalarda, ben de kilisede mektep için yapılan muallim odasında otuyordum. Brusnik köylüleri bir kelime Rumca bilmez, yalnız Bulgarca konuşurlardı. Kendilerine ne milleti olduklarını sorduğum zaman Rumluk iddiasında bulunurlar ve mekteplerinde de çocuklarına Rumca okuturlardı.

Kilisenin arka kapısı dağa bakıyordu ve kapının dağa bakan tarafında mezarlık vardı. Bu kapıya dış taraftan bir nöbetçi bırakırdık. Gelen acemi erlerden birisini gece nöbetine, mezarlık yanındaki kapıya göndermişler. Gecenin bir vaktinde, yükses sesle konuşulduğunu işittim. Odamdan hemen dışarı çıktım. Hizmet erim, çavuşun beni görmek istediğini haber verdi. Çavuş bir erle yanıma geldi. “Efendim, bu er nöbet mahallini terk edip koğuşa geldi. Her ne kadar kendisini nöbet yerine göndermek istedimse de gitmek istemiyor. Ölülerden fena halde korkmuş” dedi. Zaten yalnızlıktan canım sıkılıyordu. Eri ve çavuşu yanıma alarak mezarlığa gittim. Yarı çökmüş bir mezarın içine erin ayaklarını sokturdum. Er diz kapaklarına kadar mezara girdikten sonra, neferi korkutmak maksadıyla çavuşa “Bu er vazifesini bırakıp gelecek olursa, üzerine hemen ateş edip vurursun. Ölüden korkan dirinin bize lüzumu yok. Haydi git silahını al” dedim. Çavuş gidip silahını aldı. Kilise avlusunun kapısını aralık bırakıp çavuşa “İşte, sen burada bir saat duracaksın. Bir saat

olur olmaz bu eri değiştir ve bana getir” dedim. Eri mezarlıkta bıraktım. Bir müddet kapı aralığından gözetledik. Nefer ay aydınlığında, ayakları diz kapaklarına kadar mezarın içerisinde, bir heykel gibi duruyordu. Beş on dakika sonra çavuşu da yerine gönderdim, eri vazifesini yaptıktan sonra benim yanıma getirmesini söyledim. Bir saat sonra avuş, eri yanıma getirdi. Ere hitaben, ölülerin insana hiçbir şey yapamayacağını, ancak dirilerin bir şey yapabileceğini, korkunun bir asker için ne kadar ayıp olduğunu anlayabileceği bir lisanla anlattım. Er cevaben “Ne yapayım efendim, anamdan, teyzemden, ablamdan hep ölü masalları dinledim. İime ölülerden bir korku gelmişti, lakin bu gece mezarlıkta ayaklarım mezarın içinde olduğu halde nöbet bekledim ve yüreğimde hiç korku kalmadı. Yaptığım bu ayıp işi örtmek için her gece beni mezarlıkta nöbet beklettirin” diye yalvarmaya başladı ve gözleri yaşla doldu. Mehmetiği, gönlünü alarak koğuşuna gönderdim. Ertesi gün, talimden sonra yanıma çağırdım. Evvelce niçin korktuğunu ve daha sonra korkusunun niçin yok olduğunu sordum. Bu temizkanlı Türk çocuğu evvela yalnız olduğundan korktuğunu, daha sonra kapı aralığında bekleyen avuşun, vazifeyi terk ederse kendisini vuracağını düşünerek korkmadığımı ve yavaş yavaş bu korkusunun kaybolduğunu, ölülerin dirilere bir şey yapamayacağını, bu bir saatlik tecrübenin kendisine kâfi geldiğini söyledi. Bu hikâyeyi nakletmekten maksadım şu: ocuklarınızı korkuya alıştırmayın. Hayatta korku yüzünden birçok güçlüğe maruz bırakmış olursunuz.

Brusnik köyünde fevkalade güzel kiraz çıkar. Ben şimdiye kadar Brusnik kirazı kadar lezzetli ve iri kirazı başka yerde görmediğimi söyleyebilirim. Arkadaşlarım her cuma beni ziyarete gelirdi. Ara sıra Enver Bey de (merhum Enver Paşa) gelir, kiraz yiyip öteden beriden

konusur ve gizli olarak cemiyetin faaliyetlerinden bahsederdik. Bu ziyaretler gittikçe sıklaşmaya ve komitacılığa ait olan muhabbetler daha açık olmaya başladı. Bu durum bizi neşelendirir, memleketin kurtulması, cennet gibi güzel olan bu yerlerin saadete kavuşması ve bütün Türk topraklarının bu sefil idareden bir an evvel kurtulması için askerin içinde de teşkilat yapmaya lüzum olduğunu görüşürdük.

Bir gün aldığım bir emirde Makri'nin, Smileva köyüne taarruz edip birtakım Bulgar köylülerini öldürdüğü ve Pelister balkanına ulaşmak için Malovišta sırtlarından geçtiği ve benim de müfrezem ile Çincepel boğazından, Pelister üzerindeki göller tarafına gidip eşkıya araması yapmağımı bildiriliyordu. Pelister Dağı 3000 metre irtifaında, gayet sarp bir dağdır. Üzerinde iki ufak göl vardır. Verilen emrin ifası için hemen yola çıktık. Gece, icap eden pusuları tertip ile eşkıyayı beklemeye başladık. Pelister Dağı'nın yaylalarında Ulahların koyun sürüleri vardır. Yaz kış çadırdı yaşayan Ulahlar, bu yüksek yaylalarda çadırlarını kurup karların erimesinden meydana çıkan otları koyunlarına yedirirler. Karlar alçak yerlerden giderek tepelere doğru çekildikçe, koyun sürüleri de yavaş yavaş tepelere çıkar. İşte balkanda pusuda yattığımız bu gece de civarımızda bu sürülerden vardı. Gece yarısı çoban köpekleri sık sık havlamaya başladı. Seslere dikkat ettim; insana saldırıyorlardı. Köpeklerin insana mı, yoksa yabani hayvana mı, yoksa hiçbir şey olmayıp ufak bir şüphe üzerine mi havladıklarını pek çok tecrübelerle öğrenmiştik. Çoban köpekleri sık sık havlayıp gecenin karanlığı içinde boğuk sedaları ile adeta demek istiyorlardı ki "işte aradığınız Rum çete reisi Makri buradadır. Gecenin karanlığı içinde avınızı görmüyorsanız, bizim sedamıza doğru gelin, size olduğu yeri gösterelim". Birkaç dakika sonra köpekler birdenbire sustu. Çobanların gelip köpekleri

susturdukları aşikârdı. Biz ise pusumuzda sessiz sedasız bekliyorduk. En ufak bir gürültüden bin türlü şüpheler duyardık. Sabaha kadar pusuda kaldık. Maalesef üzerimize gelen olmadı. Sabahleyin köpeklerin bağırdıkları tarafa gittik, etrafı araştırdık. Konyak şişeleri, Yunan sigara paketlerinin kâğıtları çetenin oturup istirahat ettiği yeri bize gösterdi. Eşkiya burada ancak on beş, yirmi dakika kadar oturmuş, askerin kendisini takip ettiğini bildiği için Yunan hududuna kadar giden bu dağların sık ormanları arasına girip kaybolmuştu. Bu dağlara taburlarla harekât yapılsa bile böyle çeteleri ele geçirmek mümkün değildi, meğer ki oldukları yeri haber versinler.

O gün beyhude yere koştuktan sonra Ulahların çadırlarına geldik. Askere istirahat verdim. Bu sırada çadırlara bir maliye tahsildarı geldi ve benim yanıma geleerek bu gece kendisinin de bizimle beraber bulunmasını rica etti. “Pekâlâ, bizim yanımızda kal” dedim. Bunun maksadı da, uzun zamandan beri yapamadığı tahsilatı bizim yanımızda emniyetle yapmaktır. O gece tahsildarla bir Ulah kulübesinde yattık. Ulah kulübeleri üç metre çapında, mahrut [koni] şeklindedir. Bu kulübeleri yapmak için beş altı metre uzunluğunda genç kayın ağacı fidanlarını kesip otuz kırk santim aralıkla bir dairenin çevresine gelecek şekilde, takriben yirmi santim kadar toprağa gömerler ve tepelerini kavuşturup birbirlerine bağlarlar. Üzerine “papra” denilen otları örterler, gayet güzel bir kulübe vücuda getirirler. Yağmur ve rüzgâr hiçbir şey yapamaz. İşte, tahsildarla böyle bir kulübede yattık. Sabaha karşı tahsildar beni kolumdan dürttü. “Aman beyefendi, bize bir fenalık yapacaklar, tetikte bulun” dedi. Ben de tahsildara yavaşça, bunu nereden anladığınızı sordum. “İşte geliyorlar, dikkat et” dedi. Ben yattığım yerden kulübenin kapısına baktım. Sabahın alacakaranlığında bir iki kadın ile bir ihtiyar erkek

kulübenin kapısına gelip istavroz çıkardı. Birçok defa eğilip kalktıktan sonra dönüp gittiler. Tahsildar “Gördün mü beyefendi, gelip gelip bize bakıyorlar; herhalde bir maksatları var” dedi. Tahsildarın yüzüne dikkatle baktım, sapsarı olmuştu. Zavallı tahsildar, elindeki paraları gasp etmek için Ulahların kendisini öldüreceğini zannediyordu. Kadınların istavroz çıkarmasından, ben işin ne olduğunu anlamıştım. Bizim yattığımız kulübe, kâhyanın kulübesi olup en muntazamıydı. Başucumuzda Meryem Ana’nın resmi vardı. O gece pazar gecesi olduğu için resmin yanında bir kandil yanıyordu. Bize doğru istavroz çıkaranlar, pek tabii olarak başucumuzda asılı duran Meryem Ana resmine karşı ibadet ediyorlardı. Resmi tahsildara gösterdim. “Bugün pazar, sabahleyin bu mutaassıp Hıristiyanlar ibadet için bu kulübeye geliyorlar ve istavroz çıkarıyorlar. Sana bir şey yapmazlar, korkma” deyince tahsildar, “Hay Allah belalarını versin, ben istavroz çıkardıklarını fark etmedim; onun için ödüm koptu. Allah senden razı olsun, beni korkumdan kurtardın” dedi.

Daha birkaç gün balkanda pusu tertip edip hiçbir şeye tesadüf etmeden Brusnik’e döndüm. Daha sonra, Rum çete reisi Makri üzerine sevk edilen müfrezelerden sadece Çolak İbrahim Bey’in (Bilecik mebusu) bu çeteye tesadüf edip çarpıştığını, çeteden birisinin vurulduğunu işittim.

Pelister balkanında ara sıra eşkiya araması yapar, bazen de keyif için askerlerimi alıp balık tutmaya giderdim. Manastır’ın içinden akan Drahor suyu buradan gelir. Dağların yamaçlarında eriyen kar suları ve birtakım menbalardan gelen sular Drahor’u teşkil eder. Çincepel balkanına doğru, hafifçe çağlayanların dö-küldüğü yerde birtakım havuzlar vücuda gelir ve bu havuzların içinde pek çok alabalık bulunurdu. Bu suların içerisine girer ve yüksekten aktığı tarafa arkamızı

dönerek bacaklarımızın arasına bir plaka taşı koyardık. Bir er suya girip sopa ile taşların arasını karıştırır ve balıkları ürkütür, balıklar da suyun dikine gitmeye çalışarak gelip bacaklarımızın arasındaki taşın altına gizlenirler, biz de bacaklarımızla sıkıştırdığımız taşın altından iki avcumuz içine yakaladığımız balıkları dışarı atardık. Böyle okkalarca balık tutar ve beraberimizde getirdiğimiz tavalar içerisinde balıkları tuzsuz tereyağı ile kavurur, etrafımızda bolca bulunan yabani çilek ve ahududuyu da toplayıp dünyanın en lezzetli yemeğini yerdik. Bir gün Çincepel köyünden Akif Ağa misafir geldi. “Çincepel’in yanında büyük bir havuz var, içerisinde yüzlerce alabalık gördüm, gidip tutalım” dedi. Nasıl tutacağımızı sordum; yarım çuval sönmemiş kireç olursa bütün balıkları elde edeceğimizi söyledi. Ben de zaten çok balık tutmayı istiyor, tutacağımız balıklardan Manastır’daki arkadaşlarıma göndermeyi ve methini ede ede bitiremediğim alabalıklardan kendilerine bir ziyafet çekmeyi çoktan beri arzu ediyordum. Hemen kireci tedarik ettim. Bir mekkâre hayvanına yükledik, yanıma beş altı asker aldım. Hayvanlarımıza bindik, doğruca Akif Ağa’nın tarif ettiği yere geldik. Akif Ağa hemen ayağından beçvasını⁸³ çıkardı, kirecin yarısını bir çuvala, yarısını bir diğer çuvala koyup suyun havuza dökülen üst kısmına girdi ve çuvalı suyun içerisinde sallamaya başladı. Su beyazlanıp akıyordu. Bir iki dakika sonra suyun döküldüğü havuz beyazlamaya başladı. Suya sokulup çıkarılan kireç dolu çuval havuz suyunu büsbütün beyazlattı. Bizler havuzun kenarında, paçalarımızı sıvadığımız halde hazır duruyorduk. Balıklar suyun yüzüne çıkıp yan yatmaya başladı. Birkaçını yakalayabildik ise de birçoğunu tutamadık. Suyun yüzünde yan yattıkları halde dolaşıyorlardı.

⁸³ beçva: Makedonya’da erkeklerin giydiği bir tür pantolon.

Akif Ağa bağtırmaya başladı: “Aman, suya girin zira derine giderlerse bir daha çıkmazlar” diyordu. Suyun yüzünde, yüzden fazla balık vardı ve hepsi de büyüktü. Askerin içinde benden başka yüzme bilen yoktu. Yüksekten akan çağlayanın teşkil etmiş olduğu havuz oldukça büyük ve dört beş metre kadar derindi. Ben soyunup suya girdim. Balıkları iki elimi kepçe gibi yapıp dışarı fırlatmaya başladım. Lakin bu iş bana güç geldi. Ayağımdaki donun⁸⁴ içerisine doldurmayı daha kolay buldum. Don kenarından, balıkları torbaya sokar gibi doldurmaya başladım. On, on beş balık olunca balıklar donun içinde birden oynamaya başladılar. Ağırlıkları beni suya batıracakmış gibi aşağıya çekiyordu. Askere bağtırmaya başladım, hemen bir kuşak fırlattılar; kuşağı tutup dışarı çıktım. Balık yüzünden az kalsın çağlayanın altına girip bir daha çıkmamak üzere bir kaya arasına sıkışacaktım. Bütün balıkları toplamak mümkün olmadı. Altı yedi yüksek kademedan dökülen çağlayan girdaplar yapıyor, bu girdaplara giren balıklar bir daha gözükmemek üzere derinlere gidiyordu. Tutabildiğim balıklarla Brusnik’e geldim. Arkadaşlarıma gönderecek kadar balık tutamadığımdan, kendime ziyafet çekmeyi daha münasip gördüm. Bir müddet daha Brusnik’te oturdum ve sonra taburun diğer bir bölümü ile Manastır’a geldim.

Manastır’da bölük arkadaşım Mülazım-ı sani Atıf ile bir gece *Kurt Deresi* boyundan, Beylik Fırını yanından, kışla meydanına doğru gidiyorduk. Atıf’ın eliyle hilal işareti yapıp bana açılmak ve komitadan bahsetmek istediğini anlıyordum. Lakin Atıf’ı üzmemek için, hiç aldırılmazdan geldim, başka şeylerden bahsettim. Atıf, semada yeni doğmuş olan ayı gösterdi, “Hilal şeklinde, ne güzel değil mi?” dedi. O zaman cemiyet fertleri ara-

⁸⁴ O dönemde kullanılan, uzun paçaları ayak bileklerini kadar inen, beli ve paçaları uçkurlu veya lastikli don.

sında “hilal” bir parola idi. Bu işareti birbirine verenlerin İttihad ve Terakki Cemiyeti fertlerinden olduğu anlaşılırdı. En nihayet dayanamayıp güldüm. Muhabbeti cemiyetin faaliyetlerine getirdik ve istibdadın mutlaka yıkılacağına dair tatlı tatlı konuşmaya başladık. O kuzu gibi Atıf, “Mehmet Ali bak, bu sessizliği ilk ihlal edecek ve hürriyetin ilanına sebep olacak bu parmağıdır” diyerek bana sağ elinin şahadet parmağını gösterdi. Bu sözü hiçbir gösteriş, hiçbir maksat altında olmayarak, İlan-ı Hürriyet’ten çok daha evvel Atıf bana kışla meydanında söylemişti, ben de kendisiyle alay etmiştim. Bir gün geldi ki, hakikaten istibdada karşı hürriyetin ilk narasını atmaya, Atıf’ın bana gösterdiği sağ elinin şahadet parmağı sebep oldu.

Gopeş

Manastır’da birkaç ay kaldıktan sonra Gopeş’e gönderildim. Burada efradın içerisinde teşkilat yapıp civar köyleri tahrike başladım. Bölüğümde Bâki Efendi namında gayet temiz kalpli ve namuslu bir arkadaşım vardı. O da Cemiyet’e girmişti. Gopeş’te kilise avlusundaki medrese benzeri sıra odalarda oturuyorduk. Kilise Gopeş’in kuzeyinde bir tepe üzerine yapılmış, eski zaman kaleleri gibi sağlam bir binaydı. Makedonya’da komitacılık başlamadan evvel bütün Hristiyanlar bu kiliselere gelip Ortodoks ayini yaparlardı. Milliyet hissi aralarına girince, Bulgarlar azlığıyeti⁸⁵ teşkil ettiklerinden Rumlardan ayrılmışlardı. Ulahlar da Rumlar ile birçok gürültü yapıp kiliselerini ayırmak istediler. Halbuki mevcut kiliseleri hep birden inşa etmiş olduk-

⁸⁵ Sözlüklerde böyle bir sözcük yer almıyor. “Sadık” sözcüğünden “sadık olma hali” anlamına gelecek “sadağat” sözcüğünü türetmeye olanak veren Osmanlıca kuralına uyularak, “azınlık olma hali” anlamına gelmek üzere türetilmiş bir sözcük olması gerekiyor.

larından, Ortodoks mezhebine mensup olanların hepsinin bu kiliselerde hakkı vardı ve bu haklarının ayrılması mümkün değildi. Böyle olmakla birlikte, istibdat idaresi Gopeş'teki kiliseyi mükemmel surette ayırmıştı. Şöyle ki, kilise bir hafta Rumların, bir hafta Ulahların emrine terk edilmişti. Gopeş'te Bulgarlar pek az olduğu için, Bulgarlara gün tahsis edilmemişti. Kilise Rumlara ait olduğu hafta Rumca ibadet edilir, Ulahlara ait olduğu hafta da Ulahça ibadet edilirdi. Gopeş ahalisi umumiyetle Ulahça konuşur, Rumca hiç bilmezdi. Bununla beraber Rumların muhtarları ve mektepleri ayrı idi. Rum muhtarı Şişman Dimitri Efendi namında, entari giyen Ulah bozması ve Rum politikası takip eden bir zattı. Bu iki millet birbirine son derece nefretle bakar ve bir diğerine selam vermezdi. Mesela iki kardeşten biri Rum politikası, diğeri Ulah politikası takip eder ve birbirleriyle katiyen görüşmezlerdi. Birbirlerinin evlerine gitmezler, biri diğeri amansız düşmanıymış gibi birbirlerinden kaçarlarken bir iki ay sonra bu iki kardeşin birleştiğini ve aralarında hiçbir düşmanlığın kalmadığını görürsünüz. Bu hallerinden, kardeş oldukları için barıştıklarına kani olursunuz. Lakin iş düşündüğünüz gibi değildir. Sorup soruşturdunuz mu Rum politikası takip eden kardeşin Rumlar tarafından aylığının kesilip verilmediğini, onun da bu sebepten Rumluğu bırakıp tekrar Ulah olduğunu anlarsınız. Bu hal, bu milletler arasında sıradan hadiselerdendi.

Bir gün Gopeş'te bir cinayet oldu. Rum daslağını (muallimini) vurdular ve kimin vurduğu meydana çıkmadı. Mamafih Ulahlar tarafından vurulduğu muhakkaktı. Gopeş nahiye müdürü tahkikatını yaptı, Manastır'a raporunu gönderdi. O gün Manastır'dan Rum despotu⁸⁶ geldi. Gopeş'te fevkalade bir hal oldu-

86 Rum Ortodoks kilisesinde, papazın bir üstündeki din görevlisi.

ğu ve ahalinin heyecanda bulunduğu aşıkârdı. Nahiye müdürü yanıma gelip Rum despotunun müfreze kumandanıyla görüşmek istediğini söyledi. Ben de asker olduğumu, bu gibi işlerle alakadar olmadığımı, ne görüşmek isterse nahiye müdürüyle görüşmesinin daha münasip olacağını müdüre söyledim. Müdür devamla “Ben despotla görüştüm. Bunlar kiliseye girip Rum daslağının cenaze ayinini yaptırmayı istiyorlar. Bunun için seninle konuşacak ve bu işten büyük bir felaket çıkacaktır, çünkü bu hafta kilise Ulahlarıdır. Rumlar, Ulahların sırasını alıp kilisede Rumca okumayı istiyorlar. Bu yüzden mutlaka bir kavga çıkacak. Ben mahvolacağım, başıma kim bilir ne belalar gelecek. Çok rica ederim, sen de despotla görüş. Bu işi halletmeye çalış, beni de bu müşkül vaziyetten kurtar” dedi. Müdür çok saf bir adamdı. O zaman Manastır’da vali olan, saray adamlarından Aziz Bey’in kölesi olduğu için müdürü cemiyete almamıştık. Mamafih, buna rağmen fena kalpli bir adam da değildi. Bize de bir zararı olmadığından, Gopeş’ten ayrılmasını istemezdik. Müdüre bu meseleyi halledeceğimi söyledim, lakin kendisinin hiçbir şeye karışmamasını, ben despotla konuşurken susmasını sıkı sıkıya tembih ettim.

Yanıma bir çavuş alıp despotun bulunduğu eve gittim ve yolda giderken çavuşa icap eden talimatı verdim. Doğruca despotun oturduğu odaya girdim. Hoşbeşten sonra despot efendi, ölünün böyle kalamayacağını, kilisede dua edilmediğini söyledi. Ben de “Pek tabiidir, kilisede icap eden ayini yapın” dedim. Bana “Demek ki siz de Gopeş’te bugün Rumca ayin yapılması taraf-tarısınız” dedi. “Evet, siz lüzum gösterirseniz, biz size ayin yapmayın diye bir şey söylemeyiz. Bu ayini istediğiniz gibi yapın” cevabında bulundum. Despot efendi “Öyle ama bu hafta kilise Ulahların. Bizi kiliseye sokmak istemiyorlar” dedi. Ben de “Ne cüretle bu sözü

söylemişler. Siz onların ruhani reisisiniz. Sizin emrinize itaat etmeleri lazımdır, yine de ben kendileriyle bir defa görüşeyim” dedim ve çıkıp Ulahların ileri gelenlerini çağırttım. Zaten Ulahlar da toplanmışlardı, içlerinden en iyi tanıdıklarımı bir kenara çektim. “Despot kilisede ayin yapmak ister, halbuki bu hafta kilise sizin. Eğer onlara müsaade ederseniz, sıranızı kaybetmiş ve Rumların hükmü altına girmiş olacaksınız, buna katiyen razı olmayın” dedim. Zaten sıralarını terk etmemeye niyet etmiş olan Ulahlar, benim bu sözüm üzerine ferahladılar ve sadakatlerinden bahsetmeye başladılar.

Ben Ulahların yanından doğruca despotun yanına geldim. Ulahların niyetlerinin fena olduğunu, bire kadar kırılırsalar bile fikirlerini değiştirmeyeceklerini bildirdiklerini söyledim. Despot birdenbire fena halde kızdı veyahut kızar gibi göründü. “Biz Rumlar kiliseye girer ayini yaparız. İsterlerse onlar da gelsinler. Ya onlar mahvolur ölür veyahut biz ölürüz” dedi, yerinden ayağa kalktı. Ben hiç telaş göstermeyerek, yolda tembih verdiğim çavuşu çağırdım ve şu emri verdim: “Şimdi askeri silahbaşı et ve kilisenin etrafını güzelce sar. Hristiyanlar kiliseye girdikten sonra birbirleri ile kavga edecekler. Kavga başlar başlamaz kilise kapılarını kapayıp kimseyi dışarı çıkarmayacaksın, ben de az sonra geliyorum.” Çavuş sert bir soldangeri edip aldığı emri yapmak için acele acele gitmeye başladı. Despot, “Zabit efendi, ne yapıyorsun, niçin böyle emir verdin?” dedi. Ben de cevaben “Biz dini meselelere karışmayız. Kilise içerisinde kavga olur biter, biz de sağ kalanları doğruca merkeze getirir, başka hiçbir şeye karışmayız, çünkü büyük mesuliyet altında kalırız” dedim. Despot efendi hemen yumuşadı ve kiliseye gitmekten vazgeçti. Tatlı bir sesle kâfi miktarda asker vermemi, cenazenin doğruca Manastır’a gideceğini söyledi. Benim takip ettiğim siyaset zaten bu idi. Despot efendiye doğruca

Gopeş'te Rumlar, Ulahlar ve Bulgarlardan oluşan yerli halkın arasında. Mülazım Mehmet Ali Bey, ortadaki beyaz giysili Ulahların ön tarafında, papazın elinden tuttuğu kızın arkasında.

Manastır'a gitmeyi teklif etsem, bu teklifimi kabul etmeyecek, kiliseye girmeye ısrar edecekti. Kiliseye girmesine yardım etmiş olsam Ulahlar hakkımda birçok şikâyetle bulunacaklardı ve kilise sırasını ellerinden aldığı için Vilayat-ı Selase Müfettiş-i Umumisi Hüseyin Hilmi Paşa'nın gazabını üzerime çekecektim. En iyi yol, büyük bir kavgaya ve bizim başımıza büyük bir belanın gelmesine mâni olmak için böyle bir gözdağı verip kendi kendine Manastır yolunu buldurmaktı. Ben bu siyaseti takip ederken, zavallı nahiye müdürü renkten renge giriyor, ben dışarı çıkınca "Eyvah, mahvoldum Mehmet Ali Bey. Ne yapıyorsun? Rumlar ile Ulahlar kavgaya tutuşurlarsa ben ne olacağım" diye sayıklayıp duruyordu. Neticenin suya sabuna dokunmadan halledildiğini görünce, ertesi günü evinde hazırladığı bir ziyafete beni çağırdı ve bu husustaki minnettarlığını gösterdi. O gün, hemen bir manga asker seçip despot efendiye muhafız olarak verdim ve kendisine icap eden izzetüikramdan sonra, Gopeş nahiyesinin Manastır'a giden şosesinin üzerinde ve yolun sonunun 10 dakikalık mesafesindeki çeşmeye kadar despot efendiyi uğurladım. Kendisini selamlayıp bu meseleyi böylece burada kapattım.

Gopeş'te birkaç sene bulundum. Civar köylerden tahlife başladım. Jandarma mülazımı Hasan Efendi'yi de tahlif edip Gopeş'te bir nahiye merkezi⁸⁷ teşkil ettik. Askerden tahlif ettiklerimizi yanımıza alıp geceleyin civar köylere giderdik. Tahlif edilecek olan köyleri rehber vasıtasıyla gündüzden hazırlattırıp akşam karanlık olunca köye yaklaşıp aramızda kararlaştırdığımız parolaları verir ve cevabını beklerdik. Bir gece *Lera* köyüne gittik. *Lera* köyü Gopeş'in altında, ufak meşe ormanlarıyla çevrili bir köydü. Bu mıntıkanın yollarını

87 İttihad ve Terakki Gopeş nahiye (bucak) örgütü.

en karanlık ve fırtınalı gecelerde bile kolaylıkla bulabilirdik. Sarp ve ormanlık olan bu yerlerden eşkiya takibi ve av bahanesi ile binlerce defa geçmiştım. Bu gece büsbütün başka bir niyetle gelmiştık. Köy kenarında elektrik feneriyle verdiğimiz işarete, kararlaştırdığımız üzere beş defa feneri açıp kapayarak cevap verildi. Askeri olduğumuz yerde bıraktık. Bir nöbetçi çıkarıp istirahat etmelerini tembih ettim. Biz üç arkadaş, kısa meşeler arasında yürümeye başladık. *Lera* köyünün rehberi bir çit duvar yanında bizi bekliyordu. Bu civardaki bütün köpekler samanlıklara ve evlerin ahırlarına sokulmuş, hiçbir ses seda yok. Kimsenin şüphe etmemesi için, tahlif edilecek olanlar köyün kenarında bir eve toplanmıştı. Bizler de bu eve bitişik başka bir eve girdik, hemen işe başladık. Belimize sardığımız kırmızı gömlekleri giydik, siyah maskeleri yüzümüze geçirdik. Sandalye olmadığı için, sandalye yerine yastıkları birbiri üzerine koyup oturduk. Önümüze koyduğumuz masanın üzerine de hançer, tabanca ve Kelam-ı Kadim'i koyup tahlif edileceklerin gözleri bağlı olduğu halde birer birer getirilmesini söyledik. Rehber birisini getirip benim ihtarım üzerine gözlerini açtı. Herif bizi bu kıyafette görünce “Allah, Allah” diye bağırarak tekrar gözlerini kapadı ve dışarı kaçmak istedi. Ben “Dur” diye bağırdım. Herif elektrik cereyanına kapılmış gibi olduğu yerde kaldı ve jandarma mülazımı Hasan Efendi, Arnavutça tahlifc başladı: “Vatani, serslani pilagu ve-saire...” Tahlifi Arnavutça söyleyip tercüme ediyorduk çünkü bu ahali umumiyetle Arnavut ve Gega⁸⁸ cinsine mensup adamlardı. Tahliften sonra herifi dışarı gönderdik ve bu minval üzere birkaç saat içerisinde işimize yarayacak olanları tahlif ettik. Geldiğimiz gibi, kimseye sezdirmeden, *Lera*'nın üzerindeki tepede, meşe ormanı

88 Gega: Arnavutluk'un kuzey bölümlerinde yaşayan bir halk.

içinde bıraktığımız askerin yanına geldik, Gopeş'e geri döndük. Birkaç gün sonra da Kajani, Dolenci, Obednik... bütün köyleri tahlife başladık ve az zaman zarfında, işe yarayacak adamları cemiyete aldık.

Bir gün, yaptığımız bu işin ne tesir yaptığını anlamak ve ne dereceye kadar bu köylülerin yeminlerine sadık olduklarını anlamak için köyleri dolaşmaya başladık. *Lera* köyüne gittim. Köylüye, Genç Türkler'den bir komitanın gelip ahaliyi cemiyete soktuğunu ve padişaha karşı gelmek istediklerini söyledim. Köylülerden birisi hemen cevap verdi: "Ne diyorsun beyefendi? Böyle adamlar bizim köyümüze gelemez, gelseler bile ayaklarını kırarız. Biz hiçbir zaman padişahattan ayrılmayız" diyerek beni kandırmaya çalışıyordu. Kendilerinin benim tarafımdan tahlif edildiklerinin farkında olmadıklarını ve yeminlerine sadık bulunduklarını büyük bir memnuniyetle görüyordum. Köyün rehberini bir kenara çekip ahalinin ruh halini sordum. Hepsi de, kendilerine yemin ettirenlerin çok büyük adamlar olduklarını, boylarının da çok yüksek olduğunu, ahaliden bir kısmının çok ürktüğünü, kafaları kesilse dahi ağızlarından kimsenin lakırdı alamayacağını anlattı. Hakikaten bu mert oğlu mert insanlar İlan-ı Hürriyet'e kadar en ufak bir yolsuzlukta bile bulunmadılar. Cemiyetin verdiği bütün emirleri harfiyen yerine getirdiler. Tahlif ettiğim mıntıkada hiç Müslüman köyü kalmamıştı, hepsini cemiyete almıştık. Bir gün cemiyetimiz mensuplarından iki kişinin, Bulgar komitaları tarafından vurulduklarını haber verdiler. Hakikaten Obednik'ten iki kişi vurulmuştu. Bunların isimlerini Manastır'daki merkezimize bildirdim ve çoluk çocuklarına yardım edilmesini rica ettim. Ölenlerin ailelerine un, kâfi miktarda para, çocuklara kundura, kadınlara basma gibi şeyler gönderildi ve bu ufak yardım, köylünün maneviyatını çok yükseltti. Ölenlerin arkada bı-

raktıkları çoluk çocuğuna millet tarafından bakılacağı fikrini ortaya çıkardı. Yaptığımız tahkikat neticesinde kimlerin vurduğu anlaşıldı ve teşkilatımız marifetiyle bir hafta sonra ölenlerin kanı alındı. Yapılan tahkikat- ta her iki tarafı vuranların da meçhul şahıslardan oldukları anlaşıldı ve bu meçhul şahısların cezası Allah'a kaldı.

Köy okulları seferberliği

Bir gün, Manastır'da bulunan Enver Bey'den bir tez- kere aldım. Manastır'a gidip kendisiyle görüşmemi is- tiyordu. Zaten benim de Manastır'da göreceğim işler vardı, ertesi günü hayvanıma binip Manastır'a gittim. Enver Bey'i oturduğu evde ziyaret ettim. Enver Bey hayvandan düşmüş, başı gözü yaralanmış olduğu hal- de beni entarilerle oturduğu odaya çağırdı ve maksadı- nı şöyle izah etti: "Ben, köylere mektep yaptırmayı is- tiyorum. Köylüleri cehaletten kurtarıp kendi lisanımızı öğretmek lazım. Bu hususta bana yardım eder misin? Mektep planlarını ben vereceğim, sen tatbik edecek- sin. Yapabilecek misin?" dedi. Ben de köylülerin bir kısmının cemiyetimize dahil olduğunu, teşkilatımızın dışında kalanlar hakkında ise teklifini bir şartla kabul edebileceğimi, bu şartımın da gayet basit olduğunu, köylüler kendisine benden şikâyet gelirlirse, onları dinlememesini istediğimi söyledim. Enver Bey gülerek "Gebertme de, ne yaparsan yap. Kötek atmak mecbu- riyetinde kalır isen iz bırakma" dedi. Yapılacak mek- tepler hakkında fikir alışverişinde bulunduktan sonra Enver Bey'in yanından ayrıldım.

Taburumuzun merkezine geldim ve Manastır'da birkaç gün misafir kaldım. O zaman Mülazım Mah-

Neyyir-i Hakikat gazetesi

mut Efendi (şimdiki Siirt mebusu Mahmut Bey),⁸⁹ bizim taburun mülazımı merhum Yahya ile cephanelikte çadır içinde, *Neyyir-i Hakikat*⁹⁰ gazetesini çıkarıyordu. Bu gazete teksir edilerek çıkarılır ve cemiyet üyelerine dağıtılırdı. *Neyyir-i Hakikat*, o zaman Manastır'da cemiyetin yegâne gazetesiydi. Mahmut Bey'in daha o zaman gazeteciliğe büyük kabiliyeti vardı. Nitekim bugün, birinci sınıf yazarlar arasına geçip *Milliyet* gazetesini çıkarmaktadır.

89 Mahmut Soydan (1883-1936): Mahmut Soydan'ın Milli Mücadele dönemini anlattığı anıları için bkz. *Ankaralı'nın Defteri*, haz. Nejdett Bilgi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

90 Neyyir-i hakikat, "gerçeğin cisim kazanmış, somutlaşmış ışığı" anlamına geliyor.

Neyyir-i Hakikat gazetesi, müdir-i mesul: Vatan, sahib-i imtiyaz: Evlad-ı Vatan künyesiyle, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır'daki yayın organı olarak toplam 317 sayı yayımlanmıştır.

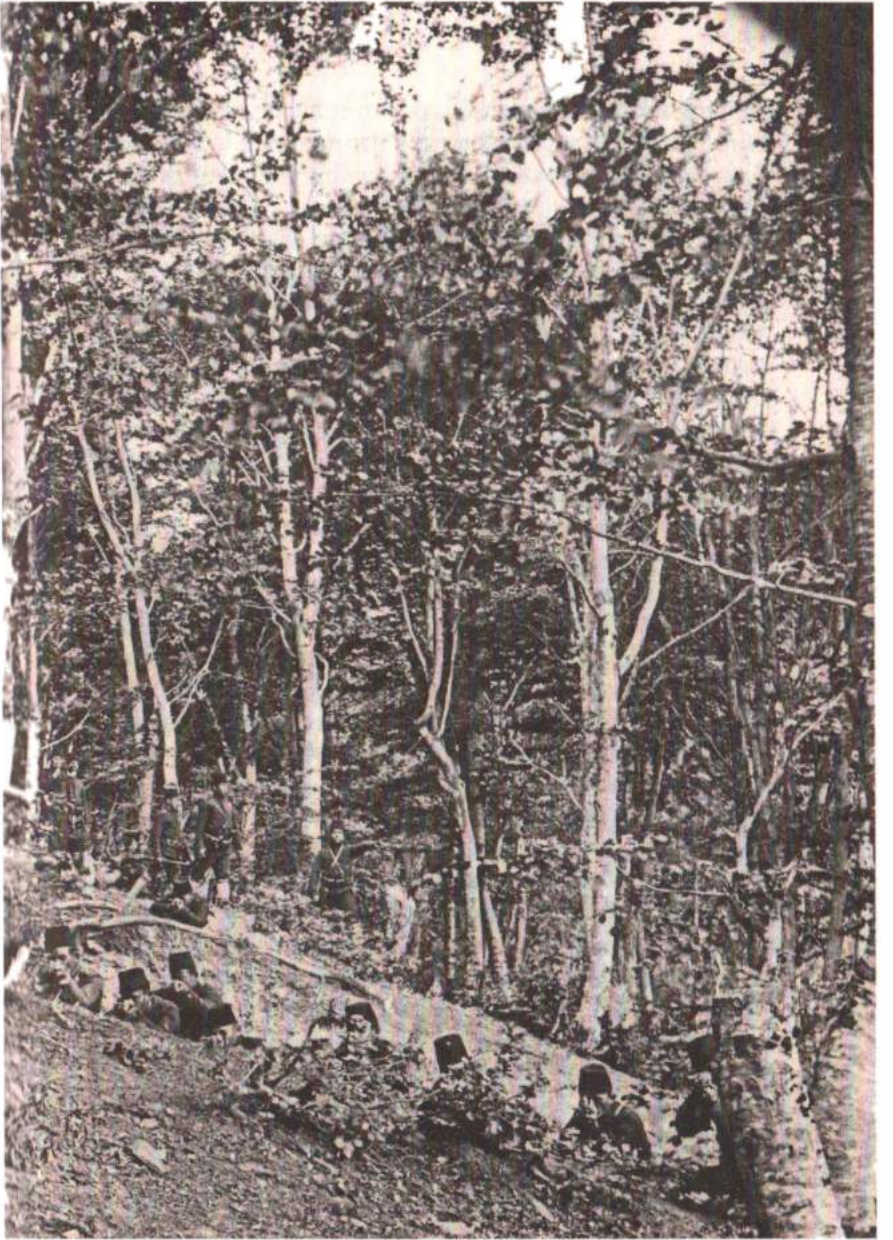
Manastır'dan Gopeş'e geri döndüm. O sıralarda Gopeş civarında bir Ulah çetesi dolaşmaya başladı. Bu çetenin benim mıntıkamda dolaşmaması için bütün gayretimle takip etmeye ve cezalandırmaya çalışıyordum. Gopeş'te Ulahlara bekçilik eden Dolencili Raif Ağa, çeteyi pusuya düşürmek için bize de kılavuzluk ederdi. Gece olunca kilisedeki ikametgâhımızdan çıkar, kimseye görünmeden askeri alır ve pusuya giderdim. Sabah olmadan tekrar yerimize döner, kimseye görünmeden yerlerimize girerdik. Böyle yapmaktan maksadım, pusuya çıktığımızı kimseye belli etmemek ve çeteye yataklık edenlere bir iz vermemektir. Birkaç gün bu şekilde pusuya çıktık. Gezdiğimiz yerlerde izlerimiz kalıyordu. Ulahlar pusuya askerin mi, yoksa başka çetelerin mi çıktığını anlamak için yanıma gelirler, sözde sadakat gösteriyorlarmış gibi "Mehmet Ali Bey, etrafta fena adamlar dolaşıyor. Bu sabah Gorgiç ava gitmişti, yabancı birtakım izler görmüş. Birkaç gece pusuya çikalım" diye tekliflerde bulunuyorlardı. Ben de kendilerine "Biz Manastır'a malumat vermeden pusuya çıkamayız. Olur ki başka kıtanın askeri takibe çıkmış bulunur, bizim pusumuza düşer ve bir yanlışlığa sebebiyet vermiş oluruz" cevabında bulunurdum. Ulahlar bir gece bizim pusuya çıktığımızı görmüşler ve çeteye haber verip Gopeş'ten uzaklaştırmışlar. Bu çete birkaç gün sonra Malovišta civarında diğer bir kıtanın pususuna düşüp imha edildi. Çete reisinin üzerinden çıkan büyükçe bir mühürde "Libertate ori Moarte" yazılı idi. "Ya hürriyet, ya ölüm" manasına geliyordu. Bu zavallı çete, hürriyeti görmeden ebediyete kavuştu, benim mıntıkam da çetelerden temizlenmiş oldu. Ulahlar uzun zaman gizli olarak matem tuttular. Bir daha da Ulah çetesi namına hiç kimse oralarda dolanmaya cesaret edemedi.

Gopeş'e dönüşümden on beş gün sonra Enver Bey mektep planını gönderdi. İlk mektebin Gopeş ile Ma-

nastır arasında ve Gopeş'ten bir saat mesafede Dolenci köyüne yapılmasına karar verdim. Bu köy ahalisi çok cahildi. Yüzden fazla haneli bir köy olduğu halde gelen mektupları okuyacak bir adamları yoktu. Mektup okutmak için üç saat uzaklıkta olan Manastır'a giderlerdi. Benim bulunduğum Gopeş nahiyesine en yakın Müslüman köyü de bu idi. Bu köyün ileri gelenlerinden Raif Ağa da Gopeş'te oturur ve Ulahlara Manastır'a gidip gelirken muhafızlık yapardı. Raif Ağa, mektep hususunda kimseye görünmeden bana yardım edeceğini vaat etti. Raif Ağa meydana çıkmak istemiyordu çünkü mektep angarya ile yapılacağı için köylünün, Raif'in beni teşvik ettiği fikrine sahip olmasını istemiyordu. Bu köylüler arasında fena adamlar da vardı. Kimisi cinayet işlemiş, kimisi asker kaçağı olduğu için ve köyün edepsiz kısmı cemiye alınmadığından bunlara söz dinletmek güç olur ve bu adamlardan kendi başına bir bela gelir diye Raif Ağa çekiniyordu. Bir gün Dolenci köyüne gittik. Ahaliyi camiye çağırdım, Raif Ağa'yı da çağırdım, camide toplandık. Mektep yapmak istediğimi köylüye söyledim. Taş, kireç, kum, kereste getirmek için aralarında taksimat yapılmasını istedim. Kendilerinden bir heyet teşkil ettim. Getirilecek malzemeyi, heyet vasıtasıyla herkesin kudretine göre taksim ettim. Ahalinin elinde vakıf parası olduğunu Raif Ağa evvelce bana haber vermişti. Vakıf parasının kimde olduğunu sordum. Herkes ne miktar para almışsa söylemeye mecbur oldu, çünkü Raif Ağa, herkesin ne kadar para aldığını bildirir bir pusulayı bana vermişti. Borçlular, borçlarını itiraf ettiler. Bu para takriben 400 lira kadar bir paraydı. Köylülere parayı ne vakit verebileceklerini sordum. Bir buçuk ay zarfında verebileceklerini söylediler. Diğer malzeme ile birlikte kırk beş gün sonra hepsinin hazır olmasını, kırk beşinci gün para ve malzemeyi mutlaka hazırla-

1907 yılı yazında mülazım Mehmet Ali Bey ve askerleri dağda pusu düzeni kurup hatıra fotoğrafı çektirmişler. (Fotoğraf: Manakis Biraderler)

*Resmin arkasında "Manastır vilayetinin Gopeş nahiyesinde.
18 Temmuz 323 [31 Temmuz 1907]" yazıyor.*

malarını aksi halde fena muameleye maruz kalacaklarını anlattıktan sonra askerimi alıp Gopeş'e döndüm. Kırk beş gün sonra mektebe başlayabileceğimizi Enver Bey'e bildirdim.

Kırk beş günün nihayetinde tek bir araba taş getirmemişlerdi. Köyün etrafı ormanlıktı ve köyün kenarında kuru bir dere vardı, orada uçsuz bucaksız kum mevcuttu. Köylü benim söylediklerimi hiç dikkate almamıştı. Kırk beşinci gün, daha sabah olmadan askerimle Dolenci köyünü sardım. Sabah olur olmaz tarlalarına ve dağa odun kesmeye gideceklerini bildiğim için askere, köyden her kimi görürlerse camiye göndermelerini tembih ettim. Ben de yanıma güzide er ve onbaşılardan birkaçını alıp camiye gittim. Muhtarı çağırıp ahalinin camide toplanmasını söyledim. Yapacağım işi kararlaştırmıştım ve yanımdaki erlere yapacağım iş hakkında icap eden tembihlerde bulunmuştum. Ahali gelmeye başladı. Evlerinde olanları da toplattım. Dolenci'nin bütün ahali camide toplanmış oldu. Köyün en aksi ve edepsizini yanıma çağırdım. Cetvelde ismini buldum, 8 lira borcu vardı. O günün kırk beşinci gün olduğunu, vakfa olan borcunu ödemeye söz verdiğini, verdiği sözü yerine getirmesini teklif ettim. Herif küstahane "Ben sana 8 lirayı neden vereceğim? Veremem ve sen de bizden zorla para alamazsın" dedi. Ben de yanımda duran rahleyi (Kuran okumak için ufak, masa gibi bir şey) kaldırıp hemen kafasına fırlattım. "Bu herifi bağlayın" dedim ve üzerini arattım. On küsur lira altın vardı, sekizini aldım, teşkil ettiğim heyete verdim ve bağırarak askere "Bunu alın dereye götürün, gözlerini bağlayın ve kurşuna dizin. Geberdi haberini bana getirin" dedim. Askerler tam bir ciddiyetle "Başüstüne efendim" deyip herifi sürüklemeye başladılar. Köylü hiç ümit etmediği bu son derece şiddetli hareketim karşısında şaşırıldı kaldı. İhtiyarlar yanıma koşup "Aman

beyefendi, bize bağışla, çoluk çocuğuna merhamet et, cahildir” diye yalvarmaya başladılar. Ben zaten askere bu gözdağılığı hakkındaki talimatı vermiştim. Köylünün bu ricası üzerine askeri çağırttım ve kolları bağlı herifi geri getirmelerini söyledim. Herifi camiye geri getirdiler. Kapı yanında durmasını işaret ettim. Elimde bulunan cetvelden borçluların ismini okumaya başladım. On beş dakika içinde vakıfların bütün parasını topladım. Yanında para olmayanlar, çocuklarını evlerine koşturup para getiriyor ve borçlarını ödüyorlardı. Ben de getirdikleri paraları, teşkil etmiş olduğum heyete teslim ederek, karşılığında müşterek bir senet alıyordum. Evvelce taksim etmiş olduğum malzemenin bir hafta zarfında hazır olmasını, aksi takdirde çok büyük cezaya maruz kalacaklarını, şiddetli bir lisanla söyledim. İlk cezayı gören köyün en edepsizini köylüye bağışladığımı söyleyerek, bir hafta sonra gelmek üzere Gopeş’e gittim.

Ben Gopeş’e gider gitmez, köylünün Manastır’a gideceğini ve benden şikâyet edeceğini biliyordum lakin daha evvel Enver Bey’e şartlarımı söylemiştim. Ölü ve sakat kimse olmadığı için Enver Bey bunları savmakta güçlük çekmeyecekti; nitekim düşündüğüm gibi oldu. Enver Bey’e gitmişler, lakin ondan yüz bulamayınca köye dönerek taş, kum getirmeye başlamışlar. Raif Ağa bana gelip köylünün çok korktuğunu, hafta bitmeden herkesin hissesine düşen malzemeyi tamamladığını, gece bile çalıştıklarını ve elli seneden beri mektep yapmak için birçok defa vuku bulan teşebbüslerin neticesiz kaldığını, lakin bu defa benim sayemde fiile çıkacağını sevinerek ve bana dua ederek anlatmaya başladı. Bu köylülere yukarıda bahsettiğim gibi muamele etmemiş olsaydım mektep yapmak ihtimali yoktu. Köylünün bir kısmı çalışkan ve namuslu adamlar olduğu gibi, bir kısmı da Malisorlar gibi cahil ve serseri idi.

Hakikaten bir hafta içinde malzeme tamam olmuştu. Teşkil ettiğim heyet vasıtasıyla ustalar getirildi. Kireç, tahta ve kiremit alındı, hemen işe başlandı. Kırk beş gün zarfında, yeni usul tedris⁹¹ için iki dershanelik bir mektep ortaya çıkarıldı. Manastır'dan muallim gönderildi, çocuklar yeni usul üzerine derse başlatıldı. Kejan köyünde mevcut olan mektebin tamiriyle yeni usul üzerine tedrisata başlandı. Bu köy Dolenci'den daha belalı olduğu için, Kejan köyü ahalisi çocuklarını mektebe göndermek istemiyordu. Mektep muallimleri bu hali bana bildirdi. Hemen bu köye gittim. Mektebe çocuğunu göndermeyen köylüden birisini evinden yanıma çağırttım. Çocuğunu niçin mektebe göndermediğini sordum. “Ben kendim, evimde okutuyorum” dedi. “Pekâlâ al bu kitabı, oku bakayım” dedim. Herif şaşkın şaşkın yüzüme bakarak “Ben okuma bilmem. [Çocuğumu], öküzlere otlatır diye [mektebe] göndermem” dedi. Ben de askere emir verdim, “Bunu mektebin abdesthanesine hapsedin” dedim. Herif yarım saat abdesthanede kalınca yalvarmaya başladı, çocuğunu mektebe göndereceğini söyledi ve affını rica etti. Ben de zaten bunu bekliyordum. Herifi yanıma getirttim, biraz nasihatten sonra salıverdim. Çocuklarını mektebe göndermemek fikrini taşıyanların kafasındaki örümcek yuvalarını bu icraatımla temizledim. Bunları işiten diğer köyler, “Aman efendi, bizim köyümüze gelip bir gözük; biz istediğin gibi mektep yapacağız” diye kendileri yalvarmaya başladı. Daha birkaç köyde mektep tamir edip yeni usul tedrise başlandı. Mektepleri daima teftişle, noksanlarının tamamlanması için merkeze maelumat vermemi rica ettiler. Ben de mekteplerle uğraşmayı kendime vazife edindim. Mektepleri daima teftiş

91 Eski usulde olduğu gibi rahlelerin ardında yere diz çökerek eğitim yapılan okullardan farklı olarak, öğrencilerin sınıflarda sıralara oturarak öğrenim gördükleri çağdaş eğitim biçimi kastediliyor.

eder, çalışanlara şeker verir ve merkezden gönderilen saatleri en çok çalışan muallimlere dağıtırdım. Bütün mektepleri sıkı bir disipline soktum. Hiçbir köy muallimi benden izin almadan Manastır'a gidemezdi, çünkü Manastır'a giderse o mektebin talebesi derssiz kalmaya mahkûmdu. Bunun için muallimlere ayda iki defa izin verirdim.

Bir gün Odlakova'da Bulgar komitası ile yapılan bir çarpışmada, tabur arkadaşlarımdan Resneli Mü-lazım Mehmet Ali Efendi şehit düştü. Cenaze merasimi için Manastır'a gittim. Merasimden sonra benim idarem altında bulunan köy muallimlerinden birisini Manastır'da gördüm. Benden izin almadan nasıl geldiğini sorunca, herif şaşırıldı kaldı. Hayran hayran yüzüme bakarak "Şimdi köye döneceğim, bir daha katiyen gelmeyeceğim" diyerek, büyük bir heyecanla yanımdan ayrılıp gitti. Bu muallim *Opnik* köyünden idi. *Opnik* köyünde Mefail Ağa namında, gayet namuslu bir adam vardı. Bir gün onu ziyarete gitmiştim. Muhabbet sırasında, muallimin niçin Manastır'a geldiğini Mefail Ağa'dan öğrendim. Zavallı muallim benden o kadar bıkmış ki, Mehmet Ali Efendi şehit oldu diye soluğu Manastır'da almış. Beni Manastır'da görünce büyük bir heyecanla yüzüme niçin baktığını bu suretle anlamış oldum. Hedefe varmak için bir parça zorbaca hareket etmem lazım geliyordu. Nitekim öyle yaptım ve başarılı oldum. Köy çocukları az zaman içinde okuyup yazmaya başladı. Köylünün sevinci sonsuzdu. Beni görmek istemeyenler ve beddua edenler sonradan hayır dua etmeye ve mekteplerinin kapıları üzerine ismimi yazdırmaya başladılar. Maalesef bu cennet gibi yerleri kaybettik. Bugün bile, benim yaptırdığım mekteplerde okuyup yazmayı öğrenenlerden mektup alırım. Hatta bazıları evime kadar gelip ziyarette bulunurlar. Bu mesele de burada son buldu.

Manastır'a dönüş

O sıralarda bir gün Manastır'a geldim. Gece, bir vazife verileceğine dair haber getirdiler. Ben ve Mülazım Mahmut ve Talât Efendiler geceleyin Fransız Konsoloshanesi'ne gidip beyanname verecektik. Hakikaten o gece bize verilen beyannameleri Fransız Konsoloshanesi'ne getirdik. Talât Efendi'yi aşağıda, kapıda bıraktık. Mahmut Efendi ile ben, beyannameleri konsolosa verdik. Beyannamelerde Reval Mülakatı'ndan⁹² bahsediliyordu. Makedonya'yı kurtarmak ve Reval Mülakatı'nı başarısız kılmak için ne lazım geliyorsa beyannamelere yazılmıştı. Bu vazifeyi yaptıktan sonra yine Gopeş'e döndüm. Cemiyet işleri alevlenmeye başlamıştı. Merkez, benim Manastır'da bulunmamı münasip gördüğünden, Gopeş'ten merkeze çağrıldım. Cemiyet açıktan açığa meydan okumaya başlamıştı. Merhum Niyazi Bey'in⁹³ Resne'de Bulgar komitalarına karşı göstermiş olduğu şiddetten, Bulgarların Resne civarında komitacılık yapma teşebbüsleri adeta sonuçsuz kalmıştı. Merhum Niyazi'yi Resne'den kaldırmak için ecnebi teşkilat tesir yapıyordu. Niyazi de başına bir bela geleceğini hissetti ve merkeze haber vermeden, kendiliğinden istibdat hükümetine isyan edip dağa çıktı. Yanında arkadaşlarından Koniçalı Mülazım Osman Cevdet, Üsküplü Mülazım Şevki ve Manastırlı Yusuf Ziya Efendiler vardı. Niyazi'nin dağa çıkması Manastır heyet-i merkeziyesinin canını sık-

92 9 Haziran 1908'de Baltık kıyısındaki Reval (bugünkü Estonya'nın başkenti Tallinn) kentinde İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola arasında geçen ve başka sonuçların yanı sıra, Rusya'nın Balkanlar'da daha rahat hareket edebilmesince de yol açan ikili görüşme.

93 Resneli Niyazi Bey, 1873 yılında Manastır yakınında Resne'de doğmuş, 17 Nisan 1913'te Arnavutluk'un Avlonya limanında vurularak öldürülmüştür. İkinci Meşrutiyet'in ilanına yol açan isyan hareketinin lideri olarak kabul edilir.

tıysa da, bu dağa çıkma cemiyetin menfaatine uygun geldiği için bu halin hoş görülmesi mecburiyeti hasıl oldu. Bu sıralarda İstanbul'a çağırılan Enver Bey'in de İstanbul'a gitmeyip dağa çıkması münasip görüldü ve Manastır heyet-i merkeziyesinin bu fikrini bildiren bir mektup ile kâfi miktarda para, cemiyet namına Enver Bey'e verilmek üzere bana teslim edildi. Bu vazifeyle Selanik'e gönderildim.

Selanik'te Enver Bey'i buldum, kendisiyle hususi görüşmek istediğimi söyledim. Bana bir adres verdi ve alalecele yanımdan ayrıldı. Yanımdan giderken kendisine sokulmamamı söyledi. O gece, verdiği adrese gittim. Gittiğim adres İsmail Canbulat⁹⁴ Bey'in evi idi. Ben bir müddet bekledikten sonra Enver Bey geldi. Manastır heyet-i merkeziyesinin mektubunu ve parayı verdim; kendisiyle bir daha buluşmamak üzere ayrıldım. Manastır'daki arkadaşlara selam söylememi, Selanik'te hafiyelerin çok olduğunu söyledi. Ertesi gün, Müfettiş-i Umumilik'teki⁹⁵ bir arkadaşım ile görüşmek için müfettişlik binasına gittim. Bu arkadaş beni görünce "Aman Mehmet Ali, buralarda dolaşma. Senin Manastır'dan geldiğini ve evrak getirdiğini haber verdiler" dedi. Selanik'in bu vaziyette olduğunu görünce Selanik'te daha fazla durmak işime gelmedi. Hemen o gün kimseye görünmeden trene atladım ve Manastır'a geldim. Manastır'da iş bütün bütün alevlendi. Şemsi Paşa'nın, Niyazi'yi cezalandırmak için geleceği ağızdan ağıza söylenmeye başlandı. Bir başka rivayete göre de Şemsi Paşa Manastır'a gelirken Selanik'teki teşkilat ta-

94 İsmail Canbulat Bey, 1880 yılında İstanbul'da doğmuş, Atatürk'e karşı düzenlenen "İzmir Suikastı" ile ilgili görülerek İstiklal Mahkemesi kararıyla 1926 yılında İzmir'de idam edilmiştir.

95 Makedonya Müfettiş-i Umumiliği: Balkanlar'da Osmanlı Devleti adına gözlemlerde bulunmak üzere atanan Makedonya Müfettiş-i Umumi'si'nin (genel müfettişinin) çalışma yeri.

rafından vurulacaktı. Selanik teşkilatının Şemsi Paşa'yı sağ olarak Manastır'a göndermeyeceği havadisi ortada dönüp dolaşıyordu.

Bir gün Şemsi Paşa'nın Arnavutluk'tan getirdiği asker ve başıbozuk muhafızlar ile Manastır'a geldiği havadisi top gibi patladı. Manastır'da büyük bir telaş ve umutsuzluk olduğu gün gibi aşikârdı. Şemsi Paşa, Manastır'a gelir gelmez bizim tabur kumandanı Ali Barut Ağa'yı arattı. Ali Barut, Şemsi Paşa ile uzun uzadıya görüşmüş. Şemsi Paşa, Niyazi'nin üzerine hareket edeceğini, bizim taburun zabitlerini ve erlerini Arnavutluk'tan yakinen tanıdığı için (evvelce Arnavutluk'ta Şemsi Paşa ile bulunduğumuzdan yukarıda bahsetmiştim) Niyazi Bey'in cezalandırılmasına bizi de götüreceğini Ali Barut'a söylemiş. Binbaşımız koca ihtiyar Ali Barut, Niyazi'nin üzerine gitmek için zabıt ve erlere hiç güvenmediğini, zabıtların ekserisi mektepli olduğu için fikirlerinin birbirinden ayrı olmayacağını zannettiğini; askere de güvenmenin doğru olmadığını çünkü erlerin zabıtlarına çok bağlı olduğunu, Şemsi Paşa'nın anlayabileceği şekilde anlatmış. Bu, paşayı hiddetlendirmiş. Ali Barut'a hitaben "Haydi canım, seni de korkutmuşlar" demiş. Ali Barut, padişah efendimiz uğrunda canını fedaya her zaman hazır olduğunu söyleyip Şemsi Paşa'nın yanından ayrılmış.

Paşanın yanından ayrılıp doğruca tabura gelen binbaşının çok düşünceli olduğu, etrafındakilere bağırıp çağırmasından ve sık sık yaktığı sigaralardan belliydi. Biz tabur zabıtları bu ihtiyar kumandanımıza canı gönülden bağlıydık ve kendisine çok hürmet ederdik; cesur ve mert bir askerdi. Beni yanına çağırdı, yukarıda yazdığım gibi Şemsi Paşa'nın söylediklerini ve kendisinin verdiği cevabı söyleyince ben gülmeye başladım. Bana hitaben "Ne gülüyorsun, fena mı söyledim?" dedi. Ben, Abdülhamid'e bu kadar sadakat gösterme-

sinin doğru olmadığını, memleketimizin batmak üzere olduğunu söyleyince hiç sesini çıkarmadı. Sadece “Allah sonlarını hayretsin, dağa çıkanlar da hep sevdiğimiz arkadaşlar” dedi ve gözleri yaşla doldu.

Çetecilik için dağa çıkış

Binbaşının yanından çıktım, tabur arkadaşlarımızdan Mülazım Yahya yanıma gelip “Mehmet Ali, seni süvari mülazımı Nezir Bey istiyor, bizim odadadır” dedi. Hemen Nezir’in yanına gittim. Nezir, yalnız görüşeceğimizi söyledi ve yanıımızdaki odaya geçtik. “Mehmet Ali, Manastır heyet-i merkeziyesinden aldığım emir şudur” diyerek, heyet-i merkeziyenin bize verdiği vazifeyi söyledi. Vazife şu idi: Benim Gopeş mıntıkasında yaptığım teşkilatla kuvvetli bir çete teşkil edip Resne ile Manastır arasında olan Gevat boğazını tutacağız. Şemsi Paşa, kuvvetleri ile Gevat’tan geçerken bizim çetemiz üzerlerine ateş ederek, Niyazi üzerine giden kuvvetlerin bir kısmını kendi üzerimize çekip Şemsi Paşa kuvvetlerini böleceğiz. Şemsi Paşa kuvvetlerini bölme vazifesi için yanımıza asker almayacak, tahlif ettiğimiz köylülerle bu vazifeyi yerine getirecektik. Ben Nezir Bey’e süvariden iki hayvan almasını ve beni cephaneye yakın bir yerde beklemesini, benim de derhal silahlarımı alıp geleceğimi söyledim. Bizim tabur o zaman Manastır’daki cephanelikte bulunuyordu. Nezir ile odadan çıkınca bizim Ali Barut Ağa’ya tesadüf ettik. “Hayrola Nezir Bey. Buralarda galiba hayırlı bir iş için dolaşmıyorsunuz. Mehmet Ali ile ne konuştunuz?” diye sordu. Nezir cevaben “Beybaba, çoktandır görmedim özledim, buradan geçerken bir kahvesini içeyim diye ziyaret ettim” diyerek karşılık verdi. Barut Ağa gülerek “Öyle ya, bize artık inanmaz oldunuz. Mektepli zabitler bizi ayrı tutuyor. Biz de bu memlekete hizmet etmiş, eski

arkadaşlarınız” dedi. Bunu söylemekten maksadının “Ben de sizinleyim, lakin çok görüp geçirdiğim için birdenbire meydana çıkmamayı daha ihtiyatlı bulurum” demek olduğu aşikârı.

Ben doğruca cephaneliğe yürüdüm. Benim mevkim cephaneliğin en üstünde, tepenin üzerindeydi. Bölüğümüzün diğer bir kısmı da Kırmızı Kışla’nın üst tarafında, top atışları yapılan Yangın Köşkü’nde idi ve burada Mülazım Atıf Efendi oturmakta idi. Benim mevkime gitmek için yol buradan geçiyordu. Ben köşkün yanından geçerken Mülazım Atıf Efendi köşkün kapısı önünde duruyordu. Ben de bu sevgili arkadaşına son vedayı yapmak üzere yanına doğru yürüdüm. Atıf, bir kahve içmek için odaya girmemizi rica etti. Hemen gitmem lazım geldiğini söyledim lakin bir türlü Atıf’ı ikna edemedim. Bırakmayarak beni odaya çekti ve emir erine hemen iki kahve yapmasını emretti. Ben, cemiyetten aldığım emri kendisine anlattım ve “Ben şimdi gidiyorum, sen bölüğe bakarsın” dedim.

Atıf, “Hayır, ben de geleceğim. Bölüğü de alıp gideriz” dedi. “Hayır olmaz. Merkez yalnız benim gitme emir verdi. Kendi keyfimize hareket edersek anarşi olur. Kumandadan çıktık mı, büyük hedefimize varamayız. İcap ederse sana da emir verirler, sen de çıkar-sın” dedim. Atıf oda içerisinde dolaşmaya başladı. İncecik sarı bıyıklarını parmakları arasına alıp bükmeye çalışıyordu. Birdenbire karşımda durdu. “Mehmet Ali, Şemsi Paşa, Niyazi’yi mahvedecek. Sonra sizi de tepeleyecek. Manastır’da bizi de birer birer kışla meydanında astıracak. Abdülhamid’in müstebit kuvvetine alet olan bu adamı vuracağım, lakin sizden bir ricam var. Benim dünyada vatanımın kurtulmasından başka hiçbir emelim yoktur. Yalnız vatan kurtulsun, başka bir şey istemem. Bir kız kardeşim var, ben öldükten sonra sokaklarda kalmasın. Namuslu bir arkadaşına verirsiniz.

Eğer sağ kalırsam, sizin çetenize nerede katılabilirim?” dedi. Kendisine birkaç isim verdim, öpüşüp helalleştik. Ben yukarı, cephaneliğe çıktım. Atıf mahzun mahzun arkamdan bakıyordu.

Odamdan hemen silahlarımı ve yara sargısı vesairenin olduğu ilaç çantamı da aldım. Odadan çıkacağım sırada İzmirli Haydar Çavuş yanıma geldi. “Oğlum, ben gidiyorum. Askere güzel bakın, cemiyetin vereceği emirleri tereddütsüz yerine getirin” dedim. Haydar Çavuş ağlamaya başladı. “Aman beyim, bizi de beraber al. Senin öleceğin yerde biz daha evvel ölelim” dedi. Kendisini güçlkle teselli ettim. Benim silahımı eline aldı, beraberce Nezir’in beni beklediği yere gittik. Hayvanlarımıza bindik, Haydar Çavuş’un alnından öptük, büyük hedefimize doğru yollandık. Bir saat sonra akşam oldu, hava karardı. Yolları pek mükemmel bildiğimiz için Manastır, Kırçova caddesinden ilerleyip birkaç saat sonra Çrnoveç köyüne geldik. Çrnoveç köyünün ileri gelenlerinden Abdullah Ağa’nın evine indik. Gelmemizin sebebini söyledik. Hemen köy heyetini toplattık, çetemize ne kadar adam verebileceklerini kararlaştırdık. Bu köyde tahlif edilmeyip kalanların tahlifini rica ettiler. O gece bütün köyü tahlif ettik. Çok haşarı olan hayvanlarımızı da Manastır, Pirlepe yolu üzerinde, geldiğimiz aksı istikametinde ve Manastır’a yakın bir yerde telgraf direklerine bağlanmak üzere köy delikanlılarına verip gönderdik. Birkaç gün diğer köylerde eksiklerimizi tamamlamakla uğraştık. Kuvvetimiz hazırlandı. Bizim çetemize giremeyip geride kalan gençlerin babaları yanımıza gelip “Efendiler, benim çocuğum güzel silah atar. Yaşının küçüklüğüne bakmayın, çok cesurdur. Alınmadı diye evde ağlıyor, aman çeteye onu da alın” diye yalvarıyorlardı. Bu ricalar, ahalinin İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne karşı ne kadar samimi olduğuna birer misaldi. Tam buradan

hareket edeceğimiz sırada Manastır'dan gelen bir köylü, Manastır'da büyük bir vukuat olduğunu ve Şemsi Paşa'nın vurulduğunu söyledi. Biz bu güzel haberi işitir işitmez fevkalade memnun olduk. İstibdadın en koyu taraftarı olan kuvvetlerden birinin yıkılmasıyla maksadımıza daha çabuk ulaşacaktık. Üç dört gün evvel Atıf ile konuştuğumuz vaka, Atıf'ın parmağıyla vuku bulmuştu: Atıf'ın Şemsi Paşa'yı nasıl vurduğunu bizzat ağzından ve vakada bulunan teşkilat arkadaşlarımdan öğrendim. Daha sonra Şemsi Paşa'nın nasıl vurulduğunu nakledeceğim.

Civar köylerden birisinin bizi görmek istediğini haber verdiler; hemen yanımıza gelmesini söyledim. Kan ter içinde kalmış olan bir köylü, nefes nefese “Efendim, Manastır'dan dağa çıkan Erkân-ı harp Selahattin ve Hasan Tosun Beyler Çrnoveç ile Koçışta arasında bir dere içindedirler. Sizinle görüşmek istediklerini ve mutlaka gelmenizi istediklerini söylediler” dedi. Biz de çete efradından [fertlerinden] beş on kişi alıp gece yarısı yola çıktık. Sabahleyin Selahattin ve Hasan Tosun Beylerin bulunduğu yere geldik. Şemsi Paşa vurulmazdan evvel Manastır heyet-i merkeziyesi, bu kişilerin de Manastır'dan ayrılmasına ve dağa çıkmasına karar vermiş. Bu karar kendilerine tebliğ edilir edilmez alelacele Yüzbaşı Hayrettin Bey'in kıtasından aldıkları mekkâre hayvanlarına fazla silahları yüklettirip yola çıkmışlar. Manastır merkez teşkilatından birtakım arkadaşlar da kendilerine katılmışlar ve sıkı bir yürüyüşle buraya kadar gelmişler. Bir kısmının ayakları yaralanmış, bir kısmı da hastalanmıştı. Zabit olarak yanlarında Yüzbaşı Necmettin, Yüzbaşı Hayrettin, Erkân-ı harp Kaymakam Selahattin, Erkân-ı harp Binbaşı Hasan Tosun Bey, Mülazım Nazmi Bey vardı. Sivillerden Abidin Bey (süvari zabıtlığından emekli), Manastırlı Nafiz ve cemiyyetin daha birçok ateşli taraftarı vardı.

*En solda başı açık olan Mehmet Ali Bey, kendisi gibi dağa çıkmış diğer subay arkadaşlarıyla. Üstte sağda "Manastır Çetesi Zabitanı" yazıyor.
(Fotoğraf: Manakis Biraderler)*

Nezir ile beni gören arkadaşlar pürneşe bizi selamladılar. Sarmaştık, öpüştük, birbirimizden hal hatır sorduk ve işittiğimiz havadisleri birbirimize söyledik. İçlerinden ayakları vuranlara ve başları ağrıyanlara benim çantamdan çıkardığım ilaçları verdim. Akşam olmak üzereydi. O gün ve o gece orada istirahat edilecekti ve "Manastır Çetesi" ismini alan bu çeteye çekidüzen verilecekti. Nezir ile ben gitmek için müsaade istedik. Selahattin Bey kendileriyle beraber gelmemizi rica etti. Sebep olarak da Şemsi Paşa'nın vurulmasıyla bize verilen vazifenin nihayet bulduğunu söyledi. Bundan böyle yapılacak işlerin beraberce yapılmasını, bu arzusunu Manastır'daki merkeze bildireceğini, kendilerinden ayrılmamamızı ısrarla rica etti. Biz de çok hürmet ettiğimiz Selahattin Bey arkadaşımızın bu arzusunu kabul ettik.

Selahattin Bey hemen bir tezkere yazdı ve beraberimizde getirdiğimiz çete efradından birine verip

Manastır'a gönderdi. O gece ufak ormanlarla çevrilmiş vadi içerisinde yattık. Sabahleyin erken kalktık, fazla silahları hayvanlara yükledik, bir saat uzağımızda olan Koçışta köyünün yanından geçip *Karaçotaç* dağlarına doğru yürüdük. Bu dağda Bulgar çeteleriyle çarpıştığımızı anlatmıştım. Dört sene sonra bu dağlarda çete olarak dolaşacağımı hiç de düşünmemiştim.

Koçışta Müslüman köyüdür. Bu köyde hiç durmadan geçtik. Koçışta'dan bir saat uzakta, benim evvelce Bulgar komitalarıyla çarpıştığım orman kenarında kalmaya karar verdik. Lazım gelen yerlere çifte nöbetçi koyduk ve komita kepelerimize⁹⁶ sarılıp yattık. Sabah erkenden arkadaşım Nezir Bey, yanına kâfi miktarda kuvvet alıp üç çeyrek saat mesafede olan Bulgar köyünden dört beş koç satın almak için gitti ve bir müddet sonra koçlarla geri geldi. Bulgarlar bizim ne maksatla dağa çıktığımızı bilmedikleri için evvela bizim çetelerden çok korktular. Lakin Nezir'in Bulgar köyünde, ahalinin karşısında köy papazına yapmış olduğu muamele korkuyu kaldırmaya kâfi geldi. Bulgarlar kendi komita teşkilatlarıyla, Türk çetelerinden kendilerine hiçbir fenalık gelmeyeceğini hemen her tarafa bildirdiler. Manastırlı Nafiz Bey'in söylediğine göre Nezir köyde Bulgar papazının boynuna sarılmış, sakalını öpmüş. Bundan böyle kardeş gibi yaşayacağımızı, yakında Abülhamid'in zulmünden kurtulacağımızı, gözlerinden yaşlar akarak söylemiş. Çete efradından bir kısmı mutaassıp köylülerdi. "Nasıl olur da bir zabıt, köy papazının sakalını öper" diye hayret ettiklerini ve o zabiti akıllarına sığdıramadıklarını, geri döndüklerinde Nafiz Bey'e yana yakıla anlatmışlar. Mamafih Nezir'in bu hareketinin Bulgarlar arasında iyi tesir yaptığı şununla da sabitti ki, Bulgar köylü-

⁹⁶ Kpce: 1. Ceket. 2. Keçi derisinden yapılmış kolsuz yağmurluk. 3. Gömlek. 4. Eski keçe parçası, paçavra. 5. Cübbe.

leri bizden hiç çekinmemeye başladı. O gece *Karaço-tağ* Dağı'nda çete efradı grup grup toplanıp tatlı tatlı muhabbete daldı. Her grup, kuytu bir yer seçmişti ve yaktıkları ateşin etrafında, hisselerine düşen koç etle-rinden külbastı pişiriyorlardı.

Çete başı kim olacak?

Selahattin Bey, çetenin reisi olmadığından aramız-dan bir reis seçilmesini teklif etti. Zabitan, Selahattin ve Hasan Tosun Beylerin olduğu yere, hep bir araya toplandık. Selahattin Bey söze başladı: “Arkadaşlar, çetemizin reisi yoktur. İçimizden birisini reis seçeceğiz. Çetenin bir kişi tarafından idare edilmesi lazımdır, aksi takdirde birtakım karışıklıkların çıkması muhakkaktır. Çete reisi olmak üzere ben reyimi [oyumu] Mehmet Ali'ye veriyorum.” Sonra hemen Hasan Tosun Bey'e dönüp “Siz reyunizi kime vereceksiniz?” diye sordu. Hasan Tosun Bey de “Ben de reyimi Mehmet Ali'ye verdim” dedi. Diğer arkadaşlardan da rey alındı, on-ların da hepsi bana oy verdi. Ben de bu teveccühlerine teşekkürle gerek yaş ve gerek rütbe bakımından Sela-hattin Bey'in çete reisi olmasının pek münasip olacağı-nı söyledim. Selahattin Bey cevaben “Bu işler yaş veya rütbe ile olmaz, tecrübeyle olur. Benim sana itimadım olduğu gibi bütün arkadaşların da itimadı var. Reisi-miz sensin, Allah cümlemizi muvaffakiyetle hedefimize kavuştursun, mübarek olsun” dedi ve halledilecek bir-kaç meseleyi ortaya attı: Mülazım İbrahim Efendi'nin Manastır Hastanesi'nde kalıp kalmaması. Mülazım Se-lahattin Efendi'nin bizim çeteye alınıp alınmaması. Bir gün evvel yanından geçtiğimiz Koçışta köyünün tahlif ettirilip ettirilmeyeceği.

Bu üç teklifi oylamaya koydum ve arkadaşlarımla reylerini topladım. Hayatımda ilk defa hür olarak, ser-

فطرات انقلاب
منستر مالى ضابطه ملبدي

Bir başka çete fotoğrafı. Mülazım Mehmet Ali Bey, sol tarafta yerde oturuyor. Fotoğrafın altında "Hatırat-ı inkılab. Manastır Milli Alayı zabitanından bazıları" yazılı. (Bu fotoğraf, çeteci olarak dağa çıkan zabitelerin birliklerine geri dönüşlerinden sonra çekilmiş olmalı. Zira sandalyede oturan iki kişiden başında beyaz renkli Arnavut külahı olan kişi, dağa çıkmayıp Manastır'da kalan ve orada Şemsi Paşa'yı vuran Mülazım Atıf Efendi.)
(Fotoğraf: Manakis Biraderler)

bestçe, bu tepede rey topladım. Bu iş bittikten sonra dağıldık.

Beş on dakika sonra Necmettin yanıma geldi. "Mehmet Ali, biz hepimiz seni severiz ve hepimizin sana hürmeti vardır. Aklına katiyen bir şey gelmesin lakin sen çete reisliğinden istifa et. Selahattin Bey çete reisi olsun. Reisliği sana bırakmaktan bir maksadı vardır. Biz bundan sonra birçok icraatlarda buluna-

cağız. Selahattin Bey zannedersem Avrupa'ya geçmek fikrindedir. Çete ele geçerse, efradın kurtulmak ihtimali vardır, lakin reis mutlaka idam edilir. Bize birtakım icraatlar yaptırıp sonra savuşup gidecektir” dedi. Ben cevaben “Senin söylediğin bu fikir katiyen doğru değildir. Arkadaşlarımız arasında böyle bir fikir besleyecek, yani Avrupa'ya gidecek hiçbir kimsenin olmadığına eminim. Çete reisliğine gelince, Selahattin Bey'in bizden yaşça ve rütbece daha büyük olduğunu sebep olarak göstermiş olsaydın daha doğru olurdu. Zaten siz beni seçerken ben itiraz etmiştim ve Selahattin Bey'in reis olmasını istemiştim. Neden o zaman ses çıkartmadın?” deyince Kolağası Necmettin Bey, söylediklerinin belgelere dayanmadığını, bir tahminden ibaret olduğunu ve beni çok sevdiği için bu teklifi yaptığını, diğer arkadaşların da bu fikirde olduğunu söyledi. Biz bunları konuşurken, diğer arkadaşlar da yanımıza geldi. Fikir alışverişinde bulunduk. Verdiğimiz karar şu oldu: Ben çete reisliğinden istifa edeceğim, Selahattin Bey'e veya Hasan Tosun Bey'e çete reisi olması için teklifte bulunacağız. Kabul etmezlerse zorla kabul ettireceğiz. Bu kararımızı da Mülazım Nezir Bey gidip kendilerine söyleyecek.

Nezir hemen yerinden kalktı, bizden 40-50 metre uzakta olan Selahattin ve Hasan Tosun Beylerin yanına gidip benim istifa ettiğimi, çete reisliğinin Selahattin Bey tarafından kabul edilmesini söyledi. Selahattin Bey “Ben sözümünden dönmem, oyumu Mehmet Ali'ye verdim” dedi. Hasan Tosun Bey işin ciddiyetini anladı ve “Beyefendi, çete reisi ben olayım” deyince, Selahattin Bey “Hay hay, sen ol. Ben olmam” dedi. Bu çete reisliği meselesi de, *Karaçotaç Dağı*'nda bu suretle iyi bir sona bağlandı.

Karaçotaç Dağı'ndan bir buçuk saat uzakta, Sup namında bir Müslüman köyü vardı. Bu köyde Trab-

zonlu Yüzbaşı Ali Efendi ile Mülazım Mustafa Efendi (şimdiki Tokat mebusu Mustafa Bey)⁹⁷ bulunuyordu. Biz çetemizle Sup'tan geçerek Pirlepe taraflarına gidip köylüleri tahlif ile cemiyete girmelerine ve köylüler arasında kan gütmek âdetinin kaldırılmasına çalışacaktık. Mülazım Mustafa Bey'e haber gönderdik. Yüzbaşısından gizli olarak bizim yanımıza geldi. Mustafa Bey'in yüzbaşısı hafif akıllı, Yüzbaşı Ali Efendi namında bir zat idi. Vaziyeti iyice kavrayamadığı için, hâlâ Abdülhamid'e sadakat göstermeye yelteniyordu. Mustafa Bey, bizim çeteyi Sup'a davet etti. Mustafa Bey'e o gece misafir olduk. Birçok eksiğimiz vardı. Manastır'dan çeteye çıkan arkadaşlar acele çıktıklarından noksanları vardı. Sup'tan bir iki saat mesafede Kırçova kasabasında, Yüzbaşı Ali Bey (şimdiki Afyon mebusu Ali Bey)⁹⁸ Kırçova teşkilatını idare ediyordu. Ondan arkadaşlarımızın noksanlarının tedarikini rica ettik. Ali Bey çorap, dolak gibi şeyleri tedarik edip gönderdi. Ertesi gün Mülazım Mustafa Bey bizi gideceğimiz istikamete selametledi.

97 Mustafa Vasfi Bey (Hacı Mustafa Süsoy): Piyade Yüzbaşı Mustafa Vasfi Süsoy, uzun dönem Kuzey ve Güney Arnavutluk'ta, Edirne bölgesinde ve Doğu vilayetlerinde askeri görevlerde bulundu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde karargâh subaylığı yaptı. Binbaşılığa terfi ettikten kısa bir süre sonra emekliye ayrıldı. Birinci, ikinci ve dördüncü dönem Tokat milletvekili seçildi. 1934'te Ankara'da vefat etti.

98 Ali Çetinkaya: 1898'de Harbiye Mektebi'ni bitirerek orduya katıldı. 1908'e dek Cuma-yı Bâlâ, İştîp, Debre-i Bâlâ ve Manastır'da çeşitli görevlerde bulundu, çeteci takibi yaptı. 1909'da Selanik'e sürgün edilen II. Abdülhamid'in muhafızlığıyla görevlendirildi. Balkan Savaşı'na katıldı, ardından İstanbul'da İtfaiye Tabur kumandanı oldu. Bu görevindeyken Birinci Dünya Savaşı başlayınca Irak'ta görevlendirildi ve oradaki ilk muharebelere katıldı. 1919 sonlarında Meclis-i Mebusan'a seçilince bu görevi bıraktı. İngilizlerce, diğer mebuslarla birlikte tutuklanarak Malta'ya sürüldü. Dönüşünde Birinci Meclis'e katıldı. Siyaset hayatı süresince bayındırlık ve ulaştırma bakanlıklarında da bulundu. 1949'da İstanbul'da vefat etti.

Bizden ayrılır ayrılmaz Mustafa Bey hemen yüzbaşısını hapsedmiş. Sebebi de, biz Sup'tan çıkarken adı geçen yüzbaşının bize pusu kurup ateş etmek istemiş olmasıymış. Biz Sup'ta iken bir fenalık çıkmasın diye, bildiği halde bunu bizden saklamış olduğunu daha sonra anladık. Bu sıralarda aldığımız havadisler de tehlikeye işaret ediyordu. Bizi cezalandırmak için Anadolu'dan birtakım redif taburlarının geldiğini işittik. Bu taburlar Manastır'a gelirken cemiyetimize mensup zabitlerin istasyonlarda askerlerin arasına sokulup din kardeşlerinin birbirine silah atmalarının doğru olmadığını, dağa çıkan zabitlerin vatanı kurtarmak için dağa çıktıklarını söylediklerini, bu ve daha birçok ikna edici sözler ile askerleri ikna etmeyi başardıklarını ve Manastır'a gelen bu askerlerin, istibdat hükümeti tarafından bizim üzerimize gönderilmek istenildiği halde katiyen din kardeşlerinin üzerine gitmeyeceklerini söylediklerini işitiyorduk. Bu haller karşısında şaşırıp kalan istibdat hükümeti son bir çare olmak üzere, dağa çıkan zabitlere ikişer derece terfi ile münasip miktarda para vermek gibi alçakça teklifte bulunmak küstahlığında bulunmuştu. Bu gibi havadisten çıkan mana, yakında hedefimize varacağımızın müjdesiydi.

Sup'tan ayrıldıktan sonra bir Arnavut köyüne gittik; köylüyü tahlif ettik. Dağ kenarındaki köyleri sırayla dolaşıp Pirlepe'ye doğru ilerliyorduk. Kırçova'nın bir saat mesafesinde bir Arnavut köyünü tahliften sonra kanlıların barıştırılmasını istedik. Bu cahiller barıştırma teklifimizi kabul etmek istemediler çünkü bu ulvi fikir kendilerine nezaketle teklif edilmişti. Zavallı cahil kanlılar, çingene piştovu⁹⁹ gibi kabarmaya başladılar. Bu vazifenin bana bırakılmasını rica ettim, çünkü bu gibilere nasıl muamele etmek lazım geldiğini, birçok

⁹⁹ piştov: Tek atış yapılabilen ağızdan dolma tabanca.

tecrübelerle biliyordum. Bu ricam kabul edildi. Yanıma aldığım birkaç çeteciyle, kanlıları bir araya topladım. Bizim dağa çıkmaktaki maksadımızı, bu maksada ulaşmak için mutlaka barışmaları lazım geldiğini, aksi takdirde memleketin ve çetenin selameti için ortadan kalkmaları lazım geldiğini, gayet şiddetli bir lisanla kendilerine anlattım ve üzerlerine yürüyüp “Sarmaşın, yoksa pişman olursunuz” diye bağırınca, hemen birbirlerine sarmaştılar. Bu hal çetenin çok hoşuna gitti. Köylüler de memnuniyetlerini göstermek için silah atmaya başladılar. Bu köyden büyük bir memnuniyetle ayrılıp dağ eteğinde daha birkaç köyü dolaştık ve *Bur-in* köyüne geldik. Bu köy Kırçova ile Pirlepe arasındadır ve dağ yamacındadır. Bu köyde Selahattin Bey bir teklifte bulundu: “Arkadaşlar, bizim gibi daha birçok çete çıkacaktır ve halihazırda üç dört çete çıkmıştır. Ben bütün çetelerin müfettişliğini merkezden istedim. Bu vazifeyi yapmak için sizden ayrılacağım. Arkadaş olarak yanımda Mehmet Ali Bey’in gelmesini ve sizin müsaadenizi rica ederim” dedi. Ben bu emrivaki karşısında şaşırdım. Hasan Tosun Bey, gözleri yaşarmış olduğu halde boynuma sarıldı “Mehmet Ali’ciğim birbirimizden ayrılmayı istemezdim, lakin Selahattin Bey’in doğru olan teklifini kabul etmek mecburiyeti var” dedi.

Manastır Çetesi’nden ayrılış

Selahattin Bey’e “Seninle gelmem” diyemezdim çünkü kendisine çok hürmetim vardı. O da beni ne kadar sevdiğini çete reisi seçiminde göstermişti. Arkadaşlarla helalleştik, Selahattin Bey ile çeteden ayrılıp Pirlepe ile Kırçova arasındaki Tekke’ye gitmek üzere yola çıktık. Tekke uzakta olduğu için yolda bir Müslüman köyünde kaldık. Bu köy birkaç gün evvel tarafımızdan

tahlif edilmişti. Köyün muhtarı yaradılıştan paskal¹⁰⁰ bir adamdı. Bizi köyün en güzel bir odasına yerleştirdi. Duvara asılı bir tambura vardı, ben de on beş, yirmi günden beri tambura çalmamıştım. Duvardan tamburayı alıp Makedonya havalarından birini çalmaya başladım. Selahattin Bey yerinden fırlayıp yanıma geldi. “Yahu ne yapıyorsun, bizim hükümetle alakamızı kestiğimizi ve dağlarda gezdiğimizi unutuyor musun? Ya şimdi iki jandarma gelip bizi yakalarsa? Bunları düşünmüyor musun?” deyince, ben şaşkın şaşkın yüzüne bakarak, “Beyefendi, iki jandarma değil on iki jandarma gelse bizi yakalayamazlar. Elimizdeki mavzerler bozuk değil, ev kale gibi, gelenlerin haddini bildiririz” der demez, bu defa Selahattin Bey şaşaladı. “Ben kan dökmek taraftarı değilim, jandarma ve askere katiyen silah atmayacağız” dedi. Ben de cevaben “Beyefendi, ben de, Manastır’da kışla önünde asılmak taraftarı değilim. Beni yakalayıp müstebit hükümete teslim etmeye her kim kalkar ise merhamet etmeden ve düşünmeden tepelerim” dedim. Selahattin Bey üzüldü, çekilip yerine oturdu. Benim de hevesim kaçtı, tamburayı elimden bıraktım. Bu sırada muhtar içeri girdi, yemek getirdi. Yemekte konuşmaya ve etrafta ne var ne yok diye havadis sormaya başladık. Muhtar, Anadolu’dan asker geldiğini lakin kim gelirse gelsin hiçbir iş yapamayacaklarını, asker bizim üzerimize gelirse köylülerin askeri mutlaka zehirleyeceklerini ve bütün köylerin bu fikirde olduklarını, yemin ederek söyledi. Muhabbeti latifeye döküp bizi birçok güldürdü, Selahattin Bey’in de neşesi yerine geldi.

Ertesi gün Tekke’ye gittik. Tekke’de bir nişancı kıtası vardı. Bölük kumandanı Yüzbaşı Hayri Bey bizi iltifatlarla karşıladı. Hayri Bey, İttihad ve Terakki ko-

¹⁰⁰ Rumcadan Türkçeye girmiş olan “paskal” sözcüğü komiklik yapan kişi anlamına geliyor.

mitasının koyu taraftarı idi ve askerler arasında teşkilat yapmıştı. Tekke'nin sahibi Hasan Bey namında bir Bektaşî idi. Bektaşîler öteden beri misafirperver olduklarından, bu Bektaşî şeyhi Hasan Bey de bize ne türlü ikram edeceğini bilemiyordu. Tekke'ye geldiğimizizin ertesi günü, Poreçe nahiye müdürünün idamı lazım geldiği, Hayri Bey'e Kırçova heyetinden bildirilmişti. Poreçe nahiye müdürü, Çerçis [Çerçiz Topulli] namında bir Arnavut idi. İttihad ve Terakki'ye girmeyi kabul ettiği halde, tahlif edileceği bir sırada tahliften kaçmış, bundan başka Kırçova heyet-i merkeziyesinden Poreçe'deki vazifesine gitmesi teklif edildiği halde gitmekten imtina edip Kırçova'da vakit geçirmeye başlamış. Bu hal Kırçova heyet-i merkeziyesinde bulunan Ali Bey'in dikkatini çekmiş ve bu adamdan şüphelenmeye başlamış. Bu arada Avrupa gazetelerini Ali Bey'e vermeyi vaat eden bir ecnebi zabiti, bu gazetelerden birkaçını Ali Bey'e vermiş. Ali Bey bu gazeteleri okumuş. Bir de ne görsün? Bu ecnebi gazetesi, adıyla sanıyla Poreçe nahiye müdürü Çerçis'in, kaymakamla birlikte İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni ve bazı sırlarını İstanbul'a bildirmiş olduklarını yazıyor. Artık bu adamın vatan haini olduğuna şüphe kalmadığından, idamına karar verilmiş ve yukarıda yazdığım gibi, bu kararın icrasını Tekke'de bulunan nişancı bölük kumandanı Yüzbaşı Hayri Bey'e havale etmişlerdi.

Hayri Bey, komitanın bu emrini alır almaz tahlif edilmiş güzel atıcı birkaç er ve çavuş seçip icap eden emri verdi ve Poreçe'ye gönderdi. Biz, neticenin ne olacağını beklemeye başladık. Ertesi gün, giden efrat geldi, içlerinde bir yaralı vardı. Vukuatı şöyle anlattılar: Poreçe nahiye müdürü Çerçis yüzünü yıkamak için evinin karşısındaki çeşmeye çıkmış. Karşı yamaçta, orman içinde saklı duran cemiyet efradı, müdürün üzerine ateş edip vurmuş. Lakin Poreçe nahiye merkezinde

bulunan askerin böyle bir şeyden haberi olmadığı için, orman içerisinden ateş gelen tarafa onlar da ateş etmiş. Tekke'den gönderilen erlerden birisi yaralanmış. Mese-
lenin böyle olması tabii canımızı sıktı. Yaralı erin yara-
sı sarıldı, yara ziyansızdı, erin kaba etini yarıp geçmişti.
Tehlikesiz bir yara idi.

Ertesi sabah erkenden teskereye [sedyeye] yatırılmış, yüzü gözü sargılar içerisinde ve Ermeni bir doktorun nezaretinde olarak müdür Tekke'ye geldi. Sargıdan yalnız gözleri görülüyor ve müdür güçlkle nefes alıyordu. Biz âdet olduğu üzere "Geçmiş olsun. Ne oldu, kim tarafından yapıldı?" diye sormaya başladık. Doktor hemen atıldı "Kimin tarafından olacak, meçhul şahıslar tarafından. Her taşın, her çalının arkasında eşhas-ı meçhule var. Poreçe'den buraya gelirken dizlerimin bağı çözüldü. Ha şuradan, ha buradan eşhas-ı meçhule çıkacak diye korktum. Elhamdülillah salimen gelebildik" dedi. Yüzbaşı Hayri Bey beni bir kenara çekti, bu alçak herifin mutlaka ölmesi lazım geldiğini, işin yarıda kaldığını söyledi. Civar köy teşkilatından bir çetenin bu işi yapabileceğini konuştuk. Hemen köy çetesine haber gönderdik. Pusu tutacakları yeri ve nasıl ateş edeceklerini köy çetesine giden çavuşa anlattık. Tekke'den Kırçova'ya giden şosenin bir çeyrek saat mesafesinde bir döneş yeri vardı. Hayri Bey'in verdiği emir şuydu: Müdürü teskereyle götüren askerler tam bu döneş yerinin ortasında, dinlenmek bahanesiyle teskereyi yolun ortasına bırakıp kenara çekilecekler, kayalar arasında pusu kurmuş olan çete, müdürün üzerine ateş edip tepeleyecek. Bu emir verildikten iki saat sonra müdür doktorun nezaretinde yola çıkarıldı. Ermeni doktor yanımıza gelerek "Allah vere de, eşhas-ı meçhule çıkmasa" dedi. Bizler de kendisini teselli ederek, buralarda eşhas-ı meçhule olmadığını söyledik. Müdürü de teselli ederek birtakım sözlerle

başımızdan savdık. Bunlar gittikten sonra silah seslerini işitmek ve verilen kararın tatbik edildiğini bir an evvel görmek arzusuyla Hayri Bey ile cadde üzerinde dolaşmaya başladık. On beş dakika olmuştu ki silah seslerini işittik. Vatana hıyanet etmek isteyen bu vicdansızın pis varlığının dünyadan kalktığına sevindik. Lakin bu sevincimiz çok sürmedi.

Yedî sekiz dakika sonra müdürün sargılar çözülmüş, pamuklar dağılmış, yalın ayak, başı kabak önde koştuğunu, arkasından da Ermeni doktorun dörtnele geldiğini görünce şaşırdık kaldık. Müdür yanımıza gelince “Anladım, anladım, beni cemiyet idam ediyor, lakin ben kabahatsizim. Nafile canıma kıyıyorsunuz. Elinizi ayağınızı öpeyim, bana kıymayın, benim hatam yok” diye yalvarmaya başladı. Bu kadar ağır yaralının nasıl olup da koşarak geldiğini sordum. Ermeni doktor “Efendim, eşhas-ı meçhule yok dediniz, işte gene karşımıza çıktı. Bizim bundan daha çabuk gelmemiz mümkün olsaydı, daha çabuk gelirdik. Can korkusu bu efendim” diye, sapsarı olduğu halde yana yakıla anlatıyordu. Müdürün yaralarına baktık. O kadar ağır değildi, onun için sürat katarı gibi yirmi dakikalık yolu, sekiz dakikada katetmişti. Müdürün yaraları tekrar sarılıp istirahatete geçirildi.

Hayri Bey bana “Bu adamı zehirlemekten başka çare yok, bir türlü gebermeyen herife zehir içirelim” dedi. Bu teklif Selahattin Bey’e de aksetti. O da “Aman yapmayın, Allah’ın öldürmediği insanı biz ne diye öldürelim? Bana bağışlayın, bunun hakkında sorulacak suale ben cevap veririm” dedi. Selahattin Bey’in bu teklifi kabul edildi. Yaralı olan müdürün sedyede durması caiz değildi. Her halde, Kırçova’ya Ali Bey’in yanına göndermek lazımdı. Bir araba tedarik edildi. Kırçova’ya gideceği kendisine söylenince müdür, “Bana kıymayın, beni yolda öldürecekler” diye ağla-

maya başladı. Kendisine teminat verildi, yanına bir zabıt verildi. Doktor da, “İnşallah eşhas-ı meçhule çıkmaz da salimen Kırçova’ya gideriz” diye mırıldanarak arabaya bindi ve öldürülemeyen bu vatan haini yolcu Kırçova’ya defolup gitti.

Tebdil-i kıyafet

Kırçova’ya gitmeyi, Ali Bey ile görüşmeyi ve esaslı havadis almayı istiyordum. Tekke’de işsizlikten canım sıkılmıştı. Bu fikrimi Selahattin Bey’e söyledim, o da Kırçova’dan alınacak birtakım siparişler verdi. Hayri Bey’den bir takım er elbisesi aldım, başıma bir fes uydurdum, tam bir Mehmetçik kıyafetine girdim. Yanıma aldığım üç erle Kırçova’ya gitmek üzere yola çıktım. Dört beş saat yürüdükten sonra Kırçova’ya geldik. Doğruca askerin koğuşuna gittim. Takım çavuşu bizi görünce “Misafir geldi” diye seslendi. Erler koşup ellerimizden silahlarımızı aldı, “Hoş geldiniz” dediler ve bizi temiz süpürülmüş yatakların üzerine oturtular. Çavuş teneke sigara tabakasını bana uzattı, “Sigara sar” dedi. Ben de tabakayı aldım, bir sigara sardım. Erin birisi hemen kav çakmağını çıkarıp çaktı ve dizleri üzerine kalkıp sol elini göğsüne koyup “Buyurun” dedi. Sigaramı yaktım, dumanı tütmeye başladığı zaman, benimle gelen erler de diğer erlerin sardığı sigaraları tütürüyorlardı. Benimle gelen erlere yolda sıkı sıkıya tembih etmiştim. Benim zabıt olduğumu katiyen belli etmeyecekler, bana bölük emini¹⁰¹ diyeceklerdi. Zavallı Mehmetçikler bunu sıkıla sıkıla yapmaya çalışıyorlardı ve bu halleri de benim canımı sıkıyordu. Ben bir şey söylesem “Peki efendim” diye cevap veriyorlardı. Askeri terbiyesi ruhuna kadar işlemiş olan bu Mehmetleri birkaç saat içinde benim is-

¹⁰¹ Eskiden kullanılan, bölüğün yazıcılığı işini üstlendiği için okuryazar olmayı gerektiren, çavuş ile onbaşı arasında bir rütbe.

tediğim gibi hareket ettirmeye ihtimal yoktu. Ali Bey'in çavuşu tosun gibi bir adamdı, erler de çavuşa son derece hürmetkârdı. Bundan da anlaşılıyordu ki askerin disiplini çok güzeldi.

Çavuşun, benimle öteden beriden konuşurken muhabbeti siyasete dökmek istediği anlaşılıyordu. "Geldiğiniz yerlerde ne var, ne yok? Siz Tekke'den geliyORSUnuz değil mi?" Ben de "Ne olacak hemşerim. Biz orada dağ başında oturuyoruz, hiçbir havadis alamıyoruz; sizde ne haber var? Yeni askerler geliyormuş, tezkere varmış" dedim. Çavuş "Hadi be sende. Tezkereyi ne yapacaksın? Peşin muhtar paşaları gebertelim, memleketi kurtaralım da, tezkereyi ondan sonra düşünürüz" dedi. Sonra "Sizin taraflara çeteler gelmiş, duymadınız mı?" diye sordu. Ben, "Nasıl çete, biz görmedik" dedim. Bizim bu konuşmamızı koğuştâ bütün Mehmetler can kulağı ile dinliyordu, hepsi kulak kesilmişti. Çavuş, "Canım, Manastır'dan dağa çıkan zabitleri duymadınız mı? Siz hürriyet taraftarı değil misiniz?" deyince, "Elbet hürriyet taraftarıyız ama bizim başımızda zabit var. O ne derse biz onu yaparız, bizim zabit çok serttir" dediğimde çavuş birdenbire kızdı: "Hadi ulan, bizim yüzbaşından da sert mi? Yeter ki memleketi sevsin" cevabında bulundu.

Bunu işitince ben, Ali Bey'in askeri tamamen hazırladığını, ufak bir işaretle memleketin selameti için her şeyi yaptırmaya muktedir olduğunu anlamakta müşkilat çekmedim ve son derece memnun oldum. Çavuşa "Beni yüzbaşının yanına götür, onunla görüşeyim" dedim. Çavuş, "Hadi be sende. Sen kim oluyorsun da bizim yüzbaşıyla görüşeceksin. Eğer sizin zabitin bir kâğıdı varsa ver, ben götürüp vereyim ve senin geldiğini söyleyeyim. Gel, derse o zaman seni yüzbaşının yanına götürürüm" dedi. Beraberimde getirdiğim erler için için gülüyordu. Benim de güleceğim tuttu. Kendi

kendime “Gördün mü belayı, işin içinden çıkabilirsen çık” diye içimden geçirdim. Sonra çavuşa “Be hemşerim, beni yüzbaşının yanına çıkarsan ne olur? Sana bir şey demez” demeye kalmadı, Yüzbaşı Ali Bey karşıdan gözüktü. Çavuş hemen yerinden fırlayıp Ali Bey’in karşısına çıktı. Ben de fırsattan istifade koğuştan çıkıp Ali Bey’e doğru yürüdüm. Ali Bey nişancı askerlerini kendi kıtası içinde görünce durakladı, bana baktı, evvela tanıyamadı. Ben yanına doğru gidince tanıdı. Ali Bey’le sarmaşıp öpüştük. “Hoş geldin Mehmet Ali, bu ne kıyafet?” deyince etrafımızda bulunan çavuş ve Ali Bey’in askeri, çil yavrusu gibi dağıldılar. Ali Bey’in odasına gittik. Hoşbeşten sonra çavuşu çağırdı, bir iş için emir verdi. Çavuş odaya girince, dizlerinin titrediğini görüyordum. Ali Bey’e askerle aramızda geçen muhabbeti anlattım. İcap eden havadisleri ve lüzumlu olan eşyayı çarşıdan aldım ve tekrar Tekke’ye döndüm. Yolda giderken, beraberimde getirdiğim erler, ben Ali Bey’le sarmaştığım zaman çavuşun ne kadar utandığını, “Tüh, rezil olduk. Yahu sizler de neden zabıt olduğunuzu söylemediniz? Ben başka türlü konuşurdum” demiş. Erler de benim çete zabiti olduğumu, tebdilikı-yafetle Ali Bey’le görüşmeye geldiğimi söyleyince, “Eh, yabancı değil. Muhtar paşaları tepelemeyi isteyenler hep bizim kardeşimizdir. Zaten zabitler de bizim babamız, ağabeyimizdir. Allah onlardan razı olsun” demiş. İşte askerin maneviyatına canlı bir delil.

Tekke’ye dönerken yollarda tesadüf ettiğim hanlarda istirahat ediyordum ve gelen geçen yolcunun fikrini anlamak için öteden beriden muhabbet açıp işi çetelerin oralarda dolaştıklarına döküyordum. Hiç kimsenin çetelere dair bir şey işitmediğini ve hiçbir şey bilmediğini, katiyetle iddia ediyorlardı. Halbuki on beş gün önce bu adamları biz tahlif etmiştik. Demek oluyordu ki sözlerine ve yeminlerine sadık idiler, kimseye bir sır

vermiyorlardı. Yolumuza devamla, iki saat sonra cadde yanından akan bir dere kenarına geldik. Dinlenmek üzere bu güzel yerde oturduk. Etraf umumiyetle kayın ormanlarıyla çevriliydi. Derenin suyu billur gibi beraktı, kayaların arasından ufak çağlayanlar ve beyaz köpükler meydana getirip tatlı bir sedayla akıp gidiyordu. Suyun köpüksüz ve daha durgun yerlerinde oldukça büyük balıklar yüzüyordu. Uzun zamandan beri balık eti yemediğimden, bende bu balıklardan ele geçirmek hırsı uyandı. Mavzerle balıkları vurabileceğimi tahmin ettim ve nişan alıp üzerlerine ateş ettim. Mavzerin sedası vadinin içerisinde akisler yapıp inledi. Zavallı balıklar da, benim kendilerine olan iştihamı tatmin için, suyun üzerinde tersine dönmüş oldukları halde titreşmeye başladılar. Anladım ki mavzerden çıkan kurşun bütün şiddetiyle suya girdi ve çarpması balıkların bayılmasına sebep oldu. Asker, beş baygın balığı sudan aldı. Ben birkaç kurşun daha sarf ettim, yirmi kadar balığı bir kırınapa dizdik ve yolumuza devam ettik; gece Tekke'ye geldik.

Hayri Bey beni karşıladı. Kırçova'dan aldığım havadisleri söyledim. Her şey bizim lehimizeydi. İstibdat kartalının artık uçamayacak bir hale geldiği gün gibi anlaşılıyordu. Bizi takip için getirilen kıtaların hiçbirisi –bizim üzerimize hareket için emir aldıkları halde– yerlerinden kıpırdamamışlar. Şemsi Paşa'nın yerine Tatar Osman Paşa tayin edilmiş. Kendisi, nasihat etmek üzere bütün zabitleri Kırmızı Kışla'ya toplamış, lakin zabitlere nutuk vermek ve nasihat etmek fikrinden her nedense vazgeçmiş. Bu vazifeyi görmek için, yerine vekâlet eden Osman Hidayet Paşa'yı göndermiş. Zabitanaya nutuk verecek ve nasihat edecek olan Tatar Osman Paşa'yı vurmak için Manastır heyet-i merkeziyesi karar vermiş. Bu kararın yerine getirilmesini topçu mülazımı Sâlih Bey üstlenmiş (şimdi Eskişehir'de Tayyare

Mektebi müdürü miralaydır). Sâlih Bey, zabitlere nasihat ederken ateş edip öldürmek için Osman Paşa'nın kışlaya gelmesini beklemeye başlamış. Tam tayin edilen saatte "Paşa geliyor" diye kışlada bir hazırlık olmuş ve hakikaten Osman Paşa gelmiş. Lakin bu gelen Osman Paşa, Tatar Osman Paşa olmayıp Osman Hidayet Paşa imiş. Osman Hidayet Paşa çok temiz, namuslu bir adamdı. Paşa zabitlere nasihate başlar başlamaz, Sâlih Bey zabitan arasından dört beş adım ileri fırlayıp Osman Paşa'nın üzerine ateş etmeye başlamış. Üç dört yara alan bu zavallı paşa, olduğu yere yığılıp kalmış. Sâlih de, hayvanına atlayıp çeteye katılmış.

İş tabii ki bu kadarla kalmamış. Manastır heyet-i merkeziyesi, Müşir Tatar Osman Paşa'nın Manastır'da oturmakta olduğu konağından dağa kaldırılmasına karar vermiş ve bu işi Ohri'de bulunan Eyüp Sabri Bey ile Niyazi Bey çetesi üstlenmiş. Bir gece, Ohri'den aldığı kuvvetle Eyüp Sabri Bey, Niyazi Bey'in çetesiyle birleşip Manastır'a gelmiş ve gece yarısı Osman Paşa'nın oturduğu konağı sarıp dışarıyla irtibatını kesmek için telgraf tellerini kesmişler. Tatar Osman Paşa'ya gayet nazikâne, cemiyetten aldıkları emri tebliğ etmişler. Osman Paşa hiç itiraz etmeden, cemiyetin emrine itaatle, kendisine hazırlanan hayvana binmiş ve yola düşmüşler. Bu havadis Manastır'da erkenden işitilmiş. Mabeyn-i Hümayun'un,¹⁰² ümitlerinin son günlerini yaşadığı bir zamanda, ben bu güzel havadisleri Tekke'ye getirdim.

Hayri Bey çok sevindi. Gülerek her ikimiz de Selahattin Bey'in yanına gittik. Yukarıda söylediğim havadisleri Selahattin Bey'e tekrarlardım. Tabiatıyla çok sevindi. Ismarladığı şeyleri de kendisine verdim. Yolda vurduğum

¹⁰² Mabeyn-i Hümayun: Sarayda sadece yüksek rütbelilerin başvurabilecekleri, padişah yakınlarının bulunduğu daire anlamına gelen "Mabeyn" sözcüğüne, vurgulama amacıyla, "Hümayun" (padişaha ait) eklenerek yapılmış sıfat tamlaması.

balıkları getirmesini ere söyledim ve balıklar getirilince de “Bu balıkları sizlere getirdim” dedim. Balıkları nerede bulduğumu sordu. Yolda gelirken dereye mavzerle vurduğumu söyleyince, Selahattin Bey’in neşesi kaçtı. “Yahu, hiç insan silah atar mı? Bizim burada olduğumuzu anlatmak mı istiyorsun?” diye birtakım manasız sözler söylemeye başladı. Ben de dayanamadım, çok sevdiğim bu zata “Beyefendi, istibdat can çekişiyor, bizimle uğraşacak vaziyette değil. Abdülhamid son kozunu da oynadı ve kaybettiğini de daha şimdi anlattım” dedim ve bu çok evhamlı arkadaşımın yanından çıktım.

Hürriyet ilanı

Birkaç gün sonra, Kırçova’daki Ali Bey’den aldığımız müjdeli haberde, hürriyetin ilan edildiği ve bundan başka Selahattin Bey’le benim hemen Kırçova’ya hareket etmemiz, bizi almak üzere bir süvari bölüğü gönderildiği bildiriliyordu. O gün hareket edemedik çünkü Selahattin Bey bir parça rahatsızdı. Ertesi gün sabah erkenden hareket ettik, Kırçova’ya geldik. Bütün memleket bayraklarla donatılmış, şenlik yapıyordu. Bizi almaya gelen süvarilerle hemen yola çıktık. Selahattin Bey’in öteden beri binmekte olduğu kula¹⁰³ renkli katanası¹⁰⁴ da getirilmişti. Bu hayvan müthiş surette süratli giderdi. Ben alelade bir süvari hayvanına bindim, hep birden yola çıktık, lakin Selahattin Bey’in hayvanına yetişmek mümkün değildi. Selahattin Bey’in hayvanı süratliydi, bizim hayvanlar dört nal gittiği halde yetişemiyorduk. Selahattin Bey hiç arkasına bakmadan, mütemadiyen yol alıyordu. Manastır’dan gelen süvari kıtası kumandanının getirdiği tezkerede, öğle üzeri Manastır’da bulunmamız bildiriliyordu. Selahattin Bey onun için

¹⁰³ kula: Sarı veya kirli sarı.

¹⁰⁴ katana: Bir cins iri at.

Manastır'da Meşrutiyet kutlamalarını gösteren bir kartpostaldan ayrıntı (Gazenfer İbar Koleksiyonu)

acele ediyordu. İki saat bu minval üzere gittik. Benim bindiğim hayvan birdenbire yere yuvarlandı. Ben de bir parça zedelendim. Selahattin Bey düştüğümü görmediği için benden uzaklaştı ve gözden kayboldu. Ben de yanımda kalan birkaç erle yavaş yavaş gitmeye başladım çünkü hayvanım topallamaya başlamıştı. Yarım saat kadar bu şekilde gittim. Hayvan bir parça kendini toparladı. Süratli gitmeye başladım, yarım saat ara ile Manastır'a geldim. Yolda köylüler pürsilah, hayvanlarına binmiş oldukları halde Manastır'a geliyorlardı. Beni görünce kırk elli kişi kadarı yanımda toplandı, ben de bu köylülerle Manastır'da Hanlarönü'ne geldim. Hanlarönü, Manastır'ın mesire yeridir. Büyük ağaçlar arasında kahvehaneler vardır. Yazın hava almak için buraya gidilir. Kahvecinin getirdiği hasırlar

üzerine uzanılıp testiyle getirilen soğuk su ve kahve içildikten sonra güzel bir uyku uyunan yerdir. Manastır'a gidip de Hanlarönü'nü ziyaret etmeyen yok gibidir. Bu mesire yeri, o gün görülecek bir haldeydi. Bütün Manastır ahalisi irili ufaklı oraya toplanmış, herkesin elinde bir bayrak. Mektepler, esnaf, arabacı, bakkal, kunduracı, terzi, konsolos, zabıt, memur vesaire. Velhasıl Manastır içinde ve etrafında ne kadar insan varsa Hanlarönü'ne toplanmış. Niyazi Bey çetesiyle gelmiş, bizim çete gelmiş, bu insan kalabalığının ortasında bir boşluk bırakılmış. Bu boşluktan çeteler geçecek ve kendilerine buketler verilip ilan-ı şâdmâni edilecek [sevinç gösterisi yapılacak] denildi. Bu sırada Bulgar ve Rum çeteleri de silah atarak gelmeye başladılar. O gün Hanlarönü bir mahşeri andırıyordu.

Evvela Niyazi'nin çetesi resmigeçide başladı. Ahali çılgınca dağa çıkanları alkışlıyordu. "Bravo"lar, "yaşa"lar kilometrelerce uzaktan işitiliyordu. Bizim çetenin sırası geldi, çete resmigeçide başlar başlamaz ben doğruca bölüğüme gittim. Çeteyle resmigeçide katılmadım çünkü böyle tantanalardan hiç hoşlanmam. Bundan hoşlananlar art arda resmigeçide katıldı ve heveslerini aldı. Tabura geldiğim zaman Ali Barut Ağa'yı, yani tabur kumandanımızı orada buldum. Hemen elini öpmek üzere yanına gittim. Çehresinden bana gücenik olduğu anlaşılıyordu. Bana hitaben "Çocuk, bana bu hakareti yapmayacaktın. Benim seni ne kadar çok sevdiğimi bilirsin. Bana niçin itimat edip de bu işleri açmadın? Dağa çıkacağın gün ben seninle görüştüm. Niçin gideceğini söylemedin?" diye birçok serzenişte bulundu. Ben de yemin ettiğim için söyleyemediğimi ve Şemsi Paşa, Niyazi'nin üzerine taburumuzun gitmesini teklif ettiği zaman söylediği sözlerin, kendisinin de bizimle beraber olduğunu ispata kâfi geldiğini, gönlünü alarak söyledim ve tekrar elini öptüm; barıştık.

Şemsi Paşa'nın vurulması

Buradan askerin yanına gittim, hal hatır sordum. On-
dan sonra tabur zabıtları bir araya toplandı, geçirdi-
ğimiz hayat hakkında başımızdan geçen şeyleri birbi-
rimize anlattık. Atıf'ın Şemsi Paşa'yı nasıl vurduğu da
anlatıldı. Bu kahraman arkadaşımın boynuna sarılıp
alından öptüm ve tebrik ettim. Atıf'ın Şemsi Paşa'yı
vurması şöyle cereyan etmiş:

Ben gittikten bir gün sonra Atıf, hiç imanını boz-
madan cephanelikten inmiş, doğruca heyet-i merkezi-
yeye gitmiş, Şemsi Paşa'yı vuracağını söylemiş. Heyet-i
merkeziye, Atıf'ın bu teklifini büyük bir memnuniyetle
karşlamış ve istediği tabancayı (zannedersen Lagant
tabancası) tedarik etmiş. Zira Atıf'ın kendi taban-
cası iyi bir tabanca değildi. O günlerde Şemsi Paşa,
Niyazi'nin üzerine hareket etmek üzere hazırlanmak-
ta. Resne'ye hareket etmeden evvel, Mabeyn ile görüş-
mek üzere postaneye girmiş. Telgrafla Mabeyn'i bul-
muş, görüşmüş. Kendisini Resne'ye götürecek araba
postane kapısında beklemekteymiş. Şemsi Paşa'nın
Arnavutluk'tan gelirken beraberinde getirdiği başıbo-
zuk muhafız Arnavutlar yetmiş seksen kişi kadar olup
Şemsi Paşa'yı muhafaza etmek üzere postanenin etra-
fında öteye beriye dağılıp ellerindeki mavzerlerinin em-
niyet kanatlarını açıp hazır bir vaziyette Şemsi Paşa'nın
çıkmasını beklemekteymişler. Atıf, Drahor boyunda,
Ömer'in Kahvesi önünde, söğüt ağaçlarının altına
konan masalardan birine oturup sigarasını yakmış ve
Şemsi Paşa'nın telgrafhaneden çıkmasını beklemeye
başlamış. Atıf'ın oturduğu yer ile telgrafhanenin arası
40-50 metre kadar bir yerdir. Atıf, Şemsi Paşa'yı hiç
görmediği için, tanıyanlardan eşkalini sormuş. Uzun
boyu, kırmızı suratlı, beyaz saçlı olduğunu kendisine
tarif etmişler. Koca Atıf, evvelce bana şahadet parma-

ğını gösterip “İstibdadı yıkacak olan işte bu parmak-tır” demişti; şimdi de söylemiş olduğu büyük sözün fiiliyatı üzerindeydi. İstibdat hükümetinin en kuvvetli ve Abdülhamid’in en çok güvendiği Şemsi Paşa’sını, Atıf’ın parmağı bakalım yıkabilecek miydi?

Atıf yaktığı sigarayı kâfi bulmayıp bir de kahve ismarlamış. Bu sırada İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne mensup birçok arkadaş, Şemsi Paşa’nın Atıf tarafından vurulacağını işittiklerinden, bu civarda ve Ömer’in Kahvesi’nde toplanmışlar. Atıf’ın hiçbir şey yokmuş gibi sigarasını içtiğini görünce, Atıf’tan şüphe etmeye başlamışlar. Süvari Yüzbaşısı İşgiret Mehmet Bey’e “Yahu, git bakalım sor Atıf’a, bu işi yapacak mı? Bak-sana, hiçbir telaş göstermeden kahve ve sigara içiyor” demişler. Bunun üzerine Mehmet Bey, Atıf’ın yanına gi-dip “Atıf, Şemsi Paşa’yı vuracak mısın?” diye sormuş. Atıf da “Evet vuracağım, postaneden çıkmasını bekli-yorum” cevabını vermiş ve elindeki sigarayı atıp yenisi-ni yakmış. Mehmet Bey, kahvede oturan arkadaşlarına Atıf’ın Şemsi Paşa’yı vuracağını, paşanın postaneden çıkmasını beklediğini söylemiş. Kahve önünde ve kah-ve içinde oturanların ekserisi bu söze inanmamış çün-kü Atıf o derece soğukkanlılık gösteriyormuş ki, hayret etmemek mümkün değilmiş. Kahvede oturanlar tekrar Mehmet Bey’i Atıf’ın yanına göndermişler ve Mehmet Bey’den bir daha sormasını rica etmişler. Mehmet Bey, ikinci defa Atıf’ın yanına gidip sorunca, Atıf bu defa “Vuracağız dedik ya. Tekrar tekrar ne soruyorsunuz” diye aksi cevap vermiş. Mehmet Bey de Atıf’ı kızdır-dığına pişman olarak kahveye, arkadaşlarının yanına dönmüş. O sırada ortalıkta bir telaş olmuş. Muhafız Arnavutlar yürümeye başlamış, postane kapısı önün-de de hareketler olmaya başlamış. Atıf, Şemsi Paşa’nın postaneden çıkmak üzere olduğunu anlayınca hemen yerinden kalkıp postaneye doğru yürümüş. Postane

kapısına yaklaşınca uzun boylu, kırmızı suratlı, beyaz saçlı, herkesin hürmetle kendisine yol açtığı adamın Şemsi Paşa olduğuna şüphesi kalmamış. Hemen tabancasını çekip üzerine ateş etmiş. Birinci kurşunda vurulmadığını görünce, daha iki kurşunu kalbine sıkmış, Şemsi Paşa'yı olduğu yere devirmiş ve Ömer'in Kahvesi istikametinde koşmaya başlamış.

Şemsi Paşa'nın beraberinde getirdiği Arnavut muhafızlar, Şemsi Paşa'nın yere düştüğünü görünce Atıf'ın arkasından koşup silah atmaya başlamışlar. Atıf bu vaziyette, kendisini bozmayıp koşmaya devam etmiş. Birkaç adım daha gittikten sonra muhafız Arnavutların attığı kurşunlardan birisi Atıf'ı bacağından yaralamış ve yere düşürmüş. Atıf ele geçeceğini anlayıp kendini takip eden Arnavutların üzerine ateş etmeye başlayınca, takip edenler durmak mecburiyetinde kalmış. Atıf, bu fırsattan istifade ederek belediyeye giden sokağa sapar sapmaz bir kunduracı dükkânına girmiş. Dükkânda bulunanlar büyük bir korku ve telaş ile dükkândan kaçmak istemişlerse de Atıf, elinde tuttuğu tabancayı üzerlerine çevirerek "Hiçbiriniz yerinizden kıpırdamayın, işinizle meşgul olun ve korkmayın" diyerek cebinden mendilini çıkarıp bacağındaki yarasını sıkı sıkıya bağlamış. Bu arada Ömer'in Kahvesi'nde bulunan cemiyet mensupları hep birden dışarı fırlamışlar. Süvari Yüzbaşısı İşgiret Mehmet Bey, Atıf'ı takip eden Arnavutların önüne gechip "Koçun bre, bu tarafa gitti" diye bağırmaya ve havaya silah atmaya başlayarak ortalığı büyük bir karışıklığa katıp Arnavutları Atıf'ın kaçtığı'nın aksi tarafa sevk etmiş. Atıf da bu serseri sürüsünün başka tarafa gittiğini görünce, hiçbir şey yokmuş gibi kunduracıdan çıkıp doğruca Mahmut Bey'in (şimdiki Siirt mebusu) evine gitmiş. Mahmut'un muhterem annesi hemen Atıf'a bir yatak serip yatırmış. Bir müddet sonra Atıf, büyük bir emniyetle, cemiyete mensup bir

operatör arkadaşımız tarafından tedavi altına alınmış. Atıf'ı takip eden Arnavutlara da Manastır'da durmayıp hemen savuşmaları, aksi takdirde hepsinin Şemsi Paşa'nın akıbetine maruz kalacakları, cemiyete mensup olanlar vasıtasıyla söylenmeye başlanmış. Ertesi gün, bu muhafız Arnavutlardan hiçbir tane kalmamış, hepsi yaya olarak Kosova vilayetine kaçmışlar. İşte Atıf, Şemsi Paşa'yı bu yazdığım tarzda vurmuştu. Hiçbir kimse tarafından teklif yapılmadan, Atıf bu vazifeyi kendiliğinden yapmıştır. Bana Şemsi Paşa'yı vuracağını söylediğini ve aramızda geçen konuşmayı evvelki satırlarda anlatmıştım.

Bundan sonra Manastır'da her şey normale döndü, eski halini buldu, biz de talim terbiye ile uğraşmaya başladık. Dağlarda hiç komita kalmamıştı. Rum, Bulgar, Arnavut komitaları umumiyetle dağdan inip teslim olmuştu. Mamafih bu muhtelif milletlere mensup komitalar arasında eski düşmanlık bâki idi. O zamanlar, çetelere mensup olanlar Manastır içerisinde silahlarıyla dolaşıyorlardı. Bizim çeteyle de bulunmuş olan Demo Adem namında, Arnavut bir çete reisi vardı. On seneden fazla eşkıyalık etmiş bu adamın bir karıştan fazla sakalı vardı. Bir gün Lokantaboyu'nda, kahvede otururken yanıma geldi. Hoşbeşten sonra "Mehmet Ali Bey, şimdi ne olacak? Biz ellerimizde silahlarımızla dolaşıyoruz. Bulgar ve Rum çeteleri de bizim gibi silahlarıyla geziyor. Ben bunu merak ettim" dedi. Ben de kendisine cevaben dedim ki: "Artık bütün suçlular affedildi. Çeteler de silahlarını bırakıp meşru kazançlarla geçinecekler." Hürriyetin getireceği mesut hayatı anlattım. Bu Demo Adem, benim sözlerimi hafif bir gülümsemeyle dinledi ve cevaben dedi ki: "Mehmet Ali Bey, hükümetin başına geçenlerde akıl varsa, benim gibi senelerce eşkıyalık edenleri gezdirmesin ve affetmesin. Bir kolayını bulup kafamızı koparsın. Ben öyle

zannederim ki, sizlerin haricinde, dağda tüfekle dolaşmaya alışmış benim gibiler yakında yine dağa çıkacak. Bulgar ve Rum çeteleri de yine dağda dolaşmaya başlayacak; ben öyle görüyorum.”

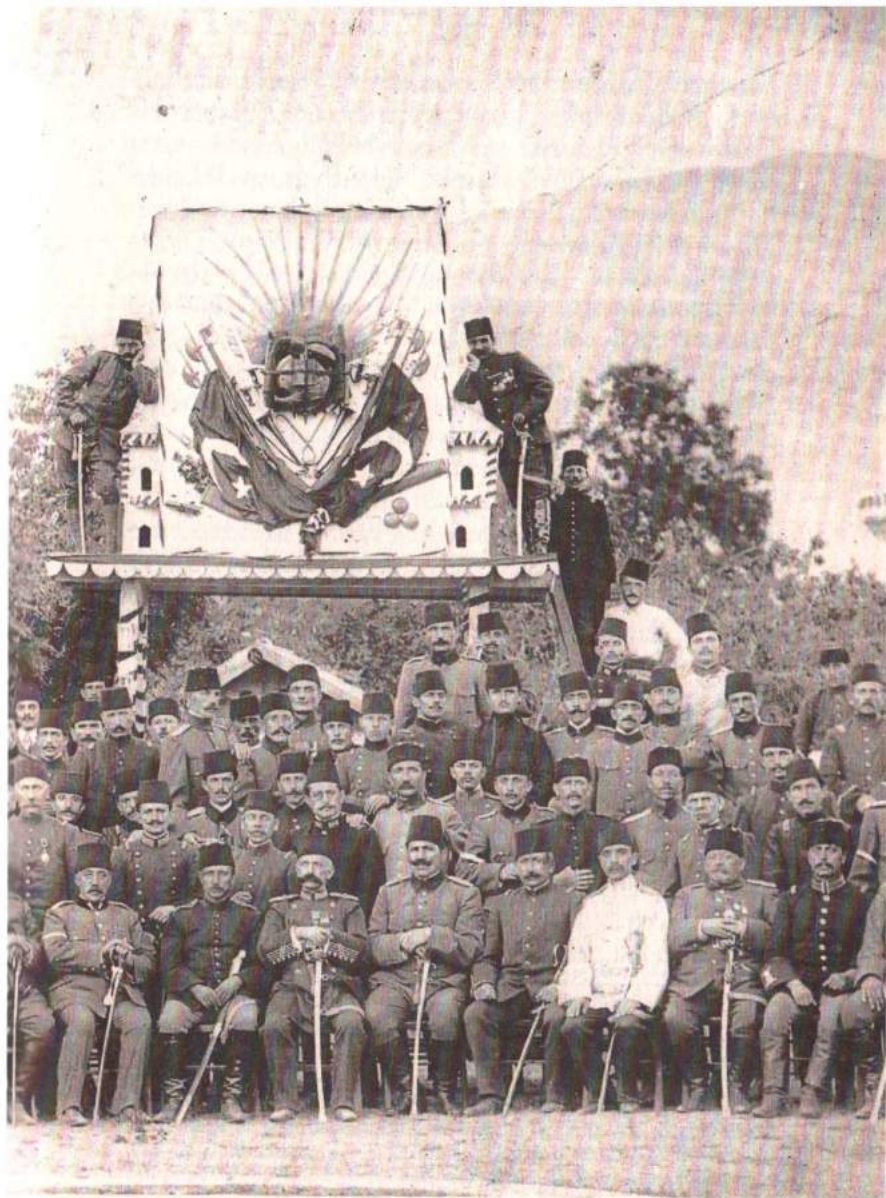
Hakikaten Demo Adem bir müddet sonra yine eşkıyalığa başladı ve Avlonya taraflarında, hasımları tarafından vuruldu. Bulgar ve Rum çeteleri de tekrar eski hallerine devam ettiler. Hatta bugün bile Makedonya'nın aynı ateş içinde yandığını, bilmem ki söylemeye lüzum var mı? Ortalık sakinleştikten ve yapılması lazım gelen işlerin arkası alındıktan sonra, Selanik'te bulunan İttihad ve Terakki merkez-i umumiyesi, Manastır mıntıkasında çalışanların ileri gelenlerini Selanik'e davet etti. Çetelerde bulunan zabitler ve Arnavutlardan Demo Çerçis de beraber olduğu halde Selanik'e gittik. Bizi istasyonda karşıladılar, en iyi otellere götürdüler. Beyaz Kule bahçesinde mükemmel bir ziyafet verildi, nutuklar söylendi, cemiyetin ileri gelenleri birbirlerine tanıtıldı. Memleketin saadetli günlerini yaşadığımız bu mesut anlar, ömrümün en mesut anları idi. Dört beş gün Selanik'te kaldıktan sonra Manastır'a döndük.

Askeri kulüp için tiyatro kumpanyası

Manastır'a bir askeri kulüp yapılmaya karar verildi. Paramız yoktu, kira ile tuttuğumuz bir evde toplanıyorduk. İkimizde aklı işe erenler, çenesi kuvvetli olanlar konferans verirdi. Bir tiyatro heyeti teşkili ile para toplamaya karar verildi. Süvari mülazımı İzzet Canbolat Bey bu vazifeyle Selanik'e gönderildi. Bu arkadaş başarılı olamadı ve Manastır'a döndü. En nihayet bu tiyatro ile benim gitmekliğim uygun görüldü. Mülazım Nezir Bey, komiser Adil Bey, dava vekili, piyesi yazan Hasip Bey'in çocukları Kâni ve Nasvet Beyler ve daha

Arka planda yukarıda, kulüp binası yapımının gerektirdiği parayı toplamak için sahnelenen "Haftiye Faciaları" oyununa dekor olmak üzere Mehmet Ali Bey'in yaptığı arma. Mehmet Ali Bey armanın solunda.

birçok memurdan ibaret olan heyet, “Hafiye Faciaları” namındaki Hasip Bey’in piyesi ile Selanik, Serez, Drama, Dedeagaç, İskeçe ve İstanbul’da temsiller verecekti. Benim vazifem amirlik, daha doğrusu direktörlüktü. Arkadaşım Nezir Bey de suflör ve bana yardımcı idi. Diğer efendiler oyunda birer rol almışlardı. Oyunda kadın rolünü yapacak olan kızı Selanik’ten alacaktık. Selanik’te o zaman Rozika namında bir Yahudi kızı vardı; Türkçeyi bir Türk kadar mükemmel konuşurdu. Onu almak için, lazım olan öteberiyi tedarik edip Selanik’e geldik ve Rozika ile de anlaştık. Temsil heyeti erkekli dişili tamam olup piyesin özeti şu idi:

Piyes Ali Suavi¹⁰⁵ zamanına aitti. Türk Hilmi namında bir zat istibdadın zulmüne uğramış, uzun zaman Taş Kışla’nın zindanlarında yatmış, istibdadın her türlü kahrını çekmiş birisi. Daha sonra oğlu Yüzbaşı Sâdık Bey de zindana atılır. Baba ile oğulun on sene sonra zindanda buluşmasının hemen arkasından, Yüzbaşı Taş Kışla’dan Fizan’a sürülür. Sultan Reşad’ın muhafız kıtaatından Mustafa Onbaşı da Fizan’a sürgüne gönderilip Fizan hapishanesinde Yüzbaşı Sâdık Bey ile dertleşir. En nihayet İlan-ı Hürriyet olunca bunlar hapishaneden çıkıp İstanbul’a gelir. Türk Hilmi evladını ararken, tesadüfi olarak torunu Rahmi’nin evine gelip kapıyı çalar. Torunu Rahmi, kapı önünde pejmürde ve perişan, adeta dilenci kıyafetinde bir ihtiyar görünce sadaka vermek ister. Türk Hilmi şiddetle bu sadakayı reddederek “Ben evlat ve aile dilencisiyim” diyerek

¹⁰⁵ Ali Suavi: Türk düşünürü ve yazarı. 1838 yılında İstanbul’da doğdu, bir süre öğretmenlik yaptı. Çıkardığı *Muhbir* gazetesinde dönemin yönetimini eleştirince Kastamonu’ya sürüldü, kaçarak Avrupa’ya gitti. İngiltere ve Fransa’da gazeteler çıkardı. 1876’da V. Murat’ın tahta çıkması üzerine İstanbul’a geri dönüp Mekteb-i Sultani’ye (bugünkü Galatasaray Lisesi’ne) müdür oldu. Tahttan indirilen V. Murat’ı tekrar tahta çıkarmak için 20 Mayıs 1878’de Çırağan Sarayı’na düzenlediği başarısız baskın girişimi sırasında öldürüldü.

kendini tanıtır. Türk Hilmi'nin kendini tanıttıktan sonra torunu Rahmi ile sarmaştığı zamanda "Ah evladım, oğlum Rahmi, senin hasretinle yanıp tutuşan deden Türk Hilmi işte burada" diye bağırması herkesi ağlatıyordu.

Bu piyes tam zamanında oynanıyordu. Herkes istibattan yeni kurtulmuş, hürriyete yeni kavuşmuş olduğu için ruhlar üzerinde çok büyük bir tesir gösteriyordu. Piyesi evvela Serez'de verdik. Güzel bir arma yaptım; kılıç, matara, kundura, karavana, beylik kirpas¹⁰⁶ çanta ile gayet güzel bir arma oldu. Bu armanın sağında solunda iki kahraman Türk neferi, ellerinde mavzerleri, süngü takılmış olarak duruyorlardı ve ilk perde açılırken ahali armanın üzerinde "Yaşasın hürriyet, yaşasın adalet, yaşasın müsavat [eşitlik]" cümlelerini görünce delicesine alkışlıyorlardı. Burada oldukça bir menfaat oldu; birkaç yüz altın postaya verdim. Manastır'a kulüp parasını mutlaka çıkaracağımızı ve kulüp binasına hemen başlamalarını yazdım. Serez'den Drama'ya, oradan Kavala'ya geldik. Kavala'dan İskeçe, Dedeağaç sırası ile gidip oyun verdik. O zaman memleketimizin en zengin yerleri buraları idi. Son derece refah ve saadet içerisinde yaşarlardı çünkü buralarda çıkan nefis tütün, dünyanın hiçbir yerinde çıkmazdı. Bizi büyük bir muhabbet ve hürmet ile karşılarlar ve her işimizi kolaylaştırmak için ellerinden gelenleri yaparlardı. Biz sivil kıyafetle dolaşırdık, lakin Manastır'dan geldiğimiz ve çetecilik ettiğimiz; oyunu oynayanların hepsinin memur ve İlan-ı Hürriyet'e kadar birçok hizmetler etmiş kişilerden olduğu, gittiğimiz memlekette hemen yayılır ve bize ne yolda hizmet edeceklerini bilemezlerdi.

Bilet gişesinde ben otururdum ve paraları ben toplardım. Benim bulunmadığım zamanda, oyun başlayıncaya kadar bunu Nezir yapıyordu. Kavala'da gişede

106 kirpas: Pamuk ya da keten ipliğinden dokunan bir tür kaba kumaş.

bilet verirken sarhoşun biri geldi, benden bilet istedi, ben de “Kaçınıcı mevki istersin? Birinci şu kadar, ikincinin fiyatı şu kadar, üçüncü şu kadar” dedim. Herif bana galiz galiz küfür ederek “Ulan 5 kuruşluktan ver, iki göbek atacaksınız yarım lira istiyorsunuz” diye ağzını bozmaya başladı. Ben de gençlik kaniyla ve böyle bir şey ilk defa başıma geldiği için hemen gişeden dışarı çıkıp herifi güzelce dövdüm. Sarhoşluğu çabucak geçti, elime ayağıma kapanıp “Aman, beni affet” diye yalvarmaya başladı. Herifi başımdan savdım ve o zaman anladım ki bu işleri yapacak olanlar bizim gibi çekirdekten asker olmuş ve zabıtlık etmiş adamlar değildir ve bu işler bizim harcımız değildir. Bununla beraber bu vazifeyi sonuna kadar yapmak lazımdı, çünkü Manastır’da yapılacak olan askeri kulüp, bizim buradan göndereceğimiz paralarla yapılacaktı. Ben Serez’den “Kulüp parasını mutlaka toplayacağız” diye yazı da yazmıştım, o halde dayanmak lazımdı. İstanbul’a gelinceye kadar Manastır’a 1000 liradan fazla para göndermiştim. İstanbul’da ümidimiz çoktu zira İstanbul büyük ve kalabalık bir yerdi. Pek çok yerde oyun vereceğimizi düşünüyordum. Hakikaten de öyle oldu, biz İstanbul’a gitmeden evvel gazeteler bizden bahsetti, oyunu pek takdirkârane bir surette reklam ettiler.

İstanbul’a gelir gelmez ilanlar bastırıp duvarlara astırdık. Direklerarası’nda¹⁰⁷ oynanacak piyes hakkında birkaç gün evvelden reklam yaptırдық. Nezir ile beraber Yıldız Sarayı’na gittik, şehzadelere ve Yıldız’da bulunan Müşir Şâkir Paşa’ya biletler dağıttık. Bizi çaresiz kabul ettiler ve birçok methettikten sonra güçlkle başlarından savdılar. İlk oyun verdiğimiz gece tiyatrodaki oturacak yer kalmadı. Gişeyi oyun başlamadan kapat-

¹⁰⁷ Direklerarası: İstanbul’un Şehzadebaşı semtinde, modern tiyatronun kuruluş ve gelişmesinde çok önemli yere sahip olan, birbirine yakın birçok tiyatro salonunun bulunduğu bölge.

tım ve bir locada, tanıdıklarımdan bir arkadaşın yanına oturdum. O gece oyuna birkaç şehzade de gelmişti. Oyun büyük bir intizam dahilinde devam ederken, büyük bir falso oldu:

Taş Kışla¹⁰⁸ zindanında, Türk Hilmi rutubetli bir odada yatıyor. Her iki ayağında birer pranga, yanında kırık bir testi, altında paramparça bir eski hasır, gayet pejmürde bir kıyafet, yanıp yakınır halde ve istibdadın zulmünü canlı bir şekilde gösterirken, bu rolü yapan arkadaş birkaç defa öksürürdü. Bu öksürükten maksat da Türk Hilmi'nin verem olduğunu belli etmek ve sefaletin derecesini artırmak idi, oyun icabıydı. Öksürük devam etmeye başladı, arkası bir türlü kesilmiyor, öksürdükçe öksürüyor. Üç defa öksüreceği yerde on üç defa öksürdü ve oyuna bir soğukluk geldi. Herkes mırıldanmaya başladı. Ben işin içinde bir münasebetsizlik olduğunu anladım, hemen arka taraftan oyuncuların yanına koştum. Bir de ne göreyim? Suflör Nezir Bey, sufle ettiği kitabı suflörlere mahsus olan yere bırakmış, kendisi şanonun¹⁰⁹ altına inmiş, saklambaç oynar gibi, oyuncuların boşa olanlarını kovalayıp duruyor. “Yahu ne yapıyorsun? Rol yapan arkadaş şanoda senin söylemeni bekliyor. Sen söylemeden, o rolünü nasıl yap-sın?” dedim. Nezir hiddetle bağırıp “Bak, bu yezitler ayağımı gıdıklayıp çimdendiriyorlar” dedi. Hemen yerine koştı ve suflörlüğe başladı. Bu fena şaka da bir daha tekrarlanmamak şartıyla böylece kapandı. Bizim uydurma oyuncular hatalarını anladılar, mahcup oldular. Oyun bundan sonra devam etti ve çok alkışlandı. Bu ilk geceki piyesin mükemmeliyeti ağızdan ağıza kendini reklam ediyordu. İstanbul'da daha birçok oyun

¹⁰⁸ Taş Kışla: 1852 yılında yapımı biten, önce hastane sonra Dolmabahçe Sarayı'nı koruma amaçlı askeri kışla, günümüzde de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi olarak kullanılan yapı.

¹⁰⁹ şano: Eskiden tiyatro sahnesine verilen ad.

verdik, lazım olan parayı topladıktan sonra Manastır'a döndük. Kışla meydanının bir köşesine Askerî Kulüp yapılmaya başlandı. Bu mevki Manastır'ın en güzel ve en şerefli mevkiydi.

Bir dayak cezası

İlan-ı Hürriyet'ten sonra Manastır'da yapılan teşkilatta birtakım fedai şubeleri teşkil edildi ve 1 Numaralı Fedai Şubesi'ne beni tayin ettiler. Bu fedai şubelerinin yapacağı vazife, merkezin vereceği emirleri tatbik etmektir. Bir gün heyet-i merkeziyeden şöyle bir emir aldım:

1 Numaralı Fedai Şubesi Reisi Mülazım Mehmet Ali Efendi'ye,

Burunsuz Nazmi, cemiyetimiz tarafından 60 sopa ile tecziye edilecektir [cezalandırılacaktır].

Bu vazifeyi sana veriyoruz. Lokantaboyu'ndaki tekkede tatbik edersin.

Hörmetler, muhterem kardeşimiz

Bu vazife oldukça ağırdı, Burunsuz Nazmi denilen adam Manastır'ın en ipsiz külhanbeylerinden birisiydi. Gece gündüz sarhoş gezer, valinin konağı önünden geçerken ağza alınmayacak küfürler savurur ve Kavaklaraltı'nda fırıncı İstefo'nun fırınına gidinceye kadar yol üstündeki bütün meyhanelere uğrardı. Tam gıdasını aldı mı, Kavaklaraltı'na yanaştığı bir sırada İstefo'ya bir nara atar, İstefo da Burunsuz Nazmi'nin narasını işitir işitmez fırının önüne çıkar, Nazmi de bu sırada fırının önüne gelmiş bulunur, “Bre kâfir İstefo, kâji Erkân-ı harp Binbaşı Nazmi Ağa”¹¹⁰ yani “Bre kâfir İstefo, Erkân-ı harp Binbaşı Nazmi Ağa de

¹¹⁰ Burunsuz Nazmi ile fırıncı İstefo arasındaki konuşmada Türkçenin dışındaki dil Makedonca.

bakayım” diye bağıırırdı. İstefo, Türkçe kelimeleri bir araya toplayıp cümle kuracak ve Burunsuz Nazmi’nin erkân-ı harp binbaşı olduğunu söyleyecek bir iktidar da olmadığı için “Aman bre Nazmi Aga, ne mojam da virtan” yani “Aman bre Nazmi Ağa, kıvırtmam, dilim dönmez söyleyemem” cevabını verir ve Burunsuz Nazmi, İstefo’nun fırınının üstündeki sıcak odaya çıkıp İstefo’nun boynuna sarılarak sabaha kadar deliksiz uyku çeker; uyandığı zaman da İstefo’nun kirli testisini dikip yanmış olan ciğerlerini tazelemek için yarıya kadar içerdi. Sabahleyin kalkar, Drahor boyundaki tütün kaçakçılarının kahvelerinden Ramuş’un Kahvesi’ne gider, o zaman kaçakçılığı kahramanlık sayanların en ileri gelenleriyle buluşur, ısmarlanan kahveyi, çayı içtikten sonra meyhaneleri ziyarete başlardı. İşte benim döveceğim adam bu Burunsuz Nazmi idi.

Halbuki ben bir zabıt idim. Bu vazifeyi gürültüsüz ve Burunsuz Nazmi’yi bağırtmadan, başıma birçok kimseyi toplamadan nasıl yapacaktım? Canımı sıkın buydu. Ne çare ki, verilen vazifenin yapılması lazımdı. Yanıma aldığım 1 Numaralı Fedai Şubesi efradından iki kişiyle Burunsuz Nazmi’nin oturduğu kahveye gittim. Arkadaşlarımı aşağıda, merdiven başında bıraktım, yalnız olarak yukarı çıktım. Burunsuz Nazmi köşede oturmuş, birtakım başıbozuklarla konuşuyor ve nargile içiyordu. Nazmi’ye işaretle, yanıma gelmesini söyledim. Manastır külhanbeyi ağzıyla ne istediğimi sordu. Ben de “Bir şey söyleyeceğim” dedim. Nazmi, yapılacak muamele malum olmuş gibi yerinden kalkmadı ve hiç cevap vermeyerek nargilesini çekiştirmeye başladı. Ben asabileşmeye başladım, daha yüksek sesle gelmesini tekrarlayınca, yanındaki arkadaşlarından birisi “Ne korkuyorsun be. Zabıt seni çağırıyor, kalk git” dedi. Burunsuz “korku” lakırdısını işitince hemen harekete geldi, “Ne korkacağım, ben kimseden korkmam” dedi ve yerinden sıçradı. Bir iki defa belini yok-

layıp kuşaklarını karıştırdı. Bunu yapmaktan maksadının “Üzerimde silah var” demek olduğu anlaşılıyordu. O zaman kimse silahsız gezmezdi, on beş yaşında çocuklar bile silah taşırlardı. Nazmi yanıma gelince ne istediğimi sordu. Ben de kendisiyle bir mesele hakkında görüşeceğimi, azıcık aşağı inmesini söyledim ve “Ne korkarsın? Bir de kabadayı olacaksın. Gel, biraz aşağı inelim”. dedim ve koluna girdim. Merdivenleri indik, aşağıda bekleyen arkadaşlarım hemen Nazmi’nin sağına ve soluna geçtiler. Lokantaboyu’na doğru yürümeye başladık. Nazmi bir parça horozlanmak istediye de “Ses çıkarma, fena olur” tehdidi üzerine kendini toparladı ve bize uyararak yürümeye başladı. Lokantaboyu’ndaki tekkeye geldik. Burada Nazmi istediği kadar bağırırsın, sesini kimse işitmezdi. Burunsuz’un üzerini aradık ve tabancasını aldık. Cemiyetin kendisi hakkında vermiş olduğu emri tebliğ ettim ve sopa getirilmesini söyledim. Burunsuz Nazmi yüzüme bakarak “Be efendi, sen ne diyorsun? Ben altmış sopa değil ya, iki sopa bile yemeye dayanamam, ölürüm” dedi. “Ölürsen öl, cemiyetin emri yerine gelecek” dedim ve Nazmi’nin beçvalarını çıkarttım, donla yere yatırdılar. Sopalar vurulmaya, Nazmi de bağırmaya başladı. “Sus. Yoksa daha hızlı vururuz” deyince Nazmi’nin sesi kesildi. Altmışıncı sopayı yiyip ayağa kalkınca “Bre anasını. Ben dayanamam sandım ama altmış sopaya dayandım, hayret” diye söylendi ve “Bundan sonra benden ufak bir uygunsuzluk görürseniz yüz altmış sopa atın, şeriatın kestiği parmak acımazmış derler” dedi. Ben de cevaben “Sen bir daha valinin konağına gidip küfredersen ve cemiyetin aleyhine ötede beride laf söylersen, ikinci defaki cezan muhakkak idamdır” deyince telaşlandı. “Aman bre efendi, beni bir daha böyle şeylerde görürsen iki olsun. Bu dayak beni adam etti. Bundan böyle beni en iyi adamlar arasında göreceksin, dayak beni tertemiz yaptı” demeye başladı. “Öyleyse haydi

uğurlar olsun” dedim. Beçvasını giydi, tabancasını verdik. Hemen elime sarılıp öptü ve tekkeden çıkıp gitti. Teşkilata, verilen vazifeyi yaptığımıza dair malumat verdim.

Bu dayak meselesi Manastır’da herkesin ağzında dolanmaya başladı. Arkadaşlarıma “Filan yere gezmeye gidelim, birer kahve içeriz” deyince benden kaçmaya başladılar. En nihayet birisi dayanamayıp “Mehmet Ali vallahi benim kabahatim yok. Bir şey yapmışsam, bilmeyerek yapmışımdır; cezama razıyım” deyince ben de bu manasız sözlerden bir şey anlamadığımı söyledim ve bu arkadaşım içinde olanı şöyle anlattı: “Biz seninle bir yere gitmeye korkarız. Belki cemiyet bir dayak cezası vermiştir, onun tatbikini yapacaksın diye çekiniriz.” Bu söz üzerine ben kahkahayla güldüm. Bir müddetten beri niçin yalnız kaldığımı, arkadaşlarımdan benden neden kaçtığının sebebini anladım ve biraz da canım sıkıldı. Bu vazife yüzünden arkadaşlarımı kaybedecektim. Zaten bu vazifeyi yapmak istemiyordum. Zabitlik ile kıyaslanamazdı, ağırım gidiyordu. Bu vazifeden istifa etmek için merkeze giderken Lokantaboyu’ndaki alçak meyhanenin tam önüne geldim. Burunsuz Nazmi, ismimi çağırarak “Mehmet Ali Bey, elini ayağını öpeyim bir kahvemi iç” diye beni davet etti. Ben de zaten birkaç dakika istirahat etmek istiyordum, Nazmi’nin oturduğu çukur birahaneye girdim, Burunsuz Nazmi’nin işgal etmekte olduğu masaya oturdum. Bir kahve ısmarladım. Nazmi yalvararak bira içmemde ısrar etti. Ben de bir bira ısmarladım. Nazmi rakı içiyordu. Bana bira gelince, Nazmi kadehini kaldırarak, elini masaya vurdu. Herkes bize doğru bakmaya başladı. Nazmi ayağa kalkarak Manastır külhanbeyi ağzıyla “Bre godoşlar, Mehmet Ali Bey’in şerefine için. Beni adam etti, sizi de bilmem artık ne yapar” demesin mi, kahve başıma yıkıldı. Orada bulunanlar şerefime içtik-

lerini söyleyerek birbirleriyle kadehlerini tokuşturdular ve içtiler. Nazmi'yi kolundan çekerek oturttum ve “Allah belanı versin, beni rezil ettin, otur” dedim. Nazmi hiçbir şey olmamış gibi kadehini dikerek içti ve “Ver elini öpeyim, ben adam oldum” diyerek elime sarıldı. Ben de “Tam adam oldun, bir bakırdan şahadetname alman kaldı”¹¹¹ dedim ve alçak birahaneden çıktım, doğrucā merkeze gittim. Bu yazdıklarımı esbabımucibe göstererek ve bir zabitin bu vazifeyi yapmasının doğru olmadığını söyleyerek istifa ettim.

¹¹¹ Bugünün dili ve değer yargılarıyla söylene, “Tam adam oldun, bir teneleden diploma alman kaldı” denebilirdi. Günümüzün pahalı madeni bakır, kalitenin altın ile özdeş olduğu o dönemde anlama bayağılık katmak, küçültmek için kullanılmış.

Siyaset orduya girince

Manastır'da bir müddet daha bulunduktan sonra taburumla Yanya'ya gitmek üzere emir aldım. O sıralarda Manastır'da bulunan bütün kıtaat, tezkere almak için vazifelerini bırakmıştı. Israrla terhislerini istiyorlardı. Bizim tabur da aynı fikirdeydi, Yanya'ya gitmek istemiyordu. Taburumuzun ikmal efradı¹¹² Ohri Redif Taburu'ndan idi. İçlerinde Ohri'nin ileri gelenlerinden olanlar da vardı. Benim bölüğümde Şerif Bey namında birisi vardı. Şerif Bey'i çağırdım, konuştuktan sonra askeri ikna için içlerine gönderdim. Askerleri ikna etmek için epey müşkülât çektim. Ali Barut başımızda olsaydı, bu müşkülata maruz kalmayacağımı pek tabii olarak biliyordum. Tabur kumandanımız Ali Barut Ağa'nın terfi sırası gelmişti. Kaymakamlığa¹¹³ terfi için okuyup yazması lazım geliyordu. Kendisine tebligat yapıldı, koca ihtiyar 70 yaşından sonra beş altı ay içinde okumaya ve yarım yamalak yazmaya başladı. Ali Barut Ağa'nın ismi "Efendi" oldu ve Ali Ağa yerine Ali Bey denildi. Kaymakamlığa terfi ettirildi ve Devre'ye gönderildi.

Yanya'ya hareket edeceğimiz zaman tabur kumandanımız acemi bir binbaşı idi. Uzun zaman büro işle-

¹¹² ikmal efradı: Taburdaki eksik personeli tamamlamak için gelen askerler.

¹¹³ kaymakam: Yarbay.

rinde kullanılmış ve düzenleme için gelen ecnebi zabitlerin yanında bulunmuş, Münir Bey namında bir salon zabitiydi. Bunun için askeri ikna edip yola çıkarmak vazifesi bana kalmıştı. Evvela kendi bölüğümünden işe başladım. Cemiyet teşkilatına dahil olan askerleri bir araya topladım. Hürriyeti isyan etmek için yapmadığımızı, tezkere almak için isyan edenlere uyarlarsa, memleketimizin az bir zamanda mahvolacağını münasip bir lisanla anlattım. Bana cevaben “Efendim emredin, biz nereye isterseniz gideriz, başkalarının fikrine katiyen uymayız. Emredin, istediğinizi yapalım” dediler. Bu asil ve necip insanlara “Öyle ise, haydi silah başına” dedim ve binbaşıya benim bölüğümün hazır olduğunu söyleyerek bölüğümü kışla meydanına çıkarttım. Bizi gören diğer bölükler de silahbaşı etmek mecburiyetinde kaldılar. Bunun akabinde, Manastır’daki, şimdi ismini hatırlayamadığım fırka [tümen] kumandanı yanıma gelip elimi sıktı ve teşekkür etti, çünkü kendisini büyük bir gaileden kurtarmıştım.

Askeri mızıka, önümüzde olduğu halde bizi Hanlarönü’ne kadar geçirdi. Müthiş bir kış vardı. Manastır sokakları cam gibi buz kesilmişti, güçlkle yürüyorduk. Birinci gün Gevat boğazını geçip Görice yolu üzerinde, ilk tesadüf ettiğimiz bir köyde kaldık. Asker yürümek için çok güçlük çekiyordu, her taraf bir metre irtifaında karla kaplıydı. Bir iki gün yürüdükten sonra Görice’ye geldik. Askerden birçoğunun gözleri kardan kör olmuştu. Görice’den siyah bezler tedarik edip askere dağıttık ve o gece Görice’de kaldık. Görice’de bulunan arkadaşım Pogan Recep Bey, bütün tabur zabitanını misafir etti. Bizi mükemmel surette çalgılarla eğlendirdi, yemekler yedirdi. Ertesi gün yolda lazım olacak nevaleyi de sigaralarımıza kadar hazırlayıp verdi. Sabah erkenden yola çıktık. Uzun bir yürüyüşten sonra bir köye geldik, burada konaklamak

istedik. Köyler ufak olduğu için dört bölümü sığdıramıyor, bu sebeple ayrı ayrı gidiyorduk. Köylüye bize yer göstermesini söyledim. Köyün muhtarı yanıımızdan ayrıldı, biz karlar üzerinde uzun bir müddet bekledik. Fena halde üşümüştük. Yol yürürken insan üşüdüğünü o kadar hissetmez, lakin bir parça terli olup da kar üzerinde beklemek, hiç de insanın hoşuna gidecek bir şey değildir. En nihayet muhtar yanımıza geldi. Köyün bizi kabul etmeyeceğini, başka bir köye gitmemizi söyledi. Zaten akşam olmuştu, başka bir köye gitmek ihtimali yoktu. Lakin olmuş olsa bile gitmeyecektim, çünkü köy ahalisi bizi aşağılamış olacaktı. O halde ne yapmalı, suya sabuna dokunmadan nasıl askeri evlere yerleştirmeli idi? Muhtarı yanıma aldım, köyün en gösterişli evinin önüne gittim, “Bu ev kimin?” dedim. Köyün ileri gelenlerinden birinin olduğunu söyledi. “Öyleyse söyle evi açsın. Aksi takdirde zorla gireriz. Karlar üzerinde askeri daha ziyade bekletmem” dedim. Muhtar kapıya gitti, bir şeyler söyledi. Evin içersinden kalın bir ses cevap verdi. Muhtar ev sahibinin Arnavutça verdiği cevabı Türkçe olarak bize söyledi: “Açmayız, diyor.” Ben de “O halde ev sahibini dışarı çağır, gelsin” dedim, muhtar seslendi. Ben zaten yapacağımı çoktan kararlaştırmıştım, herif “Gelmem” der demez öne çıkarttığım dört beş askere evin saçaklarına birkaç el yaylım ateş ettirince evin kapıları hemen açıldı. Yalnız bu ev değil, köyün bütün kapıları kumanda verilmiş gibi bir anda açıldı. Askeri yerleştirdim, ocakları güzelce yaktırdıktan sonra ben de istirahat çekildim. Köyün ileri gelenlerini çağırttım. Yapmış oldukları münasebetsizlikten dolayı kendilerini azarladım. Mahcup oldular ve yaptıkları gayri insani muameleden pişman olup af dilediler. Ertesi gün erkenden yola çıktık; bu kara kışta dokuz günde, güçlkle Yanya’ya gittik.

Son yürüyüşümüz sulu karlar içindeydi. Yanya civarında, takriben Yanya'ya bir saat mesafede bir Rum köyünde kalmak mecburiyeti vardı. Ertesi günü Lokostoma köprüsünde taburun diğer bölükleriyle buluşup muntazam bir yürüyüşle Yanya'ya girecektik. Rum köyünde de Arnavutlar gibi bizi kabul etmek istemediler. Köyün papazı ile dasgalı¹¹⁴ yanıma geldiler. Yanya'nın köye yakın olduğunu, köyde kalmaktansa Yanya'ya gitmemizin daha munasip olacağını söylediler. Ben cevaben "O benim bileceğim iş. Siz bize bu gece için yer hazırlayın, bizim işimize de karışmayın" deyince, dasgal efendi pek şımarık bir şey olacak ki, "Biz yer veremeyiz" dedi. Ben de dasgal efendiyi askerin muhafazasına verdim yani hapsettim. Papaz bu vaziyeti görünce fena halde ürktü ve askeri kendi eliyle yerleştirdi. O gece güzelce kurunduk. Sabahleyin, papazın ricası üzerine dasgalı serbest bıraktık. Taburun diğer bölükleri de tayin edilen saatte Lokostoma köprüsüne geldi. Hep birden kendimize çekidüzen verdik, Yanya'ya doğru yürümeye başladık (1325 [1909] senesi).

Fırka erkân-ı harbi Ayıntaplı¹¹⁵ Sâbit Bey, bizi karşılayıp hal hatır sordu. Kendisini daha İstanbul'dan tanıyordum. Birkaç gece Üsküdar'daki evinde beni misafir etmişti. Çok mert ve temiz kalpli bir askerdi. Yanya'ya yaklaştığımızda mızıka da geldi. Asker mızıkayı görünce bütün yorgunluğunu unuttu. Gayet muntazam bir yürüyüşle Yanya'ya girdik. Bütün Yanya ahalisi, meşrutiyetin kâbe-i hürriyetinden¹¹⁶ gelen ve istibdadı yıkmaya birinci derecede tesirli olan bu zabıt ve erleri görmeye çıkmıştı. Yanya'daki konsoloslar da bizi görmeye çıkmışlardı. Taburumuzun talim

114 Köyün öğretmeni.

115 Ayıntap: Günümüzde Gaziantep.

116 İkinci Meşrutiyet'in ilanına yol açan olaylar bu kentte başladığı için Manastır, özgürlüğün Kâbe'si olarak anılıyor.

terbiyesi iyi olduğundan, dokuz gün yürüyüşten sonra asker hiç yorulmamış gibi canlı adımlarla yürüyor ve gözlerinin kardan muhafazası için, başlarına giydikleri limon kabuğu keçelerin ön tarafına dikilmiş siyah bezlerin altından, siyah birer boncuk gibi gözleri parlıyordu. Tam fırka kumandanı Mustafa Paşa ile birlikte gelmiş olan konsolosların önüne gelir gelmez, keskin bir “Sağa bak” kumandası işitildi. Askerler ayaklarını kalçadan fırlatıp gözleriyle, fırka kumandanını yiyeceklermiş gibi keskin keskin bakarak selamladılar ve şiddetle alkışlandılar. Tam bu sırada Kolağası Avni Bey (Cebelibereket mebusu Avni Paşa)¹¹⁷ koşarak yanıma geldi. “Yaşayın Mehmet Ali, yüzümüzü ak ettiniz” diyerek boynuma sarıldı.

Doğru kışlaya gittik. Askeri gösterilen yerlere yerleştirdik. Biz de elimizi yüzümüzü yıkayıp kışla yanındaki mahfil-i askeriye [orduevine] gittik. Bütün kıtaların zabitleri oradaydı. Bize güzel bir çay ziyafeti verildi. Fırka kumandanı, kendisini selamladığımız zaman çok hislenmişti. Askere çok güzel bakılmış olduğu, talim terbiyesinin iyi olduğu ve buna benzer bizim hoşumuza gidecek sözlerle bizi pohpohladı. Ayıntaplı Sâbit Bey beni bir kenara çekti ve Yanya hakkında malumat verdi, daha doğrusu dert yandı. Yanya’da bulunan zabitlerin komitacılıkla çok meşgul olduklarını ve talim terbiyenin fena olduğunu, Yanya’nın hudut olması dolayısıyla daima uyanık bulunmak lazım geldiğini, bizim taburu Yanya’ya getirmek için çok çalıştığını; 21. Alay’ın merkezi Yanya olduğu halde, 4. Tabur olan bizim taburumuzun sekiz on seneden beri ayrı bulunduğunu ve bizim gibi çok sevdiği arkadaşlarla bir arada çalışacağına fevkalade memnun olduğunu söyleyerek, içinde olan dertlerini döktü. İki gün istirahat

117 1927-1931 III. Yasama Dönemi Cebelibereket (bugünkü Osmaniye) milletvekili Hüseyin Avni Zaimler.

sonra dört bölük birden talimhaneye çıktık, muntazam bir program dahilinde çalışmaya başladık. Diğer kıtalar gelişigüzel talim yapıyordu. Sâbit Bey talimhaneye geldi, bizim takip ettiğimiz usulleri beğendi. Bu usulleri diğer kıtalara da tatbik etmeye başladık.

Diğer kıtalardaki arkadaşlarımdan birkaç düşüncesiz zabıt vardı. Bunlar komitacılıkla uğraşacağız diye asıl vazifelerini bırakıp siyasetle uğraşıyorlardı. Bizim tabur arkadaşları, istibdadı yıkmak için istibdadın en koyusuyla uğraşmış ve istibdat yıkılıp meşrutiyet gelince, herkes yine kıtası başına çekilip siyasetten uzaklaşmıştı. Yanya’da olan bu münasebetsiz hali görmek bizim de gücümüze gidiyordu. Biz, istibdadı yıkmak için her türlü fedakârlığı yapmış, silahlarımızı alıp dağa çıkmıştık. Hiçbir yere elini sürmeyip ortalık sütliman olduktan sonra kendini göstermek ve siyasette bize amirlik taslamak isteyen bu efendileri hoş göremezdik. Sâbit Bey beni bir kenara çekti, “Mehmet Ali’ciğim, bu adamlar askeriye baltalıyorlar. Böyle giderse yakında başımıza bin türlü belalar getirecekler” diyerek kederlendi. Ben de bu arkadaşları siyasetten çekmek ve asıl vazifeleri olan askerlikle meşgul etmek lazım geldiğini ve bu vazifenin bana bırakılmasını Sâbit Bey’den rica ettim. Ayrıca fırka kumandanının bu husus hakkında bir konferans vermesinin çok münasip olacağını da ilaveten söyledim. Talimden sonra tabur zabıtları benim odamda toplandı. Bu husus hakkında fikir alışverişinde bulunduk. Tanıdığımız birçok arkadaşı da bizim fikrimize iştirak ettirdik ve verilecek konferansı beklemeye başladık.

Bu talim kaçını arkadaşlar, bir gün Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa’nın fırkaya verdiği bir emre kendi kendilerine itiraz edip Yanya Askeriyesi Mahfili’nin¹¹⁸

118 Yanya Askeriyesi Mahfili: Günümüzde “Yanya Orduevi” olarak tanımlanabilecek toplanma ve konaklama yeri.

mührünü basmışlar ve mührün altına imzalarını da atıp telgrafhaneye göndermişler. Telgrafhane, fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey'i bu telgraftan haberdar etmiş. Sâbit Bey beni çağırdı ve telgrafı gösterdi. Ben, telgrafın düşüncesiz arkadaşları dağıtmak için çok işimize yarayacağından bahisle, telgrafı bana vermesini rica ettim ve telgrafı aldım. Konferans gecesi bütün zabitler kulüpte toplandık. Askerlikle yani asıl vazifesiyle uğraşanlar bir tarafa, askerliği bırakmayıp bu kisve altında siyasetle uğraşmak isteyenler de bir tarafa olmak üzere, kendiliğimizden ayrı ayrı taraflara toplanmıştık. Fırka kumandanı konferansını verdi. Arkasından fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey, askerliğe dair birkaç söz söyledi. Sâbit Bey'den sonra ben söz aldım. Askerlerin siyasetle uğraşmasının çok büyük zararlarından bahsettim. Bilhassa ufak rütbeli zabitlerin bu işlere karışmasının pek tehlikeli olduğunu, misalleriyle söyledim. Bir misal olarak, Yanya'ya geldiğimiz günden beri birtakım zabıt arkadaşların talim terbiye ile meşgul olmayıp erleri çavuş ve onbaşıların eline bıraktıklarını gördüğümüzü; bundan evvel bizim de siyasetle uğraştığımızı lakin her şey normale dönünce siyaseti terk ettiğimizi, o gün için en büyük siyasetimizin vatanı müdafaa için vatan evlatlarının talim terbiyesi olduğunu söyledim. Bunun arkasından Mahmud Şevket Paşa'ya mahfil namına çekilen telgrafı okudum ve "Biz böyle bir tahakküm ve böyle bir telgraf tanımıyoruz. Böyle bir mührün mevcudiyetini de hiç istemeyiz. Bu mührün bu gece kırılmasını teklif ediyorum. Teklifimi kabul edenler ellerini kaldırsın" der demez, bir gün evvelden hazırlanmış olan arkadaşlar ellerini kaldırdı. Tabiatıyla ekseriyet bizde idi, diğerleri partiyi kaybetti. Hemen mührü aldık ve lazım gelen muameleyi vakit geçirmeden yaptık. Talim kaçakları da mecburen asıl vazifeleri olan askerin talim terbiyesiyle uğraşmaya başladılar. Hakikaten de, o günden itibaren

askeri hayat başkalaştı. Bir kumanda heyeti meydana getirildi, herkes vazifesiyle uğraşmaya başladı.

Atış okulu

Bu sıralarda İstanbul'da bir endaht mektebi açıldı.¹¹⁹ Fırkalardan Maltepe'de açılan endaht mektebine zabıt aradılar. Fırka beni göndermeyi münasip gördü. Ben de Maltepe Endaht Mektebi'ne gittim. Endaht mektebi yeni açıldığı için bir sürü eksikliği vardı. Mektep müdürü von Birin (?) namında bir Alman idi, muavini de İzzet Bey namında, Almanca bilir bir Türk kaymakamı [yarbayı] idi. Kira ile tutulan evlerde yatmak üzere bize yer gösterdiler. Tahtadan yapılma asker gazinosunda yemek yiyorduk. O güne kadar bizde fenni atıcılığa ehemmiyet verilmemişti. İstibdat devrinde, Mekteb-i Harbiye'de talim fişekleriyle talim yapardık. Tüfek atmaya hasrettik. Hakiki fişek kullanmak ihtimali yoktu çünkü o eski devirde bir fişeği bile tedarik etmek adeta imkânsızdı. Birçok askerin, beş fişek zayiinden divan-ı harbe verildikleri ve ceza gördükleri vâki idi. Mamafih ben endaht mektebine gittiğim zaman Makedonya'da sandıklarla fişek yakmıştım ve mavzerle çok güzel nişan atardım. Atış nazariyelerine başladık. Atışlar için yapılan poligonların inşa tarzları, tatbiki olarak gösteriliyordu. Mektebe muhtelif ordulardan birkaç yüz zabıt getirilmişti. Merhum Mahmud Şevket Paşa endaht mektebine çok ehemmiyet vermişti ve sık sık teftişe gelirdi.

Mektepte talim terbiye ve atıcılığımız oldukça ilerlediği için muharebe atışlarına başladık. İyi neticeler elde ediliyor, Alman muallimimiz von Birin de keyifleniyordu. Bir gün muharebe atışı için zabıtana siper kazdırdılar. Kazılan siperleri, istenilene uygun olup olmadıklarını anlamak üzere von Birin teftiş ediyordu.

¹¹⁹ İstanbul'daki atış okulu 1909 yılı ortalarında açılmıştır.

Benim yanıma geldi, Almanca bir şeyler söyledi. Herifin tariflerinden, kazdığım siperin daha meyilli olması lazım geldiğini anladım. O güne kadar Almanca tek bir kelime biliyordum, hazır sırası gelmiş iken kullanayım dedim ve von Birin'in yüzüne bakarak "Dankeşön"¹²⁰ dedim. Von Birin "Dankeşön"ü benden iştirir iştirmez hayvanından indi yanıma geldi, Almanca söylemeye başladı. Benden cevap beklediği aşikârdı, halbuki ben "Dankeşön"den başka hiçbir kelime bilmiyordum. Mütemadiyen siperi kazmakla meşgul oluyordum. Von Birin cevap vermediğimi görünce İzzet Bey'i çağırdı. İzzet Bey yanıma geldi, von Birin'in söylediklerini bana tercüme etti: "Von Birin Bey, senin kendisine gayet düzgün Almanca ile teşekkür ettiğini ve daha sonra sorduğu suallere cevap vermediğini görmüş. Niçin cevap vermiyorsun diye merak etmiş, onu soruyor." Ben de cevap olarak dedim ki: "Ben Almanca yalnız 'Dankeşön' demesini bilirim. Başka hiçbir kelime bilmem, nasıl cevap vereyim?" Von Birin katıla katıla gülmeye başladı ve elimi sıkıp İzzet Bey'in tercümesi ile "Sen pek az bir zamanda Almanca öğrenebilirsin. Tek kelime bilmediğin halde 'Dankeşön' demekten çekinmedin ve çok düzgün olarak söyledin" dedi ve uzaklaştı. Ben bildiğim bu tek kelimeyi kullandığıma pişman oldum. Lakin bundan sonra von Birin beni nerede görse, benim "Dankeşön" dememi beklemez, kendisi gülerek "Dankeşön" derdi.

Bütün atışlar başarıyla bitti. En son müsabaka atışı yapılacaktı. Endaht mektebinde bulunan bütün zabıtlar, bu münferit atışa iştirak ettirilip ellerine verilecek vesikada iktidar [beceri] dereceleri gösterilecekti. Herkes iyi numara alayım diye büyük bir hevesle sonucu bekliyordu. Hakikaten iyi atıcılar burada belli olacak-

¹²⁰ Dankeschön: Teşekkür ederim.

tı. Hava kıştı, lapa lapa kar yağıyordu ama hava sert değildi, oldukça yumuşaktı. Atış başladı, herkes isim sırasıyla gidip atış yapıyordu. Sıra bana geldi, von Birin gülerek “Dankeşön”ü tekrarladi ve atış yapmamı işaret etti. Güzelce nişan aldım, nefesimi kestim, tüfek hiç patlamayacakmış gibi, istinat noktasından¹²¹ sonra yavaş yavaş ve fasılasız parmağımı bükerek tetiği çekmeye başladım. Tetik düştü, kapsül ateş aldı, barut yandı, mermi süratle femden¹²² çıkıp hedefe gitti. Hedeften bayrak sallandı 11 işareti verildi. İkinci mermiyi de aynı şekilde attım. Hedeften yine bayrak gözüktü. Kaçınıcı numaraya vurduğumun işaretini beklerken ne göreyim? “Boş tahtaya bile vurmadı” işareti olan beyaz bayrak sallanmaya başladı. Etraftan da mırıltılar işitilmeye başladı. Hemen tüfeği elimden bıraktım, ayağa kalktım. Von Birin, daha bir kurşun atacağını söyledi. Ben de cevaben “Başka kurşun atmam, siperden verdikleri işaret uydurmadır. Ben sandıklarla cephane yaktım ve çok güzel tüfek attığıma inanıyorum, tahtaya boş atacak kadar acemi değilim. Meğerki attığım fişegin mermisi olmasın. Halbuki atışta, fişekte hiçbir bozukluk olmadığı tüfeğin patlamasıyla belli oldu. Verdikleri işaret kabul etmem” deyince, Alman yanlış işaret verilmesinin ihtimali olmadığını söyleyerek işaret kabul ettirmek istedi. Ben tekrar ısrar ettim. Nihayet von Birin, İzzet Bey’in sipere gidip kontrol etmesini emretti. İzzet Bey hayvanı sürüp sipere gitti. Hedef tahtasını kontrol edip 11 işaretini verdi. Arkadaşlarım el çırpıyorlar, Alman da “Bravo”yu savurdu. Üçüncü mermiyi de attım. Bu defa 12 işareti verildi, ben de müsterih olarak yerimden kalktım. Alınan numaraların en yükseği benimki idi. O gün birincilik bende kaldı. Ertesi gün, öğ-

121 “İstinad noktası” (dayanma noktası) ile tetik boşluğunun bittiği nokta kastediliyor.

122 fem: Namlu ağzı.

leye kadar da benden yukarı atan olmadı. Akşamüzeri yine Üçüncü Ordu zabitanından bir arkadaş, benden bir numara yukarı attı. Benim numaralarım 11 + 11 + 12, diğer arkadaşımın 11 + 12 + 12 idi. Birinci gelene Padişah bir dürbün, ikinci gelene Mahmud Şevket Paşa bir tabanca verecekti, üçüncü gelene de bir saat verilecekti. Atış bittikten birkaç gün sonra bizi Harbiye Nezareti'nden çağırdılar. Mükâfat alacak üç zabıt doğruca Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın odasına girdik. Paşa ayağa kalkıp yanımıza geldi. Ellerimizi sıktı, hangi ordudan olduğumuzu sordu. Mükâfat alacak üç zabıt de Üçüncü Ordu'dandı. O zamanki duruma göre Üçüncü Ordu Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra, Yanya vilayetlerine taksim edilmişti. İstibdadı devirip meşrutiyeti getiren bu ordu idi. Mahmud Şevket Paşa memnun oldu. "Arkadaşlar, atıcılık rekorunu da Üçüncü Ordu aldı, buna da ayrıca memnun oldum" diyerek hediyelerimizi verdi. Paşa'nın elini sıktık ve ayrıldık. Bu iş böylece bittikten sonra kıtama geri döndüm.

Fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey'in yardımıyla hemen işe başladım. Yanya civarında güzel bir poligon yaptım. Hedefler tanzim edildi, atışlar başladı. Bir taraftan da muharebe atışlarına hazırlanıyorduk. Bir mesele tertip ettim, manevra fişekleriyle tatbikat gösterilecekti. Mesele şu idi: Hedefi görmek, göstermek, nişangâh tertip edip ateşe başlamak. Yanya kıtalarından ne kadar zabıt varsa o gün Yanya üzerindeki sırtlara gittik. Bir gün evvel, gösterilecek mesele için tertibat almıştım. Hazır olduğumuzu söyledim, zabitanâ kâğıt dağıttım, meseleye başlamak için önümüzdeki tepeye çıktım. Verdiğim bir işaret üzerine birinci posta ateş etti. Askeri öyle bir yere koymuştum ki, tamamen arazinin rengine uymuş olduğu için görmek çok müşküldü. Zabitan silah atılan yeri birçok araştırdılar ve en nihayet hedefi görebildiler. Sâbit Bey'in seçtiği bir

zabit, görülen hedefi erlere nasıl tarif etmek, göstermek lazım gelirse öylece tarif etti. Tarifteki hatalar üzerinde bir parça kritik edildi. En nihayet mesafenin tayinine sıra geldi. En son postaya ateş ettirdim. Herkes mesafeyi tahmin edip birbirine göstermeden kâğıtlara yazdı. Kâğıtları ellerinden topladım, hakiki mesafeyi söyledim ve topladığım kâğıtları okumaya başladım. O kadar hata vardı ki, arkadaşlarımla canı, tasavvurun haricinde sıkıldı, fakat bu hususta çok geri olduklarını da anladılar. Bu meseleleri birçok defa tekrarladık. Az zamanda yaratılıştan zeki olan arkadaşlarım ilerledi ve kıtalarını yetiştirmeye başladılar.

Kışlada isyan

Yanya'daki Avusturya konsolosu süvari binbaşı, ihtiyat zabitlerinden bir şahıstı. Bu konsolos bey benimle görüşmek istemiş. Sâbit Bey, bir gün beni yanına aldı, beraberce konsolosun evine gittik. Genç madamı bizi karşıladı, bir müddet sonra da konsolos geldi. Türk ordusunun bundan böyle yenilmez bir hale geleceğinden, çünkü en mühim olan atışa ehemmiyet verildiğinden bahsetti. Konsolos bey ava meraklıydı, benim de meraklı olduğumu anlayınca bir gün beraberce ava gitmemizi teklif etti. Münasip görülecek bir günde gideceğimizi vaat edip ayrıldık. Bu ayrılık çok sürmedi, birkaç gün sonra Yanya civarındaki çiftliklerden birine gittik ve civarda avlanmaya başladık. Yanya vilayetinin her tarafı taşlıktır. Bu çiftliğin de hemen her yeri taşı. Ufak bir tepeye çıkıyorduk. Sâbit Bey ile konsolos ileriden gidiyordu, biz de genç madamla arkalarından aheste aheste gidiyorduk. İleride gidenlerin hiç aldıracağı yok, mütemadiyen ilerliyorlar, arkalarına bile bakmıyorlar. Madam yürüyemediği için arızalı yerlerde elinden tutup yardım ediyorum. Madam benim bu insaniyetli-

ğimden cesaret alarak koluma girmesin mi? Ben o zaman toy olduğumdan, birdenbire ürktüm. Ya kocası görürse, içinden bir şey geçmez mi? “Bu genç Türk zabiti ile bizim madam kol kola. Ne münasebet?” demez mi? Halbuki iş benim düşündüğümünden büsbütün başka çıktı. Konsolos bey bizi kol kola görünce kahkaha ile gülmeye başladı ve bana hitaben “Mehmet Ali Bey, bizim madam sizi rahatsız mı ediyor? Galiba yoruldu” diyerek tekrar tekrar güldü. Sâbit Bey de göz ucuyla bana işaret edip alaylı alaylı gülüyordu. Ben bu vaziyet karşısında oldukça kızardım.

Ava gidişler tekrarlanmaya başladı. Oldukça da av vuruyorduk. Bir gün Yanya Gölü’ne av tertip ettik. On beş kayak, birbirimizden 20-30 metre aralıkla, göl ortasında duran ördeklerin üzerine ilerlemeye başladık. Bu avın ismine Yanya’da “kirizma” denirdi. Ördekler bizim üzerlerine geldiğimizi görünce, suyun üzerinde yavaş yavaş yüzerek uzaklaşmaya çalışıyorlar, kayıklar kendilerine yaklaşıncaya, havalanıp kaçmak istiyorlardı. Halbuki biz kendilerini kayıklarla kuşattığımızdan, üzerimizden geçmek mecburiyetinde kalır, ördekler üzerimizden geçerken biz tüfeklerle ateş eder, ortalığı adeta bir muharebe meydanı haline getirirdik. Ördekler tamamıyla üzerimizden geçtikten sonra, vurulanları toplar, Tepedelenli Ali Paşa’nın¹²³ vurulduğu adaya çıkardık, yemeğimizi yerdik ve çok eğlenceli avlar yapardık.

Ben bu sıralarda ispiirtizmayı¹²⁴ merak etmeye başlamıştım ve oldukça başarı gösteriyordum. Bir gün fırka kumandanı Mustafa Paşa, Vali Mustafa Zihni Paşa, Sâbit Bey’in evinde toplandık. İspirtizma masasının etrafını çevirdik, Sâbit Bey’in Ayıntap’tan yeni gelmiş olan ağabeyi (sarıklı hoca idi) ve daha birkaç arkadaş otur-

¹²³ Tepedelenli Ali Paşa (1744-1822), Osmanlı Devleti’ne isyan etmiş olan Yanya valisi.

¹²⁴ ispiirtizma: Ruh çağırma.

duk. Sâbit Bey'e "Kimin ruhunu çağıralım?" dedim. Sâbit Bey de "Dayımın ruhunu çağır, lakin çok asabidir, bilmem olur mu?" dedi. Ben de "Asabi olsun, ziyarı yok" deyip işe başladım; merhumun ismini söyleyip "Ey ruh, bizim cemiyetimizi lütfen teşrif eder misin?"¹²⁵ der demez masa kımıldadı ve o anda müthiş bir sarsıntı oldu, adeta bütün ev yerinden oynadı. Masa başında bulunanlar masayı bırakıp kaçıştılar. Sâbit Bey'in ağabeyi "Tövbeler olsun, bir daha böyle işlere girişmem" diye bar bar bağırmaya başladı. Ben de hayrette kaldım. Bu kadar asabi bir ruh tasavvur etmezdim. Bu, ruhun asabiyetinden başka bir şey olacaktı. Bulunduğum evden dışarı çıktım. Baş Karakol denilen yer Sâbit Bey'in evinin yakınındaydı ve içinde asker vardı. Oraya gittim, karakolun sallanıp sallanmadığını sordum. "Evet, hareket-i arz [deprem] oldu" dediler. Eve döndüm, bizi ruhun değil zelzelenin salladığını haber verdim. Birçok güldük, lakin Sâbit Bey'in ağabeyi bizim gülmemize iştirak etmedi. O mütemadiyen "Bu hal Allah'ın bize bir ihtarıdır, 'Ölülerle oynamayın' demektir. Bizi yola getirmek için bir ihtardır" diye söyleniyordu.

Bu sıralarda Ohri'deki arkadaşım Eyüp Sabri Bey'den bir telgraf aldım. Hatırımızı soruyor ve Ohri'li askerlere selamlarının tebliğini rica ediyordu. Bölüğümde bulunan Ohrililerin ileri gelenlerini odama çağırdım, Eyüp Sabri Bey'den gelen telgrafı okudum. Kendilerine erkeklikten, Ohri Alayı'nın birçok muharebede göstermiş olduğu yararlılıklardan, Ohri Alayı sancağının nişanlatıldığından ve yakında terhis edilip memleketlerine gideceklerinden bahsettikten sonra yerlerine gönderdim. Ertesi gün uykudan kalkar kalk-

¹²⁵ Teşrif (onurlandırma) eyleminin nesnesi olan "cemiyetimiz" sözcüğü, günümüzdeki kullanım biçiminin aksine, "e" halinde değil, olması gerektiği gibi "i" halinde. Çünkü varlığı ile onur verecek olan kimse, herhangi bir yer-e değil, herhangi bir yer-i onurlandırır.

maz, hizmet erim yanıma geldi, bütün askerin isyan ettiğini haber verdi. İsyanın sebebi de tezkere istemeleri imiş. Alelacele giyindim, pencereden dışarı baktım. Kışla meydanı süngülü asi askerlerle dolmuştu. Kışla meydanında adeta boş yer kalmamıştı. Fena halde canım sıkıldı. Benim bölüğü yokladım, hiç kimse isyana iştirak etmemişti. Hemen yanlarına gittim. Ohrililer de oradaydı. Benim verdiğim nasihat kendilerine iyi tesir etmiş, isyana iştirak etmemelerine sebep olmuştu. Bu işin neticesinin fenaya varacağını, katiyen bu asilere uymamalarını söyledim ve isyana iştirak etmeyen bölüğümün yanına kimsenin sokulmaması için nizamiye efradından¹²⁶ koğuş kapısına nöbetçi koydum.

Kışladan çıkıp fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey'i görmeye gittim. Kışla kapısında dört süngülü nöbetçi vardı; beni dışarı bırakmak istemediler. Ben de kendileri tarafında olduğumu, onlar için çalıştığımı, bana yabancı gözüyle bakmamalarını söyledim. Asi Mehmetlerden birisi "Yaşa be efendi. Sen de bizdensin, geç be" dedi, ben de doğruca Sâbit Bey'e gittim. Yolda Kolağası Avni Bey'e (merhum Avni Paşa) tesadüf ettim. İşin çok ehemmiyetli olduğunu, hududa bir iki saatlik mesafede bu gibi tehlikeli hareketlerin katiyen caiz olmayacağını, birbirimize yana yakıla anlattık. Sâbit Bey'in yanına gittiğimizde nöbetçi posta eri, kumandanın odasında içtima halinde oldukları haberini verdi. Askere bizim geldiğimizi haber vermesini söyledik. Bizi de meclise çağırdılar. Odada sekiz on kişi vardı. Topçu alayı kumandanı, kale kumandanı, daha birtakım büyük rütbeliler... En ufak rütbeliler bizdik.

Fırka kumandanı bir telgraf okudu, telgrafın meal-i şu idi: "Kendilerine münasip lisan ile üç defa silah

¹²⁶ Nizamiye efradı: Dört yıl gönderildiği birlikte eylemli olarak, onu izleyen iki yıl da yedek (redif) olmak üzere toplam altı yıllık zorunlu askerlik hizmetini yapmakta olan er.

bırakmalarını söyleyin. Dinlemedikleri halde, en ağır cezayla cezalandırın. İmza, Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket.” Fırka kumandanı Mustafa Paşa, miralay beylerden birisine “Bu telgraftan ne anlıyorsun?” diye sordu. Miralay bey, “Benim anladığım şudur: kendilerine silah bırakmaları teklif edilsin, bilahere müsebbipleri cezalandırılsın” cevabını verdi. Diğerleri de bu fikirdeydiler, bizlere bir şey sorulmadı. Sâbit Bey ile yaşça en yaşlı olan bir miralay, gidip askerlere silah bırakmalarını teklif ettiler. Bu teklif üzerine bir gürültü koptu, teklifi şiddetle reddettiler. Teklifi yapmaya gidenler de süt dökmüş kediler gibi dönüp geldiler. Tekrar fikir alışverişinde bulunuldu. Sâbit Bey çok müteessir görünüyordu. Fırka kumandanı hep büyük rütbelilere soruyor, bizi hiç kaale almıyordu. Sâbit Bey dayanamayıp “Paşa Hazretleri, bir defa da doğrudan doğruya askerle temasta bulunanlara soralım, onların da fikirlerini alalım” dedi. Paşa “Pekâlâ, sen ne diyorsun?” diye bana sordu. Ben de cevap olarak “Telgraftan anladığım, bunlara silah bırakmaları için üç defa teklif yapın, dinlemezlerse silahla dinletin, cevabını çıkarıyorum” diye cevap verdim. Fırka kumandanı “Demek ateşle cezalandırılmaları fikrindesin, öyle mi?” dedi. “Evet paşam, öyle” dedim. “Pekâlâ, bölüğüne güvenirmisin?” diye sordu. “Evet, çok güvenirim, bizzat bana ateş edin bile desem, ateş ederler. Bölük askerlerime itimadım var” deyince, “Öyle ise sen bölüğünü al, bunları yola getir, bir yere kaçırma” dedi. Ben de cevaben dedim ki: “Bu şekilde yola getirmeye kalkar kalkmaz, ruhumuza bir Fatiha okunsun. Ben bölüğümle kışladan nasıl çıkarım? Kışla kapısını ateş altına alırlar, bölük kışladan çıkmadan bizi mahvederler. Müsaade ederseniz, kışla içerisinde ateş edelim. Asilerin etrafa dağılmamaları için kışla haricindeki topçu ve isyana iştirak etmeyen diğer erlerle köşeleri tutturun. Bu kötü

hadise çabucak hallolur, beş on kişi kurban gider, bu iş de biter.” Sâbit Bey elimi sıktı. Avni Bey de tamamen benim fikrimde olduğunu söyledi. Yapılacak iş, bir kâğıt üzerine tespit edildi. Köşeleri tutmak için topçulara haber gönderildi. Ben ve Avni Bey kışlaya gideceğiz. Ben bölüğümle kışla meydanına bakan pencereleri tutacağım. Avni Bey de diğer bölüklere gidip münasip göreceği tertibatı alacak.

Avni Bey’le yapacağımız işi konuşa konuşa kışlaya gittik. Bu defa asilerin kışla kapısındaki nöbetçisi hiç ses çıkarmadı. Anladık ki kışladan çıkmak yasak, girmek yasak değildi. Ben doğruca bölüğe gittim. Askeri galeyana getirecek birçok şeyler söyledim. Hudut boyunca bu gibi münasebetsiz hallerin bir saat bile devam etmesinin doğru olmadığını, hürriyetin ilanı için ne kadar çok çalıştığımızı, neticenin böyle isyanlara sürüklenmesinin maazallah memleketimizin kaybedilmesine mâl olacağını askere hararetli hararetli anlattım. Hepsi müteessir oldu. “Efendim, ne emredersen yapmaya hazırız” dediler. Pencerelere üçer kişi yerleştirdim. Ohrililerin ileri gelenlerini de yanıma aldım. Niyetim bunları nizamiye efradının yanında bulundurmamaktı. Pencerelere yerleştirdiğim efrada, benim silahımın patladığını işitir işitmez, en büyük düşmanlarını öldürür gibi bu asilere ateş etmelerini sıkı sıkıya tembih ettim ve köşe penceresine kendim gittim. Buradan etraf daha iyi görünüyordu. Bölüğün fazla askerini yanıma topladım ve tabur imamını çağırdım. Dinî bir surette, askerlerin isyandan vaz geçmeleri için vaaz ve nasihatle bulunmasını söyledim. İmam cüppesini toplayıp pencereye çıktı ve yüksek sesle bunlara birkaç ayet ve hadis okudu, silah bırakmalarını dua okur gibi söyledi. Bu asiler çok görmüş geçirmiş olduklarından, imamın sözleri hiçbir tesir yapmadı. Asiler aşağıdan imama bağırlıyor ve diyorlardı ki, “Biz Yemen’de de böyle tezkere aldık.

Senin gibi hocaları dinlemiş olsaydık, şimdiye kadar Yemen'in kızgın çöllerinde kemiklerimizin bile namı, nişanı kalmayacaktı". Aralarından bazıları imama "İn oradan aşağı, yoksa seni kurşunla indiririz" diye bar bar bağıyorlardı.

Efrada göz gezdirdim. Her yer tutulmuştu, minare üzerinde bile asiler vardı. Mevcutları üç yüzden fazlaydı. Kumandanlıktan verilecek işareti bekliyorduk. Bu işaret çalınacak bir "tı" borusuydu. Bu "tı" borusundan her tarafın tutulduğu, yolların kesildiği anlaşılacaktı. Bu sersem kafalı asilerin beyhude yere kanlarının dökülmemesi için benim de birkaç söz söylememi münasip gördüm. Pencereden, silah bırakmalarını aksi takdirde silahlarını ellerinden zorla alacağımızı ve kendilerine ateş edeceğimizi söyledim. Ateş sözünü işitir işitmez, isyanı idare eden çavuşlardan birisi küfrederek, ateş edemeyeceğimizi söyledi. Tam bu sırada "tı" borusu işitildi. Ben de, "Zabit sözü dinlemeyip küfreden askerin cezası budur" diyerek mavzerle üzerine ateş ettim. Benim tüfeğim patlar patlamaz, ortalık dehşetli bir harp meydanına döndü. Kışlanın bütün pencerelerinden ateş başladı. Etrafı tutmuş olan yüzlerce asi de pencerelere ateş etmeye başladı, minareden de ateş ediyorlardı. Birkaç dakikada ortalık cehennemî bir ateş altında kaldı. Kışla meydanında açıkta kalanlar acı acı bağıışıp kaçmaya başladı. "Aman yandım" diyerek beyaz mendil sallamaya ve yalvarmaya başladılar. Güçlkle ateşi kestirebildim. Yanımda toplu bulundurduğum askerle hemen kışlanın meydanına koştum. Diğer bölükler de yetişti. Silahları ellerinden topladık. On beş, yirmi kişi ölmüş, bir o kadarı da yaralanmıştı. Asiler bu icraat karşısında şaşırıp kalmıştı. Beş on dakika sonra, ortalıkta hiçbir şey yokmuş gibi, Yanya kışlasında sükûnet oldu ve bu patırtı da böyle kapatıldı.

Meçova

Bizim tabur, Meçova'daki taburu değiştirmek ve hudut karakollarını teslim almak üzere Meçova'ya hareket etti. Meçova'ya gelir gelmez, ben bölüğüm ile *Jigo* bölük merkezine gönderildim. *Jigo*, Meçova'dan bir saat kadar uzakta ve doğusundaki yüksek dağların geçit noktası olan bir boyundaydı. Bu boyun noktasında eski bir han, karakol olarak kullanılıyordu. Etrafı gayet yüksek kayın ve çam ormanları ile çevrilmiş bu yüksek dağların tepeleri daima bulutluydu. Bereket versin ki, bulutlar karakolun bulunduğu alçaklığa kadar inmezdi. Karakolun tam karşısında, iki kol kalınlığında buz gibi bir su akardı. Havası çok güzel, yiyecek boldu, yalnız konuşacak kimse yoktu. Bölük merkezinden yarım saat mesafede takım karakolu, takım karakolundan 10 dakika mesafede de Yunan karakolları vardı. Hududa dağılmış olan askere talim yaptırmak pek müşküldü çünkü bütün bölük hudut boyuna, birçok karakola dağılmıştı. Yalnız atış talimi yaptırabiliyordum. Askerleri karakollardan sırayla getirip bu en lüzumlu talime devam ediyordum.

Buralarda daha ziyade ayılar vardı. Etraftaki koyun sürülerini ara sıra ziyaret edip nafakalarını sırtlayıp inlerine gittiklerini çobanlar anlatırlardı. Benim yegâne muhabbetçilerim de bu çobanlardı. Haftada veya on beş günde bir gelecek olan bu kanaatli hayvanların kurtlar gibi nankör olmadıklarını, yiyecekleri bir koyun veya kuzu ile yetindiklerini, kurtlar gibi bütün sürüyü berbat etmediklerini anlatırlar, ben de bu ayıların bu ufacak ziyanından da kurtulmak isterlerse, inlerinin bize gösterilmesinin kâfi geleceğini, muhabbet olsun diye söyledim. Bir gece nöbetçinin biri, bir ayının karakol yanına gelip homurdandığını, askerin ayıya ateş etmek istediğı bir sırada, ayının askerden daha

evvel davranıp taş attığını ve ormana geri girdiğini haber verdi. Biz çobanlarla alay ederken, ayılar bize de musallat olmaya başladı. Ayının geldiğini hissettikleri anda, nöbetçilerin benim odamın camına vurmalarını çavuşa tembih ettim.

Bir akşam tabur merkezinden birkaç arkadaş misafirliğe geldiler. O zamanın âdetince hemen bir kuzu kestirdim ve Rümeli usulü bir çevirme yaptırdım. Mükemmel bir ırmık helvası da yapıldı. Güle oynaya karnımızı doyurduk ve tatlı tatlı konuştuk. Yavaş yavaş uykularımız geldi, ot minderlerin üzerine serdiğimiz battaniyelere uzandık. Uyku mayası olsun diye, birkaç gün evvel ayının bize yaptığı muzipliği arkadaşlarıma anlattım, gülüştük ve uyumaya başladık. Yattığımızdan bir saat kadar sonra pencerenin hızlı hızlı vurulduğunu işittim. Hemen yerimden kalktım ve pencereyi açtım. “Ne var?” diye sorduğum nöbetçi, ayının geldiğini söyledi. Misafirlerimi uyandırdım, “Ayı gelmiş” dedim. Galiba rüyalarında ayıyla meşgullermiş ki, kalkar kalkmaz mavzerlere yapıştılar. Sessizce karakoldan çıktık. Nöbetçiye “Nerede?” diye işaret ettik, eliyle çeşmenin üst tarafını işaret etti. Hakikaten çeşmenin üst tarafında bir şey kımıldıyordu. Dört arkadaş, mavzerlerimizi kımıldayan cisme doğru çevirdik. Tam ateş edeceğimiz bir anda, o kımıldayan cisim ateş etmesin mi? Hayretler içinde kaldık. Meğer onbaşının birisi ceketsiz dışarı çıkmış,¹²⁷ nöbetçi ayının geldiğini bize haber verirken, nöbetçinin söylediklerini işitmiş ve silahını alıp bizden evvel tekrar dışarı çıkmış, ayının olduğu yere gelmiş. Biz az kalsın ayı yerine onbaşıya ateş edip tepeleyecek-

127 Burada, üniformalı olması gereken askerin üniformasız olmasından kaynaklanan sıradışı durum vurgulanıyor. Ceket, yani üniformanın üst kısmı giyilmiş olsa, koldaki kocaman V harfi biçimindeki rütbe işareti veya ceket düğmeleri gibi nesneler ay ışığında parıldayıp onbaşının kimliğini ele verebilirdi.

tik. Onbaşı ateş ettikten sonra bağıarak “İşte efendim, yukarı doğru kaçıyor, karanlıkta görünmüyor” dedi. Ayıyı takibe başladık. Yanına yanaşabilirsen yanaş. Koca taşları dağdan aşağı yuvarlamaya başladı, biz de ayıyı kovalamaktan vazgeçmek zorunda kaldık. Arkasından birkaç el kurşun sıkıp döndük. Yataklarımıza girip ayının bize oynadığı azizliği birbirimize anlatarak uyuduk. Ertesi gün arkadaşlarım tabur merkezine gitti, ben de zağarlarımı¹²⁸ alıp ava gittim. Her gün avdan, her gün karakolları gezmekten artık bezdim. Konuşacak kimse olmadığı için fena halde canım sıkılıyordu.

Merkezden iki asker geldi. Fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey’in Meçova’ya geleceğini ve benimle birlikte Selanik’e gitmek istediğini bildiren bir kâğıt getirdiler. Ben kâğıdı aldığım gün merkeze geldim, akşamüzeri de Sâbit Bey geldi. O gün, bütün tabur zabitanı güzel bir gece geçirdik. Sâbit Bey, benimle Selanik’e gitmek istediğini, benimle görülecek bazı işleri olduğunu söyledi. Ertesi gün yola çıktık. *Cankurtaran*’dan *Mila*’ya indik. *Mila*’da gayet güzel yoğurt yapılır. Hayatımda burada yediğim yoğurt kadar lezzetli yoğurdu daha yemediğimi söyleyebilirim. *Mila*’dan Grebene’ye, Grebene’den Kozana’ya geldik. Burada bir gün kalıp Kayalar’dan geçip Soroviç’e yola çıktık. Soroviç’e yaklaştığımız zaman Sâbit Bey ile siyasetten bahsetmeye başladı. Aklıma bir muziplik geldi. Sâbit Bey’e efkâr-ı umumiyenin ne olduğunu sordum. Sâbit Bey büyük bir hayretle yüzüme bakarak “Amma da yaptın, Mehmet Ali! Efkar-ı umumiyenin ne olduğunu bilmiyor musun?” dedi. “Biliyorum ama daha etraflı anlamak için sana soruyorum” dedim. Sâbit Bey, bunun üzerine efkar-ı umumiyeyi tarife başladı: “Bütün milletin fikirlerinin bir araya toplanmasına denir. Mesela işte şu karşıdan

¹²⁸ zağar: Kısa boylu bir köpek türü.

gelen köylü ile senin, benim ve bütün memleketin fikirleri bir araya gelir, efkâr-ı umumiye olur.” Ben de, “Demek ki bu köylü de efkâr-ı umumiyeeye dahildir” deyince, “Evet” dedi. Ben de zaten bunu bekliyordum. Tam o sırada köylü de yanımıza gelmişti. Köylüye hangi köyden olduğunu sordum. Köyünü gösterdi. “Ne var, ne yok? Hürriyetten memnun musunuz? Meşrutiyet idaresini nasıl buluyorsunuz?” dedim. Köylü, kendine mahsus kaba lisanla hürriyet ile meşrutiyete birer küfür savurduktan sonra “Ne diyorsun be efendi? Ben iki günden beri danamı kaybettim, bulamıyorum. Eşek kovalasın hürriyetini, meşrutiyetini. Sen bana anlamadığım şeyleri soruyorsun” deyince Sâbit Bey o derece katıla katıla gülmeye başladı ki, az kaldı hayvandan düşecekti. “Mehmet Ali, taşı tam gediğine koydun” dedi. “İşte, bu asil kanlı milletin başında iyi adamlar olursa, memleket selamet bulur. Başındakiler fena adamlar olursa bu efkâr-ı umumiye de fena olur” diye konuşa konuşa yolumuza devam ettik. Soroviç istasyonuna geldik ve istasyondan trene bindik. Sâbit Bey niçin Selanik’e gittiğimizi anlattı. Kendisi evlenecekmiş, birtakım eşyaların alınması lazım. Benim validem ve akrabalarım Selanik’te olduğu için, onların yardımıyla, kadınların anlayabileceği bu eşyanın alınmasını rica etti. Selanik’e geldik, alınacak olan şeyleri bir hafta zarfında tedarik ettik.

Avusturya-Macaristan gezisi: Macaristan

O sıralarda Selanik’ten Avusturya’ya bir seyahat tertip edilmişti. Drama, Serez gibi yerlerden de katılanlar vardı. Seyahat bir ay devam edecekti ve en az bir parayla birçok yer görülecekti. Sâbit Bey bu seyahate benim de katılmamı ve dönüşte vereceğim konferanslarla arkadaşları bilgilendirmemi söyledi. Evvela gitmek is-

temedim. Sâbit Bey param olmadığı fikrine sahip oldu. Param olduğunu, lakin lisan bilmediğim için istifade edemeyeceğimi söyledim. Sâbit Bey, gidenlerin yüzde beşinin lisan bildiğini, diğerlerinin lisan bilmediklerini, lisan bilenlerle gezersem mükemmel istifade edebileceğimi ve her şey hakkında malumat alabileceğimi söyleyince bana da cesaret geldi. Sâbit Bey'e cevaben "Dediğin pek doğrudur. Lisan bilmez değilim, Rumca, Ulahça, Arnavutça, Bulgarca'yı tercümana ihtiyacım olmadan konuşabilirim. Bu lisanları konuşanlar umumiyetle Avrupa kıtasında da bulunuyorlar. Bunlardan başka Türkçe de biliyorum. Avrupa lisanını bilmezsem ayıp değil ya! Onlar da benim lisanımı bilmez. Hem de öyle bir lisan ki, senelerce kendilerine kılıç sallamış, kahraman bir milletin lisanı" diyerek, seyahate karar verdim. O gün komitaya gittim, seyahate katılacağımı söyledim ve on beş altın lirayı verdim. Sâbit Bey Yanya'ya hareket etti. Ben de birkaç gün sonra Selanik'ten, bu seyahat için hazırlanan trenle, Sırbistan yoluyla Macaristan'a hareket ettim.

Trenimiz Belgrad'a geldi. Belgrad'da bize iltifat etmediler, biz de soğuk davrandık. Sırplar bize gücenmişti, çünkü Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak etmişti; biz de birkaç milyon lira için bu ilhakı tanımıştık. Hiç unutmam, İlan-ı Hürriyet'ten bir müddet sonra Manastır'dan Selanik'e geliyordum. Bir Sırp daslağı da benim oturduğum kompartımanda oturuyordu. Muhabbet arasında bana demişti ki "Bosna-Hersek'i niçin Avusturyalılara terk ettiniz? Biz size, onların verdiği paranın birkaç mislini verebilirdik. Bosna-Hersek'i bize satmış olsaydınız daha iyi yapmış olurdunuz". Ben de "Bosna-Hersek'i Avusturyalılara ne sattık, ne de verdik. Avusturyalılar bizim en zayıf zamanımızda burasını ilhak ettiler. Biz kendi arzumuzla burasını Avusturyalılara peşkeş çekmedik" cevabında bulunmuştum.

Belgrad'da Sırların bize neden gücenmiş olduklarını pek tabii olarak anlamıştım. Belgrad'da bir lokomotif bizi iterek, Tuna üzerindeki köprüünün ortasına kadar getirdi. Diğer taraftan bir Macar lokomotifi vagonlarımızı bağlayıp Macar topraklarına geçirdi.

Macarlar bizi büyük bir samimiyetle karşıladılar. Her birimize rozetler dağıtıldı, bavullarımıza da birer rozet koydular. Yolda ufak bir istasyonda durduk. Mükemmel sofralar kurulmuştu. Hazırlanan nefis yemekleri yedik. Bir iki kısa nutuk söylendi. Trene bindik, eşyalarımız yok. Macarlar eşyalarımızı almış, bizden evvel göndermişti. Budapeşte'ye geldik. Mahşer gibi, iğne atsan düşecek yeri yok, sayısız insan toplanmış. Budapeşte şehremini [belediye başkanı] ve daha bir takım büyükler bizi karşıladı. İstasyonda âdet olduğu üzere nutuklar söylendi. Otomobillere bineceğimiz vakt, otomobillerin rozetlerine dikkat etmemiz ve kendi rozetlerimize benzemeyen otomobillere binmememiz söylendi. Bizler de göğsümüzde olan rozetlerin renklerine benzeyen otomobillere bindik. Bizim otomobil muazzam bir otelin önünde durdu. Asansöre bindik, tahsis edilen odalara geldik. Eşyalarımız bizi bekliyordu. Macarların bu intizamını her halde takdir etmek lazımdı. El yüz yıkadıktan sonra bavullarımızı açıp giyindik. O akşam muhteşem bir ziyafet verildi. Her zamanki gibi nutuklar söylendi, otellere döndük. Artık yatıp yorgunluğumuzu çıkarmak lazımdı. Yatağın üzerinde bizim gecelik bohçalarından daha büyük, pamuktan yapılmış, çocuk yorganı gibi bir şey vardı. Arkadaşıma bunun ne olduğunu ve nerede kullanılabileceğini sordum. O da bilmiyordu. Bir hizmetçi çağırmak için zillere baktım. Birisinde "Damen" diğesinde "Herren"¹²⁹ yazılı idi; gelişigüzel bir zile bastım. Bir

129 (Almanca) Damen: Bayanlar. Herren: Baylar.

Polgari birahanesi içinde verilen ziyafet. Tavana aslı yaftada "Hoş geldiniz" yazılı.

Macar hanım kız geldi. Ben bildiğim lisanlarla bu şiltenin ne olduğunu sordum. Kız benim sualimden bir şey anlamadı. Bu defa lisan-ı umumi olan işaretle sualimi tekrarladım. Yine bir şey anlamadı. Oda kapısı yanına gidip kıza yatağı işaret ettim. Kız da “olmaz” işareti olarak başını sağa sola sallayıp gözlerini kapıyordu. Bizden çekindiği aşikârdı. Ben bir pot kırdığımı zı anladım, lisan bilen bir arkadaşımızı çağırdım. Kıza meramımızı anlatınca, kız katıla katıla güldü. Yatağa yatmasını teklif ettiğimiz fikrine sahip olmuş. Onun için gönülsüz davranıyormuş. Kız sıkıla sıkıla aklından geçenleri anlattı. Şilte gibi yorgan da, yatağa yatınca ayaklara konacakmış. Bu kadarcık bir şeyi öğrenmek için o kıza 10 kuruş bahşiş vermek zorunda kaldım. 10 kuruş deyip de geçmeyin, şimdiki paranın¹³⁰ 10 lirasına karşılık geliyordu.

Macarların bizi gezdirmek için yaptıkları program, bize hiç durak, dinlenme vermedi. Gündüzleri muhtelif gruplara ayrıldık. Her grubu, mesleğine göre istifade edebileceği yerlere götürdüler. Biz asker olduğumuz için askeri fabrikalara, garnizonlara ve kışlalara gidiyorduk. Budapeşte civarında bir süvari kışlasına gittik. Kapalı manejde¹³¹ bir makineli süvari bölüğünün talimini gösterdiler. Bol malzeme, bol teçhizat, yüksek ve kuvvetli hayvanlar, gürbüz askerler, şık ve cakalı zabiteler. Biz istibdattan yeni çıktığımız için bu gördüklerimize ağzımızın suyu aktı. Bizim ordumuzun da böyle olmasını, kalbimiz çarparak arzu ediyorduk. Akşam operaya gittik. Hiç anlamadığım bir lisanla opera dinledik. Avrupa’ya ilk gittiğim için birçok yenilik görüyordum. Ertesi gün sivil elbise giydim; sivil arkadaşlarla birlikte basma ve bira fabrikalarına gittik. Beyaz kumaşlar üzerine türlü türlü çiçekler, muhtelif renklerde basılıyordu.

¹³⁰ Anıların kaleme alındığı 1934-35 yılları kastediliyor.

¹³¹ manej: Atların ve binicilerin eğitiminin yapıldığı yer.

Genç kızlar bu çiçekleri madenden yapılmış silindirler üzerine işliyor, koyu bir maviyle bulanık bu silindirlerden beyaz kumaşlar geçince, öbür taraftan bildiğimiz hasma olarak toplara sarılıyordu. Bu toplar da tabii ki sandıklar içine doldurulup bizim gibi fabrikası olmayan memleketlere gönderilir, paralarımızı oluk gibi kendi memleketlerine akıttırlardı.

Akşam Budapeşte’de büyük bir ziyafet verildi. Hepimize, ziyafette oturacağımız yerleri gösterir birer plan verdiler. Herkes kendisine çekidüzen verdi, tayin edilen saatte ziyafete gittik. Ben planda “Oberstloytnan¹³² MA” ismini görünce gidip yerime oturdum. Sağma bir Avusturya miralay, soluma bir Macar kaymakamı oturdu. Kendileriyle selamlaştık. Bana Fransızca söylediler, “Bilmem” dedim. Almanca söylediler, “Dankeşön”den başka bir şey bilmediğimi endah mektebinde başımdan geçen von Birin meselesinde anlatmıştım. Almancaya da “Bilmem” deyince, herifler benimle konuşamayacaklarını tabii anlamışlardı. Bir müddet sükûttan sonra Macar kaymakamı Ulahça olarak “Vorbeşti româneşte?”¹³³ demez mi. Vay efendim vay, dünyalar benim oldu zannettim. Ben de Macar kaymakamına Ulahça olarak Ulahça, Bulgarca, Rumca, biraz da Arnavutça bildiğimi bir tutturdum. Zavallı kaymakam, Ulahçayı gayet az bildiği için, o şimdi benim vaziyetime düşmüş oldu. Sıkılmaya başladı, Ulahçayı gayet az bildiğini itiraf etti. İhtimal ki o da mülazımlığında benim gibi, hayatını Rumen hudutlarında geçirmişti. Lakin kaymakam beyin “Ulahçayı bilmem” demesini dinleyen kim? Ben mütemadiyen Ulahça söyledim. Yarım yamalak bildiğim Ulahça ile epeyce konuştuk. Hatta miralay beye tercümanlık dahi yaptırttım. Öteden beriden oldukça konuştuk, sofr-

132 Oberstleutnant (Almanca): Yarbay

133 (Ulahça/Rumence) Rumence biliyor musunuz?

dan kalktık. Bizden Kaymakam Mehmet Ali Bey yanıma geldi, “Yahu yanlış oturduk, benim yanıma mülazımlar geldi. Neyse böyle şeyler olur, bir daha dikkat edelim, yanlış oturmayalım” dedi. “Oberstloytnan” kelimesinin kaymakam, “Oberloytnan¹³⁴” kelimesinin de mülazım-ı evvel demek olduğunu o zaman anladım. Bu hesapça, “Dankeşön” ile beraber Almanca üç kelime bellemiş oldum.

Budapeşte’den Temeşvar ve Segedin’e gittik. Burada bize çok hürmet ve muhabbet gösterildi. Gece verilen ziyafette asil Macar familyalarına¹³⁵ mensup hanımlar hizmet etti. Temeşvar’dan ayrılırken üzerimize çiçek demetleri attılar. Bu sırada birtakım kadınların ağladıklarını gördüm. Lisan bilen bir arkadaş vasıtasıyla, Macar zabıtine bunların niçin ağladıklarını sordum. Macar zabiti “Bilmiyorum, soralım” dedi, ağlayan kadınların yanına gittik, niçin ağladıklarını sorduk. Kadınlar yaşlı gözleriyle şu cevabı verdiler: “Eskiden Türklerin sipahileri buralara gelirlerdi. Sırmalı elbiseli, çıplak kollu, gayet yakışıklı olan bu adamlar, bu yerleri çiğneyip daha ilerilere giderler ve dönüşte, buldukları güzel kızları atlarının terkilerine alıp Türkiye’ye götürürlerdi. Bizim familyamızdan da alınmış kızlar var. Bunlar onların evlatları, bizim de akrabamızdır. Bundan başka Macarlar ile Türkler kardeştir, onun için ağlıyoruz.” Macar zabiti de bizim gibi hayretler içerisinde kaldı. Kadınların yanından çok derin hislerle ayrıldım.

Temeşvar ve Segedin’den sonra, Mesohegyeş [Mezõhegyes] çiftliğine gittik. Macaristan ovası deniz gibidir. Günlerce gitseniz en ufak bir tepeye rast gelemesiniz. Mesohegyeş çiftliği işte bu düzdedir. Bu

¹³⁴ Oberleutnant (Almanca): Üsteğmen.

¹³⁵ İtalyanca “Famiglia”dan Türkçeye girmiş, “aile” anlamına gelen sözcük.

26 Kasım 1909 günü, Budapeşte'de Polgari birahanesinin önünde.
Mülazım Mehmet Ali Bey, arka sırada, soldan sekizinci.

çiftlik hükümetin idaresinde olup Macar ordusuna ve Macar ahalisine, ıslah edilmiş, gayet güzel hayvanlar yetiştirmektedir. Mesohegyeş istasyonundan çıkar çıkmaz damızlık atların ahırına gittik. Atları ahırdan ikişer Macar askeri çıkarıp bir asker hayvanın sağında, diğeri solunda ve hayvanın başlık kayışlarına sıkı sıkı yapışmış oldukları halde, atları güçlükle zapt edebiliyorlardı. Atlar, kısrak¹³⁶ var zannıyla, şaha kalkmış oldukları halde kişneyerek, iki ayak üzerinde, iki tarafına saldırıyor, bir şeye rast gelmeyince yavaş yavaş kişnemesini kesiyor ve sakinleşiyordu. Haranın kumandanı miralay bey, bu sakinlikten istifade ederek atların vasıflarını bize söylüyor, “yarım Arap” “yarım Macar” “yarım İngiliz” diyerek hayvanların kanlarını anlatıyordu. Buradan çiftliğin arabalarına bindik, kısrakların olduğu sahaya gittik. Dört yüz, beş yüz kısrağı otlatmak için ancak beş çoban vardı. Çobanlar birer hayvana binmişti ve ellerinde birer uzun kırbaç vardı. Biz yanlarına gider gitmez, baş çoban bir nara atıp elindeki kırbacı şaklattı. Kısraklar otlarken kafalarını kaldırdı, kulaklarını dikti. Çoban başı “Selva” diye bağırdı. Kısraklardan birisi ayrılıp yanımıza geldi. Ayaklarında nal olmadığı için, başında yuları yoktu.¹³⁷ Bizim başıboş hergeleler gibi otluyordu. Biz kenara çekilmeye başladık. Baş çoban, tercüman vasıtasıyla, hayvanın bir şey yapmayacağını ve çekilmememizi söyledi. Selva, gelen hayvanın ismiydi. Selva yarım Arap, yarım İngiliz’miş, bilmem ne koşusuna katılmış, büyük mükâfatı kazanmış, iki tay yapmış, sekiz yaşındaymış... Hayvanın bacaklarını ve boynunu okşayıp Macarca bir şeyler söyleyerek, eliyle sağrısına vurdu. Selva yanımızdan

¹³⁶ Dişi at.

¹³⁷ Atın ayaklarında nal olmaması, binek veya yük hayvanı olarak kullanılmadığını gösteriyor. Doğal olarak, böyle bir ata yular takılmasının gereği yok.

ayrıldı. Hiç telaş göstermeden, yavaş yavaş sürüye doğru gitti. Çoban başı, Selva'nın arkasından "Maklan" diye bağırdı, başka bir kısırak geldi. Bu yarı İngiliz, yarı Macar'mış. Bunun da birçok şeceresini sayıp anlattı. Ondan sonra, öküzleri görmek üzere oradan ayrıldık. Arabalarımıza binerken, kısıraklara su verilmek üzere çobanlar kamçılarını salladılar. Dört, beş yüz hayvan, tam bir sakinlik içinde, çoban başının arkasından gitmeye başladılar. Ne güzel terbiye edilmişlerdi.

Buradan ayrıldık. Arabalarımız bizi öküz sürülerinin olduğu yere getirdi. Macar öküzlerinin boynuzları gayet uzundur. Öküz sürüleri bu uzun boynuzlarla pek heybetli görünüyordu. İki, üç yüz öküzü birkaç çoban otlatıyordu. Öküzler geniş bir mıntıkaya dağıtılmıştı. Bu kadar az çoban dikkatimizi çekti. Öküzlerin arasında birçok köpek vardı. Bu köpeklerin boyunlarına çam odunundan yapılmış, mikap [küp] şeklinde nesneler asılıydı. Köpekler bir noktada durmayıp fırıl fırıl öküzlerin arasında dolaşıyorlardı. Çobanların azlığının sebebini sordum. "Kıfayet eder. Bu sürüde on tane köpek vardır ve onlar da öküzlerle meşguldür. Öküzler kavga ettiği zaman, köpekler kavga eden öküzlerin arasına girer, şiddetle havlayıp kavga eden öküze saldırır ve kavga eden öküzleri birbirinden ayırır. Şayet öküzler köpeklerin bağırmasını dinlemeyip de kavgalarına devam ederlerse, köpeklerin boynunda gördüğünüz mikap şeklindeki odunlar, öküzlerin kafaları arasında kalacak olan köpekleri sıkışmaktan kurtarır" denildi. Filhakika o sırada iki öküz, boynuzlarıyla birbirine saldırdı. Bir iki köpek öküzlerin üzerine hücum edip öküzlerin kavgasını men ettiler. Burada da yeni bir şey öğrenmiş olduk.

Ahırlardaki inekleri görmeye gittik. Yolda büyük bir domuz sürüsüne tesadüf ettik. Macarlar, Müslümanların domuzları sevmediğini bildikleri için arabala-

rımız burada durmadan devam etti. Sürünün yanından geçerken dikkatimi çeken şey, domuzların bizim memleketin domuzları gibi darmadağın otlamadıkları oldu. Domuzlar bir intizam dahilinde otluyor, domuz çobanı da sopasına dayanmış gazete okuyordu. Bizi görünce hemen vaziyet aldı, askerce bir selam verdi. Bu çiftliğin hükümet idaresinde olduğunu söylemiştim. Bütün memur ve hademelerde bir intizam görünüyordu. Çiftliğin inek ahırlarına geldik. Ahırların ortasında raylar vardı. Hayvanların yemleri vagonlarla buraya kadar getiriliyordu. Beyaz ve gayet temiz gömlekler giymiş kızların bellerine bağladıkları kayışın arkasına doğru gelen kısmında, iskemle vazifesini görecek birer odun vardı. İneklerin sütünü sağacakları zaman, bu odunun üzerine iskemleye oturur gibi oturuyorlardı. Her ineğin başucuna birer siyah tahta asılmıştı. Bu tahtaların üzerinde ineğin yaşı, kaç buzağı yaptığı, kaç kilo süt verdiği yazılıydı. Ahırdan çıkarken, bu hayvanların sütünden yapılmış nefis tereyağlardan birer paket verdiler. Ahırların az ilerisinde bir boğa gösterdiler. Bu boğa 1300 kilo ağırlığındaymış. Bu kadar iri bir hayvan görmemişim. Bu zavallı dev cüsseli boğa veremiş.

Buradan ekin kısmına gittik. Dört metre yüksekliğinde yetiştirdikleri ekinleri gösterdiler. Bu ekinleri Amerika'ya götürmüşler, sergide göstermişler. Bunlarla büyük mükâfatı kazanmış olduklarını söylediler. Babam ziraatle meşgul olduğundan, asker olmama rağmen çocukluk hayatımda görmüş olduğum hatıralarım canlandı ve bu çiftliği seve seve gezdim. Haki-katen de Mesohegyeş çiftliği görülecek bir yerdi. Her sene Amerika'dan, İngiltere'den ve Avrupa'nın birçok yerinden, yüzlerce ziraat ve hayvanat meraklıları burasını ziyarete gelirlermiş. Mesohegyeş'ten Budapeşte'ye döndük. Budapeşte'de. Gül Baba Türbesi'ne gittik. Muazzam binalar arasında, Osmanlılar zamanından

kalma bir türbe. İçerisi çok harap, eski halini hiç bozmamışlar. Türbeden içeri girer girmez Allah, Muhammed, Ömer, Osman, Ebubekir levhaları duvarda asılı duruyor. Zannedersem bu türbe halen Budapeşte’de, eski eser olarak muhafaza edilmektedir. Budapeşte’de Meclis-i Mebusan’ı, Tuna üzerindeki kaplıcaları ve görülecek birçok yeri gördükten sonra Macaristan’dan Avusturya’ya geçtik.

Avusturya-Macaristan gezisi: Avusturya

Avusturyalılar bize Macarlardan ziyade ikram ettiler, lakin Macarların samimiyeti herkesin kalbinde yer tutmuştu. Avusturyalılar da zabitleri sivillerden ayırdılar. Bizi askeri müesseselere götürdüler. İlk evvel İşkoda¹³⁸ top fabrikası ve İştayer¹³⁹ silah fabrikası gibi yerleri gezdirdiler. İştayer fabrikasında bize gayet ufak birer tabanca verdiler. Manliher¹⁴⁰ tabancalar da bu fabrikada yapıliyordu. Benim kullandığım tabanca da Manliher tabancası idi. Bulgar komitalarından almıştım. Bu tabancayla güzel nişan atardım. Avusturya zabitlerinden birisi Manliher tabancalarından birini aldı ve bize bu tabancanın çok mükemmel bir silah olduğunu, parçalarının gayet az ve basit olduğunu, çok sağlam ve sıhhatli, endahtının mükemmel olduğunu sayıp durdu. Halbuki bu tabancalar da otomatik tabancanın mahsurundan kurtulamamıştı. Atış yapıldığı zaman ara sıra takılırdı.

138 Škoda: Merkezi ve ağır silah fabrikası günümüzün Çek Cumhuriyeti sınırları içindeki Plzeň kentinde olan Škoda firması, sözü edilen gezinin yapıldığı tarihte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içindeydi.

139 Bugün Avusturya sınırları içinde olan Steyr kentinde kurulu Steyr-Mannlicher hafif silah fabrikası. Şirket o yıllarda Mannlicher ve Steyr markaları ile otomatik tabancalar ürettiyordu.

140 Otomatik tabanca teknolojisinde önemli bir adım sayılan “Mannlicher-1905” modeli kastediliyor olmalı.

Bunun da ne kadar büyük bir mahsur olduğunu askerler pek iyi bilirler. Avusturya zabiti Manliher tabancasının vasıflarını saydıktan sonra, fabrika poligonundaki hedef tahtasına doğru yürüdü ve hedefe ateş etmeye başladı. Attığı mermiler iyi bir netice vermiyordu, bir iki tane de boşa gitmişti. Silah seslerini işitince benim de askerlik damarım tuttu. Yanımdaki arkadaşlarıma, bu zabitten çok iyi atabileceğimi, müsaade isteyip atarsam, bir pot kırıp kırmayacağımı söylemekteyken, Avusturya zabiti bizden de isteyenlerin atmasını rica etti. Ben hemen tabanca alıp hedefin başına geçtim ve atışa başladım. Attığım 10 numaradan aşağı vurmadı. Bizimkiler ve Avusturyalılar tarafından alkışlandım. Arkadaşlarımdan bir yüzbaşı da tabanca istedi. Yanına sokuldum, “Manliher tabancasını kullanmadınsa atma, bu iş burada kalsın” dedim. Yüzbaşı bey, birkaç kadeh şampanya içmiş, gözleri bulanık ve süzük olarak, gülümseyerek yüzüme baktı ve hedef tahtasına doğru yürüdü. Bu vaziyetinden “Arkadaş, biz de oldukça tabanca kullandık” manası çıkıyordu. Tam hedefin yanına geldi, sağ kolunu ileri uzatıp mermileri birbiri ardından savurdu. Bir iki mermi hedef tahtasının kenarına vurdu, diğer mermiler boşa gitti. Bizim de tabii bu arada ne halde olduğumuzu bir görmeliydi. Birkaç gün bir arada kaldık. Birkaç gün de etraf şehirleri gezdik.

Avusturya ve Macaristan’a geleli yirmi gün olmuştu. Biz gayriresmi olarak, kendi paramızla seyahate çıkmıştık. Avusturya-Macaristan hududundan girer girmez iş değişti. Bize 10 para bile sarf ettirmediler. Yemek, içmek, otel, tiyatro vesaire para verdirmeyip kendileri verdi. İşittiğime göre bizim için 35.000 lira (altın para) sarf etmişler. Biz iki yüz kişiden fazla, zannedersem iki yüz altmış kişiydik. Türklerin ilk hürriyete kavuştukları zamana rast gelen bu seyahatte zabıt, gazeteci, edip, şair, filozof, sarıklı hoca, tüccar, velhasıl

her çeşitten insan vardı. Viyana'dan ayrılıp Trieste'ye¹⁴¹ gidecektik. Trieste Rumları, Viyana şehreminine [belediye başkanına] bir mektup göndermişler. Biz Türkler Trieste'ye gidersek bize hakaret edeceklermiş. Viyana şehremini, şehremanetinde [belediyede] vermiş olduğu mükellef ziyafette söylemiş olduğu nutkun sonunda, Trieste palikaryalarının mektubunu okudu ve ilave-ten, "Size Trieste'de hakaret değil ya, yan gözle dahi kimse bakamaz. Muhterem Türk misafirlerim, sizler Avusturya'nın misafirlerisiniz. Burada memleketinizdeymiş gibi serbest gezdiğiniz gibi, Trieste'de de gezebilirsiniz, size teminat veriyorum" dedi. Öyle ya, biz koca Bosna ve Hersek'i Avusturya'ya vermiştik. Bu koca memleket için beş, on bin Trieste Rumu'nun kafasını ezmek işten bile değildi.

Viyana'da müzeleri de gezdik. Avusturyalılar ile yapılan pek çok muharebede bizden alınmış birçok ganimet vardı. Osmanlı kılıçları, tüfekleri, yeniçeri palaları, kavuklar, elbiseler, ayakkabılar, davullar, hayvan nalları, eyer takımları, bayraklar ve "Kara Mustafa Paşa'nın¹⁴² başı" diye yazılı bir etiket vardı, lakin baş orada yoktu. Kara Mustafa Paşa'nın başını görmek istedik. Kara Mustafa Paşa merhumun başının kaldırılmış olduğunu söylediler. Bize de, çok büyük kıymeti olan bu Türk kahramanının başını görmekten vazgeçmek haricinde başka bir çare kalmadı. İçimizden "Allah rahmet eylesin" dedik. İmparator Sarayı'nı gezdik. Bu haşmetlilerin de bizim padişahlar gibi, belki de daha ziyade debdebe ve şatafata âşık oldukları, sarayların her tarafından göze çarpıyordu.

¹⁴¹ Günümüzde bir İtalyan kenti olan Trieste, 20. yüzyıl başında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlıydı.

¹⁴² Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683): Osmanlı padişahı Avcı Mehmet zamanında sadrazamlık yapmış; özdeşleştiği II. Viyana Kuşatması başarısızlıkla sonuçlanınca idam edilmiştir.

Soğuk bir nazarla bu debdebe ve saltanatı seyrettikten sonra saray ahırlarına gittik. Burada kır bir hayvan çıkardılar. Hayvanın yanına bir metre çapında yarım bir fıçı koydular. Fıçı, dibi yukarı, kesik tarafı aşağıya gelmek üzere kondu. Mızıka dans havası çalmaya başladı. Hayvan fıçı üzerine çıktı; iki arka ayağı üzerine kalkıp mızıkanın havasına ayak uydurdu. Karşısında damı varmış gibi mükemmel bir dans etti. Bundan başka, bir de Macar hayvanlarının ürkek olmadığını gösterdiler. O da şöyle bir numara idi: Macar katanasına binmiş olan bir süvari, adeta¹⁴³ ile bize doğru gelirken, bizim yanımızda duran bir zabıt elindeki silahla hayvanın üzerine ateş etmeye başladı. Hayvan hiç istifini bozmadan silah atan zabıtın üzerine yürüdü. Bununla Macar hayvanlarının ürkek olmadıkları gösterilmek isteniyordu. Hakikaten, o zaman bilhassa askerler arasında, Macar hayvanları ürkeklikleriyle şöhret bulmuşlardı. Hatta Mekteb-i Harbiye’de hocamız Mehmet Bey ders verirken “Efendiler, Macar hayvanı ürkek olur” derdi. Bununla birlikte Macar hayvanlarının ürkek olması veya ürkek olmaması, verilecek terbiyeye bağlıdır. Macaristan’da gördüğümüz sürülerle hayvanın ne kadar terbiyeli olduklarını yukarıki sayfalarda bildirmiştım. Viyana’da istediğimiz kadar gezip eğlenip bilmediğimiz birçok şeyi öğrendikten sonra Trieste’ye gitmek üzere yola çıktık.

Öğle yemeği trende yenecekti. Birkaç saat gittikten sonra yemek vakti geldi. Bulunduğumuz kompartımanlarda mükemmel birer sofra kuruldu. Gayet nefis soğuk yemekler getirildi. Ufak bir istasyona geldik, ta-

¹⁴³ Atın yürüyüş biçimlerinden biri. Atın üç doğal yürüyüşü vardır. Bunlar adeta, süratli ve dörtnal olarak adlandırılır. Rahvan, eşkin gibi yürüyüş biçimleri atların sonradan, eğitimle edindikleri yürüyüşlerdir. Doğal yürüyüş biçimlerinin en yavaşı adetadır. Yürüyen piyade birliğinin başında, at üstünde giden piyade subayı birliğiyle aynı hızda gitmek zorunda olduğu için, piyade subayının atı adeta ile yol alır.

baklar, kaşıklar, bıçaklar, peçeteler, sofralar bir dakika içinde kompartıman pencerelerinden aşağı atıldı. Bundan sonra bizi iki kısma ayırdılar. Bir kısmımız dişli çark tertibatını hâiz trenle Alp dağlarına çıkacak, diğer kısmımız da başka bir yoldan gidip birkaç saat sonra istasyonun birinde buluşacaktık. Ben dağa çıkanlarla gittim. Birçok manzara seyrederek dağa çıktık. Dağın üzerindeki istasyonda tren durdu. İstasyon küçük bir bina idi. Avusturya'nın her tarafının bolca elektrikle donanmış olduğu bir devirde bu zavallı istasyon, benim *Jigo* karakoluna benziyordu. Kendimi Meçova'da zannettim. Ufak bir istasyonda diğer arkadaşlarla buluştuk, hep birden Trieste'ye gittik.

Trieste'de bizi otellere taksim ettiler. Artık biz Avrupa'da nasıl dolaşacağımızı bir Avrupalı kadar biliyorduk. El yüz yıkadıktan sonra dışarı çıktık. Her köşeyi dönünce bir düdük ötüyor ve diğer bir düdük ilk öten düdüğe cevap veriyordu. Avusturya polisi düdük çalarak bizi birbirine teslim ediyordu. Trieste'de kaldığımız müddetçe hakikaten bize yan bakan bile olmamıştı. Bizim Trieste'ye gittiğimiz zaman olan 1325 [1909] senesinde vali, kraliyet hanedanına mensup bir prensti. Bize bir ziyafet verdi. Büyük bir salonda masalar kurulmuş, masaların üzerine pek çok yiyecek ve içecek konmuştu. Salona girmeden evvel ziyafet sahibi prens ile prenses salon kapısı yanında durmuş, bizimkilerden lisan bilen bir arkadaş prensin yanında duruyordu. Her geleni prene takdim ediyor, prens de el sıktıktan sonra prensese takdim ediyor, her takdim edilen büyük hürmet ve nezaketle prensesin elini öpüp salona giriyordu. Bu teşrifat son bulduktan sonra prens cenapları bize kısa bir nutuk verdi. Bizim birçok meziyetimizi saydıktan sonra, Türklerin kadınlı ziyafetten hoşlanmadıkları sebebiyle, sadece birkaç yaşlı hanımın davetli bulunduğunu söyledi. Bizler de prensin bizi pek

az tanıdığına hükmetmek mecburiyetinde kaldık. Prensin nutkuna filozof Rıza Tevfik¹⁴⁴ cevap verdi ve ziyafet başladı.

Avusturya ve Macar zabitleri bizim kollarımıza girdi, sofraya başına gittik. Büfedekilerle pek sıkı fıkı dost olmuştuk. Avusturya'ya ilk geldiğimiz günden beri yanımıza mihmandar olarak verilen zabitler, seyahatin sonuna kadar bizimle beraber bulundular. Bu zabitler birçok yer gezmiş olduklarını söylüyorlardı. Bu zabitlerin arasında, İlan-ı Hürriyet'ten evvel, Makedonya'da jandarmayı ıslah için bulunanlar da vardı ve tek Türkçe de biliyorlardı. Sofra başında yemek almak için hiç güçlük çekmedik. Avusturya-Macaristan zabitleri tabaklarımıza sülün, keklik ve daha birçok yemek koydular. İştahla yemeye başladık. Domuz etlerine bizimkilerden rağbet eden yoktu. İki sarıklı hoca efendi, geriye kalmış olduklarından sofraya geç geldiler. İyi yemekler azalmış olduğundan, bu zavallılar bilmeyerekten tabaklarına domuz eti aldılar ve büyük bir iştihayla yemeğe başladılar. Selanikli hemşerim Şefik Bey, hocaların domuz eti yediğini görünce hoca efendileri ikaz etmek istedi. Ben mâni oldum, "Bırak, ses çıkarma. Bir pot kırarlar, mahcup oluruz. Ziyafetten çıktıktan sonra söylersin" dedim, Şefik Bey fikrinden vazgeçti. Mızıka çaldı, orkestra çaldı, mevcut madamlarla dans edildi, ziyafete nihayet verildi. Kafalar oldukça neşelenmişti. Herkes otellerine gitmek için salondan ayrılmaya başladı. Biz de Şefik'le salondan çıktık. Kapı önünde duran otomobil ve arabalara binmek üzereyken, Şefik Bey, bilmeyerek domuz eti yiyen iki hoca efendinin bir arabaya kurulup araba kapısını kapamak üzere olduklarını görünce hemen yanlarına koştu, yedikleri etin domuz eti olduğunu ve bu sebeple günah işlemiş

144 Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949): Türk şair, felsefeci ve devlet adamı.

olduklarını hoca efendilere söyledi. Evvela inanmadılar. Şefik Bey'in yeminleri bu zavallıları inandırdı. Şefik arabacıya yürümesi için işaret etti. Hayvanlar yürüme-ye başladığı sırada, arabanın sağ ve sol taraf pencerelerinden hoca efendilerin bıraktıkları tavus kuyrukları cadde üzerine dökülüyor, biz de Şefik'le gülmekten çatlıyorduk. Şefik Bey'e dedim ki, "Hoca efendilere ziyafet salonunda domuz eti yediklerini söylemiş olsaydın, bu hal sofrada olacaktı, biz de mahcubiyetten yerin dibine girecektik. Geçmiş olsun". Otomobile binip otelimize gittik.

İki gün sonra Fiume'ye girmek üzere Lloyd-Trieste şirketinin henüz havuzdan çıkmış olan bir vapuruna bindik. Yolumuz üzerinde bulunan Pula limanına uğradık. Pula, Adriya Körfezi'nde, Avusturya-Macaristan donanmasının barınabileceği, müstahkem bir limandı. Bu limana girerken Avusturyalılar dürbünle bakmamızı rica ettiler. Biz de tabiatıyla bu arzularına uyduk. Buradan yolumuza devamla Fiume'ye geldik. Avusturyalıların ve Macarların seyahatimiz için tertip etmiş oldukları programın en son şehri olan Fiume'de iki gün kaldık. Çoktan beri özlemiş olduğum memleketime bir an evvel kavuşmak gözümde tütüyordu. Trene bindik, mihmandarlarımızla vedalaştık.

Tren Sırbistan'ı gece geçti. Sabahleyin uyandığım vakit vagonun penceresinden baktım. Allah'ın yarattığı gibi bereketini muhafaza eden toprakları, gayrimuntazam tarlaları ve yolları görünce Türkiye'ye geldiğimizi anladım. Avrupa'dan asırlarca geri olduğumuzu, bizim sevgili vatanımızın da Avrupalılar derecesine ne zaman yükselebileceğini, içimi çekerek düşünmeye başladım. Macarların az bir zaman zarfında nasıl ilerleme kaydetmiş olduklarına dair, Budapeşte'de bastırıp bize dağıtmış oldukları nutuk aklıma geldi. Bavulumu açarak nutku aldım ve okumaya başladım. Macarlar otuz

senede bu hale nasıl geldiklerini anlatıyorlardı. Memleketlerinde ne kadar okumuş, büyük adam varsa bütün köylere ve memleketin en ücra yerlerine gitmişler. Ahaliyi aydınlatıncaya kadar bu yerlerde uğraşmışlar. Tahta sabanları yaktırmak için halka demir pulluklar dağıtmışlar. Demir pullukların tahta sabanlardan daha iyi olduklarını köylüler itiraf edinceye kadar, kendilerinden hiçbir şey istememişler, parasız vermişler. Köylüye söylediklerinin hakikat olduğunu gözle gördürmek, elle tutturmak için tarlalarını ikiye böldürüp bir kısmını yeni sabanla, bir kısmını eski sabanla ektirmişler. Hasat zamanı rençberler yeni sabanın eski sabana çok üstün olduğunu; yeni sabanla sürülen tarladan, eski sabanla sürülenden birkaç misli fazla mahsul aldıklarını gözleriyle görüp elleriyle tuttuktan sonra, eski sabanları bir daha kullanmamak üzere parçalayıp ateşe atmışlar. Tarlaları kadastro usulüne göre taksim etmişler. Araziyi üç kısma ayırmışlar. En mahsullü olan kısma birinci sınıf, orta derecede mahsul veren kısma ikinci sınıf, en az mahsul veren kısma da üçüncü sınıf demişler ve bu taksimat esas kabul edilmiş. Herkesin malını bir araya toplamışlar, mal sahiplerine malları bir parça halinde verilmiş. Köylü de toplu olarak aldıkları arazinin bir kısmına buğday, bir kısmına mısır, bir parçasına da yulaf ekmiş ve malını gözünün önünde bulundurup imar etmiş. Bizde olduğu gibi burada iki dönüm, iki saat uzakta beş dönüm, daha bir saat uzakta on dönüm araziye sahip olup bu araziye ekip biçmekteki müşkülatı ortadan kaldırmışlar. Bu usul üzere, her meslek üzerinde dikkat ve ihtimam gösterip otuz küsur senede yükselmişler. Bu nutku takdirkâr nazarlarımla okuduktan sonra, “İnşallah yakın zamanda bunlar gibi oluruz” duasını candan tekrarladım ve derin hülyalara daldım. Selanik’e geldik.

Arnavut başkaldırısının ayak sesleri

Bir iki gün istirahatten sonra Yanya'ya gittim. Arkadaşlarıma otuz günlük seyahatte gördüklerimi birkaç saat içinde anlattım. Taburum, ben Avrupa'da seyahatte iken Meçova'dan Yanya'ya gelmişti. Ötede beride birçok dedikodu vardı. Bunlar her ne kadar sokak la-kırdısı ise de mide bulandırıyordu. Arnavutlar istiklal isteyeceklermiş, Abdülhamid Meşrutiyet'i kaldırıp tekrar o meşhur istibdatını getirecekmiş ve buna benzer birçok havadis kaldırım siyasetçilerinin ağzında dönüp dolaşıyordu. Avrupa'da bulunduğum bir ay zarfında bölüğüm talim terbiyede bir parça gerilemişti. Birkaç gün bölükle uğraştım. On beş gün içinde eski halini buldu. Bir akşam geç vakit fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey beni yanına çağırdı. "Yarın sabah erkenden taburunuz Avlonya'ya gitmek üzere hareket edecek. Sen de bölüğünle gideceksin. Dahili karakolları başka kıta teslim alacak. Tabur kumandanınız bir parça acemidir. Sen ve arkadaşların tecrübe görmüş zabitlersiniz, işiniz çok mühimdir. Avlonya'da Türk zabitlerini vurmuşlar, bir katliam olmak ihtimali var. Cebri yürüyüş¹⁴⁵ ile Ayasaranda'ya gideceksiniz. *Preveze* gambotu¹⁴⁶ sizi alıp Avlonya'ya götürecektir. Katilleri yakalamak için elden gelen gayreti yapacağınızı bildiğim için bu çok mühim vazifeye sizi gönderiyorum" dedi. O gün 1325 senesi 21 Mart günü¹⁴⁷ idi. Sâbit Bey'in yanından ayrıldım. Bir parça keyfim kaçtı. Tecrübesiz binbaşımız ile bu mühim vazifenin altından nasıl kalkacağımızı düşünüyordum. Salon zabiti binbaşımızın başımıza bir bela getireceği muhakkaktı.

¹⁴⁵ cebri yürüyüş: Bir yere kuvvet yetiştirmek ya da düşmandan önce varmak için yapılan sıkı yürüyüş.

¹⁴⁶ Gambot, (İngilizce "gunboat"tan) bir veya birkaç silahı bulunan küçük savaş gemilerinin 20. yüzyıl başındaki genel adı.

¹⁴⁷ Tarihe (Rumi) 31 Mart vakası olarak geçecek gerici ayaklanmanın 10 gün öncesi. Miladi, 3 Nisan 1909.

Bununla birlikte “İmam bildiğini okur” dedikleri gibi, biz de bildiğimizi yaparız diyerek kendi kendimizi teselli ettik. Ertesi sabah şafakla beraber yola çıktık. Büyük bir gayretle yürüdük lakin Ayasaran-da, Yanya’dan tam 111 kilometre uzakta olduğu için bu mesafeyi iki günde katettik. Ayasaranda’ya gelir gelmez, beklemekte olan *Preveze* gambotu bizi aldı. Yanya’dan çekilen bir telgrafta işin çok mühim olduğu, Avlonya’da bulunan Türk zabitleri ve ahalisine büyük bir fenalık yapılması muhakkak olduğu ve süratle Avlonya’ya yetişmemiz bildiriliyordu. Gambot hareket etti, bütün süratiyle bizi Avlonya’ya yetiştirdi. İlk evvel ben bölüğümle karaya çıktım ve tertibat aldım. Askerin arkası alınınca, iskeleden Avlonya’ya yürümeye başladık. Binbaşı kendini göstermeye başladı. Tertibat almaya lüzum olmadığını, kendisinin evvelce Avlonya’da bulunmuş olduğunu ve söylenen şeylerin aslı esası olmadığını; vurulan zabitlerin şahsi gazez sebebiyle vuruldukları kanaatinde olduğunu söyledi. Lakin ben, binbaşının söylediklerini dinler gibi gözüktüm, kendi bildiğimden şaşmadım. Yanıma ayırdığım açık göz yirmi askerle Avlonya’ya doğru yürüdüm. İlk tesadüf ettiğim karakolda, yerli Arnavutlardan ilave askeri¹⁴⁸ nöbet bekliyordu. Karakolun hizasına gelince yanımdaki erlere, karakolda kimi bulurlarsa bağlamalarını emrettim. Bu açık göz erler karakolda kimi buldularsa, kendilerini toparlayıncaya kadar ilavelerin kollarını arkaya bağlayıp ellerinden silahlarını aldılar. Bunların başına birkaç süngülü nöbetçi bıraktım. Hükümete¹⁴⁹ doğru yürüdük. Hükümete gelince tertibat aldık, çadırları kurmaya başladık.

¹⁴⁸ Birinci Balkan Savaşı öncesinde, bağımsızlık hazırlıkları yapan Arnavutların, bölgedeki Osmanlı askeri gücünden ayrı olarak silahlandıkları paramiliter güç.

¹⁴⁹ Hükümet Konağı.

Avlonyalılar bizim böyle baskın halinde gelmemizden çok korktular. Avlonya beylerinden birisi benim yanıma geldi, “Hoş geldiniz. Bu telaş nedir? Burada bir şey yok” dedi. Ben bu beyi fena halde tersleyip yanımdan kovdum. Doğruca binbaşıya şikâyetle gitmiş. Binbaşı da bu beye benim asabiyetimden bahsetmiş. Her ne söyleyeceklerse kendisine söylemelerini rica etmiş. Biz çadırlarımızı kurup kazanların altını yaktırmakla meşgulken, Avlonya’da bulunan zabitler yanımıza geldiler. Olan vukuatı bütün teferruatıyla anlattılar. Eğer biz bu gece gelmemiş olsaydık, Avlonya’da bulunan bütün Türkleri öldüreceklermiş. Zabitlerin tanıdığı namuslu birtakım Arnavutlar gelip haber vermiş. Vurulan zabitlerin bir siyasi maksat uğruna kurban gittiği anlaşıyordu.

Birkaç gün Avlonya’da tahkikatla uğraştık ve siyasi büyük bir meselenin karşısında olduğumuz kanaati, binbaşı dışında hepimizde ortaya çıktı. Bununla birlikte, bu yapılan işlerin kimin tarafından idare edildiğini anlayamadık.

Bu vukuat yıldırım süratiyle memleketin her tarafına yayılmıştı. Benim bu mesele için Avlonya’da bulunduğumu işiten arkadaşlarımdan aldığım telgraflarda “Mehmet Ali, zabit arkadaşlarımızın kanının alınmasını mertliğinden bekleriz” deniyordu. Bu istedikleri zaten benim vazifemdi. Diğer bölük zabitleri de tecrübeli ve güzide zabitlerdi. Yalnız bir kusurumuz varsa o da, rütbelerimizin ufak olmasıydı.

Lazım gelen malumatı toplamıştık, artık fiiliyata geçme zamanı gelmişti. Binbaşıya, katilleri tutmak için Dukat köyüne gideceğimi söyledim. Binbaşı gülerek “Ayol burası Makedonya değil. Dukat büyük bir Arnavut köyüdür, ahalisi gayet cesur ve Malisorlar gibidir; köyden en az üç yüz tüfekli çıkar. Ben Yanya’ya yazdım, kuvvet istedim. Kuvvet gelince katillerin takibine

hep beraber çıkarız” dedi. Ben binbaşının bu sözüne itiraz ettim, o gün ne olursa olsun gideceğimi ve katilleri getireceğimi söyleyip binbaşının yanından ayrıldım. Bu.zat bizi teşvik edeceği yerde, doğruca telgrafhaneye gidip Yanya’ya beni şikâyet etmiş. Fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey, binbaşıya icap eden cevabı vermiş ve bizi gücendirmemesini katiyetle emretmiş. Binbaşı telgrafhanede konuşurken, ben askerimi alıp 100 mevcut ile Dukat’a hareket ettim.

Dukat, Avlonya’dan üç dört saat mesafede ve bal-kan üzerinde bir köydü. Buralarda su olmadığı için dağlarda otlayan koyunlar üç dört günde bir dağdan inip su içerler. Dukat köyüne yaklaşımadan, icap eden tertibatı aldım ve köyü sardım. Asker, köy civarındaki ağaç kütüklerinin arasından başı açık, anasından doğduğu günden beri tıraş yüzü görmemiş, yabani insana benzeyen birkaç kişiyi yakalayıp yanıma getirdi.

Kendilerine muhtarın nerede olduğunu sordum. Herifler şaşkın şaşkın yüzüme bakıp “Nukdi, nukdi” diyerek cevap veriyorlardı. Bu cevap Türkçe “Bilmem” manasına gelir. Bu sırada asker, köye gelen esterli bir Arnavut’u yoldan çevirip yanıma getirdi. Esteri yanı-mızda alıkoyarak, herifi muhtarı çağırmaya gönderdik. Köyün hâkim noktalarını tutmuştuk. Köye girdiğim zaman yanımda duracak erleri de ayırmıştım. Köy içe-risinde öteye beriye koşuşmalar başladı. Köşe arala-rından kadınların ve çocukların bizi gözetlemekte ve birbirine haber vermekte olduklarını görüyorduk. Bir müddet sonra muhtar, yanına almış olduğu birkaç ki-şiyle beraber geldi.

Kendileriyle görüşeceğimi, bunun için bir eve gir-memizi söyledim, muhtarın evine gittik. Dukat’ın ileri gelenleri toplandı. İçeri gelenin serbestçe girebileceğini, lakin kimsenin dışarı bırakılmamasını askere tembih ettiğimden, kimse dışarı çıkamıyordu. Köyün âyânına

[ileri gelenlerine], Avlonya’da vurulan Türk zabitlerin katillerini getirmelerini söyledim. Bu şımarık herifler bana ne cevap versinler beğenirsiniz? “Siz katilleri, bizi beygir yerine koyup da arabasını çektiğiniz İsmail Kemal’den arayınız. Biz size katil vermeyiz, böyle şeylerden haberimiz yoktur. Bu fesadı İsmail Kemal yapmıştır. Ona gidin ve köyümüzü derhal terk edin, zira sizin için iyi olmaz. Buraya Dukat derler. Biz köyümüzde asker görmeye alışmadık” deyince beynim attı. “Öyle ise buyrun çıkalım, ben de köyünüzden gideyim” dedim. Odadan çıkar çıkmaz askere işaret ettim. Asker bunların üzerine atıldı. Yedi sekiz kişiden ibaret olan Dukat köyü âyânı bağlandı ve üzerlerindeki silahlar alındı. Hepsini evin ahırına tıktırdım ve “Bakın, ben katilleri sizden nasıl alırım” dedim. Herifler neye uğradıklarını şaşırdılar.

Karşıdan birisinin koşa koşa geldiğini haber verdiler. Bu gelen adam yanıma gelir gelmez, ellerime sarılıp öpmeye başladı. “Aman beyim hoş geldin. Seni buraya hangi rüzgâr attı?” deyince yüzüne dikkatli baktım. İki sene evvel benim bölüğümünden tezkere almış Derviş Çavuş’tu. Bu kabadayı çavuşumu görünce sevindim, burada ne aradığını sordum. “Ben bu köylüyüm, köyün ileri gelenlerini yanına çağırdığını askerden öğrendim. Bir pot kıracaklarını ve senin tabiatını bildiğim için koşarak geldim. Ne istiyorsan bana emret beyim” diye yalvarmaya başladı. Ben de maksadımı izah ettim ve ahırda kapalı olanların bana verdikleri cevabı söyledim. Derviş Çavuş, ahırda kapalı olanların yanına girmek için müsaade istedi. Kendisine on dakika müsaade verdim. Derviş Çavuş, bu serserilerin yanına girince bağırıp çağırmaya başladı. Dört beş dakika olmuştu ki Derviş Çavuş, ahırda olanları da yanına almış olduğu halde yanıma geldi. Hepsi af dileyip elime sarılıp öptü

Arnavut ayaklanmacılar

ve Dukat köyünden olan dört katili bir haftaya kadar teslim edeceklerini söylediler. Ben bu müddeti kabul etmedim, hemen teslim etmelerini istedim. Derviş Çavuş, katillerin Korfu'ya¹⁵⁰ kaçtıklarını, köyden birkaç nüfuzlu adamın Korfu'ya gidip katilleri getireceğini, bir haftaya kadar mutlaka bu dört katilin bana teslim edileceğini, bütün köyün istediğim gibi teminat vermeye hazır olduğunu ve bana yazılı olarak da teminat vereceklerini söylediler. Bu sözlerini bir hafta içerisinde mutlak surette yerine getireceklerine namusları üzerine "Besa" verdiler (Besa, Arnavut yemini).

Ben tanıdığım Derviş Çavuş'ın bu teminatını kâfi gördüm, Avlonya'ya dönmek üzere askeri toplamak için emir verdim. Bizi köylerine kabul etmek istemeyen köyün âyânı elime ayağıma kapanıp birkaç gün köylerinde misafir kalmamı rica ettiler. Biz de zaten yorgun olduğumuzdan, o gece Dukat'ta kalmaya karar verdim. Esasen mert olan bu insanlar, bize hayranlık uyandıracak derecede misafirperverlik gösterdiler, mükemmel yemekler çıkardılar. Askere de koçlar kesip tatlılar yaptılar. Ellerinden geldiğinden fazla ağırladılar. Bana o gece güzel bir karyola hazırlamışlar. Dağ başında böyle bir yatak bulabileceğimi hiç hatırıma getirmemiştim. Bizi birbirimize fena gözle bakmaktan vazgeçirmiş olan Derviş Çavuş, bunlara benim ne kadar dürüst bir adam olduğumu söylüyor, köy âyânı yüzüme bakarak sonradan gelen muhabbetlerini göstermeye çalışıyorlardı. Ertesi gün de bizi bırakmadılar. O gece de etraf köylerden misafir geldi. Dukat köyü adeta düğün yerine döndü. Zaten bu zavallı milleti birkaç menfaatçinin boyunduruğa aldığını biz Makedonya zabitleri yakinen biliyorduk. İçimden "Binbaşı bey, gel de senin

150 Akdeniz'in kolu olan İyon Denizi'nde, o tarihte Osmanlı Devleti sınırları içinde kalan ve çevresindeki küçük adalarla birlikte bugünkü nüfusu 100.000 dolayında olan ada.

birkaç yüz tüfekte bize karşı gelecek Dukat'ını gör. Sen Arnavutluk'ta bulunmuşsun, lakin Arnavutluk'u öğrenmemişsin” dedim. İki gece burada kaldıktan sonra Avlonya'ya hareket ettim. Tabur Avlonya iskelesine yarım saatlik bir mesafede çadırlı ordugâha çıkmıştı. Çadırlara geldim. Binbaşı Avlonya'da idi. Akşama doğru çadırlara geldi. Katilleri getirip getirmediğini sordu. Ben de “Bir hafta içinde gelecekler” dedim. Gülererek, beyhude yere dolaştığımı, katillerin kolay elde edilemeyeceğini, meselede bir siyaset olmayıp vurulan zabitlerin şahsi garezden vurulduğunu, konferans verir gibi uzun uzadıya anlattı. Binbaşının çadırından çıkıp kendi çadırına gelince, diğer bölük arkadaşlarım da benim çadırıma toplandı. Katillerin mutlaka getirileceğini, katiller geldikten sonra meselenin siyasi olup olmadığının ve bu işin kimin tarafından idare edildiğinin ortaya çıkacağını söyleyerek, muhabbeti memleketin başka mecralarına döktük.

Deniz kenarında oldukça eğleniyorduk. Arkadaşların bir kısmı balık tutar, bir kısmı etrafta karatavuk avlar, akşam olunca bir araya toplanıp tatlı tatlı geç vakte kadar eğlenirdik. Avlonya'ya pek seyrek giderdik, bir gün iki arkadaş Avlonya'ya gitmeye karar verdik. Yavaş yavaş yürüyerek gittik, zabitlerin oturduğu kahveye girdik, birer çay ısmarladık. Tam çaylarımızı içerken bomba gibi bir havadis patladı. İstanbul'da Abdülhamid eski istibdat idaresini ilan etmiş, asker isyan etmiş, bu isyanın başında avcı taburları varmış, mektepli zabitleri öldürüyorlarmış, diye ağızdan ağıza yeminlerle karışık dolaşıyordu. Hemen telgrafhaneye koştuk, Yanya'dan havadis istedik. Maalesef işittiklerimiz doğrudu, 31 Mart hadisesi patlak vermişti. Yanya'dan aldığımız havadislerden birine göre de beni ve daha iki arkadaş Selanik'ten İstanbul üzerine gidecek olan Hareket Ordusu kıtalarına iştirak için istemişler. Fırka kumanda-

nının, bizim mühim bir vazife için Avlonya'da bulunduğumuzu, Selanik'e yetişmemizin mümkün olmadığını cevaben bildirdiğini hususi olarak bize naklettiler. İş bütün bütün alevlenmişti, milletimizin mukadderatının, yine tarihin bir dönüm noktasında olduğunu görüyordum. Avlonya'daki vaziyetimiz ehemmiyet kazanmıştı. Daha tetikte bulunmaya başladım.

Dukat'tan döndüğümüzün yedinci günüydü. Katillerin o gün getirileceği vaat edilmiş, benim de artık tahammülüm tükenmişti. Sabah erken kalktım, deniz kenarında dolaşmaya ve katillerin gelmesini beklemeye başladım. Bir saat kadar bir zaman geçmişti ki, Dukat yolundan bir kalabalığın geldiğini gördüm. İçimde bir sevinç uyandı. Bir çeyrek saat sonra, Derviş Çavuş önde olduğu halde, bizim çadırı ordugâhın önünde durdular ve beni sordular. Nöbetçiye seslendim, yanıma geldiler. Çadırıma aldım. Derviş Çavuş, "Aradığınız adamlar bunlardır" diyerek, hepsinin isimlerini söyledi. Bölük nöbetçi çavuşunu çağırttım, Derviş Çavuş'un getirmiş olduğu dört katili teslim ettim, silahlarını almasını söyledim. Yanımda olan Dukatlıların İstanbul'da vuku bulan hadiseler hakkındaki fikirlerini yokladım. 31 Mart hadisesini tamamen haber almışlardı, lakin kendilerinin bu işlerle katiyen alakalarının olmadığını, kendi işleri güçleri ile uğraştıklarını, bu işlerle Avlonya beylerinin uğraştığını, bu cinayeti mutlaka onların yaptırdığını anlattılar ve kalkıp gittiler. Binbaşı Avlonya'daydı, diğer bölük zabitlerinden birkaç arkadaş çağırdım, katilleri birer birer sorguya çektik. Hepsi de inkâr ediyor, bir şey bilmediklerini söylüyorlardı. Her ne kadar tazyik ettimse de, ağızlarından bir şey almam mümkün olmadı. Niçin Korfu'ya kadar kaçtıklarını sordum, korktuklarını söylediler. Hepsinin ifadeleri birbirinin aynı idi, ağız birliği ettikleri aşikârdı. "Bakın ben size yaptığınız cinayeti nasıl söyletirim" diyerek

çavuşu çağırttım. Yirmi asker, dört kazma, sekiz kürekle hazır olmalarını söyledim.

Asker hazırlandı, katillerin elleri arkalarına bağlı olduğu halde, eteğine çadır kurduğumuz dağa doğru çıkmaya başladık. Bir çeyrek kadar yürüdük. Buraları umumiyetle ağaçlıktır. Bir hatt-ı içtima¹⁵¹ içerisinde, korkunç bir yere geldik. Burası gündüz bile karanlıktı, korkunç ve sıkıntı verici bir yerdi. Katilleri oturttum, “Bakın ben size Türkleri vurmayı göstereyim” dedim ve askere 2 metre uzunluğunda bir hendek kazdırmaya başladım, ben de bir sigara yaktım. Katillerin maneviyatını sarsmak için evli olup olmadıklarını; çocuklarının olup olmadığını sormaya başladım. İçlerinden birisi evliymiş, iki de çocuğu varmış. Katile “Sana acımam, çocuklarına yazık oldu, o zavallıların vebalini boynuna aldın” dedim. Katil dayanamadı, “Efendi, bu hendeği niçin kazdırıyorsun?” diye sordu. Ben de cevap olarak “Bu hendeğin içerisinde, belinize kadar sizi birer birer gömeceğim ve askere birer birer süngülettireceğim. Birincinin geberdiğini gözünüzle gördükten sonra ikincinizi süngülettireceğim. O da söylemezse üçüncünüzü, o da inkâr ederse dördüncünüzü süngülettireceğim. Hiç olmazsa hepinizi gebertmiş oluruz, haksız yere vurmuş olduğunuz zabıtların kanını almış oluruz” dedim. Bu cahil herifleri fena halde düşünce aldı. Korktuklarını yüzlerinden anlıyordum. Asker bütün gayretiyle hendeği kazıyordu. Hendek takriben yarım metre olmuştu. Çocukları olan katil “Aman efendi, bize kıyma; evlatlarım var” diye yalvarmaya başladı. Herifin sinirlerinin gevşediğini görünce “Sizi kimin teşvik ettiğini söylersen yakayı kurtarırısın; sizi teşvik edenler ceza görür. Bu

151 Bu deyim Osmanlıca aslı “hatt-ı içtima-i miyah”. Anlamı, suları hep aynı yöne akan birimde yükseklikleri giderek artan veya azalan tepelerin oluşturduğu hayali çizgi. Askerlikte yer tarifi yapmakta yararlanılan bu teknik terim burada kısaltılarak kullanılmış.

yaptığınız cinayet, alelade bir cinayet değildir, siyasi bir cinayettir. Bak, sizin beylik istediğinizi, Türkleri onun için öldürdüğünüzü söylüyorlar. Kurtulmak isterseniz inkâr etmeyin, doğrusunu söyleyin” dedim.

Evli olan katil, bir dakika düşündükten sonra, “Bilmiş olsam söylerim, lakin bir şey bilmiyorum” diye yine inkâra başladı. İçimden “Pekâlâ ben sizi nasıl söylettireceğimi bilirim” dedim ve askere daha çabuk kazmalarını söyledim. Askerler bütün kuvvetleriyle kazmaları sallamaya başladılar, hendek bir metreyi buldu. Askerin birisini hendeğin içine soktum ve hendeğin derinliğini ölçtüm. “Daha bir karış lazım. Haydi çabuk, akşam oluyor” dedim. Çocukları olan katil dayanamadı, “Efendi, ben söyleyeceğim, aman bizi öldürme” dedi. Ben “Pekâlâ, söyle bakalım” deyince de bülbül gibi ötmeye başladı. Avlonya beyleri bunları kulübe çağırmış. 21 Mart’ta İstanbul’da büyük bir karışıklık olacakmış, Genç Türkler’i öldüreceklermiş, Arnavutluk beylik olacakmış ve Türklerden ayrılacakmış. Türkler birbirleriyle uğraşacakları için buralara kimse gelemeyecekmiş. Bu iş de çabucak ve kolayca olacakmış. Yüzbaşıyı vurmak için Arnavut onbaşının emir verdiğini, kendilerine para verildiğini; diğer cinayeti işleyen dört katilin de Dukat’ın dört saat mesafesindeki başka bir köyde olduğunu; eğer Yanya’dan bir gün daha asker gelmemiş olsaymış, Avlonya’daki Türklerin hepsini öldüreceklerini, biz gelirken, bu cinayetleri yapacak katillerin Avlonya ile Kanine arasındaki tepede olduklarını uzun uzadıya anlattı. Kanine, Avlonya’nın yanında, tepe üzerinde bir köydü.

Benim maksadım cinayetin niçin ve hangi maksatla yapıldığını anlamaktı. Katillerden biri konuşunca, diğerleri de aynı şeyleri tamamen itiraf ettiler. Oradan doğruca çadırlara geldik. Diğer bölük arkadaşlarımı çağırdım, bu dört katilin ifadelerini almaya başladık.

Yukarıda yazdığım gibi bütün suçlarını itiraf ettiler. Usulünce ifadelerini tespit ettik. Katilleri yanımıza süngülü nöbetçi getiriyor, ifadesini aldıktan sonra mahpushane olarak kullandığımız çadıra götürüyordu. Katillerin hepsi aynı zamanda ilave askeriydi. Yüzbaşısı vuran katile “Yüzbaşısı niçin vurdun? Bir asker zabitanı vurur mu?” deyince, “Ne yapayım efendim, bana onbaşı ‘vur’ dedi, ben de vurdum” diye cevap verdi. “İnsan onbaşının emri ile milletin dağ gibi yüzbaşısını vurmaz” diyerek bağırdım ve yanımda nöbet bekleyen askere “Bunu vur” dedim. Asker hemen silahını çevirip herifin üzerine ateş etmez mi? Katillerin ifadesini dinleye dinleye kendinden geçen nöbetçi birden ateş etti. Ben mavzerini yukarı kaldırmamış olsaydım, ikinci mermiyi de atacaktı. “Ne yapıyorsun?” diye nöbetçiye bağırdım. Koca Mehmet, tam bir sakinlikle “Vur dedin efendim; ben de vurdum” deyiverdi. Bereket versin ki nöbetçinin attığı kurşun, omzu üzerinden, elbisesini delip boşa gitmişti. Benim böyle hareket etmekteki maksadım “Bak, ben zabitken vur dedim, nöbetçi düşünüp vurmadı. Sen onbaşının emriyle koskoca yüzbaşısı nasıl vurdun?” demekti. Maalesef istediğim olmadı. Bu defa katil bu vaziyetten istifadeye kalkmasın mı? “Efendim, askerlik böyledir. Vur deyince vururlar” cevabını verdi.

Binbaşı akşama doğru geldi. İfadelerin alınıp alınmadığını ve siyasi bir mesele olup olmadığını sordu. “İfadelerini aldık. Lakin bir siyasi mesele olup olmadığını bilmem. Evrakı alıp okuyun” dedim, aldığımız ifadeleri tomar halinde uzattım. Bir dakika geçmemişti ki binbaşının gözleri büyümeye, yüzü sararmaya başladı. “Vay efendim, vay” diye küplere bindi. Zavallıya acıdım, teselliye başladım. Halbuki binbaşı, bizim habirimiz olmadan fırkaya, burada hiçbir siyasi meselenin olmadığını yazmış. Fırka da, İstanbul’dan sorulan sual-

lere bu zatı muhteremden aldığı malumata dayanarak cevap vermiş. Tabur kumandanımız bundan pek çok korktu. Korkmaya da hakkı vardı. Koca bir milletin hayat ve memnûnunun söz konusu olduğu bir sırada böyle boş beyinlilik yapmak, ufak bir pot kırmak değildi. Nitekim bu meseleden, kendisi daha sonra cezalandırıldı. Binbaşı “Şimdi ne yapacağız? Avlonya beyleri bu işle alakadar. İfadelerde isimleri açıkça yazılı” dedi. Ben “Hiç yapacak bir şey yok. Siz bu beyleri yakından tanırırsınız. Buraya davet edersiniz, ben hepsini yakalar, gambota bindirir, Yanya’ya götürürüm” dedim. Bu fikrimi kabul etti. Yanya’ya çektiği telgrafa şifreyle verilen cevapta, mahpusların benim muhafazam altında gambotla Preveze’ye, oradan da Yanya’ya getirilmeleri için emir verildi. Binbaşı ifadelerde isimleri geçen beyleri pek iyi tanıdığı için, birer tezkere yollayarak, kendileriyle görüşmek istediğini bildirdi. Ertesi gün beylerin gelmesini beklemeye başladık. Katillerin verdiği ifadeden pek açık anlaşılıyordu ki, İstanbul’daki 31 Mart hadisesi buraya hangi vasıta ile bildirilmişse, 31 Mart, yanlışlıkla 21 Mart şeklinde bildirilmiş; bu yanlışlık dolayısıyla Türkleri 21 Mart’ta vurmaya başlamışlar.¹⁵²

Ertesi gün bu işle alakadar olan beyler gelmeye başladı. Binbaşını soruyorlar, binbaşının çadırına gitmek istiyorlardı. Binbaşı bunlarla karşı karşıya gelmeye utanıyordu. Binbaşının utanmaya hakkı da vardı. Avlonya’da evvelce bulunmuş, bu beylerle çok âlemler yapmış, evlerinde yatmış kalkmış, adeta teklifsiz olmuştu. Avlonya’ya bizimle geldikten sonra da bu beylerle ara sıra evlerinde toplantı yapardı. Binba-

¹⁵² Eski Türkçe yazıda matbaa harfi 2 rakamı ile el yazısı 3 rakamı neredeyse birbirinin aynıdır. Sözü edilen tarih yanlış telgrafın gönderildiği ve alındığı postanelerdeki telgraf memurlarının bu rakamları yanlış yorumlamalarından kaynaklanmış olabilir.

şının yerine, gelen beylere karşıcı olarak ben çıktım. Üzerlerini aradıktan sonra askerin nezaretine verdim. Beyler benim bu muamelemi görünce, işin nereye varacağını tahminde gecikmediler. Aradığımız beylerin hepsi tamam olunca, Yanya'ya gideceklerini kendilerine tebliğ ettim. Hiçbir taksiratları olmadığını ve bir iftiraya uğradıklarını söyleyerek, öteberi getirmek için kendilerine müsaade etmemi ricaya başladılar. Ben de birahane kulüpte¹⁵³ toplandıklarını, saf askerleri nasıl ikna ettiklerini ve yüzbaşayı nasıl vurduklarını, hata ile 31 Mart'ı 21 Mart'ta tatbik ettiklerini anlattım. Aralarından Muçuşara ve Mustafa Kanina namındaki beyler pek üzüldü. Ben de hepsini toplayıp gambota bindirdim ve istirahatleri için elden geleni yaptım. *Preveze* gambotu demir alıp hareket etti. Geride kalanları selamladı ve bütün süratiyle *Preveze*'ye doğru yollandı.

O gece gayet rahat ve müsterih bir uyku uyudum. Çünkü verilen bu ağır vazifenin altından ak yüzle çıkmıştım. Yanya'ya vukuatsız geldik. İstanbul'dan bu beyleri istemişler. İstanbul'a götürmek için de beni tayin ettiler. Soroviç yoluyla Selanik'e, oradan da İstanbul'a gittik. İstanbul'da o zaman Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa vardı. Benim katliama kalkışan beylerle geldiğimi haber alınca yanına çağırdı ve beni alımdan öptü. Bu heriflerin vatan haini olduklarını ve kendisinin Avlonyalı olduğunu söylemeye utandığını, askerleri çok sevdiğini ve büyük bir muhabbet beslediğini, Yanya'daki kulübe birçok kitaplar hediye edeceğini söyledi ve gitmeden evvel kendisini görmemi rica etti. Sadrazamın yanından çıktım. Hareket Ordusu'yla gelenlerin ekserisi İstanbul'da idi. İnkılabı yaptığımız arkadaşların ekserisi ile buluştuk, birkaç gün eğlenceli

¹⁵³ Avlonya'da buluşma, toplanma yeri olarak da kullanılan bir birahane.

âlemler yaptık. Ben Yanya'ya dönmek üzere hazırlandım. O zaman iş başında bulunan komitacı arkadaşlarım, bu karışıklıkta benim Yanya gibi uzak bir mahalde bulunmamın doğru olmayacağını, ufukta daha birçok siyah bulutların dolaştığını, benim İstanbul'da veya Selanik'te bulunmaklığımın lüzumlu bulunduğunu söylediler ve neresini arzu ettiğimi sordular. Ben Selanik'i tercih ettim ve Yanya'ya o yolda emir verildi. Eşyalarımı almak için Yanya'ya gitmekliğim icap ediyordu. İstanbul'dan vapurla Preveze'ye, oradan da Yanya'ya gittim. En başta fırka erkân-ı harbi Sâbit Bey olmak üzere bütün arkadaşlarım, kendilerinden ayrılacağı için çok üzüldüler.

Bir hafta sonra Selanik'e hareket ettim. 1325 [1909] senesinin Ağustos ayında Selanik'te, kanun zabıtlığında¹⁵⁴ istihdam olunmaya başladım. Bu vazife her yere girip çıkmaya müsaitti, dolayısıyla da yine siyasete başladık demekti. 31 Mart, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin gözünü açmıştı. Memleket işleri bir parça ihmal edilip zevk ve safaya dalınırsa Genç Türk'lüğün kökünün pek çabuk kazınabileceğini 31 Mart hadisesi göstermişti. Bu sıralarda Selanik'te bir kongre yapıldı. Vilayetlerden birtakım delegeler, Yanya'dan da Ömer Abdülkadir Bey geldi. Bu delegelerin vazifelerinden birisi de Manastır heyet-i merkeziyesinden, Manastır'da çok sevilen süvari miralayı Sadık Bey ile cemiyetin diğer liderlerinin açık olan aralarını bulmaktı. Süvari miralayı Sadık Bey, kendisinin ihmal edildiğini, cemiyete çok büyük hizmetler eden birtakım fedakâr arkadaşlara ehemmiyet verilmeyip ikinci ve hatta üçüncü derecede iş görenlerin, hatta hiçbir iş görmeyip de şahsi menfaatini temin için yüz bin türlü maskaralıkla kendisine mevki temin edenlerin çoğaldığını iddia ediyor-

¹⁵⁴ kanun zabiti: Merkez Kumandanlığı'na bağlı inzibat subayı.

du. O zaman Selanik'te bulunan merhum Ömer Naci ve daha birkaç arkadaş, Sadık Bey'i tatmin için elden gelen gayreti sarf ediyorlardı. Lakin Sadık Bey'in, bu vaziyeti bir türlü hazmedemediği için ufak bir fırsatta cemiyete karşı muhalif bir vaziyet alıp başka bir grupla çalışmak ve o zamanki liderler Talât, Enver, Cavit'i¹⁵⁵ yerden yere vurmak istediği apaşıkâr gözükmekteydi. Sadık Bey, hakikaten kendisini Manastır mıntıkasında herkese çok sevdirmiş, herkesin hürmetini kazanmıştı. Eğer Atıf, Şemsi Paşa'yı vurmasaydı, Sadık Bey'in biz-zat Şemsi Paşa'yı vuracağını, merhum Avni Paşa'dan işitmiştim.

Sadık Bey'in vaziyet-i maliyesi de [mali vaziyeti de]...

155 İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin o dönemdeki ileri gelenleri Talât Paşa, Enver Paşa ve Cavit Bey.

Büyükbabam Mehmet Ali Bey'in anılarını içeren mukavva kapaklı siyah defterlerden en az biri eksik, bu nedenle anılarda yaklaşık üç yıllık bir atlama var.

Bir önceki defterin son sayfasında "Sadık Bey'in vaziyet-i maliyesi de..." diyerek başlayan cümlelerin bir sonraki defterin ilk sayfasında nasıl bittiğini bilemiyoruz. Keza, bu arasözün hemen sonrasındaki bölümde yer alan ve Birinci Balkan Savaşı sırasında Sırlarla yapılan Manastır (Bitola) Muharebesi hazırlıklarından söz eden "... siyah çizgiler halinde görülüyordu, bunlar da bizim kıtaatımız idi" cümlesinin, bir önceki defterin son sayfasında kalan baş tarafını da bilmiyoruz. İttihad ve Terakki içindeki kimi çekişmelerin ayrıntılarını içeren ve ailede kimsenin başına ne geldiğini bilmediği bu defter, büyükbabamın 1935 yılında yaşama veda etmesinin ardından, anıların yazıldığını bilen bazı İttihatçı arkadaşları tarafından babaannemden istenmiş ve alınmış olabilir.

1909 yılı Ağustos ayında Mehmet Ali Bey'in Selanik Merkez Kumandanlığı'nda inzibat subayı olarak görev yapmaya başlamasının hemen ardından kaybettiğimiz olay akışı, 16-19 Kasım 1912'de gerçekleşen Manastır Muharebesi hazırlıkları ile yeniden karşımıza çıkıyor. Yenilerek kuzeyden güneye doğru çekilen "Garp Ordusu"nun Manastır'a kadar gerilemeden önce Kumanova (23 Ekim 1912) ve Pirlepe (3 Kasım 1912) muharebelerini yapmış olması gerek.

Mehmet Ali Bey'in, 1909 yılı Ağustos ayı sonundan 1912 yılı Kasım ayı başına kadar olan zaman dilimi içinde, 1910'da Selanik Küçük Zabıt Okulu'na atanarak Balkan Savaşı'na kadar

burada kaldığını, evlendiğini, 1911 yılında dört çocuğunun ilki olan amcamın doğduğunu ve 6 Ekim 1912'de yüzbaşı rütbesine yükseldiğini biliyoruz.

Ahmet Mesut Okar

Manastır'da direniş

... siyah çizgiler halinde görülüyordu, bunlar da bizim kıtalarımızdı.

Manastır'a geldik; Ohrizari ovasındaki köylere yerleştik. Bizim fırka kıtaları ileri mevzileri tutmakla meşguldü. Yaralılar hastaneye yerleşmiş, ortalık temizlenmişti. Herkes kendini soğuktan muhafaza ve bir parça da yemek peşindeydi. O gün askere biraz çekidüzen verildi. Her kıtanın yeri belli oldu. Ertesi gün, sabah erkenden tahkimata başladık. Beni Manastır'da ne kadar kereste bulursam, hepsini alıp getirmeye memur ettiler. Manastır'ı çok iyi tanıdığım için doğruca kışladaki inşaata gittim. İnşaatta birçok kalas ve kereste vardı. Onları fırkaya göndermeye başladım. İnşaat zabiti mazbata istiyordu. Zavallı, memleketin baştanbaşa düşman istilasına maruz kaldığını ve birkaç gün sonra da Manastır'ın tahliye edilip bütün malzemesiyle düşmana geçeceğini farkında değildi. Kendisini bir kenara çekip bu keresteleri almamıza mâni olmasının doğru olmadığını, esasen zimmetinde bulunan bu malzemenin elinden alınmasının kendisi için bir kolaylık olduğunu, kereste taşımaktansa cebinde senet taşımanın çok kolay olduğunu izah ettim. "Benim vereceğim muvakkat senetleri, fırka levazımından mazbataya tahvil edersin" dedim. Mumaileyhi bir düşüncedir aldı. Söy-

lediklerimin menfaatine uygun olduğunu düşünerek ve bu vaziyet karşısında sessiz sedasız, erlerin kaldırmakta olduğu kerestenin nakliyatını seyre daldı. Bu kereste işi birkaç gün sürdü. Ohrizari ovası düzlük olduğu için bunlara ihtiyaç vardı; tahkimat geceli gündüzlü devam ediyordu.

Sırlardan henüz hiçbir haber yoktu. Pirlepe'den yayılan havadislerden, Sırların Altınca tepelerinde fena halde bozuldukları ve geri çekilirken bizim geri çekilişimizi görüp tekrar Pirlepe'ye döndüklerini işitiyorduk. Sırların on gün kadar bizimle teması kaybetmelerine bakılırsa, Altınca sırtlarında hakikaten büyük zayiata maruz kaldıkları anlaşıyordu. Tahkimat işleri bitince Manastır'da dolaşmaya ve eş dostla görüşmeye başladık. Garp Ordusu karargâhında mühim vazifelerde bulunan arkadaşlarım vardı. Bir akşam kendileriyle görüşürken, başımıza gelen bu felaketin başlıca esbap ve emvalinin [sebeup ve boyutlarının] ne olduğunu anlamak istedim ve bu umumi vaziyet hakkında malumatlarını sordum. Arkadaşım beni kendi odasına götürüp "Bak Mehmet Ali, bu kırmızı ile gördüğün 75 bin küsur rakamı bizim asker ve silah kuvvetimizdir. Beri yanda gördüğün 135 bin rakamı da Sırların kuvvetidir. Bunun altındaki 30 bin rakamı da Bulgarların bize, yani Garp Ordusu'na sevk ettikleri kuvvettir. Bu hesabın haricinde Yunan, Karadağ kuvvetleri de vardır. Garp Ordusu kumandanı Ali Rıza Paşa bu kuvvetleri İstanbul'a bildirdi. Aramızda pek büyük bir fark olduğu bariz bir surette görülüyor. Bundan başka bizim 75 bin kişilik kuvvetimizin yarısı talim terbiyeden mahrumdur. Ali Rıza Paşa harp olmaması için İstanbul'a müracaat etti ve bu meselenin siyaseten halledilip muharebeye meydan verilmemesini rica etti. Maazallah muharebe olursa bu yerler kaybedileceği gibi, ordunun da mahvı-perişan olacağını bildirdi. Bu telgrafa gelen cevap işte

buradadır” deyip telgrafı okudu. Telgrafın meali şöyleydi: “Şark Ordusu seferi harekete başladığından, siz de seferi harekete geçin. Cenabı Allah bizimle beraberdir. İmza, Nâzım.”¹⁵⁶ Arkadaşım devamla “İşte azizim, muharebeye bu şartlar altında başladık. Kumanova’da bozulmayaydık, daha sonra bozulacaktık. Baş tarafı karmakarışık, Manastır’a kadar geçen hali kendi gözünle gördün. Paramız kalmadı, birtakım mühim şeylerle beraber para da istedik. Aradığımız eşya yerine ne gönderilse beğenirsin? 1000 tane kabalak¹⁵⁷ gönderildiği bildiriliyor ve istediğimiz paraya karşılık da ne deniliyor bilir misin? Bizim bu kadar acıklı yazdığımız telgraflara cevaben İstanbul’dan, Yunan yüzbaşılardan falanca kişinin askerlerimiz tarafından esir alındığı bildirilmiş, adı geçen kişi ise nüfuzlu bir adam imiş, ailesinin müracaatı üzerine, hayat ve memnûnunun hemen bildirilmesi isteniyordu” dedi. Tahammül edemedim, ben de bu arkadaşına “Aman birader yetişir. Bu söylediklerin maneviyatımı altüst etti. Ben yine sizlerden uzak olayım. Cephedekilerin maneviyatı yüksek ve bu yolsuzlukların hiçbirisine vâkıf değiller. Elden geldiği kadar düşmanla çarpışırız, bakalım felek daha neler gösterecek?” deyip yanından ayrıldım.

Birkaç gün sonra Sırplar Ohrizari taraflarında bizimle temasa geldiler. Topçu bunları uzaktan dövme ve mümkün mertebe uzakta tutmaya çalışıyordu. Sırplar da karşı sırtlardan, obüslerle¹⁵⁸ bizi dövüyordu. Obüsler sağımıza solumuza düşüyor fakat bazıları patlamıyordu, çünkü bizler umumiyetle yaş ve yumuşak arazideydik. Sırplar sol tarafımıza doğru sarkmaya ve *Odinik* yönünden Manastır’ı sarmaya çalışıyorlardı. Muharebe başlamıştı. Kumandada yine bir

156 kabalak: Harbiye Nazırı Nâzım Paşa.

157 Üniforma kumaşından yapılmış asker başlığı.

158 obüs: Yüksek ve alçaktan mermi atabilen kısa namlulu top.

gevşeklik vardı ve kıtaların birbirinden haberi yoktu. Sırplar Karasu'yu geçmek istiyor, karşılarındaki kuvvetler buna mâni oluyordu. Sırplar bütün kuvvetleriyle Manastır'ı batıdan düşürmeye çalışıyor; bizim solumuzdaki Cavit Paşa'nın fırkasında, eski tabur kumandanım, koca ihtiyar asker Ali Barut Bey, *Pirantendol Bağları*'nın üzerindeki Sırplarla çarpışıyordu. Sırplar sisten istifade ederek sokulmaya çalışıyorlar, Belgrad eski sefiri Fethi Paşa burada şehit düşüyor; Ali Barut Bey'in yanındaki jandarmalar geri çekilmek istiyorlar, Ali Barut Bey tabancasını çekip "Erkek olan kaçmaz" diye bağırarak Sırpların üzerine atılıyor, birkaç tanesini tabancasıyla vuruyor ve kendisi de süngülenip orada kalıyordu.

Filorina'ya çekilme

Bize hızla Filorina üzerine çekilmemiz emri geldi. Bu emir birkaç dakika içinde kıtalara tebliğ edildi ve Manastır'ın içinden Filorina'ya çekilmeye başladı. Ohrizari'den Manastır'a gelirken ziraat mektebi vardı; tam bu mektebin yanına geldiğim zaman bir topçu bataryası da yol üzerinde gidiyordu. Hayvanımı sürüp topçuların önüne geçer geçmez müthiş bir gürültü koptu. En arkadaki top, mevziden yürüyüş koluna geçerken dolu imiş, yolda sarsıntıdan ateş almış ve arkasındada¹⁵⁹ ne varsa silip süpürmüştü. Bizler bu gibi şeylere artık alışmıştık. "Sağ kalanlar yollarına devam etsin" dendi; herkes, hiçbir şey olmamış gibi yola devam etti. Kıta bu yoldan geçerken, tanıdığım eski ahbaplardan Kırçovalı Vago ile Nekabe'ye rast geldim. Koşup ya-

¹⁵⁹ Doğal olarak patlayan topun silip süpürdüğü yer namlunun önü. Ancak hayvanlarla çekilip götürülen topun namlusu geriye doğru baktığı için ne varsa silinip süpürülen bölge, gidiş yönüne göre topun arkasındada kalıyor.

nıma geldiler. “Mehmet Ali Bey, nereye gidiyorsunuz? Bizi kime bırakıyorsunuz? Bu kahraman Türk ordusuna ne oldu?” diyerek ağlamaya başladılar. Ben de bunlara, cevap olarak “Ne yapalım, askerlik böyledir, çekilme emri aldık, çekiliyoruz. Kumanda heyetinin ne düşündüğünü ne bileyim, lakin yakında buralara geri döneceğimiz muhakkaktır. Siz Türkler ile kardeşliğinizi bozmayın, haydi Allahımsarladık” dedim ve ikinci defa gözlerim doldu. Filorina yolu hınca hınç geri çekilme kollarıyla dolmuştu. Yağmur şakır şakır, karla karışık olarak yağıyordu. Herkes çamurdan yapma insana dönmüştü. Yolda karargâha rast geldik. Mümkün mertebe karargâhı toplayıp yola devam ettik. Akşam oldu, her yer karardı. Zifiri karanlık içinde hiçbir yeri görmeden ilerliyorduk. Gece üç dört saat yürüdükten sonra etrafımızda kimse kalmadı. Kıtalarından iz yoktu. Acaba biz yanlış istikamete mi gidiyorduk? Gopeş’te yanımda bulunan, eski jandarma çavuşlarından Hüsnü Çavuş vardı. Hüsnü Çavuş’a nerede olduğumuzu sordum. Gece karanlıkta kestiremediğini söyledi. Bir saat kadar daha gittik. Yağmur artık iliklerimize işlemişti. Birdenbire köpek sesleri işittik, bu sedalara doğru yürüdük, bir Bulgar köyüne geldiğimizi anladık. Hemen bir kapıyı çalıp açtirdık ve bu eve girdik. Ocakta güzel bir ateş yanıyordu, ilk işimiz ısınmak oldu. Karargâh askerlerinden birisini nöbetçi olarak bıraktım, diğerlerini ocak başına çağırıp ısıttım. Civar evlerden odun getirip dışarıda bulunanlara da birer ateş yaktırdım ve elden geldiğince istirahatate koyulduk. Bu köy, bizim gideceğimiz istikamete göre tehlikeliydi, *Kımalı* taraflarına düşüyordu, lakin ne çare ki gündüz olmadan yolu bulmak ihtimali yoktu.

Geceyi orada geçirmeye karar verdim ve ateşin başında kendi kendime düşünmeye daldım. Bu esnada yüksek bir sesin benim ismimi çağırdığını ve bu sedayı

yakinen tanıdığımı anlayıp yerimden sıçradım. Acaba bana mı öyle gelmişti? Gece yarısı benim ismimi bu tenha yerlerde kim çağıracak, demeye kalmadı aynı ses “Mehmet Ali, Mehmet Ali, burada mısın?” diye daha yüksek bağırdı. Hemen dışarı fırladım, Süvari Yüzbaşısı Saffet Bey olduğunu gördüm. Saffet Bey, merhum Ömer Paşa’nın seryâveri olmuştu. Yanına koşup yukarı gelmesini, ona da yer olduğunu söyledim. Saffet Bey, “Mehmet Ali, Sırplar bu köye doğru geliyorlar. Ben yolda bir askerinize tesadüf ettim ve senin burada olduğunu anladım. Sırlara esir düşmemekliğin için yol kırıp buraya geldim. Şimdi hemen hareket edin. Bir saate varmaz Sırplar buraya varır” dedi ve *Kınalı* tarafından Filorina’ya giden kendi keşif bölüğünün başında uzaklaşıp gitti. Biz hemen yola düzüldük. Yağmur bütün şiddetiyle yağıyordu. Köyden çıkar çıkmaz Hüsnü Çavuş’u öne geçirdim. Yanımda birkaç tane karargâh kâtibi vardı. Bu zavallılar da sıırıslıklam olmuşlar, titriyorlar ve Filorina’nın uzak olup olmadığını soruyorlardı. Ben yolda konuşmayı şiddetle men ettim. “Konuşan olursa, bizim kafilenden ayrılсын, aksi takdirde hepimizin başına bela getirir. Geceleyin seda uzaktan işitilir. Katiyen muhabbet etmeyin” dedim. Askerlerin hemen hepsini ruhani bir sükût istila etti.

Köyden yarım saat gittikten sonra Hüsnü Çavuş önümüzden kayboldu, bir şapırtı işitildi. Hüsnü Çavuş’un sesi derinden geliyordu. İleri doğru koştuk, bereket versin benim hayvanımın iki gözü de sağlamdı, Hüsnü Çavuş’un bindiği hayvan ise kördü. Hüsnü Çavuş önümüzdeki köprünün yıkık olduğunu gece karanlıkta görmemiş; hayvanıyla köprüden aşağı, suyun içine yuvarlanmış. Hüsnü’yü sudan çıkardık, tamamen ıslanmıştı. Hemen hayvanına bindirip yolun sağına sap-tık. Bu sırada karşımızda iki projektör parladı, yavaş yavaş etrafı araştırıyordu. Arkadaşlara kımıldamama-

larını söyledim, olduğumuz yerde kaldık. Projektörler bizi görmedi. Başka taraflara doğru dönünce yolumuza devamla başladık. Beş dakika kadar gitmiştik ki, dere kenarında bazı iniltieler duyduk. Yavaş yavaş sedanın geldiği tarafa gittik, bir de ne görelim? Zavallı Müslümanlar, düşman korkusundan çoluk çocuklarıyla Manastır'a iltica için köylerini terk etmişler. Arabaları bu bataklık yerde saplanıp kalmış, ağlaşıp duruyorlar. Bunlara tekrar köylerine dönmelerini aksi halde yollar-da soğuktan öleceklerini söyledim. Filorina'ya doğru gitmeye başladık. Çamurlu tarlaların içerisinde gidi-yorduk. Hayvanlarımız güç bela yürüyorlardı. Yol gibi bir iz takip etmeye başladık. Bu izleri de hayvanlarımız buluyordu. Hayvan geceleyin insandan çok fazla görür (Hüsnü Çavuş'un kör hayvanı müstesna). Takip ettiğimiz yol, alelade bir araba yoluydu; bu yolun Filorina istikametine gittiği anlaşılıyordu. Artık Sırlardan iyice uzaklaşmış olduğumuzu tahmin ettiğim için sigara içip konuşabileceklerini kafilemize söyledim. Bu sözüm yanımıdakilerin maneviyatını artırdı. Herkes gülererek birbirine Hüsnü Çavuş'un suya düşmesini anlatmaya ve sigaralarını yakmak için çakmaklarını çakmaya başladı. Bir ikisi sigarasını yakınca, bunlardan birinden ateş istedim. Tam bu sırada bir hayvan dörtmala yanımdan geçti. Bu hayvanın süratinden bizim hayvanlar da ürktü ve onlar da dörtmala koşmaya başladılar. Herkeste ses seda kesildi. Kafile hayvanlarını zapt ile meşguldü. Ben bir süvari hücumuna maruz kaldığımızı, arkadan daha başka hayvanların geleceğini zannetmiştim. En önde benim hayvanım koşuyordu, çünkü en kuvvetli olan oydu. Ben az evvel yanımdan geçip önümde koşan hayvana yetiştim ve gördüm ki çıplak ve yaralı bir topçu hayvanı başıboş olarak, yağmurdan yanmış olan yarasının acısından alabildiğine koşuyordu. O da bizim gibi gideceği yolu şaşırmış, yanımdan dörtmala geçip

gitmişti. Arkadaşlara seslendim, atın bizi boşuna telaşa düşürdüğünü gülerek söylemeye başladım. Kâtiplerden birisi, tabancasını elinde tutarak, düşman süvarisi zannettiğini ve az kalsın ateş edeceğini söyledi. Bir diğeri başka bir makamdan dem vurmaya başladı. Yorgunluk yağmur ile karışık iliklerimize nüfuz etmişti.

Sabah alacakaranlıktan kurtulup gök açılmaya başlayınca tam Filorina istikametine gittiğimizi gördüm. Sabah erkenden Filorina'ya girdik. Doğruca fırkaya gittim. Fırkada zaten fırka kumandanı ile erkân-ı harbinden başka kimse yoktu. Bizi görünce memnun oldular. Orada, vaktiyle dağda çete reisliğini kendisine devrettiğim Hasan Tosun Bey'i buldum. Kulağıma eğilip "Mehmet Ali'ciğim, gemisini kurtaran kaptandır. Her şey tamam oldu" dedi. Anladım ki beni ikaz etmek ve "Ordu filan kalmadı. Beyhude yere kendini telef etme, gidişata uyup neticenin gelmesini bekle" demek istiyordu. Zaten kimsede bir ümit kalmamıştı. Her taraf düşman istilasına uğramış, Selanik düşmüş, Şark Ordusu çekilmiş, bizim ordunun hali göz önünde. Bundan ötesi kör dövüşü kabilinden. Bizim bundan daha büyük ne felaketimiz olabilir? Ölmek, değil mi? Ölüm, böyle zamanlarda felaket değil, insana saadet getirir. Lakin insan istemekle ölmez; zamanı geldi mi ölüm onu bulur. O gün Filorina'dan hareket edecektik. Hepimiz açlıktan kırılıyor, hiçbir yiyecek bulamıyorduk. Halbuki Filorina istasyonunda vagonlar dolusu yiyecek vardı. Vagonların üzerine beyaz muşambalar çekilmişti; adeta teslim bayrağı gibi görünüyordu. Artık hangi akıllının biri bu vagonları gördüyse, içindeki yiyeceklerin askere dağıtılmasına sebep oldu. Birkaç saat içinde herkesin karını doydular. Filorina'dan, *Pusot* yoluyla Görice'ye gidecektik. Bu kadar uzun bir yol takip etmekteki maksat, Manastır'dan çekilirken Kazani ve Gevat boğazlarının Sırp tarafından kesilmiş olmasıydı. Sırp Gopeş is-

tikametinden Gevat sırtlarına gelmiş ve Gevat boğazını top ateşi altına almıştı. Cavit Paşa'nın ordusu bu yerlerden geçer geçmez yol kesilmiş, bunun için de Filorina yoluyla çekilme emri verilmiş. Filorina'dan çıkarken ahali yol üzerine çıkıp "Bizleri kimlere bırakıp gidiyorsunuz?" diye pek haklı olarak ağlaşmaya başladılar. Bu ağlaşmalarına cevap verecek kimse yoktu.

Görice'ye çekilme

Filorina'dan yukarı giden dik yokuşu çıktık. Öyle bir yere geldik ki, piyade ve süvari erlerinden başka hiçbir askeri vasıta geçemez, hele topların geçmesi katiyen mümkün değil. Bütün toplar yol üzerine dizildi. Topçu zabitleri ve çavuşlar etrafa dağılıp yol aramaya başladılar. Koca dağın üzerinde, müthiş ormanlar arasından, yol olmadan topları geçirmek mümkün değildi. Kolor-dunun bu mükemmel silahları ne olacak? Nihayet, topların çaresiz terk edilecek oldukları söylendi. "Dağdan aşağıya, derin vadilere yuvarlansınlar" denildi. Topçu zabitlerinin bir kısmı bu sevgili silahlarına sarılıp çocuklar gibi ağlamaya başladılar. Hayvanlar koşumları ile toplardan çıkarıldı. Verilen emir yapılacaktı, çünkü başka çare yoktu. Topları uçurumlardan yuvarlamaya başladılar. Artık dayanamadım, gözlerim dolu olduğu halde hayvanımı sürüp kendi silahlarımızı kendi elimizle gömmek istediğimiz bu uğursuz mezardan uzaklaştım. Piyade kıtaları uzaklaşmış, tek tük, ayakları yürümekten yaralanmış askerler kalmıştı. Bunlar sopalarına dayanarak, herkesten sonra yavaş yavaş kendilerine söylenen yere yürüyorlardı. Gece olmuştu. Dağın tepesinde Pusudere denilen bir Ulah köyüne geldik. Fırka kumandanını aradım, buradan geçip ilerideki köylere gittiğini öğrendim. Vakit geç olduğundan, yanımdaki kafiyeyle Pusudere'de kalmaya karar verdim.

Ulahça bildiğim için köylüyle konuşmaya başladım. Hemen etrafımı çevirdiler. Çoluk çocuk “Dumlulaz” (efendi) diye beni alıp bir eve götürdüler ve hemen su getirdiler. Ayaklarımı, yüzümü yıkadım. Hayvanımı güzelce tımar edip yem verdiler. Bana ve yanımdakilere yumurta vesaire gibi yemekler çıkarıp ikram ettiler. O gece güzel bir uyku çektim. Sabah erken kalkıp yolda yiyeceğim soğuk yemekleri de heybeme koydular. Hepsi elimi sıkarak, sanki akrabalarından ayrılır gibi, bana çok iyi davrandılar. Bunun yegâne sebebi lisanlarını bilmemdi. “Allahaısmarladık” diyerek ayrıldım. İki saat aşağıda bir köyde karargâhı buldum. Sait Paşa o gece altına samanlar koydurmuş ve erkân-ı harbi ile beraber ahır gibi bir yerde yatmışlar; fena bir vaziyettediler. Beni görür görmez, nereden geldiğimi sordular. Ben Pusudere’de geçirdiğim rahat geceyi kendilerine anlatınca paşa, erkân-ı harbi Tayyar’a bir küfür savurup “Tayyar da bizi bu sefil yere getirdi. Sabaha kadar hiç uyuyamadım” dedi. Burada bir müddet istirahatten sonra Görice’ye doğru yola çıktım. Buralarda artık düşman olmadığı gibi, toplu bir kıta da yoktu. Herkes alabildiğine Görice istikametine gidiyordu. O gün mütemadiyen yürüdüm, akşamüzeri bir bataklığa geldim. Geçen hayvanların kimisi bu bataklığa saplanmış can çekişiyor, kimisi gebermiş, geçen piyadeler bu ölü hayvanları basamak yapmış... Yolun sağına soluna sapmak ihtimali yoktu. Sağa veya sola bir adım atar atmaz kuyuya düşmüş gibi, bir daha çıkılamazdı. Ben de hayvanımdan inip kendimi terazileyerek, hayvanların üzerine basa basa yürümeye başladım. Daha ölmemiş olan hayvanların üzerinden çabucak geçmek lazımdı. Çünkü hayvan can acısıyla çırpınıp kalkmaya çalışıyordu. Bu sırada üzerinde bulunanın çamura yuvarlanması mukadderdi. Güçlkle, çamura batmadan öbür tarafa geçebildim.

Akşam olmuştu, hafif kar yağıyordu. Yolun kenarında asker küme küme toplanmış, ateş yakmış ısınıyorlardı. Ben de zaten artık bu hayata alışmıştım. Bir parça çalı çırpı ile ben de bir ateş yakıp kenarına oturdum. Yanı başımda bir topçu zabiti de bir ateşin kenarına oturmuş, ısınmaya çalışıyordu. Bu halde güç bela sabahı buldum. Gece bir türlü bitmek bilmiyordu. En büyük eğlencem etraftan çalı çırpı toplamaktı. Sabaha karşı, küllenmiş ateşin başında bir parça kestirmişim. Fazla dalmaya gelmezdi, çünkü hayvanımı kaybetmek tehlikesi vardı. Bu sebeple hayvanın dizginini elimden bırakmayıp ikide bir kontrol ediyordum. Zavallı hayvan da başına gelenleri iyice anlamış olacak ki, o da ayaküzeri uyukluyor, ben dizginleri tartakladıkça gözlerini açıp bir müddet durduktan sonra tekrar kapıyordu. Gün açılmaya başladı, hafif uykumdan gözlerimi açtığım zaman, yere doğru oturduğum kaba etim adeta hissiz olmuştu. Üşümüştüm, ateş ölü gözü gibi hafif şınlıyordu.¹⁶⁰ Hemen yerimden fırladım, sağa sola koştum, ellerimi birbirine vurdum. Kan biraz hareket eder etmez bir kucak çalıyı ateşe attım. Alevler görünür olunca ısınmaya başladım. Zaten ateşi gözle görmek kâfi idi, gözle de ısınmaya alışmıştık. Benim ateş alevlenince, yanı başımdaki topçu mülazımı da kalktı, ateşini askerlerine tazeletti ve bir parça hararet aldıktan sonra birdenbire yerinden fırlayıp yüksek sesle: “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nin Garp Ordusu’nda kalan yegâne cebel topunu yükle” diye garip bir kumanda verdi. Bu zavallı topçu zabiti düşündüm. Kolordunun bütün toplarını Pusudere civarında vadilere atıp bir tek cebel topunu kurtaran bir insan bundan başka nasıl kumanda verebilirdi? Kendi kendime hem ağladım, hem de güldüm. Her ikisine de hakkım vardı. Buradan kalkıp

¹⁶⁰ şınlamak: Rumeli ağzında parlamak, ışıldamak.

benim çileli atıma bindim, Görice istikametini tuttum. Yollarda genç ve dinç Arnavutlar mavzer silahlarıyla dolaşüyor ve bu kahramanlar bize yan yan bakıyorlardı. Birkaç gün evvel bizim ordumuzun askeriydiler. Şimdi güya bizden ayrılıp köylerini bize karşı müdafaa edeceklerdi. En nihayet Görice'ye gelebildim. Burada kimse kimseyi görececek halde değildi. Herkes ümitsizdi; nereye gideceğini, ne yapacağını bir türlü kestiremiyor-du. Kumanda kalmamış, yiyecek yok, asker perişan, topçu hayvanları kendiliğinden topçu erlerin binek hayvanı olmuş. Bir sefalet ki, sormayın gitsin.

Berat'a çekilme

Garp Ordusu karargâhı Lesgotin'e, biz de Berat'a gitmek üzere hareket edecektik. Karargâhlar hareket etti. Ben de Berat'a gitmek üzere hayvanıma bindim, ileri yürüdüm. Görice'den Kolonya'ya geldim. Yolda giderken birkaç arkadaş Kolonya'nın nasıl bir yer olduğunu sordular. Ben de "Her gün sürdüğünüz meşhur kolonyayı bilmez misiniz?" dedim. Zavallılar Kolonya'nın medhli [övülen] bir yer olduğu fikrine sahip oldular. Bir müddet sonra Kolonya'ya gelince, hayal kırıklıklarını gizleyemeyip "Yahu Mehmet Ali, biz sahiden inanmıştık. Burası ne berbat bir yer" dediler. Başımızı sokacak bir yer aramaya başladık. Her yer tıklım tıklım dolmuş, barınabilecek bir yer bulmak ihtimali yok. Geceyi dışarıda geçirmek de pek güç, hava fena halde soğuk. İnsan sabaha kadar ya çıkar ya çıkmaz. Işık gördüğüm bir kapıyı zorlamaya başladım. İçeriden küfürler yağıyordu. "Kapıdan defol. Dışarı çıkarsam kafanı patlatırım" diyen bir ses bar bar bağıırıyordu. Dinleyen kim? Ben artık kös dinlemiş¹⁶¹ insanlar sırasına girdi-

¹⁶¹ kös dinlemek: Türlü olaylar yaşadığı için bilgi ve deneyim sahibi olarak benzer veya daha basit olaylar karşısında aldırış etmemek.

ğim için kapıyı zorlamaya devam ettim. Tekme ve dipçik ile zorluyordum. En nihayet kapıyı açmaya mecbur oldular. İçeride bizim Nezir, diğer bölük zabitleriyle beraber değiller mi? Beni görünce Nezir boynuma sarıldı, öpüştük. Eski komitacı arkadaşlarım beni hemen içeri aldı, ateşin başına oturttu. Hayvanımı da kendi hayvanlarının yanına gönderip yem verdiler. Birbirimize başımızdan geçenleri anlattık. Sabaha kadar deliksiz bir uyku geçirdim. Sabahleyin yola çıktık. Onlar süvari oldukları için ben geride kaldım. Piyade hayvanı yürüyüşü ile adeta gidiyorduk. Yine akşam oldu, yol üzerinde bir köyde konaklamaya mecbur oldum. Köy askerle doluydu. Orada da bir tanıdık buldum, nişancı taburunda misafir kaldım. Yanı başımızda bir süvari kıtası vardı. Yüzbaşı saatlerce hayvanlara ot bulmaları için çavuşlarına bağırıp çağırırdı. Çavuşlar bulamadıklarını söyleyince, yüzbaşı mütemadiyen “Ot isterim, başka bir şey dinlemem” diye bağırıyordu. Gece yarısı hayvanlara ot geldi. Yüzbaşı da “Gördünüz mü? Be herifler, askerlikte yok yoktur. İşte dört saatten beri yok dediğiniz otu nasıl buldunuz?” diyerek sesini kesti.

Ben karargâhtan artık ümidimi kestim. Kim bilir ne tarafa gidiyordu? Zaten karargâhta da ne yiyecek, ne de giyecek vardı. Kendi kendime “Bulacaksam, Berat’ta bulurum” dedim. Hakikaten de öyle oldu. Bizim karargâh ile kolordu karargâhı Tayyar’ın kılavuzluğu ile *Karaşar*’dan *Iskrapar* yoluyla Berat’a girmiş. Tayyar dağa çıktığı zaman buralarda gezmişti. İhtimal kolordu kumandanına kahramanlık ettiği yerleri göstermek istemişti. Lesgotin’e giderken hayvanların bir kısmı açlıktan ölmeye başlamış, Mehmetler de bu ölü hayvanların etlerinden köfte ticaretine başlamıştı. Koca koca köfteleri 10 paraya satıyorlar, hayvanların derilerinden de çarık yapıp giyiyorlardı. Ölü hayvanların etinden yapılan köftelere benim de yavaş yavaş iştahım gelmeye

başlamıştı. Bereket versin akşamüzeri Lesgotin'e geldim. Lesgotin, Manastır-Yanya şosesi üzerinde bir kasabadır. Lesgotin'e gelip Garp Ordusu kumandanı Ali Rıza Paşa'nın karargâhının burada, aynı zamanda Vardar Ordusu kumandanı Zeki Paşa'nın karargâhının da burada olduğunu öğrenince geniş bir nefes aldım, çünkü bu karargâhlarda çok sevdiğim arkadaşlarım vardı. Herhalde ölü beygir etinden yapılmış köfte yemekten kurtulmuştum. Doğruca Garp Ordusu karargâhına gittim, Japon Rıza Bey'i sordum. Nöbetçi, hayvanla içeri giremeyeceğimi, yasak olduğunu söyleyince iş sarpasarmaya başladı. Hayvanı nereye bırakayım? Hiç kimseye emanet caiz değil, bütün malım mülküm hayvanın üzerinde. Maazallah hayvan veya sadece üzerindeki heybem kaybolursa, benim bittiğim gündür. Ben nöbetçi ile hayvanla içeri girmek münakaşasıdayken arkadaşlardan birisi imdadıma yetişti. Beni karargâha aldılar, hayvanı da karargâh hayvanlarının yanına bağladılar. Benim heybeyi kendi odalarına götürüp hayvanımın otunu ve yemini temin ettiler. Ben bir sandığın kenarına iliştim, dertleşmeye başladık. Muhabbet hemen açlığa intikal etti. Ordu çil yavrusu gibi dağılmıştı. Kıta halinde yani mümkün mertebe toplu olanlar, az da olsa yiyecek bulabiliyorlardı. Dağınık olan askerlerin de güçlü kuvvetli olanları etraftan karınlarını doyuruyorlardı. Zavallı zayıfların hali perişandı. Ellerindeki değneklere dayana dayana, rast geldikleri yerde geceyi geçirmeye mecburdular. Asırlardan beri bekçiliğini yaptıkları bu topraklar, Rumelili ve Anadolu Türk yavrularına hemen yabancı oluvermişti. Bu toprakların yerlisi olanlar, bu zavallı hasta Türk çocuklarına düşman nazarıyla bakıyorlardı. Biz bu dertlerimizi dökmekteyken arkadaşlardan birisi "Yahu böyle zamanlarda ince eleyip sık dokumaya gelmez, iş olacağına varır. Muhabbeti başka yere çevirelim, Mehmet Ali güzel ırmık helvası yapar.

Bu gece bir helva yiyelim. Nasıl? Fikrimi kabul ediyor musunuz?” dedi. Ben misafir olduğum için bu fikrimi söyleyemezdim, hiç ses çıkarmadım. Diğer arkadaşlar “Mehmet Ali yorgundur, bu zahmeti üstlenemez” dediler. Ben de, helva yeme meselesinin tehlikeye girdiğini görünce “Yorgunluğun ehemmiyeti yok, hayvanla geldim. Memnuniyetle helvayı yaparım” dedim ve akşamüzeri işe başladım. Ölçüleri kendimce malum olan “Gaziler helvası”nı yapmaya başladım. Bir saat sonra çok nefis bir helva ortaya çıktı. Bir de oğlak doldurtmuşlar. O gece mükemmel bir ziyafet yedik. Gaziler helvasını herkes methediyor ve beni takdir dolu bakışlarla süzüyorlardı. Ben de teşekkür ederek “Gazi helvası çok güzel ama biz gazilerin methedilecek bir yanımız yok” dedim ve acı acı gülüştük.

Yemekten sonra her iki karargâh zabitanı, salonumsu bir odaya toplandı. Erkân-ı harpler, ordunun genel durumu hakkında düşüncelerini beyan ediyorlardı. Kimisi Avrupa siyasetinden bahsediyor, kimisi Şark Ordusu’nun düşmanlar üzerindeki tesirinden dem vuruyordu. Birkaçı ise bizim bozgun ordunun Berat’ta toplanıp bir müddet bu döküntüyle uğraşılıp tamir edildikten sonra, işe yarayacak bir kuvvet ortaya çıkacağını iddia ediyordu. Velhasıl herkes kendi düşüncesini sohbet yollu söylüyordu. Bana da ne fikirde olduğumu sordular. Ben de “Ne diyeyim, askerlik kaideleri altüst oldu. Kumanova’da harp eden bir ordunun 150 kilometre çekildikten sonra Berat’ta toparlanacağını Mekteb-i Harbiye’de herhangi birimiz söylemiş olsaydık kesinkes sıfır alırdık. Halbuki biz öyle bir vaziyete geldik ki, tam numara alıyoruz. Bu vaziyet karşısında ben hiçbir çareyi selamet göremiyorum” dedim. İçlerinden Şerif Bey isimli birisi “Arkadaşlar, ben harp

başlamadan evvel Belgrad'da ataşemiliter¹⁶² idim. Fethi Paşa da sefirdi. Bir gün Sırp kralı bize hususi bir ziyafet yaptı, sefir ile bizi davet etti. Kralın bu ziyafetine memnuniyetle katıldık, yemek yedik. Kral bize gayet iltifat dolu sözler söyledi ve en nihayet muhabbet siyasete döküldü. Biz de kral hazretlerinin bu ziyafetten maksadının ne olduğunu sabırsızlıkla anlamak istiyorduk. En nihayet haşmetmeap sözü bu vadiye getirdi ve şöyle söze başladı: 'Biz sizinle asırlarca komşuluk ettik; birçok harpler de yaptık, onlar maziye karıştı. Bugün en iyi komşumuz sizsiniz. Ufukta birtakım siyah bulutlar dolaşıyor. Bir Balkan harbi olma ihtimali gayet kuvvetlidir. Bu harp vuku bulursa siz çok fena vaziyete düşeceksiniz. Bu harbin olmaması için hükümetinizi ikaz etmenizi isterim' dedi" diyerek anlatmaya başladı. Ataşemiliter Şerif Bey cevaben "Şevketmeap, siz bizi bu gece hususi olarak sofranıza davet ettiniz ve bizi şereflendirdiniz. Lakin söylediğiniz sözlerle bizi adeta tehdit ediyorsunuz" demiş. Kral "Hayır, bunu aklınızdan çıkartın. Ben böyle bir şeyi katiyen düşünmedim. Size gayet samimi olarak söylüyorum ki, harp olursa çok büyük kayıp vereceksiniz. Fethi Paşa'yı ve seni çok sevdiğim için bu sohbeti yapıyorum. Türk milleti civanmert bir millettir. En iyi komşumuz olduğunuzu biraz evvel de söyledim. Hükümetinizi ikaz edin" demiş. Şerif Bey'in "Şevketmeap, bizim mağlubiyetimizi nasıl tahmin buyuruyorsunuz?" sualine karşı "Kuvvetlerimizi karşılaştırıyorum; sizin hafif kaldığınızı görüyorum" cevabını vermiş ve Şerif Bey'e Sırp kuvvetlerini saymasını söylemiş. Şerif Bey topçu, piyade, süvari vesaire kuvvetleri saymış. Kral, Şerif Bey'in elini sıkıp "Bravo. Tam bir ataşemiliterisin. Hakikaten esaslı bir surette harp kuvvetlerimizi öğrenmişsin. Şimdi de sizin

162 ataşemiliter: Askeri ataşe.

kuvvetlerinizi say” demiş. Susmasından Şerif Bey’in bizim kuvvetlerimizi söylemek istemediğini anlayan kral da bizim kuvvetlerimizi kendisi saymış ve en sonunda “Sen bizim andartlarımızı¹⁶³ hesaba katmadın” demiş. Şerif Bey’de “Şevketmeap, sizin andartlarınıza karşı bizim de 80 bin silahlı Arnavut’umuz var” deyince, kral “İşte ben de sana bunu söyletmek istiyordum. Sizin o 80 bin Arnavut’unuz satılmıştır. Onlar size silah atacak” demiş. Hakikaten de Kumanova’da ilk evvel sol taraftaki Arnavutlar paniğe başlamıştı ve Sırp kralının Arnavutlar hakkında söylemiş olduğu sözlerin hakikat olduğu meydana çıkmıştı. Sırası geldikçe Arnavutlardan bir kısmının bize karşı yapmış oldukları münasebetsizliklerden bahsedeceğim.

Garp Ordusu karargâhında birkaç gün misafirlikten sonra bir sabah erkenden Berat’a gitmek üzere Lesgotin’den hayvanıma bindim. Yokuş aşağı inerken Viyosa Nehri’nin geçtiği vadileri dalgın dalgın düşünerek seyretmeye başladım. 1325¹⁶⁴ senesinde Manastır’dan Yanya’ya giderken ne kadar mağrur olarak bu yerlerden geçmiştim. Şimdi bozgun bir ordunun zabiti sıfatıyla geri çekilerek aynı yerden gitmek kalbimi yaralıyordu. Ben bu dalgınlıkla gitmekteyken yanı başımda bir silah patladı, tabiatıyla daldığım bu hülyadan uyandım. Yanı başımda sekiz on asker oturmuş gelişigüzel havaya silah sıkıyordu. Yanlarına gittim, niçin silah attıklarını sordum. Sevinçlerinden silah attıklarını söylediler. Beyrut’a gitmekte olduklarını işittiklerinden, sevinçlerini ilan ediyorlardı. Bu zavallı Suriyeli askerler memleketlerine gittiklerini zannetmişler; halbuki Beyrut’a değil, Berat’a gidiyorlardı.¹⁶⁵ Bu tatlı

¹⁶³ andart: Silahlı çete.

¹⁶⁴ 1909. Sözü edilen geri çekilme ise 1912/1913 kışında oluyor.

¹⁶⁵ Anlatılan olayların yaşandığı 1912/1913 yıllarında Beyrut, Suriye’ye bağlıydı.

hayallerini bozmadım. Yalnız fişeklerini beyhude yere sarf etmeyip Beyrut yakınlarında atmalarının daha münasip olduğunu tatlı bir lisanla kendilerine anlattım. Fazla bir şey söylemeye gelmezdi. Bunlar kıtalarından ayrılmış, serseri olarak yollarda yiyeceklerini kendileri temin ederek giden, inzibattan çıkmış insanlardı. Yanlarından ayrıldım, Premedi istikametindeki boğaza girdim. Birçok istikametten silah sesleri geliyordu. İlk tesadüf ettiğim on kişilik grup gibi, daha birçok grupların Berat istikametine giderken silah atmakta olduklarını gördüm. Bunların arasından kazasız geçmek de bir işti. Kurşunlar etrafımdan vızıldayıp geçiyordu, mamafih bana bir ziyanı dokunmadı. Viyosa'yı takip ederek Premedi'ye geldim. O akşam nişancı taburunda, tabur kumandanı Mehmet Bey'e misafir oldum. Allah razı olsun, bu mert çocuk o gece bana bir oğlak kesti, gecenin geç vaktine kadar dertleştik. Ertesi gün tabur kâtibini yanıma verdi. O da Berat'a gidip tabura öteberi alacakmış. Tabur Berat'a gelince müşkülata maruz kalmayacaktı. Kâtipler yolda giderken kendisinin çok dalgın ve çok korkak olduğunu hissettim. Birinci gece Berat yolunda Mehmet Bey namında bir zata misafir olduk. Mehmet Bey, uzun müddet Avrupa'da bulunmuş, kibar ve gayet nazik bir adamdı. Viyosa Nehri'nin sağında, Tepedelen'e giden boğaza hâkim bir noktada, kayalar arasında bir kulesi vardı, adeta kale gibiydi. Mehmet Bey çok misafirperver bir adamdı, bize hindiler kestirdi, pek çok yemek ve tatlı çıkardı. Bıçak, çatal ve kaşıklar gümüşlendi. Hizmet eden adamlar saray hadcmelerine benziyordu. Mehmet Bey'de misafir kaldığımız gece, 10. Fırka kumandanı, erkân-ı harbi Mecit Bey ile oradaydı. Birçok şeyden bahsedildi, en nihayet muhabbet siyasete döküldü. Müstakil Arnavutluk'tan bahsolundu. Herkes düşündüklerini söylüyordu. Niha-

yet yatma zamanı geldi. Kaba yataklarda¹⁶⁶ ipekli yorganlara sarılıp yattık.

Sabahleyin erkenden yola çıktık. Bütün gün yürüdüğümüz halde bir türlü konaklayacak bir yere gelemedik. Bir dere içerisinde ufak bir kule gördük. Hava kararmaya başladığı için buraya iltica etmeye karar verdik. Kuleye yaklaşıncı bir kadın çıktı. Kendisine bir miktar para vereceğimizi, bizi misafir etmesini söyledik. “Benim erkeğim burada yok, sizleri alamam” dedi. “Biz dışarıda yatarız, hayvanlarımızı kulenin alt katına al” dedik, zira hayvanların kaybolma ihtimali vardı. Çapulcular bütün gece fırdolayı dolaşıyorlardı. Kadın, buna da razı olmadı. Bu sırada hava da adamakıllı karardı; yabancı bir muhitte, nereye gideceğimizi bilmediğimiz için iş sarpa sardı. Kâtip fena halde sinirlendi, adeta korkuyordu. Kadın bir müddet düşündükten sonra sağa, tepeye giden bir patika gösterdi ve tepenin öte tarafında dört beş ev olduğunu, orada misafir olabileceğimizi söyledi. Biz de hayvanlarımızı süratle yürüterek tepeye sürdük. Bir çeyrek saat sonra tarif ettiği yere geldik. Burada harman gibi bir yer vardı. Dört beş Arnavut burada silahlarıyla oturmuş konuşuyorlardı. Bizi görünce ayağa kalktılar. Yanlarına gidip selam verdik ve kendilerine misafir olmak istediğimizi, bizi kabul edip etmeyeceklerini sorduk. Hemen hayvanlarımızın gemlerini tuttular, “Buyurun” dediler. Bizdeki keyfi sormayın gitsin; o gece de barınacak bir yer bulmuştuk. Mamafih bunların içerisinde birisi insana benziyordu. Diğerleri haydut kıyafetliydi, başlarında hiçbir şey yoktu, saçları uzun ve darımağınıktı, gözleri de fena fena bakıyordu. Ellerimizdeki mavzer silahına, belimizdeki tabancalarımıza ve dürbünlerimize o kadar iştahla bakıyorlardı ki, adeta

¹⁶⁶ Kabartılmış yün yataklarda.

kapıp yiyeceklerdi. İÇeri girdik, ocak başına oturduk. Kâtibin kulağına eğildim, “Bu akşam buradan sağ ve salim çıkarsak, bir daha bize ölüm yoktur” dedim. Zavallı kâtibin yüzü sarardı, mahzun mahzun yüzüme baktı. Ben Arnavutları yakından tanıdığım için korkmuyordum. Bizi evine misafir eden adamın bize fenalık getirmeyeceğini bildiğim halde, silahlarımıza iştahla bakan gençlerden şüpheleniyordum. Yemek yedik, öteden beriden konuştuk, gençlerden birisi tabancamı görmek istedi. Tabancamı belimden çıkardım, karşıdan gösterdim. Eline almak istedi, “Doludur, olmaz. Kaza olur” diyerek vermedim, fakat ısrarla kendisinin bir kere açıp kapamak istediğini söyledi. “Hayır, olmaz. Erkek, silahını başkasına vermez” dedim ve ev sahibine hitaben “Öyle değil mi?” diye sordum. Ev sahibi keskin keskin tabancayı isteyenin yüzüne baktı ve bir şeyler söyledi. Genç kalkıp savuştu. Vakit geç olduğundan sıra yatmaya gelmişti. Ocak başına gelişigüzel uzandık, ev sahibi de diğer odaya çekilip gitti. Biz kâtile bir parça gevşer gibi olduk fakat uyumak ne mümkün, bir kaşıntıdır aldı. Adeta uyuz gibi, müthiş kaşınıyorduk. Heybemden bir mum çıkarıp yaktım ve paçalarımı sıvadım. Aman Allah, bir de ne göreyim? Sayısız bit, kervan halinde bütün vücuduma yayılmış; oturduğumuz kilimlerin üzerinde alabildiğine dolaşıyorlar. Hemen toparlanmaya başladım. Kibrit çubuklarını mumun dibindeki erimiş halde olan yere sokup bulayarak yere koydum. Çubukların üzerine hemen bit birikti. Bu çubukları mumun alevine tuttum. Adeta çıra gibi yanıyorlardı. Bu sırada kâtip de kaşınarak uyandı. Sabaha kadar bittten maytap yakmakla vakit geçirdik. Sabah binlerce bitle buradan ayrıldık. O gün de akşama kadar yürüdük, akşamüzeri Berat’a geldik. Kâtibi Berat’tan sonra bir daha görmedim. Daha sonra kâtibin Yunanistan’a kaçtığını, kıtasına ait olan 1000

altın kadar parayı beraberinde götürdüğünü ve Ortodoks dinine girdiğini işittim. Böylece yollarda dalgın ve korkak oluşunun sırrını geç de olsa anlamış bulundum.

Berat'ın çarşısına koca bir Arnavut bayrağı asılmıştı.¹⁶⁷ Çarşıdan geçerken, Arnavutluk iddiasında bulunan zabıt arkadaşlarımdan birisine rast geldim. “Gördün mü? Arnavutluk istiklali bayrağının altından geç bakalım” diye gülerек alay etmek istedi. Hayvanımı çevirip bayrak olan yerden geçmedim; arka sokaklardan karargâhın olduğu yere gittim. Karargâh da zaten ancak bir iki gün evvel gelmiş. Yolda karargâhı kaybetmemin sırrını burada anladım. Biz Görice'den Kolonya'ya caddeden giderken onlar, Tayyar'ın kılavuzluğu ile *Karaşar*'dan, *Iskrapar*'dan geçerek Berat'a gelmişlerdi. Bu yoldan geldiklerine bin pişman olmuşlar.

Berat'a gelir gelmez ilk işim birkaç çamaşır alıp üzerimdekileri değiştirmek oldu. Üstümden çıkardığım kirli çamaşırları hizmetçim, Faras ismindeki Trablusgarplı ve gayet sadık erime verdim. Çamaşır değişir değişmez müthiş bir karın ağrısı tuttu. Yeni çamaşır giyince, tam rahat edeceğim bir sırada bu karın ağrısı hiç hoşuma gitmedi, yatağıma uzandım. Üzerimde bir hafiflik hissediyordum. Sebebini bir türlü anlayamadığım bu büyük hafifliğin çamaşır değiştirmekten ileri geldiğini zannediyordum. Halbuki hafiflik başka sebepten ileri gelmişti. Benim bütün servetim, madeni 10 altın liradan ibaretti ve o da uçkurumda düğümlüydü. Kirli çamaşırları yıkanmak üzere erim Faras'a verdiğim esnada, bu servetimi de beraber vermiştim. Bu boş kafalılığım aklıma gelir gelmez karnımın ağrısı aniden kesildi. En müthiş ve en devalı ilaç, bu kadar büyük bir tesir gösteremezdi. Hemen yattığım yerden fırladım Faras'a seslendim. Koşarak geldi, kirli çamaşırları getirmesini

¹⁶⁷ Arnavutluk, Birinci Balkan Harbi sırasında, 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etmişti.

söyledim. Cevaben, yıkanmak üzere karşı mahallede bir eve verdiğini söyleyince artık benim halimi tasavvur edin. Bu servetim kaybolursa mahvolduğum gündü. Para bulmak ihtimali katiyen yoktu, para olmazsa açlık da mukadderdi. Faras'a meseleyi anlattım. Zavallı sadık askerin heyecandan dili tutuldu. Mavzerimi aldım, Faras ile çamaşırların verildiği eve gittim. Kapıyı çaldık, ev sahibi pencereye çıktı. Kapıyı açmasını söyledik, herif "Ben bu zaman kapıyı açmam, yarın gelin" demesin mi? Kendisine meseleyi anlattık. "Ben de çamaşırları başka birine verdim, yarın gelin bakarız" dedi. Herif benim servet ve zenginliğim olan 10 liranın benim için ne kadar kıymetli olduğunu, adeta bir hayat memmat meselesi olduğunu tahmin edemiyordu. Herife işin çok ehemmiyetli olduğunu anlatmaya çalıştık. O mütemadiyen kendisinin namusundan ve böyle bir şeyi kabul etmeyeceğinden dem vuruyordu. En nihayet iş sarpa sardı, kapıyı zorlamaya başladık. Herif bizden kurtulamayacağını anlayınca kapıyı açmaya ve bizim çamaşırları verdiği eve gitmeye mecbur kaldı. Bera-berce eve gittik. Şimdi de bu evi açtırmak belası vardı. Neyse kadın, herifin ricası üzerine kapıyı açtı. Çamaşırları ıslatmış olduğu halde getirdi. Uçkuru muayene ettim, paralar alınmıştı. Paraların uçkurda bağlı olduğu yerin çukuru hâlâ duruyordu. Kadına paraların ne olduğunu sorduk. "Ben para görmedim" diyerek inkâr etti. Erkeği tehdit etmeye başladım; o da kadını tehdide başladı. "Benim vebalimi boynuna alma, dört çocuğum var, bunlar beni bu akşam sağ bırakmazlar" dedi. Kadın yavaş yavaş yumuşamaya başladı. Bir müddet düşündü, en nihayet "Ben para görmedim, lakin uçkurda birtakım sarı, düğme gibi şeyler vardı. Onları duvar deliğine koydum" der demez, hemen duvar deliğine gittik. Ufak bir kiremitle deliği tıkamıştı. Kiremiti çektik, bizim 10 liranın tamamı oradaydı. Bizdeki

sevinci mümkün değil tasavvur edemezsiniz. Bu paralardan bir tanesini Faras'a helalinden verdim. Zavallı Faras bu sarı liraya çok sevindi; gece yarısı, elindeki mavzeri sevincini göstermek için havaya sıktı. "Bre Faras! Ne yapıyorsun?" diye bağırınca da "Beyefendi, bundan büyük mutluluk olur mu? Paraları bulduk" cevabını verdi. Karargâha geldik, paraları bulduğumuza işiten arkadaşlar, yataklarından kalkıp beni tebrik ediyorlardı. Ele geçirdiğim serveti bir daha kaybetmemek için liraları ceketimin yakasına sıralayıp astar ile kumaş arasına diktim. Bütün arkadaşlarım da bu fikrimi beğendiler; onlar da mevcut paralarını ceketlerinin yakalarına diktiler.

Yanya'ya gidiş

Bir müddet Berat'ta kaldık. Her tarafta açlık hüküm sürüyor, askerin yiyeceği için para olmadığından, zavallı Mehmetçikler günden güne zafiyete düşüyorlardı. Bu sıralarda Yanya'da muharebenin çok şiddetli olduğunu ve bizim fırkanın Yanya'ya gitmek için emir aldığını işittik. Hakikaten de birkaç gün sonra Yanya'ya gitmek üzere Berat'tan ayrıldık. Askere yolda mısır veriliyordu. Bir hafta yürüyüşten sonra Yanya'ya iki saat mesafede Lokostoma Köprüsü'ndeki hana geldik. Burada kazanlar kurulmuş, pilav, et ve ırmık helvası pişirilmiş, beyaz buğday ekmekleri de yığın yığın yığılmıştı. Yaptığımız tahkikatta, bu ekmeklerin bizim için hazırlandığını anlamak uzun sürmedi. Hayli zamandır askerlerin görmediği büyük ziyafetin bir an evvel tertip edilmesini sabırsızlıkla bekliyorduk. Sonunda işte o mesut saat de geldi, herkes karnını güzelce doyurdu. Aylardan beri açlık içerisinde yuvarlanan zavallı Mehmetçiklerin neşesi hemen yerine geldi. Bu kanaatkâr, mert çocuklar karınları doyduğu zaman bütün meşak-

kat ve mezalimi unutup oynamaya başladılar. Burada kendimize biraz çekidüzen verip Yanya'ya doğru yürüyüşe geçtik. Mümkün mertebe bir intizam altında Yanya şehrinden geçip kale kumandanı Vehip Bey'in (merhum Vehip Paşa) karargâhı yanından, Kanlıtepe'nin solundaki mevziye gittik. Vehip Bey ile daha komitacılık zamanından arkadaşlığımız ve dostluğumuz vardı. Ben onun karargâhına uğradım. Kendisinden fırkamız için 20 tane sığır aldım. Bunları kavurma yapması için karargâh levazım reisine verdim. O da kavurma yaptırıp tenekelere bastırdıktan sonra kıtalara dağıttı; ben de bu vesileyle askerin hayır duasını aldım.

Bizim fırkada mürettep¹⁶⁸ jandarma alayı da vardı. Bu alay, ordu bozulunca etraftan toplanan jandarma erlerinden oluşmuştu. Kuvveti küçük bir tabur kadar bile değildi. Mevziye gittiğimizden bir gün sonra bu alaya, bizim mevzinin solundan, Yunanlılara bir keşif taarruzu yapması vazifesi verildi. Yunanlılar bizim Yanya'ya geldiğimizi haber almışlardı. Muharebe bütün şiddetiyle devam ediyor, düşman Kanlıtepe'yi düşürmek için gece gündüz hiç durmadan ateş ediyor, geceleri geç vakte kadar aralıklı muharebeler oluyordu. Jandarma kuvvetleri solumuzdan bir vadiye indiler. Bu vadi boyunca Yunanlıların sağ yanına düşecekler ve orada verilen vazifeyi yapacaklardı. Halbuki Yunanlılar daha evvelden bu vadinin her iki tarafını da tutmuşlar. Jandarma kuvvetleri tamamen vadi içerisine girinceye kadar bekledikten sonra iki ateş arasına alıp bizim kuvvetlerimizi tamamen imha ettiler. Bu kuvvetten ancak birkaç kişi kurtulabildi. Bu zavallılar keşifte yapmış oldukları hatanın bedelini kanlarıyla ödediler.

Muharebe hiç bitmeyecekmiş gibi devam ediyordu. Bu sırtlar umumiyetle kayalık olduğundan, mermi-

168 Değişik birliklerden arta kalan askerlerin sonradan bir araya toplanmasıyla oluşturulmuş askeri birim.

lerin çarpmasıyla kayalar etrafa sığıyor ve bu gayri muntazam kaya parçaları birçoğunun yaralanmasına sebep oluyordu. Yanya muharebesi, Kumanova muharebesine benzemiyordu. Asker burada insanüstü kahramanlıklar yaratıyordu. Buradaki askerlerin hepsi de Türk'tü. Arnavutlar cepheyi boşaltıp memleketlerine kaçıyorlar, giderken de "Ekmek yok, çarık yok, top yok..." vesaire diye söyleniyorlardı. Bir gün, siperde bir askerin ayaküstü kalkıp düşmana ateş ettiğini gördüm. Niçin ayağa kalktığını, yaralanmasının muhakkak olduğunu söyleyince "Efendi, düşmandan korkulur mu? Siperde durmaktan bıktım" dedi. "Pekâlâ Kumanova'da düşmandan niçin kaçtın?" dedim. "Benim onu açma. O Allah'ın bir cezasıydı ve o ayıbımızı kapatmak için burada canımızı vermek lazımdır. Bu harpten ak yüz ile çıkamazsak, milletin yüzüne nasıl çıkacağız?" dedi. Hakikaten Yanya harbinde bir avuç Türk çocuğu, 75.000 kişilik Yunan kuvvetini uzun zaman karşısında tuttu, ne kadar mert ve cesur olduğunu bütün dünyaya gösterdi.

Yanya'da, açlık bütün dehşetiyle hüküm sürüyordu. Öyle zamanlar oldu ki, siperlerde Mehmetler ölü kemiğini taşla ezip açlığını gidermeye çalıştı. Askerlerin büyük kısmının ayaklarına karasu inmiş ve ayakları oturmaktan şişmişti. Sipere girdiniz mi, aylarca orada dövüşmek mecburiyetindeydiniz. Yanya Kalesi de, Plevne kahramanlarına benziyordu. Belki de Plevne'den daha gayri müsait şartlar altında dövüşüyorduk. Bu sıralarda *Ziçe* taraflarına, düşmanın sol yanına bir kuvvet göndermek lazım geldi. Bizim fırkayla gelen kuvvetler zaten Kanlıtepe'nin solunda erimişti. Kalan kuvvetlerimiz, cephedeki en yakın kumandana katıldılar. Biz de taşı tarağı toplayıp *Ziçe*'ye gitmek üzere Yanya'ya geldik. Birkaç gün Yanya'da kaldık. Kale kumandanı Vehip Bey, Yanya'nın inzibatı için beni merkez kuman-

danı yapmak istedi. Fırka kumandanımız Galip Paşa beni bırakmadı; benim ayrılmamla karargâhın ahenginin bozulacağını, daha doğrusu beni vermek istemediğini Vehip Bey'e ima etti. Vehip Bey bu duruma fena halde gücendi.

Yanya'da içki içmek yasaktı. O gece bizim karargâha mensup levazım reisi, karargâh kumandanı, daha bir iki arkadaş birahanede oturmuş içki içerken Vehip Bey bunları bizzat görmüş. Hepsini yakalattırıp hapsettirmiş. Ertesi gün hareket etmek üzereydik. Bu arkadaşların noksanlıkları birtakım vazifelerin geri kalmasına sebep olacaktı. Paşa beni çağırdı, "Vehip Bey ile siz sevişirsiniz. Git de bu arkadaşların bırakılmasını rica et" dedi. Ben de Vehip Bey'e gittim ve bunu kendi ricam gibi söyledim. Vehip Bey kendini tutamayıp gücendiğini söyledi ve benim merkez kumandanlığı vazifesine bırakılmamış olmama çok üzüldüğünü anlattı. Mahpus olan arkadaşları çağırıp hepsinin isimlerini ayrı ayrı sordu, "Yanya'da açlığın ve bütün yoksulluğun hüküm sürdüğü bir sırada siz hangi düşünceye kapılıp da keyif yapmaya kalktınız?" diyerek, gayet şiddetli bir lisanla, kalplerine ok gibi işleyecek acı acı sözler söyledi ve "Sizleri ve hayatınızı ancak kafanıza sıkılacak kurşunlar temizler. Dışarı çıkın, defolun" dedi. Bu zavallılar beni Vehip Bey'in yanında gördüklerinde ferahlamışlar, hafif hafif bıyık altından gülmeye başlamışlardı. Kale kumandanının bu haşin muamelesi hepsini şaşırttı ve sararttı. Vaziyet hakikaten nazikti. Kale kumandanı bunları kurşuna dizdirmek imkânına sahipti. Mahpuslar dışarı çıkar çıkmaz Vehip Bey'e "Yahu sen ne yaptın? Kırk yılda bir, bir ricam oldu, paşaya kızdıysan beni niye mahcup ettin?" deyince Vehip Bey gülmeye başladı. "Mehmet Ali, emin ol bu kadarını senin hatırın için yaptım, yoksa bunlara çok şiddetli ceza verecektim. Bırak bir parça üzülsünler. Burada herkes

kanını akıtırken, onların gülüp oynayarak midelerine şarap atmaları doğru olmaz. Vaziyetimiz çok nazik ve ehemmiyetlidir. Cepheden Yanya'ya gelmiş olanlara, bunların yaptıkları bu münasebetsiz haller çok fena tesir yapar. İşte senin hatırın için bu kadarla duruyorum, al arkadaşlarını, bana göstermeden karargâha götür” dedi. Ben de elini sıkıp teşekkür ettim. Arkadaşlarımın yanına gidip affedildiklerini ve karargâha gideceğimizi söyleyince, tekrar dünyaya gelmiş gibi sevinip gözleri yaşla dolu olduğu halde boynuma sarıldılar. Doğruca karargâha geldik. Paşanın da gönlü oldu. Zıç'e ha-reket ettik.

Erzak peşinde

Zıç, taştan yapılmış binalardan ibaret ufak bir nahiye merkeziydi. Suyu yok, her tarafı taşlık, ahalişi umumiyetle Rum, sapa bir yerdi. Burada jandarma zabiti Ethem Efendi namında birisi vardı. Kendisi Arnavut'tu, sohbeti hoş bir adamdı. Cepheden kaçan Arnavut askerlerin büyük kısmı bu mıntıkadan geçer, Ethem Efendi de bunları yakalamak için gece gündüz durmadan koşar, yakaladıklarına niçin kaçtıklarını sorar, onlar da daha evvel bahsettiğim gibi “Pitka yok, top iska...” diye cevap verirlermiş. Ethem Efendi “Pekiye sizde çarık yok da, orada harp eden askerde var mı?” deyince içlerinden birisi, “Efendi, onlar erkek adam. Biz alçaklık edip kaçıyoruz. Onlar Anadolu'dan gelmiş, bizim topraklarımızı koruyorlar, biz de kahpe karılar gibi kaçıyoruz” demez mi? Ethem Efendi, “Pekâlâ, haydi sizi geri göndereyim” deyince de “Hayır gene kaçarız. Bize başka haberler geldi. Burası Arnavutluk olacak, bu yerler muharebesiz bize kalacak” demişler. Birbirimizin yüzüne bakıp bu muzır propagandanın neler yaptığını, askerin içerisine yayılıp cephelerin boşalmasına

sebeup olduğunu gözlerimizle gördük. Ethem Efendi bu firarileri alıp bir yere gitti. Bir müddet sonra anladık ki bu firarilerin bir kısmını cezalandırmış, daha doğrusu öldürtüp hendeklere doldurmuş.

Ziçe’de bir miktar erzak toplayıp Yanya’ya gönderdik. Yanya’da açlık bütün bütüne kendini gösterdi. Bu erzak sıkıntısını defetmek üzere Galip Paşa, erzak toplamak için Delvine’ye gönderildi. Delvine’ye gitmeden evvel Delvinaki nahiyesine gittik. Burası yayla gibi bir yerdi, gayet güzel evleri ve suları vardı. Her tarafı ormanlık, geyiği, karacası boldu. Selanikli avcı eri¹⁶⁹ Mahmut vasıtasıyla oldukça karnımızı doyuruyorduk. Yirmi gün kadar burada kaldık. Garp Ordusu karargâhı da Delvinaki ile Yanya arasında, caddenin kuzey kısmındaki bir Rum köyündeydi. Arkadaşlara misafir gittim. Çoktan beri havadis alamadığımızdan, karargâhtan güzel havadisler alabileceğimi ümit ediyordum. Arkadaşlar hakikaten ehemmiyetli havadisler veriyordu. Bizim donanmanın boğazdan çıkmış olduğunu, neredeyse Ayasaranda veya başka bir yere geleceğini, orduya lazım olan para vesaireyi getireceğini ve Şark Ordusu’nun tekrar taarruz hareketine geçtiğini, müttefik olan düşmanlarımızın aralarının açıldığını, yakında bu felaketten kurtulmamızın muhakkak olduğunu ve bu söylenenlerin hakikat olduğunu söyleyen şifre memuru Japon Rıza Bey’in verdiği havadislere inanmamak mümkün değildi. Ben bu havadisleri alınca doğru bizim karargâha geldim ve arkadaşlara söyledim. Çok sevdiğimiz sağır Yüzbaşı Tahsin Bey’in neşesi sonsuzdu. “Bana ne mükâfat vereceksin?” dedim. “Ne istersen veririm, bunca zamandan beri yaralı olan kalbime merhem sürdün” dedi. Ben bu defa “O

169 avcı eri: Piyade mangasında ek bir görevi bulunmayan ancak gerektiğinde ağır silahlar ile telsiz telefon taşımak ve kullanmakla yükümlü personel.

zaman birkaç takla at da görelim, ben başka mükâfat istemem” deyince Tahsin Bey hemen takla atmaya başladı. Zavallının, takla atacağım derken beli incindi, bir hafta kadar bel ağrısı çekti. Bir müddet sonra bu havadislerin yalan olduğunu anlayınca, hep birden Japon Rıza Bey’e küfürleri savurduk. Hakikat olan şuydu: *Hamidiye* kruvazörü Çanakkale’den çıkmış ve Yunan adalarına bir baskın yapıp dönmüştü. Bununla beraber bu gibi havadisler, maneviyat üzerinde pek büyük tesir yapmaktaydı.

Delvinaki’den, Delvinc’ye hareket ettik. Delvine’de pek çok mısır olduğunu haber vermişlerdi; hakikaten de öyleydi. Delvine’deki Mehmet Ali Paşa’nın mısır ambarları vardı. Bunların derhal Yanya’ya gönderilmesi mutlaka lazımdı. Yanya’dan alınan telgrafta vaziyetin pek fena olduğu bildirilmekteydi. Buradaki mısırları kendiliğimizden alamazdık. Evvela Mehmet Ali Paşa’dan müsaade istendi. Kendisine parası daha sonra verilmek üzere mazbata verilecekti. Paşa bu muameleyle bir şartla razı oldu. Gayet namuslu bir zabitin çiftliğe gönderilmesini ve mısırların arkası alınıncaya kadar bu zabitin orada bulunmasını ve hiçbir yolsuzluğa meydan verdirtmemesini şart koştu. Paşa beni yanına çağırıp “Bu vazifeyi senin yapmaktığın lazım” deyince, muhabbetle bu işi kabul ettim. Hemen hayvanıma binip Delvine’ye gittim. Talimat gereği ambarları açtık ve sevkıyata başladık. Nahiye müdürü Talât Bey idi (İzmir iskân müdürü). Biz mısır sevkıyatıyla meşgulken öğle üzeri Yunan donanması Ayasaranda’yı bombardımana başladı. Biz hemen nahiye merkezinin yakınındaki tepelere çıkıp donanmanın bombardımanını seyre daldık. Yunan’ın bir iki köhne gemisi gelmişti. Sancak taraflarını Ayasaranda’ya verip bir iki salvo yaptılar. Ondan sonra toplar teker teker ateşe başladılar. Yavaş yavaş, sahili tarayarak ateş ediyorlardı. Bu sırada bir

emir aldık. Mısır sevkıyatına son verip hemen fırkaya katılmamız bildiriliyordu. Gideceğimiz yol bir iki saatlik bir şoseden ibaretti. Yunan gemilerinin taradıkları tepelerden öteye beriye düşen serseri mermilerin arasından geçmek lazım geliyordu.

Tepedelen'e çekilme

Nahiye müdürü bey, daha kestirme ve tehlikesiz bir yolun mevcut olduğunu ve o yoldan gitmekliğimizi teklif etti. “Pekâlâ mademki yol kısadır, oradan gidelim” dedim. Hayvanları askerlere verip biz dört arkadaş, nahiye müdürü, kâtip, ben ve bir asker kestirmeden piyade olarak yürümeye başladık. Bir çeyrek saat sonra bir ormanlığa geldik. Beş on dakika daha yürüdük, orman içerisinde bir bataklığa daldık. “Ha şuradan, ha buradan” derken akşam oldu, biz hâlâ ormanlığın dikenli çalıları ve karanlık batakların arasından kurtulmaya çalışıyorduk. Pek malum olmayan bu yolları esasen zayıf surette bilen arkadaşım, ormanlık içinde bir de gece olunca bütün bütün şaşırdı. Vaziyetimizin tamamen tehlikeye düştüğünü görünce küçücük kafilimizin önüne geçip bu felaket girdabından kurtulma çarelerini aramaya başladım. Birkaç saat daha sağa sola başvurduktan sonra ormanın içerisinde çıktık ama karşımızda pek çok tepe gittikçe yükseliyor ve koca dağ daha da heybetli oluyordu. Bu tepelerden birinin yamacında bir ışık gözükür gibi oldu. Hemen o tarafa yürümeye başladık. Buraları tamamen Rumların yaşadığı köylerden ibaretti. Bu köylerden herhangi birine girince sağ çıkmak ihtimali yoktu çünkü ordunun mağlup olduğu ve açlıktan mustarip bulunduğu herkesçe malumdu. Köylüler de gündüz patlayan topları işitmiş ve bizim buraları tahliye ettiğimizi gözleriyle görmüşlerdi. Bunun için bir köye gitmek hiç de akıl kârı değil-

di. Bu böyle olmakla beraber biz o kadar bitkindik ki, soğuktan kemiklerimiz birbirine giriyordu. Çamurdan her tarafımız berbat olmuş, ıslaklık iliklerimize kadar işlemişti. Her ne pahasına olursa olsun bu ışığa doğru gidip zayıf ihtimal de olsa hayatımızı kurtarmak istiyorduk.

Planımıza göre ben kendime kumandan süsü verecektim; yanımdakiler de bana “kumandan bey” diyeceklerdi. Bu plan dahilinde doğruca ışığı gördüğümüz tarafa yürümeye başladık. Bir saat sonra büyük bir Rum köyü kenarında, köpeklerin havlamasıyla karşılaştık. Köşe başlarında geri çekilen birkaç beyaz kafa gördüm. Ben hemen “Buraya bak. Asker geliyor. Muhtarı çağırın” diyerek yüksek sesle bağırdım ve ellerimizde dolu duran mavzerlerimizin emniyet kanatlarını açtık. Benim bu bağırمام hemen tesirini gösterdi. Köylü beş altı çam yarması gibi herif yanımıza gelip “Buyurun” dediler. Bizi alıp ocağı harıl harıl yanan bir eve götürdüler. Bizim müdür bey hemen yatıp uyumak istedi. Ben göz ucuyla heriflerin vaziyetini tetkik ediyordum. Bize öyle hain bir gözle bakıyorlardı ki değil uyumak, beş on dakika otursak dahi bizi diri diri toprağa sokacaklardı. Hemen yerimden fırladım, muhtara, “Askere karşı birkaç adam gönder. Asker burada hiç durmadan köyün kenarından geçsin, doğruca Delvine’ye gelsin. Kumandan bey buradan geçip gitti diyeceksin” dedim. Muhtar “Pekâlâ” dedi. Söylediğim sözleri kendisine bir kere daha tekrarlattıktan sonra hâlâ ocak başında oturan müdür beye keskin bir nazar fırlattım. Hemen yerinden kalkıp silahını aldı. Evvela köylüler evin kapısından çıktı, arkalarından da birer birer bizler çıktık. Isınmışık, yanlarından mümkün mer-tebe uzaklaşmaya bakıyorduk. İçlerinden birisine, yol göstermek için önümüze düşmesini söyledim. Bundan maksadım, köylülerden birini önümde rehine olarak

bulundurmaktı. Kılavuz önümüzde, yavaş yavaş yürümeye başladık. Diğer köylüler oldukları yerde kalmış, bu ani hadisenin karşısında aptallaşmışlardı. Heriflerin aklınca biz orada uyuyup kalacağız, onlar da avlarını kolayca avlayacaklardı. Bu fikir kendilerini kim bilir ne kadar sevindirmişti. Kılavuzumuz bizi köyün çeyrek saat kadar mesafesine götürdü, sonra ona yol verdik ve hızlı hızlı yürüyüp köyden uzaklaştık. Vaziyeti arkadaşlara izah edince hepsine yeniden kuvvet geldi. Mümkün olduğu kadar köyden uzaklaşmamız lazımdı. Muhtar askeri arayıp hiç kimsenin olmadığını görünce, pek tabii ki köye haber verecek, onlar da düştükleri oyunu o zaman anlayacaklardı. Lakin onların geldiğini zannettikleri askeri beklerken geçecek müddet zarfında avları çok uzağa gitmiş olacaktı. Sigaralarımızı yakarak ve yolu şaşırmamak için ikide birde kibrit çakıp yol üzerinde olup olmadığımızı kontrol ederek gidiyorduk. Bu yollar umumiyet itibariyle patikalardan ibaretti. Bu şekilde sabaha kadar yürüdük. Sabah olur olmaz kendimi bir batarya¹⁷⁰ topun yanında buldum. Topların başında bizzat Galip Paşa bulunuyordu. Beni görünce güler bir yüzle “Yahu neredesin? Bizi bayağı merakla düşürdün” dedi. Ben, başımıza gelen kestirme yol hikâyesini anlattım. Gülererek dedi ki: “Yemen’de benim başıma da, böyle senin başına gelen gibi bir vaka geldi. Ondan sonra askerlikte esas olan ‘En kestirme yol şosedir’ kaidesinden hiç ayrıldım.”

Oradan, pek uzakta olmayan Delvine’ye geldik ve anladık ki burasını da tahliye etmek lazım. Çünkü yegâne istinatgâhımız Yanya Kalesi düşmüş; Delvine etrafla muhabere ederken telgraf telleri kesilmiş; kimsenin kimseden haberi yok ve ne olacağını da kimse

¹⁷⁰ Topçu sınıfının, diğer sınıflardaki bölüğe karşılık gelen en küçük birimi. Örneğin, piyade bölüğünün topçu sınıfındaki eşdeğeri topçu bataryasıdır.

kestiremiyordu. Birkaç saat sonra düşmanın Ergiri yolunu kestiği haberi geldi. Bizim yegâne çekilme yolu-muz olan bu yolun kesilmesi çok fena olmuştu. Her ne kadar Korvaleş üzerinden Tepedelen'e, buradan da Avlonya'ya giden bir yol varsa da, ağırlıkları ve topları geçirmek mümkün değildi. Bu sebepten, topların tahrip edilmesi emri verildi. Biz tertibat alarak, fırkânın nakliyesiyle Korvaleş yolunu tuttuk. Delvine'den çıkar çıkmaz yalçın kayalar arasından geçen patika yollardan dağlara tırmanmaya başladık. Uzun bir yürüyüşten sonra Korvaleş'in en yüksek tepesine çıktık. Boğazdan geçerken birkaç Arnavut, kayalar arasında oturmuş, bizim geçişimizi seyredip hain hain bakıyorlardı. Bunların buralarda oturmakta maksatlarının ne olduğunu biz tecrübelerimizle biliyorduk. Onun için beş on askerlik bir postayı, kuvvetin arkası alınıncaya kadar orada bıraktık. Bu heriflerin saçları karmakarışık, kıyafetleri hayduttan başka şeye benzemiyordu. Maksatları arkadan gelecek olan dağınık askerleri durdurup silahlarını ellerinden alarak kaçmaktı. Nitekim bu maksatlarını tatbik cüret ettiler de, muvaffak olmayıp karşı ateşle karşılaştılar. Korvaleş'i tanıyan birkaç arkadaşı, bunların ileri gelenlerini bulup anlaştılar ve bizi Korvaleş'ten geçirip Tepedelen'e götürmek üzere besa (Arnavut yemini) verdirdiler. Bu adamlar hakikaten sözlerini tuttular ve kimsenin kılına zarar gelmedi.

Korvaleş'in yakınında bulunan Ergiri'yi Yunanlılar tutmuş. Biz ormanlık bir araziden geçerek Tepedelen'e doğru yürümeye başladık. Bizim yan tarafımızı emniyet altında bulundurmak için münasip yerlere makineli tüfekler konmuştu. Ses ve seda çıkarmadan gidiyorduk. Benim kılavuzum Selanikli asker, avcı Mahmut idi. Bu çocuk daha sonra İzmir'de, yangın yerinde intihar etti. Mahmut çok cesur ve çok değerli bir çocuktur. Gözleri geceleri kurt gözünden fazla görür, kulakları

tilki kulaklarından fazla işitirdi. En önde Mahmut gidiyor, etrafı bir parça gözledikten sonra hafif bir ısıklıkla bize “gelin” işaretini veriyordu. Biz ana kafilenin yan tarafına düştüğümüz için orman içerisinde yolumuzu kaybettik. Düşmanın yolumuz üzerinde bulunması ve gittiğimiz istikametini belli olmaması yüzünden çok tetikte davranmamız icap ediyor, Mahmut mütemadiyen kulağını yere koyup dinliyor, lakin diğerlerinin nereden gittiğini bir türlü anlayamıyorduk. Düşman pek yakınımızda olduğu için hiç kimse ses seda çıkarmıyordu. Bu tehlikenin mevcudiyetini hayvanlar bile anlamış olacaklar ki, hiçbir hayvan kişnemiyordu. Epeyce ormanda yürüdükten sonra gecenin zifiri karanlığı arasında hafif bir parıltı görüldü ve hemen söndü. Mahmut hemen sürünerek yürüdü. Biz de onu takip ettik. Beş dakika sonra şose üzerinden birtakım ayak sesleri işittik. Mahmut hemen narayı bastı “Davranma, dur, yakarım” dedi. Yoldakiler oldukları yerde durdular, “Biz sakatız ve hastayız” deyince bize bir ferahlık geldi, bizimkilerden olduklarını anladık, hemen yanlarına gittik. Ergiri’ye Yunanlılar gelmiş, bunlara da “Gidin” demişler. Bu zavallı hastalıklı Mehmetçikler de düşman içerisinde kalmaktansa, ordunun çekildiği tarafa gitmeyi tercih ederek açlıktan ölmeyi göze alıp yola çıkmışlar. Bir iki saat yürüdükten sonra karşımıza bir boğaz geldi. Boğazın iki tarafında pek çok ateş yakılmış, Garp Ordusu’nun bakiyyet-üs-süyûfu [kılıçtan kurtulanları] tepelerde toplanmıştı. Biz boğaza yaklaşır yaklaşmaz çifte nöbetçiler “Durun, kimsiniz?” diye bağıldılar. Biz de, 13. Fırka olduğumuzu söyledik. Hakikaten bizim kim olduğumuz anlaşılınca bir sevinçtir başladı. Çünkü herkes bizim esir düştüğümüze hükmetmiş. Uzun zaman bizden haber alamadıkları için bu hükmü vermişler. Böyle birdenbire karşılarına çıkmamız tabii ki herkesi sevindirdi.

Sabahın alacakaranlığı arasında Tepedelen'e geldik ve evlere taksim olunduk. İstirahate çekilip uzun bir uyku çektim, çünkü kaç gecedен beri hiç uyumamıştım. Sabah kalkıp etrafı dolaşmaya başladım. Tepedelen'in civarı Garp Ordusu'nun bakiyyet-üs-süyûfu ile dolmuş, adeta bir askeri kışlaya dönmüştü. Viyosa Nehri üzerinde birkaç dar köprü vardı. Köprü civarında birkaç arkadaşına rast geldim. Bunların arasında cesur topçu zabiti Münir Bey de vardı. Beni görünce boynuma sarıldı. "Benden ayrılma, bende ne ararsan var. Fasulye çuvallar dolusu. Herkes aç kaldı, biz hiç aç kalmadık" dedi ve gülüştük. Buradan sonra nereye gideceğimizi bilip bilmediğini sordum. Onlar bizden evvel buraya geldikleri için oldukça malumat sahibiydiler. Söylediklerine göre iki ihtimal varmış: birisi Viyosa'nın sağ sahilini takip ederek Avlonya'ya gitmek; diğeri de Viyosa'yı geçerek Semeni ve Viyosa nehirleri arasında bulunan ve bir tarafı da Adriya Denizi ile kapalı bulunan Fiyerî'ye¹⁷¹ gitmek imiş. Biz bu muhabbette iken Münir Bey'e bir emir geldi. Karşı sırtlarda birtakım süvariler görülmüş. Bunların düşman süvarisi olup olmadıklarının anlaşılması için üzerlerine bir iki mermi atılması emrediliyordu. Münir Bey hemen topların ağızlarını o tarafa çevirdi. Topçulara mahsus birtakım kumandalar vermeye başladı, mesafe ölçüldü, velhasıl ateş etmek için söylenecek her şey söylendi, sıra ateşe geldi. Yüzbaşı keskin bir seda ile "Ateş" dedi ve top bir defa geri, bir defa ileri gidip Viyosa Nehri'nde müthiş bir gürültü koparıp gök gürültüsü gibi gürledi. Bu seda vadiler arasında yayılıp yankılar yaratmaya başladı. İlk mermi tam gaye-i irtikada [tepe noktasında] bir daha patladı. Biz merminin atılan hedef civarında patlamasını beklerken, gaye-i irtikada patlamasına hayret ettik.

¹⁷¹ Arnavutluk'un güneybatısında yer alan Fier ilçesi.

Yüzbaşı Münir Bey, tapanın yanlış tanzim edildiğini söyleyip bu vazifeyi verdiği askeri azarlamaya başladı. Hemen ikinci bir mermi bulunup atıldı ve karşiki sırtlara çarpıp bir siyah duman kaldırdı. Görünen süvariler de, dörtнала geri kaçıp bir daha görünmez oldular.

Fiyeri'ye çekilme

Tepedelen'de de geri çekilme başlamıştı. Köprüler vakitsiz tahrip edildiğinden, Viyosa'nın sol sahilinde kaldık ve bu sahili takiben Avlonya'ya doğru yola düzüldük. Akşama kadar yol katettik. Askerler takatsiz kalmış olduğundan öteye beriye, beşer onar, küme küme toplanıp ateş yakıyor ve bu hallerinden daha ileri gitmek istemedikleri anlaşılıyordu. Galip Paşa beni çağırıp askerlerin toplanmasını ve önümüzdeki boğazın geçilmesini istediğini söyledi. Ben cevaben askerleri toplamanın imkânı olmadığını, pek dağınık olduklarını söyleyince, olduğumuz yerde bir açık ordugâhta gecelemeğe karar verildi. Herkes donmamak için ateş yaktı. Odun boldu, her taraf ağaçlıktı. O gece Viyosa kenarında ve adını hatırlayamadığım boğazın Tepedelen'e doğru olan kısmında geceledik. Sabah olur olmaz hepimiz ayaktaydık. Bizden Arnavutluk'a geçen birkaç Arnavut zabiti paşanın yanına gelip Avlonya'ya katiyen gidemeyeceğimizi ve geçeceğimiz yolların umumiyetle tutulduğunu söylediler. Paşa cevaben "Biz zaten Avlonya'ya gidecek değiliz. Garp Ordusu'nun karargâhı Fiyeri'de toplanıyor. Biz de 13. Fırka olarak Viyosa'yı geçip Fiyeri'ye gideceğiz" dedi. Düne kadar bizimle beraber olan bu zavallılar, güçlkle bu arzumıza uydular. Paşanın kan dökmekten açıkça uzak durmak istediğini söylemesi bunları yola getirdi ve biz de yolumuza devam başladık. Boğazın her iki tarafı silahlı Toskalar ile tutulmuştu (Toska Arnavutların bir cinsidir). Boğazı geçer

geçmez Viyosa üç kola ayrılıyordu. Kolların en geniş 60 metre, diğerleri de takriben 40'ar metre genişliğindeydi. Tam Viyosa'nın bu noktasına geldik, etrafta silahlar patlamaya başladı. Tepelerdeki Toskalar sözde nümayiş yapmaya başladılar. Bize karşı içlerinde gizli olan hislerini dışarı vuruyorlardı. Bu muharebe kaçaklarının Yanya'dan nasıl firar ettiklerini yukarıda zikrettiğim için burada sözü uzatmayacağım. Bir müddet sonra silahlar kesildi. Biz, Viyosa'dan geçmek için geçit arıyorduk. Arnavutların içinde ihtimal bu geçitleri bilenler vardı, lakin bize karşı göstermiş oldukları soğuk hareketlerden anlaşılıyordu ki, sorsak da bildikleri geçitleri söylemeyeceklerdi. Mevsim kıştı, karlar içerisinde, ortalık fevkalade soğuk iken suya girip öbür tarafa geçtiğimiz halde ne olacağımızı tahminde güçlük çekmiyorduk. Bizim fırkada üç yüz, dört yüz hastalıktan dermansız kalmış asker vardı. Bu zavallılar bir deri bir kemikten ibarettiler. İki parlak göz, derileri iskelet gibi kemiklerine yapışmış birer kadavradan ibarettiler. Cansız bir halde, arkamızdan dinlene dinlene geliyorlardı. Yegâne arzuları düşmana teslim olmamak, her ne pahasına olursa olsun ordunun kalanı ile gitmekti. Galip Paşa, Arnavut zabitlerine, bu dermansız hastaların Avlonya'ya götürülmesiyle İsmail Kemal Bey'e paşanın selamını söylemelerini, yüzlerce senedir beraber, omuz omuza kavga eden bu din kardeşlerini Avlonya'da himaye etmelerini, bu zayıf askerlere yapılacak olan masrafların birkaç mislinin büyük memnuniyetle Türk milleti tarafından ödeneceğini söyledi. Zabitler evvela bu teklifi kabul etmek istemedilerse de, paşanın mertçe ifadesi karşısında "hayır" da diyemediler; hasta askerlerin Avlonya'ya gitmesini kabul ettiler. Bizler de büyük bir vicdan azabından kurtulduğumuz için sevindik.

Viyosa'da geçit bulmak için öteye beriye gidip arayanlar bir türlü geçidi bulamıyorlardı. Su gayet derin-

di, içine girip geçmek ihtimali zayıftı. Recep Bey (Recep Peker) o zaman fırkanın stajyer erkân-ı harbi idi. Paşadan kendisinin de geçit aramasına müsaadesini istedi. Paşa kabul edince, Recep Bey hayvanını Viyosa'ya sürdü. Beş on adım atar atmaz, hayvanın sağ dizginine sarılıp hayvanla beraber su içerisinde pervane gibi dönmeye başladı. Süvariler hemen hayvanlarını suya sürüp Recep Bey'i tehlikeden kurtardılar. Sahile çıkan Recep Bey'in benzi sapsarı olmuştu, bundan anlaşıyordu ki akar sudan Recep Bey'in gözleri kararmış, başı dönmüştü. Bu hadise cereyan ederken Avlonya'ya gitmek üzere ayırdığımız dermanı tükenmiş hasta askerler yola düzülüp yürümeye başlamışlardı. Bizden takriben 200 metre kadar ayrıldıklarında, etrafa saklanmış olan Arnavutlar bu zavallı silahsız askerlerin üzerine aç kurtlar gibi saldırıp soymaya başladılar. Zavallı Mehmetler bu hali görünce bir çığlık koparıp çil yavrusu gibi dağlararak bizim yanımıza doğru koşmaya başladılar. Koşarken "Bizi soyuyorlar" diye bağıyorlardı. Biz pek yakınlarında olduğumuz için bu adice hareketin önüne geçtik. Bazı askerlerin ayakkabılarını ve kaputlarını bir dakika içinde soymuşlardı. Fırka kumandanı bu adilere ne söylemek lazım gelirse hepsini söyledi ve namertliklerini yüzlerine tükürerek mükâfatlandırdı. Sanki kendilerine bu muamele yapılmamış gibi, Viyosa yakınındaki tümseklere çıkıp bizim geçit arama harekâtımızı seyre daldılar.

Bu vakayı anlatmakla beraber, bütün Arnavutların böyle olduğunu söylemek katiyen hatır ve hayalimden geçmez, çünkü Arnavut milletiyle senelerce askerlik ettim; birçok yerde misafir kaldım ve büyük meziyetlerini gördüm. Bu muamele daha ziyade Toskaların Lap kısmının¹⁷² yaşadığı yerlerinde cereyan ediyordu.

¹⁷² Toskalar, Arnavutluk'un kuzeyinde yaşayan etnik gruptur. Laplar ise bu etnik grubun içinde yer alan bir alt gruptur.

Umumiyetle dağlık olan bu mahalde yaşayan halk soygunculukla meşhurdur. Bunların yapacakları muamele yalnız bizlere değil, her kim olursa olsun, ister Arnavut, ister başka bir millete mensup olsun hep aynıdır. Bunlarla askerlik edenlerin pekâlâ bilecekleri gibi, Laplar kıta ile yoldan giderken keçi veya koyun aşırırlar; hem yürürler ve hem de kesip etini aralarında taksim eder ve derisinden de dağarcık yapıp boyunlarına asarlardı. Yarım saat sonra keçisi çalınan adam size davacı gelir, siz askerin arasında keçi olmadığını görürsünüz ve herifi “Koca keçiyi ceplerine sokacak değiller ya” deyip başınızdan savarsınız; fakat bir müddet sonra kulaktan kulağa, keçinin başına geleni duyunca hayretler içerisinde kalırsınız. Bunların yaptıklarına bir misal daha vereyim: Yanya kışlasında Laplardan bir redif taburu vardı, bu taburun bir kısım askeri karakollardaydı ve yemeklerini kışladan alırlardı. Bir akşamüzeri askerler karavanalarını almış yerlerine giderken bir Hıristiyan, koçuyla beraber kışla meydanına gelmiş. Lap askerleri koçu görünce birbirlerine lazım olan işareti verip hemen karavanaları yere bırakmışlar. İçlerinden birisi bir hava tutturup şarkı söylemeye, oynamaya başlamış. Hıristiyan da bunların şarkı söyleyip oynamalarına bakar, eğlenirmiş. Hıristiyanın bu dalgınlığından istifade ederek, koçun üzerine bir kaput atıp yıldırım hızıyla sahneden uzaklaştırmışlar. Bu oldubittinin tamamlandığını gören oyuncular karavanalarını alıp tekrardan yola düzülmüşler. Seyirci Hıristiyan, arkasına dönüp koçun yerinde olmadığını görünce aramaya başlamış; bulamayınca bir muzipliğe uğradığını anlamış ve orada bulunan birisine “Bu askerler şarkı söylerken ne diyorlardı?” diye sormuş. “Aç gözünü, yoksa açarlar gözünü” diye şarkı söylendiğini işitince de, “Anamdan emdiğim süt gibi helal olsun, bravo heriflere” deyip gitmiş. İşte, bulunduğumuz mıntıka bu heriflerin yeriy-

di. Her ne ise, bunu burada bırakalım, Viyosa geçidine gelelim.

Hastalıklı askerler kaçıp yanımıza geldikten sonra bunların sudan geçmesine karar verildi. Hepsinin soyunup elbiselerini başlarının hizasında tutmaları ve karşıya çıkar çıkmaz da hemen giyinmeleri sıkı sıkıya tembih edildi. Süvariler de birkaç adım aralıkla Viyosa içerisine dizildi. Hayvanlar oldukları yerde duramıyor, sular sert aktığı için sürükleniyorlardı. Şiddetli akan su atların göğüslerine çarpıyor, iki tarafa beyaz köpükler halinde akıyor, iki hayvan arasında bir çağlayan teşkil edip gidiyordu. Manzara her ne kadar şahane ise de, vaziyet korkunç bir hal almıştı. Hastalıklı askerler çabucak soyunup sekizi onu kol kola tutuştular, elbiselerini mümkün merteye yukarı kaldırıp hep bir ağızdan “Allahü ekber” diye tekbir getirdiler. Birden her yerden tekbir sesleri gelmeye başladı; hastalıklı askerlerin Viyosa’ya girdiğini gören bütün asker, tekbir getirerek sırayla suya girmeye başladı. Su içerisinde asker pek güçlkle ilerliyor ve Viyosa’nın öbür tarafına geçmek için acele ediyordu. Zira su pek soğuktu, zavallı Mehmetçiklerin açlıktan zaten kanları kalmamıştı ki suya mukavemet edebilsinler. Su içerisinde geniş bir insan yolu gittikçe uzuyor ve tekbir sedaları, vadilerin yalçın kayalarına çarpıp sonsuzluğa doğru yükseliyordu. Birden askerler arasında bir bağırışma oldu. Sular, birkaç askerin ayaklarını yerden kesip almıştı. “Tut, yakala, gitti” derken bir ikisini süvariler yakaladı. Beş on tane-sini sular alıp batıra çıkara alt tarafımızda ada gibi bir yere sürükleyip götürdü. Bu zavallıların artık hayatla alakaları kalmamıştı. Zaten mecalsiz olan bu zavallı Türk yavruları, suyun içerisinde birkaç defa batıp çıktıktan sonra ebediyen gözlerini hayata kapatmışlardı. Velhasıl bu şekilde Viyosa’yı geçtik.

Karşı sahile çıktığımda çok fena bir vaziyet karşı-sında kaldım. Birtakım askerin elbiselerini sular alıp

götürmüş; anadan doğma olarak karşı sahilin kumları üzerinde titreşip duruyorlardı. Bütün vücutları mosmor olmuştu. Ben yanlarına sokulup “Ne oldu elbiseleriniz?” diye sorarken, zaten alacağım cevabı biliyordum. “Sular götürdü” cümlesini güçlkle söyleyebildiler. Hemen heybemde ne kadar çamaşırım varsa çıkardım; kimine fanila, kimine don verdim. Arkadaşlar da fazla ne varsa çıkarıp verdiler ve mümkün mertebe bunları giydirdik. Durmayıp yürümelerini söyledim ve yola düzldük. Giydirdiğimiz Mehmetçikler benim arkamdan ayrılmayıp beni takibe başladılar. Bu vaziyet karşısında arkadaşlarım da “Mehmet Ali, senin ordu arkandan geliyor, bakalım karınlarını nasıl doyuracaksın” diye alay etmeye başladılar. Uzunca bir yürüyüşten sonra Viyosa’nın sağ sahilinden Fiyeri’ye gelen dağınık haldeki askerlere rast gelmeye başladık.

Bizim fırkanın doktoru operatör Mazlum Bey (şimdi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Sıhhiye Dairesi Reisi Mazlum Paşa), bu çok sevimli ve gayretli doktor, kendisinin yardımına muhtaç bir insan görür görmez hemen yardımına koşar, insani vazifesini ve mesleğinin icabını yerine getirirdi.

Yolda giderken sopasına dayanıp inleye inleye ve bir ayağını yere sürterek yürümeye çalışan bir askere rast geldik. Ne olduğunu sorunca, asker ayağının yaralı olduğunu söyledi. Doktor Mazlum Bey, ismini bir kâğıda yazarak bu yaralı askere verdi ve konak mahallinde kendisini bulmasını söyledi. Bir iki gün sonra asker, Mazlum Bey’i buldu. Doktor hemen ayağına bıçağı atıp yarasını açtı. Ben de bu ameliyatı merakla seyrediyordum. Yalan söylemiş olmayayım ama tahminen yaradan dört beş kilo cerahat çıktı. Asker “Aman doktor, mümkünse kes. Bütün ayağımı kes” diye yalvarıyordu. Tabii bu ameliyat anestezi filan tatbik edilmeden yapılıyordu. Bu güçlü operatör Mazlum Bey’in tedavisi altında, askerin ayağı kangren olmadan iyileşti.

Fiyeri

Artık Fiyeri'ye gelmiştik. Fiyeri düz bir ova üzerindeki pazar mahallinden ibaret bir yerdi. Bir tarafı Viyosa Nehri, bir tarafı Semeni Nehri, bir tarafı da Adriya Denizi ile çevrilmişti. Berat'a doğru olan tarafında birtakım tepeler ile sınırlı yiyecek ve yakacaktan başka hemen hemen hiçbir şeyi yoktu. Buraya gelmekten maksat, harbin sonuna kadar esir olmamak ve siyaseten Garp Ordusu'nun mevcudiyetini göstermekten ibaretti. Bizim 13. Fırka, Fiyeri'nin doğusunda, bir yamaç üzerinde karargâhını kurdu ve çadırılı ordugâha yerleştik. Garp Ordusu kumandanı Ali Rıza ve Vardar Ordusu kumandanı Zeki Paşalar da bizim daha kuzeydoğumuzda çadırlarını kurmuşlar, bizden daha güneybatıya doğru da Cavit Paşa karargâhını kurmuştu. Birkaç gün kendimize çekidüzen verdik. Elde bulunan askeri mümkün mertebe derleyip toparlamaya çalıştık. Askere verecek erzak olmadığı için toplu bulundurmak da mümkün olmuyordu. Verilen bir avuç çığ mısırla zavallı Mehmetçiklerin karınlarını doyurmak imkânsızdı. Herkes bir tarafa dağılıp ot toplamakla meşguldü. Toplanan otları bir tenekeye koyup kaynatırlar ve bir parça soğuduktan sonra karınlarını doyurmak için yerlerdi. Bu gıda ile insanlar yaşamaya çalışıyorlardı. Halbuki bu otların içerisinde zehirli olanları da vardı. Bu yüzden ölenler çok oluyordu.

Fiyeri pazaryeri olduğu için oldukça büyük mağazalar ve Sadık Paşa'nın konakları vardı. Her ne kadar bakkal vesaire var ise de para olmadığı için askerler hiçbir şey alamıyordu. Dükkânlardaki malzeme zaten birkaç gün içinde bu kadar asker topluluğu karşısında eriyip gitmişti. Askeri gören bu madrabaz satıcılar, her şeyin fiyatını iki misli yükseltmişlerdi. Mesela mısır ekmeğinin okkası altın para 20-30 kuruşa satılıyordu. Aç

Mehmetler, sabahleyin kalkıp fırınların karşısına geçerek fırından çıkan taze taze ekmeklerin savurdıkları dumanlara hazin hazin bakarlar; dumanları burunlarına kadar gelen ekmek kokularını toplamakla akşamı bulur ve akşam olunca yavaş yavaş karargâhlarına dönerler; ertesi günü yine gözle açlık gidermek için duvar kenarında durup bakarlardı. Ara sıra bir hayır sahibi zabıt oradan geçerse ve parası da varsa, bu zavallılara bir okka ekmek alıp verirdi. Fiyeri’de mevcut gıdanın yetecek olduğunun çok üstünde askeri birlikler toplandığından, bu yiyecekler de kısa zamanda yok oldu.

Fiyeri’nin gayet pis bir havası vardı. Etrafı bataklık olduğu için sıtması boldu. Okaliptüs yapraklarını kaynatıp kinin yerine içer, bu sayede sıtmadan kurtulacağımızı zannederdik. Etraftaki yakacak çalı çırpı ağır ağır tükeniyordu. Karargâhtaki hasta ve yaralı askerleri, açık bir hastane tesis ederek oraya toplamıştık. Hastane dediysem, akla bina veya üzeri örtülü bir yer gelmesin. Etrafı çevrilmiş bir arazi parçasından ibaretti. Bir gün, hastane dediğimiz yerde bir gürültüdür koptu. Koşunca ne görelim? Biraz dirice olan hastalardan biri, daha cansızlardan birinin parmağını yakalamış, ısırılmış, açlıktan kanını emiyor. Açlık o kadar feci idi ki, insanların birbirini yemeye teşebbüs etmesine sebep oluyordu. Bu durum karşısında hastaneyi ikiye ayırdık; sağlamcalar bir tarafa, büsbütün bitap olanlar diğer tarafa...

Su var, fakat yiyecek hemen hemen yoktu. Üstümüzdeki kirli çamaşırları bittten kurtarmak için muayyen yerlere çukur kazardık. Sırtımızdan çıkanları bir çukura gömer, dört gün evvel başka bir çukura gömdüğümüz, çukurda bitleri ölmüş çamaşırları çıkarıp giyerdik. Böylelikle çamaşır yıkamanın da çaresini bulmuştuk. Bu sıralarda, hürriyet kahramanı Niyazi

Bey¹⁷³ arkadaşımız çıkageldi. Kendisi rahatsızdı, bizim karargâhın yanı başında kendisine bir çadır kurduk. Elden gelen insani yardımlarımızı yapmaya çalışıyorduk. Ben hemen her gün Niyazi'nin çadırına giderdim, muhabbet eder ve öteden beriden konuşurduk. Bir gün Niyazi'ye "Niyazi, senin tanıdığın bir kabadayı var mı, bak nasıl iğdiş yapacağım" deyince, bunun nasıl olacağını sordu. Ben de "Sen birisini göster, nasıl olacağını görürsün" dedim. Bu sırada Niyazi Bey'i ziyarete bir arkadaş geldi. Niyazi, gelen arkadaş işaret ederek "İşte" dedi. Ben cebimden bir defter çıkarıp gelen arkadaşın ismini sordum, o da ismini söyledi. "Arkadaş, biz bir tabur teşkil ettik, hepimiz gönüllü yazıldık. Başımıza gelen bu felaketi kanımızla temizleyeceğiz. Seni de bu fedai kıtasına yazacağım" dedim. Bir defa düşündü, "Benim romatizmam var, koşamam" dedi. Ben "Zararı yok, hücum kalkacağımız zaman sen olduğun yerde kalırsın" deyince arkadaş, "Mangamı sorayım" dedi. Ben ciddiyetle, arkadaşın birinci mangaya yazılı olduğu cevabını verdim. "Tabur kumandanı kim?" diye sordu. "Grebeneli Bekir Bey" deyince, bütün bütüne şafak attı. Çünkü samimi arkadaşım olan, kahraman Grebeneli Bekir Bey, elinde bulunan bir avuç askerle Semenî'de mütemadiyen Sırlara hücum eder ve herkesin de kendisi gibi düşmana hücum etmesini isterdi. O civarda çok büyük korku yaratmış ve düşmana çok etkili olmuştu. İsmi duymayan ve kahramanlığını bilmeyen hemen hemen yoktu. Ben elimdeki kurşunkalemle deftere yazıp "İşte birinci mangaya isminizi yazıyorum" der demez, kâtip olan bu arkadaş yerinden fırlayıp "Maneviyatım bozuldu, yazma be birader" dedi ve çadırdan fırlayıp gitti. Merhum Niyazi sırtüstü yatıp katıla katıla gülüyordu. Benim bu latifem bütün arkadaşlara yayıldı.

173 Resneli Niyazi Bey.

Fiyeri’de bizim “Fıçı Palas” ve “Semer Palas” dediğimiz bir fıçı ve bir semerci dükkânı vardı. Yine bir gün, Demir Ali Bey ile beraber Fıçı Palas’ta oturuyorduk. Fıçıların, semerlerin üzerlerine oturup çok nadir olarak civar beylerden temin ettiğimiz az miktardaki kahveleri, gözden uzak bu gibi yerlerde içerdik, onun için de bu dükkânlara “Palas” ismini vermiştik. Yanı başımızda da birkaç kişi oturmuş dertleşiyorlardı, birbirimizi tanıımıyorduk. İçlerinden birisi galiz bir küfür ederek, Demir Ali ile benim ismimi zikredince dikkatimizi çekti, dinlemeye başladık. Bu küfrün cezası tabii ki hemen verilecekti fakat işin sonunu beklemek lazım geliyordu. Küfür eden zat dedi ki: “Mehmet Ali ile Demir Ali namında iki budala bir gönüllü taburu teşkil etmişler. Kumandanı da Grebeneli Bekir Bey imiş. Önüne geleni yazıyorlarmış. Kalkın gidelim, bizleri burada pinekliyor görürlerse Allahın belası bu tabura, Grebeneli’nin maiyetine yazarlar.” Bunu işitir işitmez biz Demir Ali Bey ile kahkahaları koyverdik. Sonra da bu zavallıların çok bozuk olan maneviyatlarına acıdık. Buradan dönüp Niyazi Bey’e, uydurduğumuz tabur lafının her tarafa yayıldığını anlatınca o da gülmeye başladı. Bu gülme faslından sonra Niyazi Bey bana “Mehmet Ali’ciğim, Avlonya yoluyla İstanbul’a gitmek istiyorum. Birkaç güne kadar hareket ihtimalim var. Sen, benim çok sevdiğim bir arkadaşısın. Benim birkaç yüz liram varsa da, mevcut param kadar borcum da var. Ailem çok kalabalık, kırk kişiyiz. Ben ölürsem, büyüklerimize¹⁷⁴ aileme yardım etmelerini söylersin. Senden başka bir ricam da benim ölümü, bu namert yerde bırakmayın” dedi. Ben de cevaben “Bu sözlerin şimdi sırası değil, İstanbul’a bizden de çok çok selam söylersin. Yakın zamanda inşallah biz de bu felaket yuvasından kurtulup saadet yuvasına konarız” dedim.

174 İttihad ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri kastediliyor.

Niyazi ile görüştüğümüz günün ertesi günü, Grebeneli Bekir Bey bizim karargâha geldi. Hoşbeşten sonra, bir hafta kadar kendisine misafir gitmekliğimi, paşadan izin alacağını söyledi. Ben de bu çok sevdiğim mektep ve komitacılık arkadaşımın teklifini memnuniyetle kabul ettim. Paşa izni verdi, hayvanlarımıza binip Bekir Bey'in Viyosa civarındaki birkaç çadırdan ibaret karargâhına gittik. Biz Bekir'in karargâhına giderken dört asker bir hendek içerisine oturmuşlar, sessiz sedasız duruyorlardı. Bu Mehmetlere selam verdik, burada niçin oturduklarını sorduk. "Ecelimizi bekliyoruz" dediler. Hakikaten de bunlar hendek içerisinde ecellerinden başka ne bekleyeceklerdi? Bu gibi halleri göre göre artık alışmıştık. Garp Ordusu'nun dağınık kalmış askerlerini doyurmak kudreti kimsede yoktu. Birkaç saat sonra Bekir Bey'in karargâhına geldik. Bekir güzel bir yerde oturuyordu, askerleri de umumiyetle binalara yerleştirilmişti. Viyosa kenarında Arnavutlar ile sınır karakollarını tanzim etmiş, mevcut kayığın başına da bir zabıt koymuştu. Viyosa'nın diğer sahilinde Arnavutlar da aynı tertibatı almışlardı. Birkaç gün gayet güzel vakit geçirdik. Dördüncü gündü. Niyazi Bey, arkadaşları Resneli Nâzım ve Osman Beyler ile çıkageldi. Avlonya yoluyla İstanbul'a gidiyordu. O gece Bekir Bey'de misafir kaldı. Muhabbet arasında ikide bir "Benim cenazemi burada bırakmayın" diye bize vasiyetname yazar gibi tekrar edip duruyor, biz de kendisiyle alay eder gibi yapıp neşelendirerek, maneviyatını yükseltmeye gayret ediyorduk. Ertesi gün Niyazi Bey'i geçirmek için hayvanlarımıza bindik. Bekir Bey'in müfrezesinde bir topun içi karıncalanmış. Topçu zabiti bir mermi atışı için Bekir Bey'den müsaade istedi. Bekir Bey de "Niyazi Bey'i Viyosa kenarına kadar geçirmeye gideceğiz. Beş, altı yüz metre uzaklaştıktan sonra topu ateşlersin" dedi. Maksudumuz çok sevdiğimiz Niyazi ile "Bak, seni top atışıyla gönderiyoruz" diyerek şakalaşmaktı.

Fiyeri'den Avlonya'ya giden Niyazi Bey'in maalesef hissiyatında aldanmadığı görüldü. Kendisi, bir Arnavut kurşunuyla Avlonya'da şehit edildi. Ben, bir gün sonra, Bekir Bey'in karargâhından, kendi karargâhıma atla dönerken, gidişimizde hendek içinde oturan dört askerin, aynı hendek içinde baş başa vermiş halde ölmüş olduklarını gördüm. Türk ordusunun namusunu korumak için, bu uzak diyarlarda Mehmetçikler, kimsenin malını yağma etmeden, haysiyet ve namusları uğruna açlıktan ölüyorlardı.

Sonsöz

Mehmet Ali Bey'in, 1880 yılında Ömer Avni Bey'in oğlu olarak Selanik'te başlayan yaşamı 1934 yılında yazmaya başladığı anılarını tamamlamaya vakit bulamadan, 17 Temmuz 1935'te Ankara'da geçirdiği bir enfarktüs kriziyle son buluyor.

Yazıya geçmiş anılarının sonunda, Fiyeri yakınında bir yol kenarındaki hendeğin içinde açlık ve soğuktan donarak ölen dört askerin başında bıraktığımız Yüzbaşı Mehmet Ali Bey'in 55 yıllık kısa yaşamında anlatılmaya değer başka olaylar da var. Aile içinde anlatılanlardan öğrendiklerime ve özellikle de büyükbabam gibi askerliği seçen büyük oğlu, amcam Celal Okar'ın notlarına göre yaşam öyküsünün devamı şöyle:

Ordu Balkan Savaşı bozgununu yaşarken Selanik'in farklı bölgeleri Yunan ve Bulgar orduları tarafından ayrı ayrı işgal edilir. Daha sonra işgal kuvvetleri kendi aralarında sürtüşmeye başlarlar. Yaşanacak şiddetli çatışmaların ardından Bulgarlar çekilecek, Selanik bütünüyle Yunanlıların eline geçecek, kentte yaşayan Müslüman Türk ailelerin yaşam koşulları çok zorlaşacaktır. Mehmet Ali Bey'in Selanik'teki aile evinde yaşayanlar da bu olumsuz koşullardan etkilenecekler arasındadır.

Geleneksel olarak toprak sahiplerinin tarlalarını ekip biçen, karşılık olarak da ürünün yarısını toprak sahibine veren Rum ve Bulgar yarıcılar, savaşın başlamasıyla birlikte ürünün tamamına el koyup toprak sa-

*Ayastefanos Tayyarre İstasyon Kumandanı
Tayyareci Yüzbaşı Mehmet Ali Bey*

hibi Türklere hiçbir şey vermemeye başlarlar. Ailenin sahip olduğu topraklardan gelen görece küçük geliri ortadan kalkar. Büyükbabamın erkek kardeşi Tahsin Bey maaşlı memurdur ama onun maaşı da düzenli olarak ödenmemektedir. Cephede savaşımaya giden Mehmet Ali Bey'den herhangi bir maddi destek gelemediği gibi, hayatta olup olmadığı dahi bilinmemektedir. Selanik'te yaşamak neredeyse olanaksız hale gelince, Tahsin Bey yeni olanaklar araştırmak üzere İstanbul'a gider. Amacı orada bir memuriyet bularak kendi çocuklarıyla birlikte babaannem ve amcamı da alıp İstanbul'a yerleşmektir.

Tahsin Bey bir ay sonra geri döner. Bulup görüşebildiği İttihad ve Terakki Cemiyeti yetkilileri, ailesinin İstanbul'a yerleşmesi halinde izi kaybedilmiş olan Mehmet Ali Bey'in maaşının bir bölümünün babaanneme ödenebileceğini söylemiş, yol parası olmak üzere de 10 altın vermişlerdir. Babaannem, babaannemin annesi, henüz bir yaşındaki amcam ile Avni Dayı¹⁷⁵ 1912 yılının Mayıs ayında bir İtalyan vapuruna binerek İstanbul'a doğru yola çıkarlar. Yolculuk iki gün sürer. İstanbul'a ulaştınca Zeyrek civarında Demirhun Mahallesi'nde, Mehmet Ali Bey'in dayısı Hamit Bey'in oturduğu evin bir odasına yerleşirler.

Henüz on yedi yaşında bir delikanlı olan Avni Bey, büyükbabamın maaşından babaanneme yapılacağı söylenen ödeme için işlemlere girişir. İttihad ve Terakki'nin yardımı ile kısa sürede maaş işi çözümlenir ancak Mehmet Ali Bey'den hâlâ hiçbir haber yoktur.

İstanbul'a yerleştikten birkaç ay sonra yaz sonuna doğru pejmürde kılıklı, saç sakalı birbirine karışmış, ayaklarında tabanları parçalanıp sadece konçları kalmış asker çizmeleri olan, garip biri Demirhun Mahallesi'ndeki evin kapısını çalar. Babaannem, ilk bakışta dilenci zannettiği bu adama "Bizler muhaciriz, kimseye el uzatacak halimiz yok; özür dilerim size bir yardımda bulunamayacağım" der. Adamın "Ben sadaka istemeye gelmedim. Sizleri bulmak benim için en büyük varlıktır" demesi üzerine, hiç beklemediği bu lafı söyleyen kişiye babaannem daha dikkatle bakar. Eski haline benzer hiçbir yanı kalmamış olsa da gözler Mehmet Ali Bey'in gözleridir. Fiyeri'de sıkışıp kalan ama varılan

¹⁷⁵ Kayseri Uçak Fabrikası Müdürlüğü de yapmış olan, 1895 doğumlu emekli hava albayı Avni Okar, büyükbabamın ablası Sıdika Hala'nın oğlu, dolayısıyla büyükbabamın çocukları ile kardeş çocuğuydu. Amcam, babam ve halalarım Rumeli'de yaygın olduğu biçimde, Avni Bey'e sürekli olarak "Avni Dayı" diye hitap ettiler.

Ayastefanos Tayyare İstasyonu'nun Türk personeli bir uçağın yanında. Başlarında kalpak bulunmayan, kalın giyimli ve gözlüklü olanlar pilotlar. Henüz Almanya'ya gidip eğitim almadığı için Mehmet Ali Bey'in kalpağında çift kanatlı "tayyareci" kokartı yok.

anlaşma uyarınca düşmana esir olmuş da sayılmayan Garp Ordusu askerleri deniz yoluyla İstanbul'a nakle-
dilmeye başlanmıştır. Mehmet Ali Bey, *Gülcemal* vapu-
rú ile 6 Eylül 1912'de İstanbul'a ulaşır harp sırasında
Selanik'ten göç edenlerin izini sürerek aradığı kapıyı
bulmuştur. Bir süre dinlenip kendine geldikten sonra
yaptığı ilk işlerden biri, Fiyeri'den Avlonya'ya giderken
şehit edilen Resneli Niyazi Bey'in sözlü vasiyetini İtti-
had ve Terakki yetkililerine aktararak yerine getirilme-
sini sağlamak olur.

Birinci Balkan Harbi'nin ardından galip devletler
arasındaki paylaşım kavgası, İkinci Balkan Harbi'ni
başlatır. Edirne ve Kırklareli'ni işgal eden Bulgar
kuvvetlerinin çıkan yeni harp nedeniyle batıya kay-
dırılmasını fırsat bilen Osmanlı Ordusu, 21 Temmuz
1913'te Edirne'ye girer. Tek bir kurşun atılmadan
Edirne, Kırklareli ve Dimetoka geri alınır. Bu geliş-
meler olurken orduda taşıma amacıyla motorlu ara-
lar kullanılmaya başlanmıştır. Mehmet Ali Bey, Trak-
ya'daki Şark Ordusu'nda kurulan Otomobil ve Fen
Kumandanlığı'nın başına getirilir. Balkan harplerinin
sona ermesi üzerine savaşçı birliklerin barış zamanın-
daki konumlarına geri dönmelerinin ardından 1. Fırka
[Tümen], 71. Alay, 3. Bölük Kumandanlığı'na atanır.
Birinci Dünya Harbi'nin başladığı 1914 yılı Temmuz
ayına kadar bu görevde kalır. Bölüğü, fırkadaki kırk
kadar bölük arasında talim terbiye ve muharebe atışla-
rı dallarında birincilik derecesi alır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Har-
bi içine sürüklenmesiyle birlikte kömür bölgesi Zon-
guldak ve çevresini koruma görevi Mehmet Ali Bey'e
verilir. Bölüğüyle "müfrez" olarak yani bağılı olduğı
alaydan ayrılıp tek başına hareket etmek üzere Zon-
guldak bölgesine gider. Çanakkale Savaşı'nın ağırlık
kazanmasına kadar kömür havzasının korunması gö-

revini yürütür. 1. Fırka'nın Çanakkale Savaşı'na katılması emri çıkınca, dağınık haldeki birlikler merkeze çağrılır. Mehmet Ali Bey de, kendisini bekleyen sürprizden habersiz, bölüğü ile İstanbul'a doğru yola çıkar. İstanbul'a ulaştığında, bugünkü Sefaköy yakınında bulunan, Ayastefanos Tayyare Mektebi¹⁷⁶ depo zabıtlığıne getirildiğini öğrenecek, birliğini yeni atanan bölük komutanına devrederek yaşamının dönüm noktalarından birini oluşturan yeni görevine başlayacaktır.

Ayastefanos Tayyare Mektebi'nin başına getirilen Alman Yüzbaşı Serno,¹⁷⁷ disiplin sağlama ve düzen kurmada başarısız kalınca Harbiye Nezareti'ne başvurur. Okuldaki Türk personelin başına, bu insanları yakından tanıyan bir Türk subayının getirilmesinin daha yararlı olacağını söyleyerek uygun bir kişinin bulunmasını talep eder. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın emriyle harekete geçen ordu zat işleri,¹⁷⁸ bu görev için Mehmet Ali Bey'i uygun bulur. İstanbul'a ulaşmasını bile beklemeden atama işlemlerini tamamlar.

Depo zabiti olarak 16 Mart 1915'te görev yapmaya başladıktan iki ay sonra, Mayıs ayı ortasında Ayastefanos Tayyare Mektebi kıta kumandanlığına getirilir. Okulda bir türlü kurulamayan düzenin kısa sürede sağlanması Alman komuta heyetini etkiler. Okulun yönetimini tamamen kendisine vermeyi düşündüklerini, ama bunun için havacılıkla ilgili teknik bilgilere sahip olması gerektiğini söyleyerek, havacılık eğitimi için Almanya'ya göndermeyi teklif ederler. Mehmet Ali Bey teklifi kabul eder. "Piyade" olarak başladığı askerlik mesleğine bundan böyle "tayyareci" olarak devam edecektir.

¹⁷⁶ Ayastefanos Tayyare Mektebi: Yeşilköy Havacılık Okulu.

¹⁷⁷ Erich Serno (1886-1963).

¹⁷⁸ Özlük işleri.

Tayyarecilik, râsıtlık ve hava fotoğrafçılığı eğitimlerinin ardından Birinci Dünya Harbi nedeniyle savaşmakta olan Almanlar ile İngiliz ve Fransızların karşı karşıya geldikleri Garp Cephesi'ndeki bir Alman bölüğüne gönderilir. Fransız hatlarının gerisine yapılan keşif uçuşlarına bizzat katılarak stajını tamamlayıp İstanbul'a geri döndüğünde havacılık okulunun müdürlüğüne getirilir. Okul yönetimindeki başarısı, Alman Hükümeti tarafından verilen 2. Sınıf Demir Haç Nişanı¹⁷⁹ ile ödüllendirilir. 19 Mart 1917'de 4. Mecidi Nişanı¹⁸⁰ alır. 1918'de Ayastefanos Tayyare İstasyon kumandanı¹⁸¹ olur. 23 Şubat 1919'da kolağası¹⁸² rütbesine yükselir. Birinci Dünya Harbi sonrasında İstanbul'un işgal edilmesi üzerine, sağlık durumunu öne sürerek emekliliğini ister ve İstiklal Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçer.

Benim bildiğim kadarıyla, büyükbabam Mehmet Ali Bey'in İstiklal Savaşı sırasında yaptıklarıyla ilgili hiçbir bilgi yazıya geçmez ama 1914'te İstanbul'un Cihangir semtinde doğan babamın bütün çocukluğu Kayseri'de geçer.

Babamın hatırladığı en eski çocukluk anıları Kayseri'de yaşadıkları ile ilgili olanlardı. Sözgelimi büyükbabamın, baltayla yarılarak yakacak odun yapılmak üzere eve gönderdiği kütük bunlardan biriydi. Daha önce kesilmiş bir ağaçtan geriye kalan yaklaşık

179 (Almanca) Eisernes Kreuz. Savaşta yararlılık gösteren askerlere verilen Alman Savaş nişanı. Verildiği tarihte göğüse takılan 2. sınıf ve boyuna asılan 1. sınıf olmak üzere iki ayrı türü bulunuyordu.

180 Sultan Abdülmecit tarafından çıkartılan ve beş ayrı derecesi bulunan Osmanlı Kahramanlık Madalyası. Nişanın 1. derecesinden 50, 2. derecesinden 150, 3. derecesinden 800, 4. derecesinden 3000 ve 5. derecesinden 6000 adet basılmıştır.

181 Ayastefanos Tayyare İstasyonu: Yeşilköy Hava Üssü. Havacılık okulunu da içinde barındıran üst yapılanma.

182 kolağası: Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe.

*Ayastefanos Tayyare İstasyon Kumandanı Yüzbaşı Mehmet Ali Bey,
oğulları Celal ve Müntekim ile*

bir metre kadar yükseklikteki gövde parçası ile köklerinin bir bölümü topraktan sökülüp kışlık odun yapılmak üzere satılığa çıkarılmış. Büyükbabam parasını ödeyip daha sonra bir baltacıya yardırmak üzere kütüğü evine göndermiş. Ertesi gün, kütüğü küçük parçalara ayırmak için gelen adamın baltası daha ikinci vuruşta, sapının yarısına kadar kütüğün içine girmiş. O zaman anlaşılmış ki meğer kütüğün içi oyukmuş. Oyuğun üst tarafı, başka bir ağaçtan kesilip kenarları hiç belli olmayacak ve boşluğu tümüyle örtecek biçimde yontulmuş bir kapak yapıştırılıp örtülmüş.

Teknolojinin henüz çok gelişmediği, hekimlerin hastalık tanısı koymak için büyük oranda hastaların kendi ifadelerine dayandıkları bir dönemde ve tam da Anadolu'daki direnişin başladığı sırada, miyokard infarktüsu geçirdiği tanısıyla apar topar emekli edilen ve kesin yatak istirahati yapması, yoksa en çok bir ay daha yaşayabileceği söylenen Mehmet Ali Bey, istirahat etmek bir yana, ailesini de alıp Kayseri'ye gider. Burada bir dükkân tutup manifaturacılık yapmaya başlar. Çok seyrek de olsa dükkâna gelip kumaş almak isteyenler olursa toptan satış yapıldığı söylenip geri çevrilirler. "İki metre kesiversen ne olacak" diye ısrar edenler ise tahta kumaş metresi sopa gibi sallanarak kovalanırlar. Dükkâna gelen ve kovalanmayanlar da vardır ama ne hikmetse onların da kumaş tüccarına benzer halleri yoktur. Ortada ne yapılan bir satış, ne de kesilen bir fatura vardır. Dükkânın açıldığı gün raflara konan birkaç top kumaş hiç eksilmez. Ne var ki, İstiklal Savaşı yıllarının, toptan manifatura ticareti için ne kadar uygun olduğu tartışmalı Kayseri'sinde açılan bu dükkân savaşın sonuna kadar varlığını sürdürür.

İttihad ve Terakki Komitesi'nin Manastır dağlarındaki gözünü budaktan sakınmaz çetecisi, Balkan Savaşı gazisi, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya-Fransa

cephesinde pilotluk, hava gözlemciliği ve fotoğrafçılığı yapmış, sağlık sebebiyle emekli edilmiş tayyare istasyonunu kumandanı Kolağası Mehmet Ali Bey'in aklına manifaturacılık fikrinin nereden geldiğini bilen kimse yok. Keza o dükkânda ne tür manifatura satıldığını bilen de yok ama savaşta işlerin ters gitmesi halinde Meclis'in ve bütün idari yapılanmanın Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasının planlanmış olduğu iyi biliniyor.

Belki de, eğer zorunlu kalınırsa Ankara'dan Kayseri'ye apar topar taşınmaları sakıncalı olabilecek çok gizli bazı belge ve bilgilerin, işin en başından beri Ankara'nın ve Ankara'daki meraklı gözlerle kulakların uzağında, Kayseri'de tutulmaları uygun bulunmuştur. Kim bilir?

Savaşın ardından imzalanan Lozan Antlaşması gereğince, Selanik'te kalan mallara karşılık İzmir, Buca'da bir ev ve toprak verilir ve Mehmet Ali Bey ailesiyle birlikte bu kez, Selanik'e çok benzediği söylenen İzmir'in hemen yanındaki Buca'ya yerleşir. Köşesine çekilip oturacak adam olmadığı için bir süre sonra Buca'ya belediye başkanı seçilir.

1927 yılının bir bahar günü, Buca'daki evin önünde önce İzmir Valisi Kâzım Paşa'nın¹⁸³ onun arkasından da, o tarihte henüz Atatürk soyadını almamış olan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın otomobilleri durur. Habersiz ortaya çıkan bu beklenmedik misafirlerin yol açtığı ilk şaşkınlık geçince işin aslı anlaşılır. Gazi Paşa İzmir'e gelmiş, gene asker kökenli olan Vali Kâzım Paşa'dan, Selanik'te henüz sadakor¹⁸⁴ maşlahlı Zübeyde Hanım'ın oğlu Mustafa olduğu dönemdeki mahalle ve okul arkadaşı Mehmet Ali'nin Buca belediye başkanı olduğunu öğrenmiş, çocukluk arkadaşının evine gidip bir kahve içmek istemiştir.

¹⁸³ Kâzım Dirik.

¹⁸⁴ sadakor: Açık saman renginde, düz dokumalı bir ipek kumaş.

Mehmet Ali Bey'i "Okar" yapan Atatürk imzalı belge

Mehmet Ali Bey'e verilen Buca'daki mübadele evinin misafir odasının köşelerinden biri tam dik açılı değildir. İki duvar buluşmaları gereken yerden biraz daha dışarıda buluşarak, doksan dereceden belli belirsiz daha dar bir açı oluşturmuşlar, ancak bu ayrıntı o ana kadar evde oturanlardan kimsenin dikkatini çekmemiştir. Oysa Gazi Paşa'nın misafir odasına girdiğinde ilk gördüğü şey bu sıradışılık olur. "Mehmet Ali, senin bu evin yamuk yahu" der. Ev ahalisi daha önce hiç fark etmedikleri bu ayrıntıya şaşırırlar, sonra gülünüp geçilir, sohbet başka alanlara kayar.

Mustafa Kemal Paşa, Mehmet Ali Bey'in milletvekili olarak Meclis'e girmesini istemekte, Mehmet Ali Bey de nezaket sınırlarını aşmamaya büyük özen göstererek, bu teklifin kendisini gururlandırdığını ancak milletvekilliği gibi önemli bir görevin kendi gü-

*TBMM kapısında. Mehmet Ali Bey, Atatürk ile İsmet Paşa'nın
hemen arkasında*

cünün üzerine çıkacağını söylemektedir. Kısa ziyaret tamamlanır, Gazi Paşa evden ayrılır. Bu beklenmedik ziyaretin izleri bir süre devam eder, sonra her şey yavaş yavaş eski, alışıldık temposuna geri döner ama bu sakinlik uzun süremez. Birkaç ay sonra Ankara'dan Mehmet Ali Bey'in Artvin milletvekili seçildiğinin haberi gelir. Artık Ankara'ya gitmesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3. dönem çalışmalarında hazır bulunması gerekmektedir. Ankara'dan gelen haber aslında Buca'daki günlerin bittiğinin de haberidir. Bebekliği İstanbul'da, çocukluğu Kayseri'de, ergenlik çağı İzmir'de geçen babamın delikanlılığı Ankara'da geçecektir.

Buca'daki ev elden çıkarılıp yerine bugünkü Kızılay'da, İzmir Caddesi ile İhlamur Caddesi'nin kesiştiği yerin yakınında yeni bir ev yaptırılır. Mehmet Ali Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 3. dönem Artvin, 4.

dönem Artvin, 5. dönem¹⁸⁵ Çoruh milletvekili seçilir. Gazi Paşa'nın, Ankara'ya çok da istekli gelmediğini bildiği arkadaşının gönlünü almak isteyip istemediği belli değildir, ama Mehmet Ali Bey'in evinin bulunduğu sokağın adı, tayyarecilik geçmişine gönderme yapmasına "Uçar Sokak" olur.

21 Haziran 1934 günü oylanıp kabul edilen 2525 sayılı "Soyadı Kanunu", 2 Temmuz 1934 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girer. Yasa, her ailenin reisine, ailesi için bir soyadı seçme zorunluluğu getirmiştir. İnsanlar kendilerine soyadı beğenmeye başlarlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu yasa uyarınca 24 Kasım 1934 tarihli oturumunda, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk soyadını verir.

12 Aralık 1934 akşamı Çankaya Köşkü'nün sofrasına davet edilenler arasında Mehmet Ali Bey de vardır. Akşamın ileri bir vaktinde, Meclis'in verdiği yeni adıyla Atatürk, Mehmet Ali Bey'e kendisi için bir soyadı seçip seçmediğini sorar. Mehmet Ali Bey henüz bir soyadı seçmediğini söyler. Bunun üzerine Atatürk cebinden dolmakalemmini alarak, bir pelür kâğıdının üstüne "Muhammed Ali,¹⁸⁶ oldu Okar!" yazar ve imzalar. İmzasının altına, Latin harflerinin yeni kullanılmaya başlandığı yıllarda yapıldığı gibi "u" harflerinin üstlerine işaretler de koyarak "Kutlu olsun" dileğini ekler, sonra hepsinin altına 12/13.12.1934 tarihini atar.

O geceden sonra Artvin mebusu Mehmet Ali Bey'in soyadı Okar olur.

¹⁸⁵ TBMM çalışma dönemleri:

3. dönem: 2 Ağustos 1927-26 Mart 1931

4. dönem: 4 Mayıs 1931-23 Aralık 1934

5. dönem: 1 Mart 1935-27 Aralık 1938.

¹⁸⁶ Muhammed ve Mehmet, aynı adın Arapça ve Türkçe söylenişleridir. Her ikisi de Arap harfleri ile aynı şekilde yazılır. Mehmet Ali'yi Latin harfleri ile Muhammed Ali olarak yazmak, bu adın her iki söylenişinin de aynı biçimde yazılması alışkanlığından kaynaklanmış olsa gerektir.

Mehmet Ali Bey için, Atatürk'ün verdiğiinden daha yakışan bir soyadı herhalde olmazmış. Çünkü “okar”, tıpkı Mehmet Ali Bey'in kendisi gibi, ortalıkta görünmeyi hiç sevmeyen, o yüzden adı sanı fazla duyulmamış, gözüpek bir avcı kuşun adı.

Ahmet Mesut Okar

Albüm

Mehmet Ali Okar

Mehmet Ali Bey oğlu Celal'le, 1916.

*Almanya'daki havacılık
eğitiminden bir anı. Ön
sırada, başında kalpağı
ve tayyareci kokartıyla
eğitimi yeni tamamlamış*

*Yüzbaşı Mehmet Ali
Bey. Resmin bulun-
duğu albüme kendi el
yazısıyla şöyle yazmış:*

*"Kolmar'da 9uncu
Bavyera Sahra Müfrezesi.
+ Müfrez kumandanı
İştaben [Schtaben?]"*

۶۸ نمره‌دار صحرا میفرزنده اسکادران ۲۰۰ متر دور
 در جنوب دیوار اسکادران ۲۰۰ متر دور
 در اطراف اسکادران ۲۰۰ متر دور

"68 numaralı sahra müfrezesinde tayyareci iskemlesinin 200 metreden mermiyle delinip delinmediğinin tecrübesi. Mezkûr iskemle çelikten yapılmıştır.

Bir Alman tayyareci mülazım tarafından alınmıştır.

5 Kânûnusânî 332 [18 Ocak 1917]"

Ayastefanos Tayyarre İstasyonu'nunda büroda çalışırken.

*19 Eylül 1917 günü Ayastefanos'ta bir kır sofrasında,
6 yaşındaki büyük oğlu Celal'le.*

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden birbirlerini tanıyan Talât Paşa ve Mehmet Ali Bey, Talât Paşa'nın sadrazam olarak Ayastefanos Tayyare İstasyonu'nu ziyareti sırasında yan yana.

Soldan üçüncü sırada Buca Belediye Başkanı Mehmet Ali Bey, Fahrettin Altay, İzmir Belediye Başkanı Hüseyin Aziz Bey ve İzmir Valisi Kâzım Dirik diğer ilgililerle birlikte, 7 Mayıs 1926 günü, İzmir Gaziemir Hava Bölüğü'ne teslim edilen Junkers-A20 savaş uçağına İzmir adının verilmesi töreninde.

Mehmet Ali Bey, Buca belediye başkanı olduğu sırada ilçenin ileri gelenleriyle birlikte.

*Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935'teki IV. Büyük Kurultayı.
Mehmet Ali Bey, Atatürk'ün arkasında, ceketinin cebinde
beyaz mendil olan.*

Önde Mehmet Ali Bey ve eşi İclal Hanım, dört kardeşin en küçüğü Rabia, arkada yaş sırasıyla küçükten büyüğe Türkan, Müntekim ve Celal.

- 31 Mart hadisesi 199, 200, 204-206
313 Muharebesi (1897 Osmanlı-Yunan Savaşı) 8, 17, 24
93 Muharebesi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) 7
- Abdi Paşa 37
Abdullah Ağa 113
Abdülhamid II 20, 22, 23, 36, 63-65, 68, 69, 79, 110, 112, 120, 132, 136, 191, 199
Abidin Bey (zabit) 114
Adil Bey (komiser) 139
Adriya Denizi 244, 251
Adriya Körfezi 189
Ahmet Bey (binbaşı) 6
Akpınar yaylası 27
Alasonya 3, 5-9, 22, 25, 45
Ali Barut Ağa, 28, 40, 42, 43, 78, 110, 111, 134, 151, 213
Ali Bey (Ali Çetinkaya) 120, 124, 126-129, 132
Ali Efendi (Trabzonlu yüzbaşı) 120
Ali Rıza Paşa 211, 223, 251
Ali Suavi 142
Alp dağları 187
Altınca 211
Amerika 182
Anadolu 37, 121, 123, 236, 266, 268
Apostol (çete lideri) 54, 55, 61
Arap Ethem Paşa 54, 55, 60-62, 67, 69, 75
Arif Hikmet Bey 23, 25, 26
Arnavut(lar) 27, 28, 32, 33, 121, 124, 135-139, 154, 191-193, 221, 226, 228, 229, 234, 242, 245-247
Arnavutça 30, 96, 153, 173, 177
Arnavutluk 23
Arnavutluk 7, 24, 37, 108, 110, 135, 195, 199, 202, 227, 230, 236, 244, 245, 247
Atatürk, Mustafa Kemal 269-273
Atıf Efendi 79, 112
Avlonya 108, 139, 191-194, 198-200, 202, 204, 205, 242, 244-247, 254-256, 264
Avlonyalı Ferit Paşa (sadrazam) 205
Avni Bey (Hüseyin Avni Zaimler) 155, 165, 167
Avrupa 39, 119, 124, 173, 176, 182, 187, 189, 191, 224, 227
Avusturya 44, 162, 172, 177, 183-185, 187, 188
Ayasaranda 191, 192, 237, 238
Ayıntap (Gaziantep) 163
Baba köyü 53

- Bahir Efendi (Kıbrıslı mülazım) 70, 72
 Bayram Gona 29
 Bedreli köyü 53, 54
 Beleş Dağı 55-57, 60
 Belgrad 173, 174, 213, 225
 Berat 221, 222, 224, 226, 227, 229, 230, 232, 251
 Beyaz Kule 65, 68, 72-75, 139
 Beylik Fırını 89
 Beyrut 226, 227
 Bosna-Hersek 173
 Brusnik 82-84, 87, 89
 Budapeşte 174, 176-178, 182, 183, 189
 Bujik gecesi 61
 Bulgar(lar) 37-45, 48, 53-57, 59, 79, 82, 85, 90, 91, 97, 108, 116, 134, 138, 139, 183, 211, 214
 Bulgarca 83, 173, 177
 Burunsuz Nazmi 146-149
- Cavit Bey 207
 Cavit Paşa 213, 218, 251
 Celil Kâhya 31
 Cemil Bey 68, 69
- Çamlıkbahçe 45
 Çamtepe 15-18
 Çanakkale 238
 Çerçis (Çerçiz Topulli) 124
 Çincepel 85, 87, 88
 Çolak İbrahim Bey 87
 Çopur Süleyman Bey 81
 Çrnoveç 113, 114
- Debre-i Zir 36
 Dedeagaç 142, 143
 Delvinaki 237
- Delvine 241
 Demir Ali Bey (Ankara merkez kumandanı) 7, 45, 61, 66-69, 72, 254
 Demo Adem (Arnavut çete reisi) 139
 Dereli 20, 22
 deruhte vergisi 29, 36
 Derviş Çavuş 195, 198, 200
 Devre 151
 Dimitri Efendi (Rum muhtar) 91
 Direklerarası 144
 Dolenci 97, 101, 104, 106
 Drahor 87, 135, 147
 Drama 142, 143, 172
 Dukat 193-195, 198-200, 202
- Enver Paşa 68, 84, 98, 100, 104, 105, 109, 207
 Ethem Efendi (jandarma zabiti) 236, 237
 Eyüp Sabri Bey 62, 63, 75, 131, 164
- Faras (hizmet eri) 230-232
 Fethi Paşa (Belgrad sefiri) 213, 225
 Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) 27
 Filorina 213-218
 Fiume 189
 Fiyeri (Fier) 244, 245, 250-252, 254, 256, 259, 261, 264
 Fizan 23, 62, 142
- Galik 45, 50-52
 Galip Paşa (fırka kumandanı) 235, 237, 241, 245, 246
 Garp Ordusu 208, 211, 220, 221, 223, 226, 237, 243-245, 251, 255, 264
 Genç Türkler (Jön Türkler) 97, 202

Gevat 111, 152, 217, 218
Gevgeli 54, 55, 60, 61, 69, 75
Gode (Rum eşkıyası) 8
Gopeş 83, 90-92, 95, 97, 100,
101, 104, 105, 108, 111,
214, 217
Görice 152, 217-219, 221, 230
Gradabor 45, 48, 49, 52
Grebene 171
Grebenedi Bekir Bey 253-256
Gül Baba Türbesi (Budapeşte)
182
Gümüşdere 28, 36

Hamidiye kruvazörü 238
Hanlarönü (Manastır) 133, 134,
152
Hareket Ordusu 199, 205
Has 36
Hasan Efendi (jandarma mülazı-
mı) 95, 96
Hasan Porle (zabit) 9
Hasan Tosun Bey (binbaşı) 114,
117, 119, 122, 217
Hasip Bey 139, 142
Haydar Çavuş (İzmirli) 113
Hayri (Hayrettin) Bey 114, 123-
127, 130, 131
Hayri Paşa (müşir) 52, 68, 69
Hilmi Bey (Geredeli) 3, 8-11, 14,
17, 18, 28, 33, 40, 42
Hüseyin Avni Efendi (yüzbaşı)
9, 15
Hüseyin Çavuş 13, 14
Hüseyin Das (sergerde) 29, 30
Hüseyin Hilmi Paşa (Vilayat-ı
Selase Müfettiş-i Umumisi)
44, 68, 69, 76, 95
Hüsnü Çavuş 214-216
Hüsnü Efendi (mülazım) 40
Iskrapar 222, 230

İbrahim (kanun zabiti) 65
İbrahim Efendi (mülazım) 117
İkinci Meşrutiyet *bkz.* İlan-ı
Hürriyet
İlan-ı Hürriyet 65, 90, 97, 142,
143, 146, 173, 188
İngiltere 182
İskeçe 142, 143
İsmail Canbulat Bey 109
İsmail Kemal Bey (Vlora) 24,
195
İstanbul 50, 109, 124, 142, 144,
145, 154, 158, 199, 200,
202-206, 211, 212, 254,
255, 260, 261, 264-266,
271
İstefo (fırıncı) 146, 147
İşgiret Mehmet Bey (yüzbaşı)
136, 137
İşkoda (Škoda) top fabrikası
183
İškodra 161
İştayer (Steyr) silah fabrikası
183
İttihad 23
İttihad ve Terakki Cemiyeti 23,
62, 65, 68, 78, 80, 81, 90,
113, 123, 124, 136, 139,
206
İzmir 29, 242, 269, 271
İzzet Bey (Maltepe Endaht Mek-
tebi müdür muavini) 158-
160
İzzet Canbolat (süvari mülazımı)
139

Japon Rıza Bey 223, 237, 238

Kajani 97
Kalis 32, 36, 37
Kanine 202
Kanlitepe 233, 234

- Kara Mustafa Paşa (Merzifonlu) 185
- Karadağ 211
- Karasu 213
- Katrin 26
- Kavaklaraltı 146
- Kavala 143
- Kayalar 171
- Kazani, 217
- Kejan köyü 106
- Kırcalar 53
- Kırçova 38-40, 44, 113, 120-122, 124-127, 130, 132, 213
- Kırkgeçit 5
- Kız Tulumbası 65
- Koça obası 56
- Koçana 37
- Koçışta 114, 116, 117
- Kolonya 221, 230
- Koniko Mustafa 79
- Korfu 198, 200
- Kosova 138, 161
- Koz köyü 3, 8, 12, 15-17, 20, 26
- Kozana 171
- Köprülü 37, 38, 77
- Kumanova 208, 212, 224, 226, 234
- Kumanova muharebesi 234
- Kuzey Arnavutluk 79, 112
- Leka Kanunu 33-3
- Lesgotin 221-223, 226
- Lultafa (sergerde) 29
- Luma 27-29, 32, 33, 36, 37
- Macaristan 172, 173, 178, 183, 184, 186
- Mağarova 83
- Mahmud Şevket Paşa 156-158, 161
- Mahmut Efendi (Mahmut Soydan) 99, 108, 137
- Makedonya 37, 44, 79, 90, 108, 123, 139, 158, 188, 193, 198
- Makri (Rum eşkiya reisi) 82, 85, 87
- Malisorlar 29-36, 105, 193
- Malovišta 83, 85, 100
- Maltepe Endaht Mektebi 158
- Manastır 27, 37, 44, 45, 78-82, 87-93, 95, 97-101, 105-117, 120-123, 128, 130-134, 138, 139, 143-147, 149, 151, 152, 161, 173, 206, 207, 210-213, 216, 217, 223, 226, 268
- Manastır Çetesi 115, 122
- Manastır Hastanesi 117
- Mazlum Bey (Mazlum Paşa) 250
- Meçova 169, 171, 187, 191
- Mefail Ağa 107
- Mekteb-i Harbiye 3, 158, 186, 224
- Menteşe 52, 53
- Mesohegyeş (Mezőhegyes) 178, 180, 182
- Mısır Otelı 65
- Milliyet 99
- Milona geçidi 8, 9, 24
- Muçuşara Bey 205
- Mustafa Efendi (Mustafa Vasfi Süsoy) 120, 121
- Mustafa Kanına 205
- Mustafa Kemal Paşa *bkz.* Atatürk
- Mustafa Necip Bey 68
- Mustafa Paşa (fırka kumandanı) 155, 163, 166
- Mustafa Zihni Paşa (vali) 163
- Mustaflita (sergerde) 27-29, 32, 36

Münir Bey (topçu zabiti) 244, 245

Nafiz Bey (Manastırlı) 116

Nasliç 3, 5

Nâzım Bey (Selanik merkez kumandanı) 68, 69, 76, 78, 212

Nâzım Paşa (Harbiye nazırı) 212

Nazmi Bey (mülazım) 114

Necmettin Bey 114, 118, 119

Neyyir-i Hakikat 99

Nezir Bey (süvari mülazımı) 111, 116, 119, 139

Nuri Bey (erkân-ı harp reisi) 55, 63

Obednik 97

Odlakova 83, 107

Ohri 31, 151, 164

Ohrizari 210-213

Olimpos Dağı 8, 15, 18, 19

Osman Bey 255

Osman Cevdet Bey 17, 25, 108

Osman Hidayet Paşa 130, 131

Ömer Abdülkadir Bey 206

Ömer Naci Bey 81, 206

Paris 23

Paşaköyü 37

Pelister Dağı 82, 85, 87

Pirlepe 37, 39, 113, 120-122, 211

Platamon 16, 26

Plevne 40, 42, 234

Plevne Muharebesi 43

Pogan Recep Bey 152

Poreçe 124, 125

Premedi 227

Preveze 204-206

Preveze gambotu 191, 201

Prizren 26, 27, 29, 37

Pula limanı 189

Pusudere köyü 218-220

Raif Ağa 100, 101, 105

Recep Bey (Recep Peker) 24

Resneli Nâzım Bey 255

Resneli Niyazi Bey 108, 111, 131, 134, 135, 252-254

Reval Mülakatı (1908) 108

Rıza Tevfik (Bölükbaşı) 188

Rum(lar) 8, 18, 82, 85, 87, 90, 93, 95, 134, 138, 139, 154, 185, 236, 237, 239, 240

Rumca 83, 91, 92, 173, 177

Rumeli 64, 170

Rus(lar) 43, 44

Sâbit Bey (Ayıntaplı) 154, 157, 161-167, 171-173, 191, 194, 206

Saffet Bey (yüzbaşı) 215

Sağır Mehmet Ali Ağa 16

Sait Paşa 219

Sâlih Bey 130, 131

Segedin 178

Sehban Bey (kale kumandanı) 66

Selahattin Bey 114, 115, 117-119, 122, 123, 126, 127, 131-133

Selanik 3, 9, 12, 19, 26, 44, 45, 48, 52, 54, 63-67, 69, 75-78, 109, 110, 120, 139, 142, 161, 171-173, 188, 190, 199, 200, 205, 206, 208, 217, 237, 242, 259, 260, 264, 269

Selanik Avcı Taburu 44, 45, 52, 54, 60

Selanikli Mustafa Efendi (zabit) 9

Semeni Nehri 244, 251, 253
Serez 142-144, 172
Serfiçe 5
Sırbistan 173, 189
Sırplar 36, 173, 174, 211-213,
215-217, 225, 253
Smileva köyü 85
Soroviç 171, 172, 205
Sup köyü 119-121

Şâkir Paşa (müşir) 144
Şar Dağları 20, 27, 28
Şemsi Paşa 27, 28, 32-34, 79,
109-112, 114, 115, 130,
134-138, 207
Şerif Bey 224-226
Şevki Efendi (mülazım) 108
Şûra-yı Ümmet 23

Talât Bey (nahiye müdürü) 238
Talât Efendi (mülazım) 108
Talât Paşa 207
Taş Kışla 142, 145
Tatar Mustafa Efendi 68
Tatar Osman Paşa 130, 131
Tekke köyü 122-131
Temeşvar 178
Tepedelen 227, 239, 242, 244,
245
Tepedelenli Ali Paşa 163
Toksalar 245-247
Trieste 185-187

Tuna 174, 183

Ulah(lar) 39, 85-87, 90-93, 95,
100, 101, 218
Ulahça 91, 173, 177, 219

Üsküp 45

Vardar Kapısı 76-78
Vardar Nehri 37, 38, 53
Vehip Bey 233-235
Veysi Bey 66-68
Viyana 185, 186
Viyosa Nehri 226, 227, 244-
247, 249-251, 255

Yanya 151, 153, 154-157, 161-
163, 168, 173, 191-194,
199, 202, 204-206, 223,
226, 232-238, 241, 246,
248
Yanya muharebesi 234
Yemen 10, 62, 167, 168, 241
Yenice 53
Yıldız Sarayı 144
Yunanistan 8, 13, 20, 22, 229
Yunanlılar 12, 16, 17, 22, 233,
242, 243
Yunus Kega (zabit) 9
Yusuf Ziya Efendi 108

Zeki Paşa (Vardar Ordusu ku-
mandanı) 223, 251

Selanik'te doğup büyüyen, hemşerisi Mustafa Kemal'le aynı sıralarda Harbiye'de okuyan ve ilk görevlerine Balkanlar'da çıkan bir subay...

Doğduğu topraklara 1902'de teğmen olarak dönen, Adriya kıyılarından Doğu Rumeli'ye, Sırp sınırından Yunan sınırına Balkanlar'ın her köşesinde çeteci takip eden idealist bir genç...

Toplu dilekçe vermek suçlamasıyla Beyaz Kule'de hapis yatan ve sonra İttihad ve Terakki'ye girerek köylülerin eğitimi için de çalışmaya başlayan, okul inşa eden bir gönüllü...

Mehmet Ali Okar, 1912'deki Batı Rumeli bozgununa dek uzanan dönemi ayrıntılarıyla kayda geçerken, Osmanlı Balkanları'nın çok boyutlu bir tablosunu da çiziyor:

Dağ köylerindeki halkın yaşayışı ve askerle ilişkileri, coğrafyanın renkli tasvirleri, av hikâyeleri, askeri tiyatro kumpanyasının turneleri, Meşrutiyet'in Manastır'da yarattığı coşku, Balkan muharebeleri, bozgun ve Resneli Niyazi'nin ölümü...

Mehmet Ali Okar (1880-1935) Selanik'te doğdu. 1902'de Harbiye Mektebi'nden mezun olunca Üçüncü Ordu'ya tayin edildi. 1904'te İttihad ve Terakki üyesi oldu. Balkan Savaşları'na katıldı. 1913'te Trakya'daki Şark Ordusu'nda kurulan Otomobil ve Fen Kumandanlığı'nın başına getirildi. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya-Fransa cephesinde pilotluk, hava gözlemciliği ve fotoğrafçılığı eğitimi ve stajı yaptı. 1915'te Ayastefanos (Yeşilköy) Tayyare Mektebi depo zabıtlığına getirildikten iki ay sonra mektep kıta kumandanlığına atandı. İstanbul ve Çanakkale çevresinin hava fotoğraflarını çekti. 1918'de Ayastefanos Tayyare İstasyon kumandanı oldu. İstiklal Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Buca belediye başkanlığı yaptı. TBMM 3., 4. ve 5. dönemlerde milletvekili oldu. Atatürk ona Okar soyadını bizzat verdi. Ankara'da vefat etti.

KDV dahil fiyatı
14 TL